

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatói jelentései, 1939–1944

(A közlésről)

HEREPEI János, a jeles tudós 1938–45-ben a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója. Vezetése alatt kerül sor a részben sikeres kísérletre, az intézmény tudományos intézetté fejlesztésére, de egy egységes irányítású székelyföldi múzeumhálózat alapvetésével is megpróbálkozik. Nevéhez kötődik ugyanakkor, sajnos, a Múzeum legértékesebb anyagának 2. világháború végi, nyugat-magyarországi pusztulása. Intézeti tervek kudarcában naivitásának is lehetett kisebb szerepe, az evakuált gyűjtemények ügyében sem vitatható rossz döntéseinek felelőssége, de főleg szerencséje nem volt. Ami a történetek háttérében lényeges, az egy kimutatható szemléleti különbség: HEREPEI inkább szervező titkár volt alkatilag, magasabb tekintélyek irányába lojális, azokra bizalommal tekintő második ember, és a múzeumban az összmagyar kultúra egy olyan kincsházát látta, amely éppen ezért közvetve szűkebb közösségét is magas mércével szolgálhatja. Nagy igazgató-elődei ezzel szemben olyan vezetők voltak, akik úgy látták, hogy a nagyobb nemzeti közösségnek és kultúrájának is a szűkebb közösség elkötelezett szolgálata útján adhatnak a legtöbbet, a múzeum pedig ennek csak eszköze. A tárgyaló időszakból az 1939–43. évek igazgatói jelentései maradtak fenn, közlésüket az 1944-es munkatervvel, az 1944. őszi első kassai jelentéssel és néhány, a történetek megértéséhez nélkülözhetetlen magánlevéllel egészítettük ki. (B.H.*)

A sepsiszentgyörgyi HEREPEI

HEREPEI János (1891, Kolozsvár – 1970, Szeged), a sokoldalú, hányatott sorsú tudós és intézményvezető alakját több jelentős munka tárgyalja.¹ Kolozsvárnak KELEMEN Lajos mellett legjobb ismerője; művelődéstörténeti munkáinak nagyobb része szegedi csendes, munkás, időskori éveiben, majd halála után, Budapesten jelent meg.² Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója volt.

A Múzeumnak már 1927-ben érmészeti munkát végez a jeles régész KOVÁCS István oldalán.³ 1929-ben a kolozsvári Minerva kiadó és nyomda alkalmazottaként az **Emlékkönyv**⁴ gondozásában is részt vesz. CSUTAK Vilmos 1936-os elvesztése után őt kéri fel a sepsiszentgyörgyi intézmény igazgatójának. A pillanat baljós jegyben áll. HEREPEI a régész ROSKA Márton kitelepedését követően épp az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári néprajzi múzeumának anyagát próbálja menteni, felemás sikerrel. A gyűjtemények nagyobb részét kénytelen átadni a román néprajzi múzeumnak, a maradék anyaggal pedig költözhet Mátyás szülőházából.

1937. jún. 21-én KERESZTES Károly, a tíz évvel korábban BARTÓKot koncertezett sepsiszentgyörgyi ügyvéd, múzeumi igazgatóválasztmányi alelnök még ismeretlenül ír HEREPEI-nek, egy hónappal korábbi levélre válaszolva. Megbeszélésre hívja. Az ürügy: szakvéleményét kéri, úgymond, az utóbbi években egybegyűlt régiség- és néprajzi anyag feldolgozására és a levéltár rendezésére. Év végén hivatalosan is felkéri igazgatónak. A rossz előjelek azonban folytatódnak. A választás pillanata, 1938. március végére helyi politikai válság tetőzik a múzeumban. TÖRÖK Andor ig.-vál. elnök és FELSZEGHI István igazgató-őr kénytelenek ultimátumszerűen összehívni vezetőségi gyűlést: amennyiben a tagok kellő számban nem jelennének meg, azt újabb meghívó nélkül, a tagok számára való tekintet nélkül fogják megismételni. SZENTKERESZTY Béla ig.-vál. alelnök és három választmányi tag (köztük az alapító CSEREYné családját képviselő BOGDÁN

* Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-520089

Arthur) ezt követően megerősíti már decemberben bejelentett lemondását.⁵

A múzeumot érzékeny veszteség éri, hiszen SZENTKERESZTY egyik fő támogatójuk volt. A gyűlésen azonban határozat születet: felkéri a sepsiszentgyörgyi Református Székely MIKÓ Kollégiumot, hogy az érvényes eljárás szerint küldje ki múzeumőrnek HEREPEI-t. TÖRÖK és KERESZTES egyben MIKÓ-elöljárásági tagok, áprilisban mérlegelik a formailag is problémás helyzetet. HEREPEI nem kaphat tanári kinevezést képesítése alapján, de ha nem MIKÓs tanárként lesz igazgató, akkor jogilag sérül a Múzeum és a Kollégium közötti vonatkozó szerződés (a múzeumőröket a MIKÓ-nak kell delegálnia, tanárai közül), megtámadhatóvá, hatálytalaníthatóvá gyengül, ami nagyon nem kívánatos. Megoldást nyárára találnak. Július közepén, hogy a formai kitételnek eleget tegyenek, HEREPEI-t a MIKÓ (fizetetlen) kollégiumi levéltárosának választja (addig egyebek mellett a kolozsvári református kollégium levéltárosa volt). Megkötí a szerződést a múzeummal (lakás és kerthasználat az egyedüli javadalmazása), és 28-án ez egy rendkívüli ig.-vál. gyűlés jóváhagyása révén életbe lép.

Az érkezés pillanata bővebb tárgyalást kért, mert van aki az ekkori politikai ellentétekre vezeti vissza HEREPEI sepsiszentgyörgyi kudarcait, ahogy más visszaemlékezők meg feleségét okolták, kívánnivalót hagyó beilleszkedését a helyi társadalomba. Véleményüket nem osztjuk, a dokumentumok azt mutatják, hogy HEREPEI elsősorban egészen más problémák áldozata lett. Erre a későbbiekben visszatérünk. Előbb az igazgatói jelentésekből próbáljuk kivonatolni a Sepsiszentgyörgyön történeteket, majd azt vázoljuk, ami a jelentésekből kimaradt (legalább jegyzet szintjén az évi jelentés nélkül maradt 1944-es évet is), végül a történetek rövid elemzését kíséreljük meg.

Igazgató a végeken

1938, HEREPEI berendezkedik. A gyűjtemények túlnőtték a lehetőségeket, főleg mert a főépület javításra szorul, és az alagsori helyi-

ségek nem használhatóak. 1939-ben megkezdik a javítást-átszervezést. A szakmai munkát illetően megpróbálja a MIKÓs múzeumőröket mozgósítani, de úgy találja, alig van, kivel dolgoznia. Mindenekelőtt a belső teendőkre és saját szűkebb munkaterületére összpontosít tehát, a levéltárat és könyvtárat rendezi. A CSUTAK-korszak örökségét még fenntartja a tehetetlenség: folytatódik a BÁNYAI János szervezte székelyföldi kutatóutak. Néprajzi-régészeti stb. terepbejárást, kisebb kutatást főleg SZABÓ József, SZÉKELY Zoltán MIKÓs tanár múzeumőrök végeznek rajta kívül.⁶

HEREPEI most szembesül a később alaposan kiaknázott erdővidéki kutatási lehetőségekkel (saját bevallása szerint Sepsiszentgyörgyre költözte előtt a Székelyföldet inkább csak a szakirodalomból ismerte valamelyest).

1940 őszén a 2. bécsi döntés új helyzetet teremt: TELEKI Pál, a földrajztudós miniszterelnök megbízására kidolgozza tervzetét a múzeum fejlesztésére, az alapítványi múzeumra épített államsegélyes Székely Tudományos (és Közművelődési) Intézetre. Ez nem kerül kivitelezésre, intézetté magát a múzeumot fejlesztheti csak, de az eredmények így is jelentősek. Feleannyi állandó munkahelyet sikerül biztosítania 1944 nyarára, mint tervezte (16 alkalmazottat kért 1940-ben, köztük 8 múzeumőr és két gyakornok szakembert,⁷ illetve két-három további, tiszteletbeli múzeumőrrel is számolt), nehezen megszerzett embereit mindegyre katonai szolgálatra hívják be, a háború vége felé pedig a terepkutatás is ellehetetlenül állambiztonsági okokból. A Múzeumot azonban 1941. nov. 7-től a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége felügyelete alá helyezik, a szeptemberben állami kinevezést kapott négy alkalmazott már decemberben visszamenőleges fizetést kap államsegélyből, 1942. márc. 3-án pedig hivatalosan is közgyűjtemények ismeri el őket a vallás- és közoktatási minisztérium (ez HÓMAN Bálint értelmezésében a teljes Székelyföldre kiterjedő gyűjtési jogkört előlegez egyben, a tulajdonjogilag továbbra is alapítványi múzeum alkalmazottait pedig ezentúl a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetében fizetik). HEREPEI szá-

mos sajtótermékben, ill. a rádióban jelentős propagandát fejt ki az intézmény érdekében. A Múzeum a legmagasabb állami dotációjú vidéki magyar múzeum lesz (megelőzve Kassát, Szegedet, Debrecent).⁸ Egyedül a kolozsvári „Erdélyi Nemzeti Múzeum” támogatottabb, többszörösen, ez utóbbi azonban eléggé nehezen besorolható.⁹

Felújítják az épületet, KÓS Károlyval (a még első világháború előtti elképzeléseknek megfelelő) tervet készítet a főépület bővítésére. A háború ezúttal is közbeszól, de negyven év múlva a most megtervezett új szárny épül meg. Szervezik a csíkszeredai múzeumot, leendő székelyföldi hálózat részének. A néprajzi munkában mindenekelőtt az induló BALASSA Iván HERPEI múzeumőr-társa, de VISKI Károlynak köszönhetően későbbi jelentős szakember néprajzos diákokkal is kutattat (GAÁL Károly, VAJDA László). Felajánlják szolgálatukat ígéretes diákok küldetlenül is, így FARAGÓ József („szellemi oázis volt”, vallja 1998-ban). Régészeti kutatásra-munkára FERENCZI Sándort, LÁSZLÓ Gyulát, MÉRI Istvánt, PAULOVICS Istvánt, SZILÁGYI Jánost szervezi be, többnyire az Erdélyi Tudományos Intézettel közös programok keretében; ilyen sikeres ásatás eredményeként doktorálhat majdani utódja, és lehet így újabb fizetett, régész-múzeumőre SZÉKELY Zoltán. CS. BOGÁTS Dénes¹⁰ mindvégig mellette dolgozik, az **Erdélyi Szótörténeti Tár** ötletét is adó **Háromszéki oklevél-szójegyzék**ét ugyancsak az ETI-tel jelentettetik meg (első a műfajában az egész magyar nyelvterületen). BOGÁTSot a múzeum kezelte Tanalap pénztárosaként fizetik. A könyvtár-levéltárba, sajnos csak 1944 nyarán, ÁRVAY Józsefet¹¹ sikerül alkalmazni. A múzeum ekkora összeállt tudományos munkaközösségének névsora mindenesetre imponáló további pályájuk ismeretében. A felújított épületben szívósan kigazdálkodott modern felszerelés, jelentős új gyarapodás vár jobb napokra.

A kibontakozás azonban tragédiába torkollik. 1944 szeptemberében HERPEI nyugatra menekíti a SzNM jelentős anyagát, és az 1945. március végén elpusztul vagy eltűnik

Zalaegerszegen. Az igazgató ezt soha nem heveri ki. Társai (SZÉKELY Zoltán, CS. BOGÁTS Dénes, orosz fogság után ÁRVAY is) hazatérnek az evakuálásból, tisztázzák magukat. HERPEI Keszthelyen marad 1947-ig, a kolozsvári egyetemi könyvtár ugyanoda menekített anyagát rendezzi. A bonyhádi Székely Múzeum alapításának intermezzója és hosszú hányódás után végül 1961-ben, Szegeden talál nyugalmat. A múzeum érméje, majd budapesti intézmények munkatársa, Kolozsvárra ellátogat még, Sepsiszentgyörgyre soha többé. 1949. októberig ottmaradt bútorai az „ellenséges javak” listáján szerepelnek, ezután hozhatja ki számára BALASSA Iván. A zalaegerszegi hamuból hetekkel a pusztulás után összeszedett tárgyakból 1953. jan. 27-én adnak haza 106 tételt a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában.¹²

Intézmény a végeken. Az akadálypálya

Mi a történetnek a *Jelentések* mögötti másik arca?

A 2. bécsi döntéssel nagy remények ébrednek a sepsiszentgyörgyi múzeumban is. Az álmok megvalósítása azonban inkább akadálypályára emlékeztet. HERPEI intézetalapítási terve az állami bürokrácia útvesztőjébe kerül, akárcsak az állami fizetésű munkatársak biztosításának ügye. A háborúba sodródó országban a tudományos célok katonai szerveknek is kiszolgáltattak. A kisebbségi helyzetbeli viszonylagos erdélyi magyar egység helyett pedig politikai és szakmai darázsfészkek viszonyai között kell egyensúlyozni. Már az első pillanatok sokatmondóak. 1940. szept. 18-án a Múzeumot minden probléma nélkül veszik át a magyar állam területén levő intézmények sorába. Fennálló igazgatását tudomásul veszik, HERPEIt hatáskörében megerősítik, a miniszterelnök látogatásakor HERPEI meghívót kap a szept. 21. esti közigazgatási értekezletre, majd az azt követő bankettre. A meghívót viszont dr. TANKÓ Bélának címezik eredetileg, azt kihúzva, fölírva jelenik meg csak a múzeumigazgató neve. HERPEI TELEKItől kapja ugyan a megbízatását, de csak PATAKY

Tibor államtitkárnak terjesztheti be intézettervét szept. 30-án.

Okt. 5-én ír először SCHNELLER Vilmosnak, a VKM tudományos ügyekkel foglalkozó osztályára.¹³ A 8-i válasz szerint a kolozsvári erdélyi múzeumot leszámítva ők a legkiemeltebbek, de a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége alá fognak kerülni, tehát PASTEINER Iván főfelügyelővel kell majd főleg érintkezniük. Másrészt HÓMAN Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter azt mondta (már ekkor), hogy anyagi nehézségek okán várniuk kell. November elején HERPEI kolozsvári barátainak közvetítését, ajánlását kéri (KELEMEN Lajos, ROSKA Márton), sikerül találkoznia HÓMANnal is, majd nov. 12-én valóban PASTEINERnek terjeszti fel a tervezetet. November végén BÁNYFFY Miklóshoz folyamodik, mint főrendiházi tag eszközölné ki neki kihallgatást illetékes helyeken. Dec. 14-én a helyi hatalomhoz, a háromszéki alispánhoz fordul: választ nem kapott, közben pedig a kinevezett munkaerő máshol helyezkedik el.¹⁴ SCHNELLERtől érkezik csak válasz, ROSKA révén, 1941. jan. 2-án: fogja rövidebbre tervezetét.

1941 és 1942 eleje a közgyűjteményi státus elnyerésének lassú, hivatalos útja. Mihelyt sikerrel jár, azonnal visszatér az intézet-terv elképzeléshez: 1942. ápr. 29-én MESTER Miklós¹⁵ HERPEI érvrendszerét képviselve interpellál HÓMANnál a SzNM fejlesztése tárgyában. Sikertelenül, mert az érdekelt képviselők sem álltak mellé, írja MESTER, csak a folyosón jöttek oda utána gratulálni.¹⁶ Júliusban HERPEI előszobázik a miniszternél fejlesztés-ügyben, de nem jut be. Kihallgatást kér, azt ugyancsak hiába várja, így PASTEINER útján terjeszti be szept. 1-jén beadványát. Utána VARGA Nándor Lajos¹⁷ próbálja segíteni, de csak 1943. jan 9-én jut be személyesen. A válasz elutasító: állás létesítéséről, átminősítésről a háborús, súlyos gazdasági viszonyok közepette csupán az 1944. évi költségvetés tárgyalásakor lesz mód állást foglalni. Akkorra se ígéri tehát.¹⁸ HERPEI mégse adja fel. Májusban LÁSZLÓ Dezső¹⁹ segítségét kéri, dec. 2-án VÁRÓ György székelyudvarhelyi képviselő szólal fel a parlamentben székelykérdésben, említi az intézetigényt is,²⁰ sajnos,

gyakorlatilag sajtóvisszhang nélkül. Ami viszont jövőre nézve biztató: a segítség nem független FARAGÓ József körétől, a HERPEIvel levelező FARAGÓ székely diákokat készíti a hónap közepén mozgósítani, székely tudományos intézetek kérdését vetve fel Székelyudvarhelyen.

1944. februárban MESTER próbálkozik újra. Március elején INOKAI Péter összegezheti a helyzet állását:²¹ MESTER 1942-es felvetésére az volt a válasz, hogy a SzTI feladatát már az Erdélyi Tudományos Intézet vállalta és végzi, s ezzel a kérdés lekerült a napirendről, holott az ETI-nek a Székelyföld kutatása sokkal kevésbé áll módjában. A megoldás a SzNM fejlesztése volna, Székely Tudományos Intézeté, írja INOKAI. Ami tovább késik. 1944. márciusban BALASSA már az ún. Székely Határőr Szövetség marosvásárhelyi létrejöttében, annak esetleges kulturális céljaiban is fantáziát lát jobb híján, HERPEI pedig a BALÁS Gábor, BODOR György²², VÁRÓék szervezte Székely Nagygyűlésre készül, az viszont elmarad. Végre áprilisban MESTER lesz az érintett államtitkár, HERPEI pedig szívósan tartja magát a teljes értékű megoldáshoz: júl.4-i rádióelőadásnak *A SzNM mint a székelység tudományok intézete* címéhez ragaszkodik az ORTUTAYnak ápr. 20-án írt levélben. Ám a nyár újabb, keserű csalódást hoz: ha a hír igaz, MESTER is az ETI-be olvasztás útján oldaná meg a SzNM SzTI-státusúvá alakítását. És ezek már az utolsó hetek.

Akadálypálya és vesszőfutás

Realista volt-e HERPEI? Nézzük, mit is ér el és hogyan a részletek terén – intézet vagy közgyűjtemény, a lényeg végülis a tudományos szakemberek kérdése: az intézeti státus is ezt szolgálná csupán. A BÁNYFFYnak írt 1940. november végi levél: a kiszemelt múzeumőrök, pl. KELEMEN Imre sepsiszentgyörgyi tanár, máshol találtak munkahelyet közben. 1940. dec. 14-én is ezt panasolja az alispánnak. Szakmailag sem egyszerű szabad szakembereket találni, pedig többen segítik. 1941 nyarán tárgyi néprajzos segédörnek HAÁZ Ferencet szeretné, a székelyudvarhelyi múzeumalapító HAÁZ Rezső

fiát, de ő Kolozsváron akar maradni. MAKKAI Endre neve merül fel. BALASSA Ivánt SZABÓ T. Attila és LÁSZLÓ Gyula ajánlja, ekkor épp előbbi mellett dolgozik a kolozsvári egyetem Nyelvtudományi Intézetében. BALASSA július elején el is küldi adatait. Alkalmazását 1941. szeptemberben KNEZSA István és TAMÁS Lajos, tehát az ETI igazgatói is támogatják. A néprajzos, volt enyedi tanár SZILÁDY Zoltán is segíti HERPEI-t 1941-ben. Szeptemberben ROSKÁTól kér gyakornokot, okt. 4-én BALASSA ajánlotta szeghalmi természetrajzos jelölt mondja vissza jelentkezését, jönne viszont már ebben a hónapban levéltáros, közép- és újkor-történész gyakornoknak KOVÁCS Márton. Ó MÁLYUSZ-tanítvány, őrségi témából doktorált, dolgozott GYÖRFFY István mellett is a Nép- és Tájkutató Intézetben, addig is MÁLYUSZ tanácsára az Országos Levéltárban lépne alkalmazásba. JAKÓ Zsigmondnak van még egy ajánlottja, MOLNÁR Zsigmond, de az meg nem fogadja el a meghívást. Decemberben HERPEI SZÉKELYÉrt harcol VARGHA Lászlónál, pesti tartózkodása idején segíelyezni kellene, de főleg jó lenne helyi régészeknek.

1942. június, levél LÁSZLÓ Gyulának: az ellenzéki MESTER felszólalását nem írták javukra (persze, az erdélyi párti SZENTKERESZTY ugyancsak hiába interpellált FADGYAS-ért). LÁSZLÓ az erdélyi párti képviselőket próbálja mozgósítani, testületileg lépjenek fel a SzNM személyzeti gondjainak ügyében. Szeptember: HERPEI újabb felterjesztést állít össze, de csak november–decemberben, PASTEINER közvetítésével küldi el a VKM új miniszterének, SZINYEI-MERSE Jenőnek. 1942 végén, a költségvetés vitáján MIKÓ Imre képviselő intéz beszédet a miniszterhez a múzeum érdekében (hasonlóképpen kéretlen sietett támogatásukra TUSA Gábor, tb. ig.-vál. taguk, a Magyar Népközösség kisebbségi statútumának másik szerzője, de őt épp ekkor elveszítik). MIKÓ Imre ugyancsak 1942. novemberben jelzi, SCHNELLER-rel sikerült tárgyalnia, de újra az volt a válasz, hogy a SzNM így is a legnagyobb dotációjú vidéki múzeum. SZÉKELY-t SCHNELLER is ismeri, de most semmi esélyt nem lát neki állást

létesíteni (a költségvetést már lezárták). Ha létesítenének is, az nagyon gyengén fizetett volna, ha pedig jobb besorolású, akkor meg az idősebbek elpályáznák előle (a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetén belül „kihalásos alapon” történik a hivatali előmenetel). Megoldás lehetne még valamelyik középiskolához kinevezni, és onnan berendelni a múzeumhoz, de ez ellen a középiskolai ügyosztály tiltakozna. SCHNELLER végül is legkézenfekvőbb megoldásnak azt ajánlja, állapodjanak meg a református püspökséggel, az engedje át SZÉKELY-t a múzeumnak (a MIKÓ a református egyház iskolája), vagy legalább az órabeosztását úgy oldják meg, hogy dolgozhasson HERPEI-nek. 1943. május–júniusban TAVASZY Sándortól, pár évvel korábbi székelyföldi expedícióik részvevőjétől, mint erdélyi református püspökhelytettől ennek megfelelően kéri SZÉKELY átengedését.

Júniusban VISKI Károly is jelzi, kit küldhetne segíteni. Itt még szó van CHERVEN Arisztidről (könyvtáros-levéltáros), KICSI Sándorról (néprajzusként). 1943. decemberben végre küszöbön az elérhető részeredmények: FADGYAS Annát kezelőből múzeumi segéd-tisztté minősítik át, BALASSÁ-t segédőről múzeumórré léptetik elő. 1944. januárban HERPEI gyakornok kinevezésére tehet javaslatot, és ÁRVAY kinevezését kéri KOVÁCS Márton helyére, aki nem találta meg Sepsiszentgyörgyön a helyét. SCHNELLER azt jelzi hónap végén többek között, hogy most megoldhatják SZÉKELY ügyét is. Jún. 2-án a *Hivatalos Közönyben* tényleg ott szerepel a SZÉKELY Zoltán neve: állami gimnáziumi rendes tanár lett, szolgálattételre a SzNM-hoz beosztva. Jún. 30-án ÁRVAY Józsefet is kinevezik, bár a hivatal mai nagyon lassan örölnék: augusztusban még mindig KOVÁCS Márton kapja a múzeumtól a fizetést.²³

Apró formai adaléka a vesszőfutásnak: a személyes ismeretség sem volt elég a bürokrácia ellenében. MESTER pl. 1937-től ismerte ÁRVAY-t (a Külföldiek Kollégiumát vezette ÁRVAY ott tartózkodásakor), máj. 8-ig azonban a tudományos személyzeti kinevezéshez hiányzott ÁRVAY doktorija.

A másik vesszőfutás. Hol élünk?

Valamit nem szabad elfelednünk. HERPEI a SzNM-nak 1938–45-ben igazgatója.²⁴ Munkatársai, ha nehezen megszerzi őket, több időt töltenek katonai szolgálatban, mint az oldalán. BALASSA Iván 1942. okt. 5-re kap behívót Losoncra. HERPEI már szept. 5-én felmentését kérvényezi a hadügyminiszternél (ekkor BARTHA Károly, okt. elején már NAGY-BACONI NAGY Vilmos kerül a helyére). Az erdélyi hadtestparancsnokságnál is próbálkozik, a magyarhermányi MOLNÁR Sándor százados segítségével (erdővidéki kutatásairól ismerhetik): kolozsvári precedens van arra, hogy múzeumi tisztviselőt saját városába hívtak be kiképzésre, így valamennyit mégis dolgozhatott intézményének. Másrészt, amint azt októberben BALASSA írja, bizony sokan kaptak halasztást. BALASSA már ekkor cserében gondolkodik: valaki Sepsiszentgyörgyre behívott helyébe juthatna oda Losoncról. HERPEI egyelőre ragaszkodik az egyoldalú kikérés változatához, de Kolozsvárról október végén elhelyezik azokat, akiknek támogatását remélte, DÁLNOKI VERESS Béla hadtestparancsnok pl. HORTHY hadsegéde lesz.

A baj az, írja HERPEI dec. 2-án, hogy „nem elég rugalmas a kérdés kezelése! A románok, ha a saját nemzeti céljaik eléréséről volt szó, náluk minden lehetett. Nálunk azonban ilyen kicsiség sem megy, mert a betű nem engedi... BALASSA Ivánt is éppen most viszik el katonának, három évre, és nincsen lehetősége még a póttartalékosságra se, sőt, még egy évi haladékra se! Talán annyira dúskál Magyarország a nagy tudósokban, hogy a meglevő egynéhányat sem érezzük! ...lásd, engem, aki csak anyai réven vagyok székel, mégis ilyenek égetnek. Ezek a meddő harcok. Hidd el, ha azt a sok jóakaratot és energiát nem mint főtelen borsót kellene falra hánynom, vele mennyi mindent tudnék alkotni”. A székel tábornokok segítenek ugyan kisebb kérdésekben (1943. jan. 18-án DÁLNOKI VERESS Lajos, az új hadtestparancsnok engedélyezi, hogy HERPEI, SZÉKELY, BALASSA fényképezhessenek a határvidék Székelyföldön),

de ugyanekkor TÖRÖK Andor múzeumi ig.-választmányi elnökkel együtt sem sikerül kieszközölniük a minisztériumban BALASSÁ-nak a halasztást. Azonnal megpróbálkoznak a másik kombinációval: 1943. májusra karpaszományos csereembert találnak Sepsiszentgyörgyön. A kolozsvári hadtestparancsnok útján most sem érik el céljukat (előbb a csereember húzza a kérés benyújtását, utána a losonciak nem akaróznak belemenni), ekkor az alispán útján újra a hadügyminiszterhez fordulnak. Máj. 26-i döntés alapján elvben jöhet a csere jún. 1-jével. Végül júl. 2. után engedik el Losoncról BALASSA Ivánt. Jellemző módon ez a félsiker is nagyon időleges: 1944. januárban már Marosvásárhelyen van kiképzésen, áprilisban a frontra vezényelik, ide küldi utána HERPEI a jó hírt július végén: végre megérkezett Sepsiszentgyörgyre a megerősítő hivatalos irat új, múzeumóri besorolásáról, amit három éve ígért neki (és amely pedig a *Hivatalos Közlöny*ben már január közepén megjelent). BALASSA szerencsére megússza egy bokalövessel a harcteret, de ez már 1944. aug. 11.

Nem csak a katonai hatóságokkal akad vesződség. Civil tudományos világuk is kész darázsfszék. 1942. decemberben ROSKA ír HERPEI-nek: örül, hogy kibékültek FERENCZI Sándorral, de hogy került bele FERENCZI a SzNM ásatásaiba? Az egy dolog, hogy az ETI-tel közös program volt, de tőle nem kapott erre engedélyt (ROSKA mint az egyetem régészeti intézetének vezetője, főnöke FERENCZI-nek). Személyi ellentétek miatti meghurcoltatásában FERENCZI már a szakmát is ott akarja hagyni, és ami közvetlenül nagyon kellemetlen, kiábrándultságában minden jelentés nélkül hagyja HERPEI-t a háromszéki ásatások után.²⁵ Az igazgató a haját tépi: eszerint elfecséreltek két ásatást, ráadásul a bálványosvárinak a folytatását is – mikor végre megszerezték rá a pénzt.

Ugyancsak a nehéz természetű ROSKA 1943. decemberben – 1944. januárban MOZSOLICS Amáliának még a szabadságolási kérvényét sem továbbítja, hogy HERPEI-vel legalább úgy dolgozhasson. FETTICH Nándornak kell közbelépnie Budapestről. FETTICH segíti ki akkor is, ezúttal szakmailag, amikor

1944. februárban a valóban jó barát LÁSZLÓ Gyula legjobb szándékkal sem tud időt szakítani az ún. szörcesei lelet feldolgozására.²⁶ Az „otthoniakkal” is gond van: a nehezen alkalmazott és a katonaságtól végre leszerelt KOVÁCS Márton ugyanekkor bécsi ösztöndíjat szervez magának, ahol a Múzeumra nyilván érdektelen, Vas megyei témát kutatna. A lelkes, gyakorlatként bedolgozó néprajzos VAJDÁVAL is akad bosszúsága, igaz, egészen más jellegű. Fiatal és kissé szertelen még VISKI nagyon rokonszenves diákja, a majdani jeles müncheni etnológus: 1943. szeptemberben Dél-Erdővidékre megy Észak-Erdővidék helyett helyett gyűjteni, nem rögzít adományozókat, elfelejt visszajuttatni tulajdonosának holmi családi fotókat, nem megy be a post restante levelei után az olaszteleki postahivatalba...

A székelyföldi intézményszervezésben, nem elég a kolozsvári ellenérdekeltség, 1944. márciusban már a marosvásárhelyiekkel is számolni kell, akik (illetve az erdélyi ref. püspök) azzal a váratlan ambícióval állnak elő, hogy az új alapítványként újjászervezett TELEKI Téka célja az egész Székelyföld és székelység történeti, régészeti (!) és néprajzi (!) kutatása legyen.²⁷ VÁRÓ is arra kéri, a SzTI-et az összes székelyföldi intézmények foglalataként próbálja felvetni, hogy a marosvásárhelyieket el ne idegenítsék. A térség tudományszervezésének előzményeit, eredményeit, realitását semmibe véve, valaki mindegyre feltalálja a spanyolviaszt.

Minden személyi kérdésbeli, regionális rivalitásokkal kapcsolatos kellemetlenségen túl pedig a legkényesebb az, hogy HERPEI időről időre politikai darázsfszékbe nyúl, miközben szeretett múzeumáért harcol. MESTER Miklós pl., aki több rendben segíti, imrédysta, ezért veszítenek így inkább, mint nyerne kezdetben a fellépésével. A sors fanyar iróniája, és ez már a magyarországi beteg közgondolkodást és politikát jellemzi, hogy eszerint az utolsó hónapok sikereit tkp. a német megszállásnak köszönhetik, hisz anélkül MESTER nem jutott volna felelős kormányhivatalba.

A jó gazda kérdőjele

HEREPEI sepsiszentgyörgyi igazgatóságát illetően három kérdőjelet nem kerülhetünk meg: Valóban a létező lehetőségekkel gazdálkodott-e a sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató? Milyen szerepet játszott kolozsvári köre a történetben? Felelőssé tehető-e ő maga a SzNM 1944–45-ös tragédiájáért?

A múzeum lehetséges erőforrásait nézve, HEREPÉI-t a kicsinyhűség vádjára érheti. Részleteiben nézve azonban ez is sokkal árnyalódottabb. Először is, különbséget kell tennünk az 1938-ban igazgatónak érkező HEREPÉI és az új impériumváltást követő, majd az utolsó évek igazgatója között, hiszen helyzetértékelése, viszonyulása, gondolkodása sokat változik. Tény, hogy az első két évben nem tudja kihasználni a CSUTAK-korszak által megteremtett valamennyi erőforrást. Nem próbálja pl. maga kiadni a MOESZ Gusztáv által múzeumuknak felajánlott dolgozatokat, sem VÁMSZER Géza szakadati monográfiáját. Kolozsváriként, ráadásul volt Minerva-alkalmazottként eltanácsolja, az *Erdélyi Múzeum*hoz küldi a szerzőket.²⁸ De igazából már CSUTAK sem tudta folytatni az újrászületett kolozsvári tudományos folyóirat árnyékában kiadói tevékenységüket, azzal pedig HEREPÉI is később szembesül, főleg az ETI-tel való negatív tapasztalatok során, miért lett volna fontos, mennyire teljesítmény-bizonyítás, érv a saját publikáció.

HEREPEI elégedetlen a helyi tanár-múzeumőrökkel, bár kezdetben lelkesen szervezné őket, és össze is állít felajánlásaikból tevékenységi tervet.²⁹ Ám több mint bizonyos, hogy az oktatással épp eléggé megterhelte jószándékú munkatársak felajánlását, mikor nem állt fenn külső akadály sem követte lázas kivitelezés. Ne feledjük, hogy CSUTAK egyben a MIKÓ-Kollégium erőskezű igazgatója volt, és másként mozgósíthatta múzeumi célokra a tantestületet. Az megint más kérdés, hogy ezek a tanárok más körülmények között vagy így is számottevő teljesítménnyel járultak a Múzeum működtetéséhez,³⁰ és hogy HEREPÉI talán túlzott buzgósága, túlvállalása elbátortalaníthatta őket – ha van, aki úgyis végzi a kéziratári, néprajzi, adminisztrá-

ciós munkát, ám végezze. Kétségtelen, hogy a múzeumigazgató mind határozottabban vallja az idő múlásával, hogy csak helyi szakemberre lehet igazán számítani. Jó példa a székelyföldi kutatóutak megszakadása az impériumváltással: a régi kolozsvári társak pl., BALOGH Ernő, NYÁRÁDY, BOGA most már (újra) az erdélyi múzeumi társak őrei, saját intézményük van ismét, amelyért felelősek, és nyeregben sem ülnek, hiszen akár a Székelyföld természetrajzi kutatására is megjelent a budapesti konkurrencia.

Ami az anyagi forrásokat illeti, HERPEI persze túloz később, mikor volt nincstelenségükkel, a román főhatalom alatti totális, politikai alapú akadályoztatással, ebből következő lepusztultságukkal próbál érvelni budapesti fölötteseinél, különben érthetően, mert fejlesztési alapok végett. Valójában nagyobb fizetéssel kezdte sepsiszentgyörgyi igazgatóságát, mint az akkori MIKÓ-kollégiumi igazgatói fizetés, a múzeum rendelkezésére pedig ott állt a Háromszéki Székely Tanalap kezelése folytán élvezett csekély, de biztos bevétel is. Az is tény azonban, hogy az impériumváltás hozta átrendeződéssel ezek a források elapadnak.³¹ Helyi támogatási lehetőségek ugyan mindvégig akadnak, 1944 tavaszán is élhet még velük,³² de alkalmiak, és messze nem elegendők. Hasonló megállapításokat tehetünk a múzeum szakmai ellátottságát illetően: MÉRI valóban tőlük kénytelen szakkönyvet kérni 1944-ben a kolozsvári főtéri ásatások feldolgozásához, de ez nem cáfolja minden erőfeszítés ellenére is fennmaradt hiányosságait. És megint a háború. Az új szárny építésére azért nem kapnak engedélyt 1943 áprilisában, mert vasfödémrel tervezték, vas pedig nincs. Mikor 1944. januárban a bővítés tervét a fölöttes hatóság végleg elutasítja, KÓS Károly csak annyit válaszol 29-én: lényegtelen, legkésőbb a nyár sorsdöntő lesz, pusztá életükre, a magyarság további életére is. Utána talán...

Kérdőjelek. A barátok

Kolozsvár, beleértve a legközelebbi barátok szerepe HERPEI bizonyos kudarcaiban kényes kérdés. HERPEI régi barátságai

Kolozsvár 1940-es felértékelődésével, úgy tűnik, esetenként-részben féloldalassá válnak. A kedvelt kolozsvári jelzővel élve „vidékvívé” süllyedt barátot egységes fellépéssel védik majd 1944 után a sepsiszentgyörgyi lincselési indulatok ellen, ám intézményi érdekek ütközése idején sepsiszentgyörgyi érdekek HERPEI személyére való tekintettel is csak mérsékelten tesznek engedményt. Az erdélyi tudománypolitikai játszmában játékos kolozsvári barátok között az a kivétel, aki vigyáz, hogy ne sértsen, nem igazi kolozsvári: LÁSZLÓ Gyuláról van szó. HERPEI bizalma, ahogy régi barátaival újra meg újra megosztja intézményvezetői gondjait, terveit, sőt, tőlük vár ezekben segítséget, emberileg nagyon is érthető, de intézményével szemben meglehetősen, felelőtlen volt. Legalább akkor elgondolkozhatott volna (nem emberi kapcsolataiban való, de) megváltozott szakmai-politikai helyén, amikor kihagyták az Erdélyi Múzeum-Egyesület választmányából.

A lappangó ellentétek több ízben megmutatkoznak nyíltan is. 1941. dec. 1-jén az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára körlevéllel fordul a székelyföldi iskolákhoz is az erdélyi levéltári anyagot gyűjteményeibe mentendő, és valóban gyűjtenek is be ennek köszönhetően csíki anyagot. A felháborodott HERPEI barátai igyekeznek megnyugtatni. KELEMEN Lajos azt írja neki, hogy gyűjteménybiztonsági okból tulajdonképpen nem ért egyet ennyire centralizáló gyűjtéssel, túl komolynak se tartja, hisz a nem kolozsvári iskoláknak a címeit sem igen tudták, és egy sajtóbeli helyesbítést ajánl a helyzet kiigazítására. SZABÓ T. Attila másrészt bevallja, hogy KELEMENnel valóban csak aláírták a körlevelet, épp ő volt az egyik értelmi szerző, de úgy gondolja, nem kell túlbecsülni azt a 100-200 iratot, ami így Kolozsvárra kerülhet Sepsiszentgyörgy helyett. HERPEI válasza: súlyos hitelrontást okoztak az épp közgyűjteményi státusát rendező múzeumnak.³³ A szereplők, hadd jegyezzük meg, szinte mellékesek. Az eset kísértetiesen ismétli az EME 1911-es próbálkozását, amikor az épp saját épületét emelő, dinamikusan fejlődő SzNM gyűjtőterületére, tőzsomszédságba küldtek hasonló körlevelet.³⁴

Az ETI-tel való kapcsolatok ugyancsak felemásak. HERPEI fogalmazásában: többször megsérti az Intézet. 1943 májusában, miután megegyeznek, hogy a SZÉKELY doktoriját együtt adják ki, az ETI úgy gondolja, hogy a kiadvány csak „a SzNM támogatásával” feliratot kapja, a SzNM viszont fizesse a költségek 2/5-ét, kapja a saját példányait ne nyomdai, hanem kereskedelmi áron. LÁSZLÓ Gyula simítja el az incidenset. Nem meglepő, hogy HERPEI 1944. május 12-én is neki panaszolja fel, miért kellett véres verítékkal végrehajtott munkájukat kisajátítani? Az Intézet 1943-as jelentésében ti. az jelenik meg, hogy BALASSA Iván erdővidéki fejfakutatása az ETI eredménye. Miközben ezúttal olyannyira a Múzeumé, hogy BALASSA ebből írott könyvére is ott van már a papír a Minervában, írja HERPEI, szedésre-nyomásra is megvan a fedezet, épp csak lektorálni nem volt ideje még.³⁵

Egy harmadik példa: az ETI 1942. ápr. 8-tól dolgozik a Múzeum *APOR-kódex*ének hasonmás kiadásán, MIKECS László szavaival az ETI úgynevezett hiánypótló munkái szimbólum-kiadványán. 1943-ban kiderül, hogy ez a munka igazában a budapesti PÁZMÁNY Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetében történik. 1944. áprilisban HERPEI helyzeti biztosságba a kódexet az OSzK-ban (hazahozni már kockázatosabb, és valóban, így ússza meg a harci eseményeket is a GUARY-kódex társaságában), de erről TAMÁS Lajost, a kikölcsönző ETI igazgatóját HERPEI kell, hogy értesítse.

A sepsiszentgyörgyi igazgató érdemének tudható be, bár minden bizonnyal a másik félnek is javára írandó, hogy a SzNM mindezek ellenére munkakapcsolatban marad a kolozsváriakkal, és az igazgatói jelentések meggyőznek arról, hogy az előnyök számos esetben kölcsönösek. A *Jelentésekbe* már nem került 1943–44-es együttműködés is erre vall.³⁶

Kérdőjelek. A menekítés

Egy utolsó kérdőjel: a menekítés ügye, amely részleteiben máig sem teljesen tisztázott,

és valószínűleg soha nem is lesz már az. Kötelességünk viszont eloszlatni néhány félreértést, mert ez a kérdés nem is a felelősség kérdése elsősorban, hanem másegyébre világít rá, és ez a másegyéb a valós részletek nélkül nem érthető. HERPEI először 1942. szept. 12-i keltezéssel kap vonatkozó, szigorúan bizalmas rendelkezést: óvóhelyre az értékesebb anyaggal. 1943. decemberben PASTEINER a becsomagolatról és egyéb intézkedésekről kér jelentést, HERPEI jelzi, hogy rég megtörténtek. A KOF evakuálási rendelete 1944. ápr. 17-i, és 30-án az összehívható ig.-vál. tagok úgy foglalnak állást, hogy a menekítést végre kell hajtani, de május 15-i újabb (KOF-) rendelet ezt megint nem tartja időszerűnek.³⁷ 1944. áprilisban mindenesetre a levéltárat csomagolják, VARGA Nándor Lajos májusban a képzőművészeti anyag szakszerű beladázását nyugtázza – maga irányította saját munkái egyedi kollektója esetében is, mely szintén elpusztul. HERPEI szerint végül augusztus végi VKM-rendelet alapján menekítenek.³⁸ SZÉKELY viszont HERPEI-t hibáztatva úgy nyilatkozik, hogy az igazgató Keszthelyen beismerte neki, ez a rendelet már nem jutott el hozzá, és csak később, lengyeli tartózkodása után látta Budapesten, vele a listát az evakuálandó SzNM nevével. Amit mindenki megerősít: vonatkozó megbeszélések utoljára aug. 27–29-én történhettek Sepsiszentgyörgyön, ekkor VARGHA László személyesen ott tartózkodott, de ezek a beszélgetések négyszemköztiek voltak.³⁹ Szept. 2-án a menekített anyag kigördül a városkából. Utána már jövőből okosként nézve is csak egy esély marad, a kolozsvári kéthetes elakadás szept. 9–23. között, amelynek végén teherkocsik viszik tovább a nagyobb szállítmányt is sorsa felé.⁴⁰

Az biztos, hogy az utolsó sepsiszentgyörgyi napok már zavaros kapkodás: aug. 31-én HERPEI úgy dönt, családját menteti, maga marad. Másnap, valószínűleg családi nyomásra is, mégis indulás mellett határoz, de csak az öt legértékesebb ládát viszi. Az indulás csúszik, erre másik vasúti kocsit szerez, és következő nap elrendeli a többi láda kihordását is. Nagyjából mindenki ezt teszi ekkor: óránként változtatja meg döntéseit. Jó döntés lehetetlen, okosnak

lenni csak utólag könnyű. HERPEI valószínűleg csakugyan nem kapta kézbe az új menekítési rendeletet, bár tud róla, és éppen ezért kétségbeesett: kénytelen maga dönteni. Félelme jogos: a múzeum tornya ideális célpont, ha a várost védeni fogják, ahogy ő tudja. Ez az a pillanat, amikor ha lelkiismeretlen, és a maga bőrét menti, engedelmeskedve a polgári lakosságot kiűrtő rendelkezéseknek, az anyag megmenekül. Ezáltal nem eléggé hivatalnok. Ha lelkiismeretlen hivatalnok volna, futna (ha nem volt kézbesített parancsa, nem vonható felelősségre, bármi történék is), ha túl lelkiismeretes, akkor marad a ládákkal, és kivárja a rendelet sorsát, megérkezését vagy tárgytalanná válását. HERPEI ehelyett felelősnek tekinti magát, és felelősen szeretne dönteni.

Az egyik helyesbítő adalék ugyanis az, hogy HERPEI már 1943. aug. 15-én rákérdez PASTEINERre, mit tegyenek, hisz a pince nem véd igazán mint légóhely, viszont nedves. Inkább a 9 km a határtól a nagy veszély. Nem kellene-e menekíteni az értékesebb anyagot, mint 1916-ban? Persze nagyobb harci tevékenység esetén épp a főváros kitettebb, kb. a pesti múzeumok is inkább vidékre menekítenek majd. A menekítés gondolatát tehát HERPEI mondja ki először, mégpedig nagyon körültekintően, és nem a fölöttes hatóság. PASTEINER szept. 18-án meg is válaszolja: ez-irányú rendelkezés nem történt. Cselekedjék az igazgató a továbbiakban saját belátása, hatásköre szerint, a legszigorúbb személyi felelősséggel. Tehát most, szept. 2-án vigye az értékeket?

A másik adalék tudniillik az, hogy a precedens igaz, LÁSZLÓ Ferencék valóban háttországba menekítették 1916-ban legértékesebb tárgyaikat, csak hogy ez a román hadsereg Erdélyből való kiszorítása után történt. Most pedig? Ahogy azt LŐRINCZ Albert fogalmazza meg utóbb: „igen tévesen, sőt bűnösen a Vörös Hadsereg durvaságát a múzeumi kincsek megkímélésére igen nagyra, az erejét pedig ahhoz, hogy Tolna megyéig elérjen, igen kicsinek találták”.⁴¹

A harmadik adalék: HERPEI védve az Erdélyi Múzeum-Egyesületben SZÉKELY Zoltánra hárítják a felelősséget, SZÉKELY úgy-

mond feljelentést tett, hogy a sepsiszentgyörgyi szállítmány Kolozsváron rekedt, ezért nem menekedhetett meg ott maradvá. Csakhogy VARGHA László, aki egyetemi anyagért érkezve a Múzeum Kolozsváron elakadt ládáját is továbbviszi a menekítéskor, nem pusztán egy végrehajtó hivatalnok, hanem egyebek mellett a szentendrei skanzen megálmodója. A kolozsvári „feljelentés”-interpretáció egyébben is sántít. SZÉKELY nem tagadja, hogy ő értesítette a fölöttes hatóságot a Kolozsvárra érkezésről, de HERPEI ugyanezt tette volna. A kolozsvári értelmezés szerint SZÉKELY ezzel elveszejtette a szállítmányt, hisz az EME megtagadta 1944. szept. 2-án múzeuma evakuálását, mellette a sepsiszentgyörgyi ládák is megússzák. Csakhogy HERPEI a saját múzeuma kincseinek pusztulása után *kolozsvári* egyetemi-ENM-könyvtári régi könyv anyagot rendez Keszthelyen, és a kolozsvári érv is más a sepsiszentgyörgyi rákérdezéskor, mint az *Erdélyi Múzeumban*⁴²: akkor még csak azért tartják egybe nem vethetőnek gyűjteményeik ügyét, mert az ő anyaguk *nem* pusztult oda.⁴³

Valóban: ez a sors labdajátéka volt. HERPEI igenis felelős mint döntéseket vállaló intézményvezető a pusztulásért, az is kellett, hogy legyen: döntött, mert ilyen minőségben döntenie kellett, és téves döntéseket hozott. De mulasztást igazából egyet követett el, igaz azt elég súlyosat: úgy távozott Sepsiszentgyörgyről az első szerelvényre került ládákkal, hogy beosztottjaira hagyta a többi berakodását. Nos, ennek köszönhetően menekült meg az evakuálásra szánt anyag több mint harmada.

Összefoglalás helyett (1)

Aki olvasta HERPEI János leveleit, tudja, hogy barátaiert lelkét is kitevő, önzetlen, végtelenül tisztességes ember volt, másnak tudatosan ártani vagy intrikálni képtelen. Nem volt intézményvezető alkat, inkább egyenlők között a példájával első kítőnő szervező. Körültekintő szívósság jellemezte, de vezetői erély nem volt benne, annál inkább a fennálló rend iránti hivatalnoki tisztelet.⁴⁴ Nem sorsfordító ember:

mintha vesztes ügyek kitartó végigharcolására szánta volna a sorsa. Három múzeumi intézményért tett hatalmas erőfeszítéseket, és mindhárom súlyos veszteségeket szenvedett, vagy éppen felszámolódott vezetése alatt. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári néprajzi múzeuma az anyaga minden románnak minősíthető részét veszíti el igazgatása alatt, és intézményként csak azért nem szűnt meg, mert korábban sem intézményként működött. A bonyhádi Székely Múzeumot felszámolták. A legnagyobb tragédiát, a kiheverhetlent, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum legértékesebb anyagainak pusztulása jelentette. Nem nehéz megérteni: a jelentésekből itteni emberfeletti, jelentős eredményeket hozó munkája tárul elénk, az elpusztult anyag listáját szemlélve pedig elszorul a torkunk.

Jó gazda volt a Székely Nemzeti Múzeumban, és nem volt az. Olyan erőforrásokat örökölt, melyeket idegenként érkező nehezen mozgósíthatott, vagy kolozsváriként lényegüket sem könnyen érthette meg. Az első impériumváltás után LÁSZLÓ Ferencék fillérenként is össze tudták szedni a támogatást a helyi közösségtől múzeumuk talpraállítására, a régész igazgató-őr a húszas évek egyetlen nemzetközi hírű romániai magyar munkása volt, már az első világháború előtt a kolozsvári PÓSTA Béla-iskolával egyenlő színvonalú, független régészeti központot teremtett a távoli kisvárosban, és a román szakma is nagyra becsülte. Társa, CSUTAK Vilmos az egész romániai magyarság tudomány- és művelődésszervező központjává emelte a Múzeumot, és temetése szimbolikus értékű: nem marad virág a fél megyében, fekete lobogó gyászolja Erdély minden református létesítményén, az épp repatriálni kényszerült MAKKAI Sándor utódja pedig nem a püspökség ügyeinek rendezésével foglalkozik, hanem siet Sepsiszentgyörgyre megadni a végtisztességet. LÁSZLÓ és főleg CSUTAK kiváló szakemberek sorát neveli ki maga köré a helyi közösségből: káderpolitikájuk lényege az elitjét maga termelő közösség. Intézményüknek olyan súlyt tudnak adni saját erőből, hogy magától értetődően sorakozik köré a Kolozsváron mozgásterét veszített magyar tudományos elit is, és központnak lenni végeredményben ennyit jelent.

Nem utolsó sorban, nehéz elképzelni CSUTAKot, amint döntéseit illetően más tekintélyek segítségére szorulna.

HEREPEI van amit eleve nem örökölt meg, így a helyi szakember-utánpótlás lehetőségét átlátni nem tanár, és ideje sincs rá, az események nagyon felgyorsulnak az újabb impériumváltással. Anyagi forrásait is kisebbségi intézmény voltuk biztosította, be is bezárulnak. Nem csak a budapesti nem hivatalos támogatásról és a Háromszéki Székely Tanalap jóvedelméről van szó. A helyi közösség is különutakra bódul az új mozgástérrel, és egy CSUTAKnak is a most már saját nemzeti állam rendes központi forrásait kellene megkeresnie az új helyzetben.

A különbség azonban óriási. CSUTAK az első világháború előtti, központosuló magyar közgyűjteményi fejlődéshez olyan szemlélettel térhetne vissza, hogy íme, egy helyi közösség szervezésre nagyra nőtt vállalkozása tagolódik ismét, magától értetődően az országos/nemzeti szintű közgyűjtemény- és tudományosság-ügybe. HEREPEI helyzete ezzel szemben szkizofrén: a kolozsvári elit a két világháború között meghajtotta ugyan a fejét a távoli múzeum előtt, amely az ő sorait is szervezte, HEREPEI is így kerül oda, ám reflexük a valójában nagyon gyöngye és ezért komplexált „erdélyi fővárosé” (az önminősítés nagyrészt maga is kompenzálás), amely az újabb impériumváltás lehetőségeivel élve siet elfelejteni kicsiségét és megalázottságát, és ennek megfelelően lekezelni a „vidéket”. Kolozsvár mindig összerdélyi fellegekben gondolkodik, értékét nem egy közvetlenebb közösség számára jelentett értékben keresi, hanem közvetlenül a magyar nemzet kincsestárának tételezi magát. Elitje mind gyökérlenebb, közösségi identitása is (a „főváros”-énképzet leszámítva) közvetlenül az összmagyar kultúrnemzet identitása, köztes szintű összetevő nélkül (az „erdélyiség” pl. inkább csak csapdákat rejtő koronkénti, román főhatalom alatt nyilván kisebbségi kompenzáció).

HEREPEI ideológiai alapállása beszédes: azért kér fejlesztést egy magyar kincsestárnak, mert az gyenge, de értékei okán támogatandó. CSUTAK úgy kérhetné, mint ami jár, hogy továbbra is elláthassák szerves, bizonyított központ-

szerepüket: azért, mert erős. Ahogy Kolozsvár követeli magának, amely pedig korántsem olyan erős, mint amilyennek projektálja magát – ez a harmadik impériumváltással nagyon hamar újra kiderül. Igazából Kolozsvár a gyenge és megerősítendő, HEREPEI-t sem véletlen, hogy ilyen reflexek jellemzik, mikor érvelnie kell.

HEREPEI-nek ez az arca tehát a Székelyföldre rácsodálkozó, ugyanakkor a helyi célokat leértékelő/fel nem ismerő kolozsvári álma és igaza. Ha nem is tudja meghaladni ellentmondó kettős lojalitását, gyorsan eszmél, és jut el egyik legjelentősebb gondolatáig: *székelység-tudomány csak a Székelyföldön lehetséges*. Emberi nyitottsága hozza a másikat is, a jó szervezőt: *mindenkinek munkasztaalt kell biztosítani, aki ebben részt kíván venni*. A jó gazda jó érve a harmadik, akkor is, ha ekkor nem volt eredményes: *az erre tervezett intézet költségvetése egy pesti gimázi-umét tenné ki mindössze*.

Összefoglalás helyett (2)

Akitől az intrika idegen, az politikus nem, csak kérvényező lehet, természetes tehát, hogy bürokrácia akadálypályáján találja magát. Miközben az egész második impériumváltási kor olyan, akár a felbolydult darázs-fészek: a legkülönbözőbb becsvágyak próbálkoznak, nagyon gyakran a tényekre-adottságokra való minimális tekintet nélkül. Ha a kérvényező kitartó, megleli potenciális támogatóit (szövetségest csak politikus kereshetne), azokat is, akikével felhőtlenül illeszkednek érdekei, azokat is, akikével meglehetősen felemásan. Bizonyára szembesül az ellenérdekeltségekkel is.

HEREPEI intézet-terve elbukik. Megtörténhet, hogy épp azok a barátok, akikre leginkább számított, csak színleg támogatták kritikusan pillanatokban, de úgy tűnik, hogy kezdettől világos jelzéseket kapott tőlük, mit tudnak elfogadni problémáiból, csak épp HEREPEI nem akarta ezt meghallani. KELEMEN Lajosnak már az 1940. decemberi ajánlása maga a Múzeum lekicsinylése, de ebből HEREPEI csak a legmelegebb hangú melléállást akarja észrevenni.⁴⁵ Egy biztos: kolozsvári közbelépés fékezhet

ugyan HEREPEI vállalkozását, de túlzott jelentőséget tulajdonítani neki nem szabad. A visszakérült területek fejlesztését célzó TELEKI-féle elképzelésben Kolozsvár természetesen kiemelt szerepű, de ebben a miniszterelnök erdélyi gyökerein kívül a földrajztudós államtudományi gondolkodása mutatható ki: Kolozsvár az egyetlen lehetséges észak-erdélyi nagy központ. Második vonalban ugyanígy volt magától értetődő Nagyvárad, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy fejlesztésének felmerülése.

Így vagy úgy, a minket érintő intézményfejlesztés kivitelezése 1941-től mindenképpen az erdélyi intézményi valóságot illetően is kitűnően tájékozott és nagyon józan HÓMAN Bálintra marad, aki annyit hasznosít ki-ki elképzeléseiből, amennyit jónak lát. Sepsiszentgyörgy múzeumára már a húszas években egyik legfontosabb magyar múzeumként emlékezett,⁴⁶ és a fővárosiakat nem számítva valóban a legnagyobb állami dotációjú magyar múzeummá válik minisztersége alatt. Ugyanakkor nem a székelység-tudományok kutatóintézetét kívánja támogatni benne. Kolozsváron sem a helyi szempontok és ambíciók alapján mérlegel. Az EME-ben például az egyesület tényleges valóságát, a tudományos ismeretterjesztés, nyilvánosságteremtés fórumát látja, múzeumi tárainak kérdését pedig (akárcsak a hasonló, egyetemi városokbeli múzeumokét) a felsőoktatástól tartja elválaszthatatlannak. Az erdélyi magyarságkutatásra ezért hoznak létre új intézményt, az Erdélyi Tudományos Intézetet. Ami a személyi kérdéseket illeti, KELEMEN-t egy nagy levéltár megszervezésére-vezetésére látja alkalmasnak, ROSKÁ-t egy jelentős régészeti-néprajzi tására és a rá alapozó egyetemi intézetére – az egyetem és az ETI szakembereit jelentős részben csonkaországi „ejtőernyősökkel” biztosítja. A kolozsvári régi tudományos elit vezetői frusztráltabbak, mint HEREPEI.⁴⁷

A körülmények háborúsak, kielégítő általános fejlesztést megvalósítani alkalmatlanok. Soron kívüli előnyökhöz jutni mindig lehet, de ebben a túl távoli Sepsiszentgyörgy nehezen behozható lépéshátrányban lett volna akkor is, ha igazgatója alkatilag nem idegen efféle megoldásoktól. Amit HEREPEI így is megvalósít, az

kivételes teljesítmény ezeknek az éveknek az ismeretében. Az intézeti szintű (alapállásban foglalkoztatott szakemberekkel, megfelelő eszközökkel való komplex) munka feltételeit – bár részlegesen – biztosítja. SZÉKELY Zoltán későbbi intézményfejlesztésében is könnyen kimutatható mostani alapozás is.

A másik kérdés, a menekített anyag pusztulásáé egyszerű: igen fájdalmas háborús veszteség. Bűnösség kérdéseként felvetve a részletek ismeretében inkább hamis. A HERPEI választotta megoldás egyébről árulkodik. A kulcs hozzá, akárcsak HERPEI erőforrás-gazdálkodásához, az evakuálást kérő szemlélet kérdése. Az intézményvezetővé Sepsiszentgyörgyön vált kolozsvári tudós mintha kettős lojalitását haladná meg benne: a nemzetnek kíván nemzeti értéket menteni, mikor a hátszágba menekít, akár Kolozsvár véleményével egyet nem értve is (persze ebben azért ott munkált az utolsó hetek sértettsége). VARGHA László segítőakciója nyugtázás egyben: a magyar kultúra egésze szempontjából jelentős értéknek való elismerés, HERPEI szomorú kimenetelű diadala. Akkor is, ha SZÉKELYtől úgy tudjuk: VARGHA kifejezett véleménye szerint kár volt az anyagot elhozni, de ha már ott volt, tovább kellett vinni.

A gyűjtemények pusztulásával a helyi közösséget fokozottan érintő kár maga pedig igazából a helyi közösség viszonyulásával párhuzamosan tárgyalható, amely ezekben az években mintha nem kívánt volna élni tulajdonosi jogainak és felelősségeinek gyakorlásával. BOGÁTS figyelmeztet 1946-os purifikációs nyilatkozatában, hogy az augusztusi menekítésről HERPEI már meg sem kérdezte a múzeum felelős testületét. Csakhogy – és ezúttal nincs okunk kételkedni az igazgató visszaemlékezéseiben, ha azok időnként pontatlanok is – volt-e,akit? Az 1945-ös reakciókat részben a másik oldalon is büntudat motiválja. A közösség tartalékai ekkor még mégis nagyok, és az intézmény minden veszteség ellenére túléli a most következő éveket. De ez már a következő korszak története. A helyi vezetők, elit felelősségének kérdése azonban ma is időszerű.

(BOÉR Hunor)

1.

Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1939. évi működéséről és állapotáról⁸⁸

60 éves évforduló és ZATHURECZKY

Emília emléke

A SzNM-nak alapítása óta eltelt hatvanadik évéről készített összefoglaló jelentésünket az alábbi sorokban terjesztjük a mélyen tisztelt Igazgató-választmány elé.

Mielőtt azonban a szokásos beszámolót megtartanók, méltóztassanak megengedni, hogy a hatodik tízest számláló évforduló alkalmával néhány pillanatot szenteljünk a múltnak, megemlékezve annak emlékét, aki intézményünk alapját lerakta.⁴⁹

Eléggé ismeretesek **CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília** nagy érdemei, önzetlen elgondolásai, nemes cselekedetei, azonban a nagy szellemekre való emlékezéssel, tetteiknek újra és újra való felidézésével, nyomdokainak végigkövetésével önmagunk előtt gyűjtjük meg az útmutató fáklyát, hogy annak világánál az élet keresztútjai közül könnyebben kiválaszthassuk azt, amelyen leginkább megközelíthetjük az előttünk jártak által kitűzött igazi célt.

Véletlenül éppen az évforduló idejében, a *Székelység* múlt évi szeptember-októberi számában közölt ifj. FERENCZI István egy levelet, amelyet ZATHURECZKY Károly százados, alapítónk testvéröccse intézett ezeltett hetven esztendővel (pontosabban 1869. szept. 2-án) FINÁLY Herikhez, az Erdélyi Múzeum titkárához. E levelet abból az alkalmából küldötte FINÁLYnak, hogy egyidejűleg Olasztelek határában előkerült néhány római régiséget küldhetett fel Kolozsvárra.⁵⁰ Ebben egyúttal azt az óhajtását is kifejezte, hogy „egyáltalában nem volna siker nélkül, ha egy régiséget ásató vagy régészeti egylet alakuland”, amely nemcsak e helyen, de másutt is felkutatná és összegyűjtené a földben rejlő értékeket. Ez a kívánság pedig oly férfiú tollával íródott le, aki – saját szavai szerint – „nagyon gyenge esméretekkel bír(t) a régészetben, s akinek foglalkozása is nagyon távol állott a múzeumi tudományoktól”. Éppen ezért tudjuk, hogy máshonnan nem is meríthette a múlt emlékei iránti szeretetét, mint gyermek- és ifjúkori környezetéből, a sok százados eredetre visszatekintő család hagyományörző légköréből.

A család büszkesége, a korán elhunyt testvérbátya, kufsteini rab hagyatékának kegyeletes gonddal őrizgetése, minden reliquiának megbecsülésére indíthatta azt, aki az ereklyékben meglátta az emlékkeltő, emlékkörző jelt, a múlt idők tanúságát, eljövendő intő példáját.

Nem kevésbé elhatározólag járult ehhez még az a körülmény is, hogy a föld, ahol ZATHURECZKY Emília és mindenik testvérének bölcsője ringott, mindegyre feltárta a régmúlt időknek kebelében rejtőzködő emléktárgyait, s azoknak előbb talán különlegességük, azután pedig belső értékük miatt való gyűjtögetése különösen a történeti olvasmányok iránt melegen érdeklődő ZATHURECZKY Emíliában vált öntudatossá.⁵¹

Mindezekhez azután tulajdonképpen már csak egy elhatározó lépés megtétele kellett, hogy testet öltjön a múzeum gondolata. Hiszen az ifjabb testvér által óhajtott „régészeti egylet” Kolozsvárott az Erdélyi Múzeumban már előbb megvalósult, csak hogy még nem bővült ki „régiséget ásató” intézménnyé; a székely gróf MIKÓ Imre alkotó példája azonban közeli buzdításul szolgálhatott a minden szépért, jóért lelkesedő, megfontolt gondolkozású nagyasszonynak.

Minthogy pedig e nemes lélek élete sem folyt le a legsimább mederben, apósának, anyósának, majd édesapjának elhunytá után négy gyermekének, végül urának eltávozása még jobban odafordította figyelmét a letűnt időkre, a múlt minden emlékére. De odafordította az a szándék is, hogy növendék fiai ezek szeretetében neveltessenek fel.

Számtalan munkában megtaláljuk, hogy a nagyajtai CSEREY család hány kiválóságot adott közéletünknek és tudományos világunknak, az sem ismeretlen, hogy az alsózaturcsai ZATHURECKYek között mennyi nemesen érző s jeles tehetséggel ékes tagot számlálhatunk össze. Az imecsfalvi udvarház tehát, melynek minden zuga telve a múlt emlékeivel, már önmagában is egy kis családi múzeum volt, ahová a nemes gondolkozású úrnő egyre gyűjtögette a rokonság, az ismerősök, sőt az idegenek köréből is mindazokat a tárgyakat, amiknek megmentésével olyan nagy szolgálatot tett nekünk.

A körülményeknek szerencsés találkozása folytán került az 1875. év tavaszán VASADY NAGY Gyula az imecsfalvi kúriába. S az áldozatra kész úrnő a múlt emlékeit hasonlóképpen nagy odaadással szerető nevelő segítségével tulajdonképpen már ekkor megvetette az alapját a **CSEREY-múzeumnak**. Ez volt azután a törzse annak a gyűjteménynek, amelyet nemes nagyasszonyunk SZENTIVÁNYI Gyula főkirálybíró kérése következtében éppen 60 évvel ezelőtt, pontosabban 1879. szeptember 15-én székely vérei tulajdonába hivatalosan és ünnepélyesen átadott.

Vajon az eszme s a kezdeményezés elégséges-e, hogy örök emléket biztosítson a létrehozónak?

Vajon a körülmények kedvező összetalálkozása következtében ZATHURECZKY Emília nélkül is megszületett volna-e az a múzeum?

Nagy ember az, akinek agyában nagyszerű gondolat fogamzik meg, még nagyobb azonban, aki testté is formálja azt. Itt mind a kettőt CSEREYné személyében tisztelhetjük. S minthogy e két adottság hiányában múzeumunk nem jöhetett volna létre, ezért marad emléke örök érdemű.

ZATHURECZKY Emília nemes alakja azonban nem homályosíthatja el a munkatársak és utódok érdemét, sőt azok kiválósága, értékes tettei csak emelik annak fényét, aki kitűzte a célt, de egyúttal hidat is vert a feléje haladók számára.

Múzeumunk szerencsés volt, hogy az eltelt 60 esztendő alatt belső munkásai között kiváló és érdemeiket kellőképpen alig is méltányolható szervező erőket (VASADY NAGY Gyulát, CSUTAK Vilmost), világviszonylatban is nagy tudósokat (NAGY Gézát, LÁSZLÓ Ferencet) és fáradhatatlan odaadással tevékenykedett kutatókat (élükön a maradandó emléket hagyott DOMJÁN Istvánt) mondhatott magáénak. Külső irányítói, vezetői közül pedig hálával emlékezhetünk meg a már említett SZENTIVÁNYI Gyuláról, POTSA Józsefről, a kiválóan érdemes GÖDRI Ferencről, báró SZENTKERESZTY Béláról és végül igazgató-választmányi tagságában most 32-ik, elnöki méltóságában pedig 14-ik évét töltő, céltudatos irányításában nem kevésbé érdemes, mint tudományos értékekkel bőven megáldott dr. TÖRÖK Andorról.

Adja az Isten, hogy az örök emlékü alapítónő és múzeumunk sok jeles vezére s munkása által tudományos értékben nagyra emelt intézményünkről az ezután eljövendő évfordulók alkalmával a beszámoló soha se tehessen hanyatlásról említést.

Székely ereklyemúzeum

Most azután, mielőtt visszatérnénk a múltak emlékei közül a jelen eseményeinek felsorolásához, engedjék meg, hogy múzeumunknak egy nagy, de végeredményben még mindig könnyen betölthető hiányosságát tegyük szóvá, olyan hiányát, amelynek helyrehozását a 60-ik évforduló már sürgősen követeli.

Az előbb említett élen állók és sok más, név szerint fel nem sorolt segítőtárs jóvoltából múzeumunk már odáig fejlődött, hogy a 28 évvel ezelőtt fölépült pompás székházunk is bizony már nagyon szűknek bizonyul. S talán éppen ez lehet az oka, hogy még az oly kiváló szervező erő, mint a maga után pótolhatatlan hiányt hagyott CSUTAK Vilmos sem mert még egy újabb alosztály megszervezésére is gondolni.

Ma azonban már arra is gondolhatunk, hogy egy kis átalakítás megtétele s bizonyos gyűjteménytárak átcsoportosítása után helyet is tudnánk biztosítani annak az új alosztálynak, amelynek név szerint is, tartalmilag is a **székely ereklyegyűjtemény**t kell tartalmaznia.

Hány kiváló férfit és nőt termelt ki már e fajta, s még nincsen sehol e földön bár egy szobácska, amely csupán csak az ők emlékezetének volna szentelve! Nem szólva azokról, akiknek még arcképét sem ismerjük, vagy akiknek ereklye-tárgyai már menthetetlenül szétkallódtak – nem hisszük, hogy egy APOR Istvánra és Péterre, CSEREI Mihályra, MIKES Kelemenre, BOD Péterre, BENKŐ Józsefre, BARABÁS Miklósrá, KRIZA Jánosra, GÁBOR Áronra, MIKÓ Imrére, ORBÁN Balázsrá, KŐRÖSI CSOMA Sándorra, ZATHURECZKY Emíliára, GYÁRFÁS Jenőre és sok másra vonatkozó emléktárgyat ne tudnánk mint emlékeztető s mint kegyeleti ereklyét megmenteni magunk s az utókor számára. Hiszük, hogy ez kötelességünk, de hisszük azt is, hogy a székely közönség jóakarató támogatása mellett e kötelességünknek eleget is tudunk tenni. A tárgyaknak kellő kritikával való összeválogatása után pedig múzeumunk nemcsak új látványossággal, de új szellemi forrással fog gazdagodni.

Halottaink

Az emlékezés fonalát tovább szöve, a múlt évi események felsorolásának kezdetén szenteljünk egy pár kegyeleti szót az elköltözötteknek. Érzékeny veszteség érte múzeumunkat akkor, amikor 1939. április 9-én Zágóban elhunyt **SZÓTS Albert** igazgatóválasztmányi tagunk. Április 11-én tartott temetési szertartásán múzeumunk igazgató-választmánya részéről dr. BARABÁS Andor, BARABÁS Samu, BOGÁTS Dénes, DEMETER Béla, KÓNYA Kálmán és HERPEI János vettek részt. A sírnál múzeumunk nevében HERPEI János igazgató búcsúztatta. (...) ³² 1939. március 17-én elhunyt **dr. BENEDEK János** királyi közjegyző, múzeumunknak 1914-től 1935-ig terjedő időben igazgató-választmányi tagja. Intézményünk iránt mindég a legmelegebb érdeklődést tanúsított, s a vállalt munkát, amelyet szívesen vett kötelességének érzett, mindenkor a legodaadóbban végezte. Temetésén a helyben lakó igazgató-választmányi tagok teljes számban megjelentek. Múzeumunk vezetősége a család előtt levélben fejezte ki részvétét.

1939. június 23-án távozott el körükből **BOGDÁN Arthur**, a Háromszéki Takarékpénztár Rt. elnök-igazgatója, aki 1914-től 1937-ig volt igazgató-választmányunk ügybuzgó tagja. Múzeumunk iránti szeretete, mint az alapító ZATHURECZKY Emília hozzátartozója, örökségképpen szállott reája, s mint a társadalomnak nagy tekintélyű alakja, személye folytán mindég súlyt adott múzeumunknak. Részvétünket a család előtt küldöttség útján tolmácsoltuk, s a temetésén dr. TÖRÖK Andor elnökünkkel együttesen számos igazgató-választmányi tag és múzeumőr vett részt.

1939. január 21-én elnyugodott a nemes szívű nagyasszony, alapítónőnk unokahúga: **BOGDÁN Arthurné ZATHURECZKY Izabella**. Temetésén megjelentünk, a hozzátartozóknak személyesen és írásban is részvétünket fejeztük ki.

1939. április 15-én Bodolán elhantolt valóban nemes, jóságos úrnő, **özv. gróf NEMES Jánosné gróf BETHLEN Polixéna**, temetésén múzeumunk képviselőjében HERPEI János igazgató és BIBÓ Erzsébet múzeumőr vettek részt.

1939. április 20-án Bibarcfalván eltemetett **SZABÓ Árpád** székelyudvarhelyi tanár temetésén HERPEI János igazgató képviselte intézetünket.

Elnökségünk írásban fejezte ki részvétét a család tagjai előtt:

1939. január 2-án Kolozsvárt 88 éves korában eltemetett **BARÁTOSI TÓTH Endre** sepsiszentgyörgyi nyug. pénzügyigazgatónak,

1939. március 20-án Brassóban elnyugodott **KOVÁSZNAI BOGDÁN Géza** ny. főerdőtanácsosnak és

1939. november 25-én Kolozsvárt meghalt **nagyernyei KELEMEN Erzsébet**nek, KELEMEN Lajos nyug. levéltáros, m. tud. akadémiai tag leányának elhalálózása alkalmával.

Az elmúlt esztendő krónikájában tehát számos gyászetről kellett megemlékeznünk, akiknek neve valamilyen formában, de meg van örökítve múzeumunk történetében.

Tavaszi rendes gyűléstünk

Igazgató-választmányunk az 1939. évi tavaszi rendes gyűlését március hónap 16-án tartotta meg, a tagok kétharmadának részvétele mellett. (Ezt megelőzőleg hívott egybe az ügyvezető-tanácsi megbeszélés.) ³³

Ezen alkalommal a szokásos évi beszámoló, továbbá a számadások előterjesztése, valamint az új költségvetés megállapítása volt gyűlésünk jelentősebb tárgya. Ugyanekkor megjelöltetett a Háromszéki Székely Tanalap segélyösszegeire hirdett pályázat határideje. ³⁴

Múzeumi épületek s az eszközlendő javítások és eszközlendő javítások

Az 1939. március 16-án tartott gyűlésünk alkalmával előterjesztett jelentésben már utaltunk arra, hogy központi épületünk hatalmas tetőzetén sürgősen helyrehozandó hiányosságok mutatkoznak. A felépítés óta eltelt, anyagiak tekintetében nagyon küzdelmes 27 esztendő kisebb-nagyobb vihara bizony sok romlást idézett elő a cserepezésben és a tetőgerendázatban. Mindezek helyrehozása – az egész épület helyrehozása érdekében – már teljesen elhalaszthatatlannak bizonyult. Dr. KERESZTES Károly ügyvezető alelnökkel

való alapos latolgatás után a romlások gyökeres felkutatására szakembert: BOGA Kálmán főmérnököt kértük meg. De ugyanőt kértük a javítási munkálatok felügyeletére is.

A munkálatokhoz 1939. május 22-én fogtunk hozzá. Legelőbb is a hatalmas fedélsíkon forgattak át a cserepek, s a nagyon sok helyen mutatkozó hiányok újjákkal pótolattak.

Egyedül csak a díszterem feletti nyugati fedélzet maradt teljesen mozdíthatatlan, minthogy itt elégséges volt a hiányoknak dugdosással való pótlása. Ugyanez a művelet hajtattott végre a torony meredek fedélén, itt azonban a cserepeket rögzítő régi, elrozsdásodott, cinezetlen drótkötések is cinezett új huzalokkal cseréltettek ki. Minthogy pedig a toronytornác és a felette levő fedélszerkezet súlya a toronyszoba mennyezetén végighúzódo egyetlen mestergerendára nehezedett, ezért a roppant terűt részben az oldalfalakra kellett keresztkötések közbeiktatásával áthárítani, részben pedig teljesen eltávolítani. Ezért azután a torony tornácáról a súlyos téglaburkolat lehordatott; ekkor azonban előtűnt az átkötő gerendaszerkezetben mutatkozó eléggé bőséges korhadás, sőt gombásodás is. A romlott gerendázatnak újjal való kicserélése után az egész meg nem bolygatott szerkezet is gombaölő készítménnyel fertőtlenítettett.

Majd ugyanilyen természetű romlások után kutatva, a felügyelő főmérnök csakhamar észrevette, hogy a cserepezésben mutatkozott romlások miatt (különösen a fedélsíkok találkozásánál s a kémények tövében) a beszivárgó eső- és hólé a mennyezetgerendákat nagyon sok helyen megtámadta. E romlások pedig mindezekig azért nem voltak szembetűnők, mert a gerendázatot homokba, de kötőanyag nélkül beágyazott téglapadlat takarta.

E veszedelmes romlások felfedezése után lekértük a múzeumunk épületét tervező KÓS Károly mérnököt. Miután pedig az épületet töviről hegyire átvizsgálta, BOGA főmérnökkel együttesen tervet szerkesztett, amelynek alapján az épületen mutatkozó minden romlást helyrehozni, minden hiányt pótolni és bizonyos mértékű újtásokat véghezvinni tanácsolt, hacsak azt nem akarjuk, hogy nagyszerű épületünk legfennebb csak a második 27 esztendő és nem annak sokszorosát is megérje.

Nagyon természetes, hogy az elmúlt súlyos negyedszázad alatt már az is csodálatosan nagy teljesítmény volt, hogy a minden anyagi segédforrást nélkülöző intézményünket csupán csak a székelység ragaszkodó szeretetével fenn lehetett tartani,⁵⁵ ma azonban, amikor a Háromszéki Székely Tanalap kezeléséért mégis van a múzeumnak az összjóvedelméből megállapított bizonyos, ha nem is dús, de biztos és állandó

jóvedelme, erre és az eddigi nem könnyen ingó talajra, székely véreink szerető áldozatkészségére támaszkodva, kötelességünk páratlanul szép épületünket teljesen jó karba helyezni.

Mindezekhez a romlásokhoz járul az is, hogy épületeink alapfala vízátnemeresztő, sőt vízgyűjtő rétegeken fekszik. Az ősszel az összes vízvezető árkokat mélyen kiásattuk ugyan, de ez csak azt jelenti, hogy a felszínen rohanó esővizet és hólevet eltereli az épülettől, de a talajvíztől nem ment meg. Jóllehet az épület hegy felőli oldalán (talán az építkezéssel egy időből) bizonyos földalatti szivárgó ároknak kell lennie, ez azonban teljes mértékben már nem felel meg a célnak; ezt bizonyítja, hogy az alagsori helyiségek (nedves voltuk miatt) múzeumi célokra ma teljesen hasznavehetetlenek. Kérésünkre SZABÓ Árpád kollégiumi tanár száraz április–májusi napokon több ízben hosszú ideig méréseket eszközölt az alagsor kelet felőli helyiségeiben, hogy a levegő páratartalmát megállapítsa. Ennek eredményeképpen közölte velünk, hogy a külső teremben a vízgőzök lecsapódási hőmérséklete 12°, a belső teremben pedig 13,5°, ami azt jelenti, hogy a kísérletek idejében már 3°-os hőcsökkenés elégséges volt a levegő páratartalmának kiválásához. Mindezekért nem tudhatjuk, hogy főépületünknel is nem következik-e majd be az a jelenség, ami a múzeumóri lakásoknál már észlelhető, ugyanis a talajnedvesség ott a pincefalakon foltokban és felpuffadásokban, sőt a föld feletti épületfalak kis méretű megrepedéseiben is határozottan jelentkezik.

KÓS Károly tanácsa és kívánsága következtében BOGA főmérnököt még részletesebb munkálati terv kidolgozására kértük meg. Az így elkészült tervet és számításokat SZÁNTÓ Albert főmérnökkel külön felülvizsgáltatva felküldöttük Kolozsvárra KÓS Károlynak. Miután pedig KÓS az abba foglaltakhoz csekély változtatásokkal maga is hozzájárult, most már itt állunk, várva az enyhébb időt, hogy a rendelkezésünkre álló, bizony nem valami bőséges összegekkel folytathassuk az ősszel félben maradt munkálatokat.

(...)⁵⁶

Múzeumunk berendezésében történt változások

Múzeumunk épületében az első emeleten a díszterem előtti nagy előteret a folyosó többi részétől homályos üvegű ajtóval felszerelt deszkafallal elválasztottuk. Együttal eltávolítottuk innen a sohasem használt ruhatári fogasokat.

Ezekkel az átalakításokkal itt egy új kiállítási termet nyertünk, ahová a képzőművészeti gyűjtemény modern anyagát szándékozzuk elhelyezni, hogy azt is

hozzáférhetővé tegyük a látogató nagyközönség számára. Ennélfogva a díszterem falán elhelyezett képekkel együtt ez fogja alkotni képtárunk kiállított anyagát.

A földszinten a főkapu jobb oldalán levő úgynevezett kapusszobát, amely ez ideig levéltárnak és raktárnak használtott, a benne levő anyagtól megtisztítva, a szobát kőműves-, asztalos-, villanyos- és kályhás munkával teljesen rendbehoztuk. S az amúgy is nagyon zsúfolt nagy könyvtárunkból a kézirati és folyóirat-anyagot különválasztva, s dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr kezelése alatt külön alosztállyá szervezve, itt helyeztük el. A szobába a kéziratos könyvek számára nyolc tolaajtós, záros könyvesszekerényt, az elhelyezhető folyóiratok számára 3 nagy polcos állványt, továbbá a szoba egyéb berendezéseképpen 1 kis falipolcot, 1 ötfiókos íróasztalt, 1 fászlát és 1 fali fogast készítettünk festett puhafából.

Hálásan kell megemlékeznünk azokról, akik e szoba berendezésének létrehozásához anyagi értékekkel vagy személyes fáradozásokkal hozzájárultak. Elsősorban köszönet illesse GÁBOR Dezső urat, a Kovásznai Erdőipari Rt. igazgatóját, aki kérésünkre örömezt ajándékozta meg múzeumunkat mintegy 3000 lej értékű 80 szál gyalult deszkával. Köszönettel tartozunk BÁNYAI Sándor tamásfalvi földbirtokos úrnak, aki Kovásznáról szíves ajándékképpen saját fuvarával beszállította, VARGA Zoltán VI. gimn. oszt. tanulóról, aki mint küldöttünk a múzeum érdekében szíves készséggel vállalkozott az anyagmegszerzés és -beszállítás továbbítására. És végül dr. DEBRECZY Sándor múzeumőrünk fáradozását kell méltánnyal kiemelni, mint akinek agyában fogamzott meg a bútornyag-beszerzésnek e gondolata, s mint akinek közbejvetelével bonyolított le maga az ajándékozás megtörténte s a deszkának Szentgyörgyre való behozatala is.

Egyes gyűjteményeink számára még a következő berendezési tárgyakat csináltattuk az év folyamán:

Az állattárban egy új nagy kiállítási szekrény készült a kisemlősök számára. Ugyanitt a néprajzi gyűjteménybe vezető átjáró ajtó beszkáztatott, hogy e falra az újonnan kapott medvebőröket felszegezhessük.

A könyvtár emeletének végén a szoba egyik falától a másikig terjedőleg a földtől a mennyezetig betöltő hét tolaajtóval ellátott nagy könyvesszekerény készült puhafából, azonban az ajtólapok kívül és belől pácolt keményfával borítottak. E szekrény a Régi Magyar Könyvtár kötetei és más olyan munkák és levéltári anyag számára készült, amelyeknek a portól való lehetőség szerinti megóvása elengedhetetlen kötelességünk.

Még megemlíthetjük, hogy esetleges szállóvendégeink részére egy új, hajlított vascsőből készült ágy és hozzá egy pokróc szerzetetett be.

Végezetül pedig irodánk számára megnagyítottattuk nagyérdemű CSUTAK Vilmos igazgatónk fényképét, továbbá dr. LÁSZLÓ Ferenc igazgatóválasztmányi tag úr becses ajándékából bírhatjuk kiváló édesapjának arcképét. Reményünk van arra is, hogy DOMJÁN István képét is megkaphatjuk. Így azután a már meglevő VASADY NAGY Gyula és dr. NAGY Géza arcképével együtt teljes lenne az a sorozat, amely múzeumunk legkiválóbb munkásait örökítené meg.

Tudományos munkálkodásaink

a. Külső munkatervék

Múzeumunk tudományos munkája az 1939. év folyamán az átlagos közepszerű teljesítménynél azért nem emelkedhetett magasabbra, mivel az év második felében múzeumöreink tekintélyes része katonáskodott, az itthon maradtakra pedig a kollégiumban fokozott munka elvégzése hárult, ennek következtében – természetesen – a múzeumnak kellett a kurtábbat húznia.

Tüzetesen kidolgozott tervek alapján készültünk néhány gyűjtő- és ismeretszerző út megtételére. Ezekről azonban – sajnos – nagy részben le kellett mondani azért is, mivel az épületen végzett munkálatok minden jövedelmünket igénybe vették, de azért is, mivel a múzeumőröket az előbb említett okok megakadályozták, végezetül pedig a gazdasági körülmények is beleszóltak jó szándékainkba. E terveinkről pedig – minthogy kiválóan fontos kérdések megoldása céljából vettettek fel – nem mulaszthatjuk el, hogy néhány szóban meg ne emlékezzünk, tesszük pedig azért is, mivel – ha Isten segít – azok megvalósítását az 1940. évben is újra meg fogjuk kísérlni.

1. Az **Olt-mente** Háromszék megyei szakaszának régészeti szempontból való átvizsgálása, illetőleg az eddig ismert és ismeretlen lelőhelyeknek felkeresése és térképezése. Ennek az útnak legfőbb hivatása volna: megállapítani az erdsi praemykenaei jellegű kultúra megközelítően pontos kiágazásait, illetőleg Olt-menti terjeszkedését. Természetesen e tervezet több szakaszra volna felosztandó.

2. A **Kormos-mentének** régészeti szempontból való kutatása, különös tekintettel az itt lelt paleolitikus jellegű kőeszközökre.

3. **Háromszék** gyökeresen kiveszett népviseletének helyreállítása (rekonstruálása), írásos emlékek átkutatása, tárgyi emlékek gyűjtése, öreg emberek elbeszélésének, leírásának lejegyzése, valamint az ezek alapján készített és az elbeszélőnek bemutatott vázlatok

alapján. Ebből a célból vezető kutatóút elsősorban Torja, Kászon, s esetleg a Feketeügy melléke felé irányították.

4. A múzeum udvarán felállított **csfkmenasági ház** bebútorozása céljából berendezési tárgyaknak a helyszínen való felkutatása és megszerzése. Ez az út egyúttal a csiki néprajzzal való közelebbi megismerkedést is célozná.⁵⁷

Mindenek akadálytalanul való végrehajtása céljából SZÉKELY Zoltán múzeumőr Bukarestből való hazatérése után kérést adott be az Országos Műemlék-bizottsághoz. A válasz azonban még nem érkezett meg.

Ugyancsak nemleges eredményről számolhatunk be az alábbi kísérleteknél.

Az 1939. év tavaszán többször váltottunk levelet DAICOVICIU Constantin kolozsvári egyetemi tanárral, arra kérvén őt, engedje meg, hogy SZÉKELY Zoltán múzeumőrünk részt vehessen a nyár folyamán rendezendő valamelyik ásatásán. A professzor úr a legnagyobb készséggel beleegyezett, hogy a zernesti ásatáson jelen lehessen, azonban nem állott módjában még külön kiadásokat is eszközölni, de mi sem tehetünk, hogy az amúgyis drága üdülőhelyen magunk fedezzük az ellátási költségeket.

Ugyancsak az 1939. év tavaszán folytattunk levelezést SCHROLLER Hermann hannoveri múzeumigazgatóval, kérve őt, hogy személyes ígéretéhez képest biztosítson helyet SZABÓ József múzeumőr számára a Harz-vidéki Werlaban végezendő ásatásainál. SCHROLLER igazgató a legnagyobb készséggel tett eleget kérésünknek, s nemcsak a helyet tartotta fenn, hanem az útiköltség megtérítéséről, tisztességes napidíj folyósításáról biztosított, sőt az ellátásról is gondoskodott. S ámbátor a Nemzetnevelésiügyi Minisztérium engedélye is megérkezett Bukarestből, mégis közbejött egyéb nehézségek, útlevíl hiánya miatt SZABÓ József nem vehette igénybe SCHROLLER kitüntető szívességű támogatását, amelyet mindezek után mégis az 1940. évre is szíves kilátásba helyezett.⁵⁸

b. Gyűjtő- és tanulmányutak

Ezekkel a kudarcokkal szemben annál kellemesebb örömmel emlékezhetünk meg múzeumunk természettudós barátainak 1939. augusztus 18–25. közt végzett tanulmányi kirándulásáról,⁵⁹ amely helyszínrájlal a **Kelemen-havasok** felkutatására terjedt ki. A kiránduláson 12 személyből, nagyobb részben szaktudósokból álló társaság vett részt. Útjuk eredményéről a kutatóút nagyérdemű, lelkes megszervezője, **BÁNYAI János** geológus az alábbi jelentésében számol be:

Az **aug. 18-án és 19-én** Maroshévízen gyülekezők az indulásig a Maros-terasz és a BÁNFFY-féle

langyos vízi fürdő tanulmányozására használták fel az időt. Igen fontos megállapítás az éppen építés alatt álló nagy fürdőmedence alján felhalmozódott vastag fehér-föld (diatomatelep) felfedezése volt. Ennek nemcsak értékes tudományos jelentősége, hanem gyakorlati fontossága is van. A laboratóriumi vizsgálati anyag, hisszük, sok új adatot rejteget magában.

Aug. 19-én délben indult a társaság a fatelepi igazgatóság jóvoltából külön vonattal a Kelemen-havasok felé. A kisvasút végállomásától háromórai gyaloglás után értük el a Maroshévíz község tulajdonát képező turista-menedékházat, amely pompás felszerelésével kényelmes elhelyezkedést nyújtott, s közel 1600 m magasságával lehetővé tette, hogy nagyobb, megerőltető gyaloglások nélkül tudtuk a célunk legfontosabb részét képező csúcskutatásokat elvégezni.

Aug. 20-án a Jézer-tó kutatását vettük tervbe. Végre egész biztonsággal meg lehetett állapítani az eddig kétségesnek tartott eredetét: délnek lefutó gleccsermaradványa a Rekettyés-csúcsnak, amely pompás törpefenyő (*Pinus mughus*) teleppel van körülvéve. A belőle kifolyó Putorásza (Büdös)-patakban egy több száz méterre becsülhető s óriási sziklákat képező kvarcit-telep van feltárva, amelynek a közelében kaolinos bomlást mutató foltok is vannak. A kvarcitos telep alsó szélén a patak bal partján bővízű forrás alakjában tör elő, szinte bűvópatakszerű alakban az édesvízű, de kénhidrogént kilehelő Puturosz (Büdös)-forrás.

Aug. 21-én az Izvor csúcsa és az alatta levő kráterrész került munka alá. A felépítő kőzetek változatosságát lehetett megfigyelni az eddigi egyhangúnak vett ismertetések helyett. A Jézer-tó környékén megfigyelt kvarcitos zóna átnyúlik ide, és ezt a keleti részen egy vastag limonitos bomlású zóna követi. Az Izvor nyugati lejtőjén a nagy kráter közepén egy parazitikus és fekete bazaltos andezitből álló kisebb kitérés van, amelynek tetején az egykori krátertő maradványaként egy kb. 60 m átmérőjű mohos láp található. A Hargita hasonló lápjával ellentétben ebben nem elkorcsosodott erdei fenyők (*Pinus silvestris*), hanem lucfenyők (*Picea excelsa*) találhatók. Érdekes az is, hogy a szokásos havasi lánpnövények és a rovarevő harmatfüvek itt hiányoznak. Lent a patak mellett a Vajvodeásza-csúcs alatt egy bővízű és rengeteg vasokkert lerakó forrás található, amely – úgy látszik – az egykori borvízforrásnak a maradványa, de most minden szénsavas, borvizes tulajdonság nélkül.

Aug. 22-én a Kelemen-havasok legmagasabb csúcsa került vizsgálat alá. A kutatók két csoportba oszlottak. Egyik részük a 2102 m magas Pietrosz-csúcsot kereste fel, a másik meg a Rekettyés-csúcs északi oldalán levő felhagyott kénbányákat vette munka alá. Nagy vizsgálati anyag gyűlt össze a kénrel impregnált

kaolinos andezitekből. E bányák szomszédságában két gleccsermaradványt is lehetett megállapítani karr völgyekkel, oldal- és végmorénákkal, a szokásos, eltűnőfélben levő gleccsertóval. Nagy meglepetést keltett a Petricelu-csúcs dacitos anyaga. E csúcsoktól dél felé, amint látszik, igen hosszan elnyúló bázisos lávafolyamok terültek el, amelyeknek szintes tetején nagy legelők és mocsaras részletek vannak.

Aug. 23-án a társaság felpakolva, egynapos kutatóút alakjában szelte át a Kelemen-havasok keleti részét Bélbor felé. Sikerült itt megállapítani, hogy a bélbori fiatal zökkenés medencénél fellépő kristályos palák szélén az andezitek legfiatalabb típusa, a fekete bazaltos kiképződés található. Bélbor falu közelében rengeteg borvízforrás került térképezés alá. Az itt felszínre kerülő kristályos dolomitok eredetének is megkaptuk a magyarázatát a közelben levő s a felszínre került pegmatitos gránitörmény alakjában.

Aug. 24-én a leventei márgákat és barnaszénen is tartalmazó medencét átszelve Borszékra mentünk át. Útközben egy fekete vipera is került zsákmány gyanánt a kezünkbe. A kristályos pala (csillámpalák grafitos palákkal váltakozva) Borszék közelében porlós dolomitokkal váltakozik.

Aug. 25-én egész napot a fürdő területének és forrásainak áttekintésére fordítottunk. Az Igazgatóság gyűjteményében volt alkalmunk megtekinteni a Főforrás új foglalása alkalmával felhozott anyagot. Ezeknek az alapján praktikus tanácsokat is adtunk az Igazgatóságnak a víz feketés üledékének felismerése dolgában. A szürke kristályos dolomitból bemosott grafit-szemecskékről van szó! Gazdag tanulmányozásra való anyag gyűlt össze az Alsóborszék szénbányájából, valamint a Kerekcsék hatalmas mésztufa dombjából. Egyúttal megállapítást nyert a mai „Döglesztő” nevű iszapvulkán az ősforrás közelében.

A földrajzi és geológiai megfigyeléseken kívül közelebbi tanulmányozásra váró növény- és állatanyag is került gyűjtés alá. Legérdekesebb e tekintetben a Jézer-tó planktonjának begyűjtése.

A tudományos eredményeken kívül nagy fontosságú kutatómódszertani megfigyeléseiben volt része a társaság fiatalabb tagjainak, akik nemcsak nagyszerű példákat, hanem a gleccsernyomok felismerésével a ritkán nyíló alkalmat is megkapták az eljegesedés tanulmányozására.

A SZNM számára pedig e területről eddig hiányzó ásvány-, kőzet- s kővületanyagokat gyűjtöttünk egybe.

A kutatások így ez évben is a múltbeliekhez hasonlóan a legszebb eredménnyel jártak, s nagyszerű alkalmat szolgáltatottak a terület bejárása által a részletek feldolgozására, amire a kutatók több tagja ki is jelentette szándékát.

Az út sikerének biztosításában nagy része van BARABÁSSY József nyug. főerdőtanácsos úrnak, kinek összekötése révén a maroshévízi fakitermelő vállalat készséggel segítette a technikai részletek lebonyolításában, ZÁRUG Lukács mérnök úr pedig jó helyismerete révén könnyítette meg a gyors mozgást ezen a rendkívüli nehéz terepen. Bélborban való elhelyezkedésünk megoldásában VADÁSZ József nyug. tanító volt nagy segítségünkre, Borszéken meg a szárhegyi közbirtokosság vendégszeretét élveztük, ahol a Közbirtokosság megbízottja, CZIMBALMOS András igazgató gondoskodásából nyertünk kényelmes ellátást.

*

E jelentéshez a magunk részéről még hozzáfűzzük, hogy mindazoknak, akik ezt a kutatóutat szíves támogatásukkal megkönnyítették, külön-külön mondottunk levélbeli köszönetet.

De voltak az 1939. évben más, bár rövidebb időre terjedt utak is, amelyet hasonlóképpen nem mondhatunk eredménytelennek. Ezeknek célja vagy ismeretszerzés, vagy pedig kisebb kutatás megejtése volt.

1. 1939. február 10-én HARKÓ József múzeumőr **Kovácsnára** küldetett ROEDIGER Lajos igazgató-választmányi tag úrhoz, hogy tőle néprajzi tárgyú kérdésekben felvilágosítást nyerhessen.

Ezenkívül ugyancsak ő a tavasz folyamán szabad napokon a diákokkal együtt több kirándulást rendezett. Ezeknek legfőbb célja néprajzi tárgyak gyűjtése volt múzeumunk számára.

2. 1939 április havában HERPEI János igazgató SZABÓ József és SZÉKELY Zoltán múzeumőrökkel együttesen felkereste PAP Lehel cement- és kályhagyárosnak **Sepsiszentgyörgyön** a kilyéni út mellett lévő telepét, s átvizsgálta mindazokat a helyeket, ahol a tulajdonos úr mamutcsontokat és őskori temetkezési maradványokat talált.

3. 1939. április 12-én SZÉKELY Zoltán múzeumőr **Rétyre** szállott ki, ahol templom alatti kriptáról nyervén értesülést, azt átvizsgálás céljából átkutatta. Jelentésének ide vonatkozó részében a következőképpen számol be:

A templom padozatán a középső (fő)ajtóval szemközi kőlapot felemeltem, alatta föld volt. Egy méter mélységig leérve, oldalt a déli bejárat irányában egy bolthajtásos falat találtam, amelyben a téglák élivel voltak lerakva. A falat kibontva egy 1,20 m magas száraz kriptát találtam, benne egyetlen fakoporsót, s közvetlen mellette egy koporsófedelelet. A koporsó és a különálló koporsófedél hossza 2 m, fekete festésű fenyőfából, már az oldalán kissé szétesve. A fedelét felemelve deszkalapokat találtam, s ezalatt csontvázat. A koponya még ép volt, első két foga hiányzott, a borda, lapocka, lábszárcsontok megvoltak. A karcsonokat és

az ujjperceket nem lehetett megkülönböztetni. Ruha vagy egyéb tárgy semmi nem volt a koporsóban. A koporsófedél bal oldalán kurzív írással ez volt ráfestve: „Rétyi SZÉKELY Mózes tetemei 1867 (?)”. Öreg rétyi emberek szerint KISANTAL Sámuel idejében (furfangos pap volt Rétyen 1849–87-ben) a templom padozatának készítésekor e sírt felbontották. Egy öregasszony még látta a holttest ujján a gyűrűt. Így a koporsóra írt 1867-es évszám kérdése megoldódik; vagyis a csontokat ekkor áttették egy új koporsóba, s a régi koporsó deszkalapjait is behelyezték, az egykori koporsófedele azonban oldalt helyezték el. Egy rudat is találtam még a koporsók között. A kripta hátulsó fala kőből van, feltevésem szerint a régi templom falához építve.

Az itt nyugovó rétyi SZÉKELY Mózes pedig (az anyakönyv tanúsága szerint) 1773. szeptember 9-én temettetett el, 62 éves korában.

Ezek után a **komollói római castrum** környékét is megtekintettem. Felszínes vizsgálatra a várnak semmi fal- vagy egyéb nyomát nem különböztethettem meg, egyedül csak az alap körvonalai és a sáncok voltak megállapíthatók. A felszínen alig egy-két cseréptörmelékét láttam.

Azután a rétyi őstelepek után kutatva, néhányat csupán felszíni szemle alapján is sikerült megállapítanom.

Majd végigmentem az ún. **Homárkán** (Hunárkán) Rétyitől egészen Magyarósisig. A faluban felkutattam a római nyomokat. A nyomok követését szándékomban volt Lisznyón, Bikfalván keresztül még tovább is folytatni, de rajtam kívülálló okok meggátoltak tervem végrehajtásában.

4. 1939. április 25-én BIBÓ Erzsébet múzeumőr és FADGYAS Anna titkárnő néprajzi tárgyak megtekintése céljából **Árapatakra** kiszállottak. Beszámolójuk szerint:

Utunk célja a faluban található festett bútordarabok megtekintése és összeírása volt. Ennek eredményeképpen az alábbiakat jelenthetjük:

1) DÉNES Györgyné, szül. BÉRES Klára tulajdonában van egy 1876-ból származó festett tál, amit később majd hajlandó átengedni múzeumunk számára. (A tál festése nagyon hasonló ahhoz az 1868-ból származó darabhoz, ami jelenleg a csíki székelly házban van kiállítva; ez hasonlóképpen Árapatakról származik.

2) GÁSZ Jánosné tulajdonában van:

1 db. festett saroktérta, évszám nélkül,

1 db. festett láda, évszám nélkül,

1 db. festett láda 1876. évszámmal,

1 db. festett láda 1867. évszámmal.

A tulajdonossal folytatott beszélgetés eredményeképpen jelenthetjük, hogy ha nem is éppen ajándék-

képpen, de minimális összegért hajlandó e bútordarabokat átengedni a múzeum számára.

3) LUKÁCS Lászlóné, szül. BENCZÉDI Mária nyug. jegyző neje tulajdonában van:

1 db. díofa furnéros háromfókos szekrény

1 db. díofa furnéros ágy. Mindkét darab Biedermaier stílusú. Az ágy egészen jó állapotban van, míg a szekrény kissé rongált.

A tulajdonos az édesanyja halála után fogja e darabokat a múzeumnak ajándékozni.

4) DÉNES Györgyné, szül. BÉRES Klára nagyon jó állapotban levő szálánvarrott derékalj-veget ajándékozott, amelyet felvilágosítása szerint anyósa, néhai DÉNES Simonné, szül. GÁSZ Rebeka varrt, aki 1923-ban halt meg, 78 éves korában. A varrottas eredeti árapataki minta, ún. „acélos”.

Ugyancsak ennek az utunknak eredményeképpen könyvelhető el, hogy GÁSZPOR Mihály gépész egy 1788. évszámmal ellátott festett, bár kopott fali saroktérkát hozott be, és adott el 200 lejért a múzeumnak.

4. 1939. május 21-én HERPEI János igazgató, SZABÓ József, SZÉKELY Zoltán, HARKÓ József és FÁBIÁN Béla múzeumőrökkel együtt **Málnásra** és **Málnásfürdő** környékére kutatókirándulást rendezett. E kiszállásban – mint a helyszínnel tökéletesen ismerős útmutatók – MIHÁLY Zoltán málnás községi ref. igazgató-tanító és TÖKÉS József ügyvédjelölt vettek részt, és értékes útmutatásaikkal nagy segítségére voltak a kutatócsoportnak.

E kiszállásunk eredményeiről az egyes múzeumőrök a következőkben számolnak be.

1) HARKÓ József múzeumőr jelentése szerint:

Földrajz-települési megfigyelés:

Málnás Sepsiszentgyörgytől kb. 15 km távolságra fekvő község a Baróti-hegység keleti lábánál. Az Olt folyó asszimmetrikus völgye által alkotott síkságon fekszik.

Tengerszint feletti magassága 570 m, míg a körülötte emelkedő hegyek 900–1200 m magasságot érnek el. (Szilos, Vágáspont keletre; Kopasztető, Korosbérc nyugatra.)

Településviszonyait az Olt folyó szabta meg, mely legszebb teraszait éppen itt hagyta hátra. A templom és falu egy része az Olt második teraszán van.

A falu alsó része méltán viselheti az utcás falu elnevezést, míg a felső, vagyis valószínűleg újabb település már központ felé futó falu képét mutatja.

A község lakói mind kisgazdák, közülük csak két nagyobbacska birtokos van (KERESZTES és dr. BALOGH), akiknek földje körülbelül 30 kataszteri holdat jelent.

Néprajzi megfigyelés:

A felekezeti iskola múzeumában a régészet és természetrajz körébe tartozó tárgyakon kívül múlt századbeli kulacsok, cserépkancsók és ruhadarabok találhatók.

Viselet szempontjából a város káros hatását figyelhettük meg, úgyannyira, hogy az iskolaudvaron összegyűlt játszó leányok és legények közül csak egy leányon láthattunk székely szöttes ruhát.

Megfigyelve a házak berendezését, hasonlóképpen megállapíthattuk, hogy a jellegzetesen székely házi berendezést már felváltotta a város által befolyásolt új elrendezési mód, és így természetesen a bútorok is teljesen kicserélődtek.

2) FÁBIÁN Béla múzeumőr beszámolójából az alábbiakat idézzük:

MIHÁLY Zoltán málnási igazgató-tanító értékes megfigyzései arra az elhatározásra bírtak, hogy hozzáfogjak Málnás helyneveinek összegyűjtéséhez. Ugyanis a gyűjtés itt azért fontos, mert Málnást megkímélte a 17. századbeli tatárjárás, s ilyenformán sok helyneve és határneve igen értékes lehet régisítségénél fogva, úgy történeti, mint nyelvészeti szempontból. Azonkívül Málnásfürdő rohamos románosodása valószínűleg változást fog előidézni a határnevezésekben is.

E kiszállásunk után két hét múlva újból felkerestem Málnás falut, és sikerült mintegy 200 helynevet összegyűjtenem, s mindegyik határnevet a térképen is pontosan feljegyeztem.

3) SZÉKELY Zoltán múzeumőr a következőkben számol be:

Kirándulásunk legfőbb úticélja az Olt mentén fekvő őstelek megvizsgálása és, amennyire lehetséges, anyagának összegyűjtése volt.

Az első állomás, amely őstelepet árult el, az ún. **Cserehágo** (megálló) volt. Az Olt bal partján terül el, a vasútvonal mellett, a fürdőtől délre kb. 1 km-re. Nyugaton és északon mély árok határolja, mélysége kb. 3 m, átmérője északi irányban 10 m, nyugati irányban az Oltra kiugró széllel.

A felszínen találtunk 3 db. cseréptöredéket, az egyiknek pereme hornyolt. SZILÁGYI Dávid és KISS GYÖRGY Dávid tulajdona e telep.

A második lelőhely az ún. **Vágás** nevű hely, a vasúton túl fekszik, az Olt jobb partján. A déli oldal meredek, leugrik az Oltra, a nyugati szintén meredek, árok szegélyezi.

A felszínen edénytöredékeket találtunk ág, köröm, négyzetes bemélyített díszítéssel; azonkívül fültöredéket egy nagyobb edényből s 3 db. kovakő-huladékat.

A harmadik őstelep a **Füvenyestető**. Ezt már dr. LÁSZLÓ Ferenc is felkereste. Málnásfürdőtől alig 1/2 km-re terül el. A telepet két helyen is széles árok védi, a sáncok szélessége 30-35 cm, mélységük 2-3 m. Jelenleg szántóföld. Az Olt és a Somos-patak torkolatánál meredek lejtőben végződik.

MIHÁLY Zoltán ig.-tanító gyűjtéséből ajándékként egy eneolitikus jellegű obszidián nyílhegyet kaptunk, amelyet 1933-ban talált e helyen.

A felszínen keresgélve sok kevésbé jellegzetesebb darab között mégis találtunk 5 db. kovahuladékat, 5 db. átfúrt bütököfűtet, 4 db. kisebb edénytöredéket (alj), ágdíszítésű oldalrészetet, 1 db. bekarcolt díszítésű edénytöredéket, 1 nagyobb talpcső töredéket, 1 db. kanálnyel darabját, 1 db. tojásdad alakú, karcolt és ujjbegy díszítésű átfúrt bütököfűtet, kisebb edényfeneketeket, 6 db. festés nyomát eláruló edénytöredéket fehér-fekete színű körvonalazással, 2 db. egyszínű, barna festést keretezés nélkül, s egy kanálnyeltöredéket barna festék nyomaival.

A festetlen edények színe élénkvoros, előfordult azonban feketén égetett töredék is.

A Füvenyestetőtől délnyugatra elterülő erdőben találtunk egy borvízforrást, ahol a földet körös-körül, amerre a víz lefoly, élénkvoros színű lerakódás színezi; valószínű, hogy a festékanyagot innen nyerte a Füvenyestetőn lakott ősember.

MIHÁLY Zoltán igazgató közlése szerint a kőfejtésnél a terméskövekben kemény, üvegszerű, netalán obszidián (?) anyagot találtak, a falusiak szerint még „az üveget is vágja”. Ezt azután eszközkészítésre hasonlóképpen felhasználhatták, mint kéznél levő nyersanyagot.

Megtekintve azután MIHÁLY Zoltán úr régiséggyűjteményét, sok érdekes darabot találtunk, amelynek tekintélyes része éppen innen, a Füvenyestetőről került elő.

*

E beszámoló alapján összegezve az eredményt, megállapíthatjuk, hogy kutatásunknak legfőbb eredménye az erósi jellegű kultúra nyomainak a Füvenyestetőn való megtalálása volt.

Tudunkkal ugyanis kiváló LÁSZLÓ Ferencünk se vette ezt észre;⁶⁰ ennek pedig magyarázatául szolgáljon az a körülmény, hogy a domb előreugró fokán meglepedett ember lakhelyének egy része a folyóba besuvadt, s az így támadt meredekes lejtőn sok emléket lemosott a zápor vagy az olvadó hó vízfolyása. A Füvenyestető pedig régidő óta szántóföld lévén, a felszínre kerülő cserepek nagy része az ekevas által jelentéktelen darabokká rongálódik.

Az összegyűjtött edénydarabokból itt két, határozottan elkülöníthető kultúra emlékeit különböztethetjük meg, mégpedig:

Az egyik, amelyik a finoman iszapolt, jól égetett, simított felszínű, rózsza- vagy enyhe vörös színű festetlen edénydarabok, továbbá a világosabb és sötétebb barna, valamint a fehér festés nyomait viselő töredékek, közülük egynéhány a motívumoknak sötétbarna színnel megvont határozott körvonalaival, végezetül a MIHÁLY Zoltán igazgató által más alkalommal lelt, nagyszerűen retusált obsziáni nyílhegy által az újabb kőkorból a rézkorba átmenő erődí kultúrájának talán középső szakaszát képviseli,

a másik pedig, amely a kevésbé finom, sőt olykor durván iszapolt fekete vagy vörös színű, sőt egyszínű élénk-vörös festékkel bevont töredékek, ág- és vonaldíszítésű oldaldarabok és részben a támasztó bütyökfülek által a kora bronzkori ember itteni lakását jelzi.

E lelőhely mindenestre még többszöri megfigyelést is megérdemel.

Kiszállásunk nem csekély eredménye lett volna Málnás helyneveinek és telepedéstörténetének feldolgozása is, sajnos azonban ez a munka félbemaradt, minthogy FÁBIÁN Béla múzeumőr városunkból véglegesen eltávozott.⁶¹

6. KISS Árpád bodoki református lelkipásztor értesítése alapján HERPEI János igazgató 1939. július 2-án kiutazott **Bodokra**.

Itt a református templom kőkerítését délyugat és dél felől még egy újabb külső kőkerítéssel veendő körül, az alapfalak ásása alkalmával a munkások a megelőző napokban soros temetkezésekre bukkantak. A munkálatoknál állandóan jelen volt KISS Árpád lelkipásztor, SZÉKELY János tanító és a munkások tanúságtétele szerint, valamint a megörzött mellékletek alapján a következő leletkörülményeket jegyeztük le.

A templomtól számított délyugati irányban egymás mellett négy elmállott koporsós temetkezés került elő kelet-nyugati tájolással. A legfelső koporsó a mai felszíntől mintegy 1 m mélységben feküdt, s az alatta levő temetkezések egyikét a másiktól körülbelül 20 cm földréteg választotta el. A csontok közül csak a koponyák, állkapcsok, a lábszárcsontok s néhány csigolya maradt meg.

Mindenik koponyán a fejtetőhöz simuló, félgömb tetejű, begörbülő karimájú pörge kalap találtott. Anyaga szőrből ványolt, hasonlatos az abaposztóhoz, csak hogy külső felülete (a báránnyhoz hasonlóan) kunkorodó gyapjas. Egyik kalap teljesen szétfoszlott, míg a többiek többé-kevésbé jó állapotban maradtak meg. A kalap alatt félhosszú férfihaj tincsei őrződtek meg. Valamelyik csontváz mellől került ki egy cipellőfej-szabású, vörösesbarna bőrű csizmapár fejelésének előrészdarabja hozzátartozó s különálló pántocskával. Ez az előrészt kiterítve egyszerű három-

szögű bőrdarab, amelynek alapvonala kettős íveléssel szabottot ki.

A sírgödörtől délkeleti irányban mintegy öt méternyire, a föld mai szintje alatt mintegy 60 cm-nyire egy másik temetkezés maradványait szedték ki a munkások. Mégpedig a fej tájáról egy kender(?)fonálból szőtt galand, egyik végén barna (?) bársonyszalag (?) nyomaival, hozzátapadva félhosszú szőke haj szálait lehetett megkülönböztetni. Továbbá hurkolásos csipkekötés-darabocská vastag kenderszálból, amelyet valamelyes bronzdarabbal való érintkezése zoldre festett. Végül 4 db. nagykalapos fejű kovácsolt koporsószege.

E jelentéktelenség látszó leletéről azért tartjuk érdemesnek részletesen beszámolni, mert közöttük két olyanfajta öltözetdarab fordul elő, amely bizonyos adatot szolgáltat egyszerűbb nemességünk viseletéhez.

Valóságunk jelenthetjük ki, hogy itt nem a temploméptő MIKÓ család tagjainak maradványai kerültek elő. Ők ugyanis, ha netalán mégsem a törzsbirtokon, Oltszemen temetkeztek volna, legalább itt Bodokon a templomban, avagy azon kívül, de rakott sírba tettek volna örök nyugalomra. Ellenök bizonyít az is, hogy e cinterembeli sírok nagyon szegényesek, s a leletdarabok egyike sem vall másra, mint falusi mesterek művére vagy pedig éppen házi gyártmányú kézimunkára. Egyedül csak a második sírgödör bársony foszlánya tesz valamelyes kivételt.

Tekintettel arra, hogy az első sírgödör négy egymás feletti temetkezést fogadott magába, s hogy e temetkezések valószínűleg már lerokkantak, amikor az újabb és újabb koporsók kerültek föléjük (ugyanis másképpen el sem fértek volna e gödörben) –, bizonyítja, hogy a négy temetkezés ideje között legalábbis háromnegyed évszázadnak kellett eltelnie. Ha már most mégis mindenik tetemen megtalálták ezt a pörge kalapocskát, mutatja, hogy ez hosszú-hosszú időn keresztül sok nemzedék által híven és változatlanul megörzött öltözetdarab volt. Kort azonban belőle egyelőre még nem határozhatunk meg, mivel a pörge kalap ábrázolását már a Bihar megyei származású herpáli DEZSŐ Benedeknek BOCSKAI István által 1606. március 7-én Kassán adományozott nemeslevélen is megkapjuk a kifestett címerkép arató munkásának fején. (Dr. SZENDREI János: **Magyar viseletkép címeres leveleinkben**. Archaeológiai Értesítő 1891. évf. 36. sz. képen). De megtaláljuk ma is Erdélyben élő viseletképpen, mint pl. a Szolnok-doboka vármegyei Széken, de már vásáron vett, sima, fekete posztó anyagból kiformálva. – A csizmafejelőrészt pedig némiképpen a gyulafehérvári székesegyházi sírból előkerült 17. század második feléből származó hasonló darabbal vethetjük össze (dr. PÓSTA Béla: **A gyulafehérvári székesegyház sírletelei**. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből 1917.

évf. 140–143. l.), csakhogy a gyulafehérvári darab sokkal összetettebb szabású, s amellet skófiuhímmzéssel kivarrott. Tekintettel pedig arra, hogy a falu egyszerűbb népe sokkal inkább emlékkörző, s az egyszerűbb formákat még akkor is sokáig őrzi, amikor a vagyonosabbak vagy a városi népek régóta továbbfejlesztették azt, – ennél fogva valószínűnek tarthatjuk, hogy ugyanazoknak a szabásvonalaknak kezdetlegesebb formája Bodokon nem készült régebben, mint a kifinomultabb kiképzésű fehérvári csizmafej.

A másik sírgödör bársonycafatos galanddarabját valamelyes, de ma már emlékekben is teljesen kiveszett pártá részecskéjének tarthatjuk. Különben ez öltözetdarabnak Háromszéken való egykori használatát egy a múzeumunk levéltárában levő 18. sz. közepéről kelt okirat is megerősíti.

A templom északi falában elhelyezett emléktábla s a déli bejárat szemöldökkövébe bevéssett évszám tanúsága szerint a bodoki templom 1651-ben gyökeres átépítésen ment keresztül, amikor a cinterem sírjai is ki lettek téve a megbolygatás veszedelmének. Azt hisszük, hogy e négyes temetkezés legifjabb holtteste ennél az évszámnál jóval későbbben került a földre, úgyhogy ezt az időpontot a 17. század végére vagy a 18. század legelejére merjük megállapítani.

7. Nagytiszteleltű NAGY Elek erdővidéki református esperes szíves meghívása következtében HERPEI János igazgató részt vett az 1939. június 26–29-én tartott egyházmegyei esperesi vizsgálaton.

Hálásan kell megemlékeznünk NAGY Elek és ZATHURECZKY Kálmán főgondnok urak megértő és támogató jóindulatáról, hogy lehetővé tették az igazgató számára a meglátogatott egyházak és falvak sokféle értékével való megismerkedését.

A vizsgálat négy napja alatt meglátogattuk **Erdőfüle**, **Bardoc**, **Székelyszáldobos**, **Vargyas**, **Olasztelek** községeket és vizsgálaton kívül **Barót** nagyközséget.

Minden községet tüzetesen megszemléltem, s jegyzeteket készítettem:

1) a templom- és toronyépületről, esetleges régi építészeti elemeiről, továbbá berendezéséről; 2) az úrasztali készletekről és takarókról; 3) leltárakról, számadáskönyvekről és egyéb régi iratokról; 4) régi anyakönyvekről; 5) temetőről és sírköveiről; azonkívül (ha idő volt rája) 6) egyéb, a falvakban vagy azok határán található néprajzi vagy régészeti tárgyakról.

Részletes jelentésben most nem számolok be, jóllehet a készített jegyzetek sok értékes adatot tartalmaznak.

Külön hangsúlyoznom kell azonban **Erdőfüle**nek szebbnél szebb kopjafával teletűzdelt sírkertjét, továbbá **Száldobos** temetőjét, amelyben még mindég

eléggé szép számmal található kopjafák, csakhogy a füleiektől eltérő faragványelemekkel; mígnem csodálatosképpen Vargyason mindössze csak két kicsi faragott fejfát láttam. Itt azonban 14 koporsóformára faragott homokkő sírkövet jegyezhettem össze a múlt század elejéről és közepéről. Érdekes, hogy máshol általában véve már régóta kiveszett ez a sírkőforma, amikor itt leginkább még mindég ezt a típust állítják.

A **száldobosi** egyházközség szép hímmzéseit, a **bardoci** templom 15. század eleji használaton kívüli harangját, az **olaszteleki** egyházközség **Várad**i Bibliáját a véggyantái BOROS családra vonatkozó 1675–1716. évi feljegyzésekkel, ugyancsak az olaszteleki templom falába beépített román és gót stílusú faragott építészeti maradványokat, továbbá a **Baróton** lévő egyházmegyei levéltár és könyvtár kitűnően rendben tartott gazdag anyagát emelem ki.

Végül, mint kiváló érdekességet említem meg, amely miatt alapos kutatás végett még vissza kell térnünk, hogy Bardocon a falu szélén a **Kormos-patak** medréből kihányt kavicsalmokban 4 db. viaszopál darabot találtam az emberi megmunkálásnak félreismerhetetlen nyomaival. Ezek az eszközök, úm. 1-1 db. szakóca, fúró, vakaró és kaparó a régibb kőkorszak határozott jellegét viselik magukon. Használati idejükét a közép-moustieri korra határozhatjuk meg, ami évszámban kifejezve mintegy 45 ezer esztendőnek felel meg.

Harmadnap felkerestem Olasztelek határában a tanyáján lakó **NAGY Imre** birtokos urat, aki a régészetnek maga is nagy kedvelője. Felajánlotta, hogy adandó alkalommal végigvezet a Kormos-patak mentén, s elvisz a viaszopálnak természet alakjában való előfordulási helyére is. Ugyancsak önála láttam a környékről gyűjtött mamutfogat, ősszarvas-agancsot, s tőle hallottam, hogy ezeknek az állatoknak maradványairól értesülve dr. ROSKA Márton debreceni egyetemi tanár is szándékozott e vidéket tüzetesen átkutatni, azt remélve, hogy az ősfauuna gazdag nyomai mellett bizonyos az ősember emlékeire is rátalálna.

8. Az 1939. év nyarán SZABÓ József két nagyobb gyűjtőtűtet tett, az egyiket a **Rétyi Nyírbe**, a másikat **Kászonfűrdő** környékére. Különösen a Kászonfűrdő feletti hegyél és a Lassúág széles lápos völgyfenekének átkutatása alkalmával nagyon sok tanulságos megfigyelést tett, és több ritkán előforduló növényt gyűjtött.

Ugyancsak ő az 1939. május 21-i málnásfűrdői kirándulásunk alkalmával is gyűjtött növényeket.

9. 1939. október 14-én, 17-én és 21-én HERPEI János igazgató, BOGÁTS Dénes ig.-választmányi taggal, SZABÓ József és SZÉKELY Zoltán múzeumőrökkel együtt felkereste városunk határában

a Szemerja-pataknak az **Egerben a Középhegy** alatti völgytorkát. Itt a patak bal partjának másodlagos fekvőhelyen nagy számú tötélemel előtti, valamint ókori edénytöredéket és egy őrlőkődarabot gyűjtöttek. Ezek az emlékek csupán csak azért bírnak különösebb jelentőséggel, mivel városunk egykori történetéhez egy újabb vonással hozzájárulnak. Régészeti értéküket azonban erősen csökkenteti az a körülmény, hogy a telep, amelynek a Középhegyen kellett lennie, suvadás következtében teljesen elpusztult, a maradványok pedig rongált állapotban és rendszeretlenül összekeveredve kerülnek most napvilágra a leomló martszelyenyeken.

10. Az elmúlt év folyamán LAMBRINO S. bukaresti egyetemi tanárral, a Régészeti Múzeum igazgatójával, valamint TZIGARA-SAMURCAŞ múzeumi felügyelővel folytatott levelezésünk következtében SZÉKELY Zoltán múzeumőr 1939. december 27-én leutazott Bucureşti-be, hogy az ottani múzeumok anyagát áttanulmányozza. Újja mind anyagismeret, mind pedig múzeumunk új és felújított kapcsolatainak szerzése tekintetében nem volt eredménytelen. LAMBRINO úr a legmesszebbmenő jóakarattal fogadta múzeumőrünket, s utasította dr. NESTOR I. és dr. METAXA tanárokat,⁶² hogy mindenben legyenek segítségére. Hasonlóan szíves fogadtatásban részesült dr. ANDRIŞESCU úrnál, a régészettudomány egyetemi tanáránál, nemkülönben TZIGARA-SAMURCAS múzeumi főfelügyelőnél. Egyúttal meghívást is kapott dr. NESTOR I. által Buzău megyében Monteoru-ban végzendő ásatásokon való részvételére.

c. EME vándorgyűlése

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület az 1939. évben a szomszédos Csík megyében, Gyergyószentmiklóson rendezte vándorgyűlését. Augusztus hónap 26–28. napjain tartott díszgyűlésen, előadásokon és egyéb összejövetelen múzeumunk részéről dr. NAGY Jenő alelnök, HERPEI János igazgató és dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr vett részt.

A megnyitó díszülésen, az üdvözlések során a SzNM nevében HERPEI János igazgató köszöntötte az Erdélyi Múzeumot. Elhangzott szavaiban a következőket mondotta:

Méltóságos Elnök úr!

Mélyen Tisztelt Díszgyűlés!

A SzNM, mint ifjabbik testvér nevében köszöntöm az idősebb és természetszerűleg érdemeiből testvért, az Erdélyi Múzeum-Egyesületet.

Gróf MIKÓ Imrénének, a bölcs és nagy alapító-nak 60 évvel ezelőtt elhangzott szavait újítom:

Egybe kell forradnunk szívben és lélekben, ha akarjuk, hogy mind magunk javát nagyobb mérvben munkálhassuk, mind pedig a jelen és jövő nemzedékek bol-

dogságára valamincskét tehesünk. (Írányeszmék, 24. l.)

Kérem tehát, fogadja az Erdélyi Múzeum-Egyelet szívesen a mi s a többi ifjabb testvér meleg, baráti jobbját, és kéz a kézben vezessen ott, ahol – mint idősebb és tapasztaltabb – utat mutathat a tudás és a gyakorlat sokszor nagyon szövevényes útvesztőjében. Csakis így remélhetjük, hogy a múzeumi gondolat az együttes összefogás következtében életképessé válik.⁶³

Köszönjük, hogy ellátogatott hozzánk a Székelyföldre, alkalmat adva mindnyájunknak, hogy tagjainak komoly tudásából mi is gyarapodhatunk, s hogy a mi értékeinkkel ő is megismerkedhessék.

A SzNM, amely ugyan más megyében székel, de lélekben s alapító okiratának értelmében is három (székely) vármegyének gyűjtőmúzeuma, ezzel a becses alkalommal is tisztelettel és szeretettel képviselteti magát ebben a városban, ahol a múzeumi gondolat maga is már termékeny talajban gyökerezik.

*

Ugyanezen alkalommal nevezett mint a SzNM igazgatója felkértem, hogy a római katolikus elemi iskola emeleti termeiben rendezett kiállítást megnyissa. Az előadás szavai rögtönzöttek voltak, s így azok el is szállottak. Lényegük azonban az volt, hogy fedezzük fel önmagunkat, s ha ez megtörtént, legyünk emlékezők, mert csak az a miénk, amit mi alkottunk. Az idegen gondolkodás, az idegen művészet s az idegen ruha, bár európaibbá tehet, egyúttal azonban lassan nemzetközivé formál.

Gyergyószentmiklóson még megtekintettük az apácázárdában rendezett egyházi régiségek gazdag kiállítását.

d. Népszerűsítő és tudományos előadások

Az épület falain kívül végzett munkák felsorolása után meg kell emlékeznünk benti teljesítményeinkről.

Tudományos és népszerűsítő előadásokat az 1939. év első felében hármat tartottunk. Mégpedig:

Május 13-án dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr adott elő „Az erdélyi modern irodalom néphőse” címen. A példaképpen bemutatott szépprózai részleteket dr. KONSZA Samu igazgató-őr olvasta fel;

Május 20-án dr. DEBRECZY Sándor folytatta és befejezte a megelőző alkalommal megkezdett előadását. Dolgozata külön említést érdemel, mivel széleskörű, alapos és gondos tanulmányozásokon épült fel. Sűrítettebb formában nyomtatásban is megjelent a **Dr. KRISTÓF György-emlékkönyvben**;

Június 3-án dr. SZALAY Máttyás sepsiszentgyörgyi esperes-plébános tartott előadást „A sumerok, a Paradicsom helyének legősibb történelmi népe” címen. Felolvasásában a legújabban elért tudományos ered-

ményeket is feldolgozva mindvégig magas színvonalú, s amellet nagyon érdekes és élvezetes előadású volt. A nagyközönség előtt általában véve kevésbé ismert korszakot annyira közel tudta hozni a hallgatóságához, hogy előadásáról a közönség ismeretekben gazdagodva távozott.

Az év második felében a közbejött akadályok miatt egyetlen tudományos vagy népszerűsítő előadást sem tarthattunk, pedig dr. DEBRECZY Sándor már jó előre részletes tervezetet dolgozott ki, sőt az előadók is már mind felkértek. Szerettük volna múzeumunk 60 éves évfordulóját is ünnepélyesen megülni.

e. Múzeumunk gyűjteményeinek nyitvatartása

Múzeumunk kulturális hivatását ezenkívül főképpen a gyűjtemények mindennapos nyitva tartásával, s a látogatók nagyobb része számára tartott szakértői magyarázatokkal szolgálta.

Az 1939. év folyamán 2031 egyén tekintette meg gyűjteményeinket. A közvetlenül megelőző két évhez viszonyítva a látogatók számában sajnos visszaesést állapíthatunk meg, azonban az 1936-ik esztendőhöz mérve mégiscsak megelégedhetünk ezzel a forgalommal is, annál is inkább, mivel e csökkenést legfőképpen a helybeli Országőr Továbbképző Tanfolyam csoportos látogatásainak elmaradása, valamint a MIKÓ Kollégium fiúgimnáziuma látogatásainak meggyérülése okozta; ez ezután egyáltalán nem bizonyíthat a közelebbi és távolabbi vidék érdeklődésének ellanygulása mellett, hanem csak helyi jelenség, amin azután könnyen lehet segíteni.

A 2031 főnyi látogató közül 2002 egyén belföldi, 29 pedig külföldi. Bizonyos, hogy ebben a számban is nagyobb csökkenést találunk. Az Amerikai Egyesült Államokból, Németországból, Svájcban, Magyarországból és Finnországból érkezett vendégek közül különösen GAUL H. James, az amerikai Cambridge-i archaeológus látogatását emelem ki, aki 1939. március 19-én ROSETTI V. Dinu bukaresti múzeumigazgató és NESTOR Ion első tanársegéd társaságában tanulmányozta végig múzeumunkat. Kérésére az erdsi ásatási anyagnak raktáron lévő leltározatlan darabjaiból 3 darab atipikus festett oldalrészt ajándékoztunk múzeuma számára. November 27-én kelt levelében azután a Cambridge-i „PEABODY” múzeum igazgatója hálás köszönetét fejezi ki adományunkért, megjegyezvén egyúttal, hogy úgy hiszi, ez az egyetlen emlék országunkban ebből a gazdag őskori kultúrából. (Ezt pedig azért tartottuk kötelességünknek bejelenteni, hogy hiteles nyoma maradjon e cserepek Amerikába való vándorlásának.) Nagyobb csoportban jelentkező belföldi látogatóink voltak az 1939. év folyamán:

Székely MIKÓ-Kollégium leánygimnáziuma 5 ízben összesen: 198 növendékkel, „Hangya” szövetkezet nagygyűlésének résztvevői 150 személylyel, helybeli állami leánygimnázium 2 ízben, összesen 78 növendékkel, kolozsvári róm. kat. gimnázium 56 növendékkel, Erdélyi Gazdasági Egylet marostordai csoportja 56 résztvevővel, erdélyi és bánáti róm. kat. Leányklub 48 résztvevővel, nagyborosnyói állami elemi iskola 43 növendékkel, bukaresti kereskedelmi akadémia 45 növendékkel, holtövényi evangélikus elemi iskola 43 növendékkel, bakau⁶¹ leánygimnázium 40 növendékkel, bukaresti Monopoligazgatóság tisztviselői 40 résztvevővel, kolozsvári magán-tisztviselők kiránduló csoportja 37 résztvevővel, braszai „Encián” Sí- és Turista Egyesület 35 résztvevővel, székelyudvarhelyi Ifjúsági Keresztény Egyesület 30 résztvevővel, helybeli állami fiúgimnázium 30 növendékkel, petrozsényi róm. kat. leányklub 26 résztvevővel, kolozsvári református teológia 26 résztvevővel, egerpataki elemi iskola 16 növendékkel.

f. Gyűjteménytárainkban végzett munka

A szokott és minden múzeumi tisztviselőre kötelező adminisztrációs munkán kívül a múzeumi gyűjteményekben a következő lényegesebb rendezői és konzerváló munka folyt, vagy annak előkészületeihez szükséges tanulmányok tettek meg:

A régiségtár történelem előtti és ókori anyagának, valamint néhai dr. LÁSZLÓ Ferenc 1925. évi erdsi ásatásának tüzetes áttanulmányozásán dolgozott SZÉKELY Zoltán múzeumőr, hogy a gyűjtemények átcsoportosítása alkalmával az anyagnak teljes, tudományos ismeretével rendelkezék.

Hasonló céllal fogott hozzá HARKÓ József múzeumőr a néprajzi tárgyak áttanulmányozásához. Ezért elsősorban az agyagművesség nagyszámú anyagának átcsoportosítását és feldolgozását végezte el. Munkájában néhány értelmes és érdeklődést mutató diák segítségét is igénybe vette azzal a céllal, hogy velök a népi emlékeket megszerettesse, s tudományos becsület megismertesse. Munkája azonban egyelőre abbamaradt, mivel az év második felében katonának kellett bevonulnia.

Mindazokat a megkereséseket és érdeklődéseket, amelyek levéltári kutatások megejtése iránt intéztettek múzeumunkhoz, BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag látta el, utánakeresgélve levéltárunk rendezett és rendezetlen anyagában. Ugyancsak ő állott rendelkezésre a személyesen érdeklődő kutatóknak.

A közlevéltár anyagának számbavételét FADGYAS Anna titkárnő elkezdte. Az I. csoport számbavételénél 1837-ig jutott el. Egyúttal összegezvén az okiratok számát, ez ideig 92 167 db. ment át a kezén.

Itt említjük meg, hogy KELEMEN Lajos nyugalmazott levéltáros szíves közvetítésével székelyföldi nemességigazoló perek nevezetesebb okmányait másolatjuk Kolozsváron. Ezek a hozzáértő által készített másolatok pedig mindenesetre értékes szaporulatai lesznek levéltárunknak.

Kézírtárunkat az eddigi alkalmatlan és célszerűtlen elhelyezéséről erre a célra rendbe hozott szobába, új, nagy könyvszekrénybe áthordatta és átrendezte dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr. Egyúttal minden egyes darabot tüzetesen átvizsgált, és róluk szabályszerű leírást és tartalommutatót készített fogalmazvány formában. Egyúttal megkezdette részletezett leltárunknak végleges formában való elkészítését.

Könyvtárunk „Régi Magyar Könyvtár” anyagát, valamint egyéb hungaricumjait HERPEI János igazgató vette rendezése alá. A részletes feldolgozást még nem fejezte be.

A könyvtár új, valamint rendezetlen anyagáról a cédulamutató készítését, a könyvek beszámozását és elhelyezését BIBÓ Erzsébet múzeumőr végezte. Ugyancsak ő elkezdte egy székely vonatkozású nagy katalógus elkészítését az önálló munkák és a folyóiratok jelentősebb cikkeinek mutatójaképpen.

A magyar- és idegen nyelvű folyóiratoknak könyvtárunkban összegyűlt nagy száma szükségessé tette egy külön folyóírtár létesítését. Sajnos azonban az a szoba is, amelyet ennek céljaira átrendezhettünk, nem fogadhatja magába mindazokat a lapokat, amelyeknek ott volna a helyük. Ezért a kevésbé jelentős vagy különlegesen (sepeciálisan) csak egyetlen tudománysszakörbe vágó folyóiratokat a régi helyén hagyva, a többi új helyére csoportosította át ennek az újonnan szervezett alosztálynak a vezetője, dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr. Egyúttal ide gyűjtötte össze e lapok másodpéldányait is azzal a céllal, hogy minden folyóirat évfolyamsorozataiban mutatkozó kisebb, de leggyakrabban nagy hiányok esetleges betöltésére valamelyes cserepéldány-mennyiség álljon rendelkezésünkre.

Legelsősorban egy nagy fali táblázatot készített el, amelyre a könnyebben való eligazodás kedvéért a régi és az új nevezetesebb magyar nyelvű folyóiratokat betűsorban feljegyezte, melléje csoportosítva a rájuk vonatkozó leglényegesebb adatokat. Így ennek s a gyűjteményben meglévő anyagnak összevetése után pontos leltárt készített, amelyben a címszokat betűsorban s azon belül egyes évfolyamonként részletezve feltüntette a meglévő teljes köteteket, a csonka évfolyamoknál pedig a lappéldányokat; külön rovatban megjelölte a hiányokat, egy harmadikban pedig a birtokunkban levő többes példányokat sorolta fel. E könnyen áttekinthető leltárkönyv segítségével szándékozik múzeumunk hozzáfogni a hiányok pótlásához.

Mivel pedig múzeumunk folyóiratanyaga eddig csupán ajándékozás útján gyűlt össze, ennél fogva nagyon természetes, hogy sok a hiány bene. S valljuk meg őszintén: hiányos folyóirat-évfolyamokat bírn sokszor annyi, mintha mi sem lenne meg belőlük. Ezért a hiányok és a másodpéldányok kimutatásának több példányban való legépelése után meg fogja kezdeni dr. DEBRECZY a hiányok kiegészítését, felhívva a cserére vagy ajándékozásra Erdély nagyobb könyvtárait. Jóleső érzéssel köszönjük meg a testvér Székely MIKÓ-Kollégiumnak, illetőleg DEMETER Béla igazgató úrnak, hogy DEBRECZY Sándor kérésére szívesen, sőt minden ellenszolgáltatás nélkül átengedte folyóiratgyűjteményüknek azokat a többes példányszámait, amelyek nálunk hiányoznak.

Egyúttal bírnjuk a kolozsvári református kollégium igazgatóságának is szíves ígérését, amely szerint ők is hajlandók (még tán csekélyebb értékű csereanyag ellenében is) folyóírtárunk másodpéldányait rendelkezésünkre bocsátani. Reméljük, hogy ezenkívül magánosok is lesznek, akik hozzá fognak járulni anyagunk kiegészítéséhez.

Hisszük, hogy a folyóírtár óre jövő évi beszámolója alkalmával hasonlóan öröndetes előhaldásról adhat majd számot.

Könyvtári anyagunknak az 1939. év folyamán egy másik csoportja is teljes elrendezést nyert, mégpedig az egyleveles nyomtatványok egyik fajtáját képező gyászjelentés-gyűjtemény. Anyagunk kiválogatását, csoportosítását és azon belül való elrendezését, valamint további gyűjtését és gondozását FADGYAS Anna titkárnő vállalta. Tekintettel arra, hogy a gyászjelentés múzeumunkban ez ideig rendszeresen még nem gyűjtetett, FADGYAS Anna jelentése mégis nagyon szép eredményről számol be. Feldolgozó az anyag csoportosítását az 50 évenkénti évfordulók szerint, azon belül pedig betűrendbe szedve hajtotta végre.

A SzNM **gyászjelentés-gyűjteménye** pedig évek hosszú sora alatt az alább felsorolt egyének adományozásából gyűlt össze:

ANTAL Dénes, BARABÁS Samu, BÉLDI Pál, BOÉR Sándor, BOGÁTS Dénes, K. BOGDÁN Géza, BOTHOS Gyuláné, özv. CSEREY Jánosné szül. ZATHURECZKY Emília, CSEREY Gyula, CSUTAK Vilmos, DEMETER József, dr. I. DIÉNES Ödön, GÁL Ferenc, GÖDRI Ferenc, HERPEI János, INCZE Lajos, dr. LÁSZLÓ Ferenc, MATSKÁSI Péter, özv. MÁLIK Józsefné, MÓRICZ Pál, NAGY Mózesné, NAGY Sándor (hidvégi ref. lelkes), gr. NEMES Jánosné, POTSA József, SÉNYI Sándor, SZENTIVÁNYI Ignác, THURY Gergely és ZATHURECZKY Gyula.

A gyűjteményben több kiváló egyéniség szomorújelentése is megtalálható. Így pl. ARANY János,

BARABÁS Miklós, ZÁGONI BODOLA Sámuel, JÓKAIÉ LABORFALVY BENKE Róza, KOSSUTH Lajos, KRIZA János, gr. MIKÓ Imre, MUNKÁCSY Mihály, gr. SZÉCHENYI István és mások.

A törzsgyűjtemény összesen **5780** db.-ot foglal magába, mely ötven éves csoportokra osztva a következőképpen oszlik fel:

1763–1800-ig összesen:	19 db.
1801–1850-ig összesen:	186 db.
1851–1900-ig összesen:	3199 db.
1901–1940-ig összesen:	2376 db.

Az **APOR-féle gyűjtemény** összesen 1469 db.-ból áll, és pedig:

1800–1850-ig összesen:	104 db.
1851–1900-ig összesen:	1365 db.

Másodpéldány 1801–1940-ig összesen

2752 db. van.

Így tehát az összesítés szerint a múzeum tulajdonában van:

a törzsgyűjteményben:	5780 db.
az APOR-gyűjteményben:	1469 db.
a másodpéldányok közt:	2752 db.
<i>Tehát összesen:</i>	<i>10 001 db.</i>

Ezek közül a másodpéldány-anyagot (2752 db) is nyugodtan számításba vehetjük. Ugyanis az Erdélyi Múzeum-Egylet megkeresést intéztünk, kérve, hogy a mi többpéldányaink ellenében bocsássa múzeumunk tulajdonába hatalmas gyászjelentés-gyűjteményének székely vonatkozású másodpéldányait. Az Erdélyi Múzeum átiratunkat választmányi ülésen tárgyalva, annak végzésekképpen legkészségesebb beleegyezésüket adták, aminek következtében közös megegyezéssel felkértük KELEMEN Lajos nyugalmazott levéltáros urat, hogy az EME gyűjteményéből a számunkra szükséges anyagot kiválogassa. Ő azután annál is inkább örömet vállalta e feladatot, mivel e cseregondolat tulajdonképpen őtőle eredett.

Összgyűjteményünk egy másik csoportjának, a fényképek és fényképlemezek anyagának rendszeres kezelése is új munkakörre bővült ki. Az anyag összegyűjtését, átcsoportosítását, feldolgozását és leltározását GÖDRI Ferenc múzeumőr vállalta magára. Folyamatos munkája során eleddig 800 darab fényképet és lemezt vizsgált át és iktatott be erre a célra készített részletező leltárkönyvünkbe. Gyűjteményünk anyaga sem minőségileg, sem mennyiségileg nem kicsinylendő le, s remélhetőleg a hozzáértő szakember gondozása alatt még inkább fog gazdagodni.

Itt említendő meg, hogy az időnként szükséges fényképfelvételeket is GÖDRI Ferenc múzeumőr és SZABÓ Árpád kollégiumi tanár készíti szíves készséggel: – A muzeális tárgyakról megkívántató rajzokat

pedig ugyancsak GÖDRI Ferenc múzeumőr készítette és készíti. Ezeknek mindenike ezután rendezendő rajzgyűjteményünkbe fog besoroztatni, amelynek gondozását is hasonlóképpen ő vállalta magára.

Végezetül a természetrajzi gyűjteményekben végzett munkálatokra térve, róluk SZABÓ József múzeumőr a következőkben számol be:

Az 1939. évben tovább végeztem a szükséges konzerváló munkát, különösen pedig:

1) a növénytani gyűjtemény (BIBÓ József- és LÁSZLÓ József-féle herbáriumok) minden egyes darabjának külön-külön való fertőtlenítését,

2) az állattani gyűjtemény kitért állatainak portalanítását és fertőtlenítését.

Szükségesnek látszott az állattani gyűjtemény bizonyos fokú átcsoportosítása, ezzel együttesen az éneklő madaraknak, a tyúk- és bagolyféléknek újra való rendezése, továbbá az eddigi szabadon álló kis ragadozó (emlős-) állatoknak szép, világos, új szekrénybe való elhelyezése. Ezenkívül a nagyobb emlősállatok is más elrendezést nyertek. Ezt pedig az tette szükségessé, hogy az év folyamán néhai CSÁSZÁR Gyula hagyatékából két értékes medvebőrrel gazdagodván gyűjteményünk, azok elhelyezésére nagyobb falfelületre volt szükség. Az átcsoportosítás még folyik, csak a közben beállott tél állította meg a munkát.

Ugyancsak itt jelentjük, hogy régi rossz tömésű és különben több helyen eredetileg is hibás bőrr európai bölényünk szörzete az idők folyamán sok helyen teljesen lekopott. E hibákat az 1939. év őszén dr. TUSA Gábor tb. igazgató választmányi tagunk valóban sok költségével teljesen rendbe hozta. A Brassóból kihozott szakértő állatkitömő hiúzborrel befoltozta a sok nagy és apró foltot és kopást. Ugyancsak dr. TUSA Gábor vállalta egyik szép medvebőrünk jó karba való helyezésének költségeit. E nagy összegeket kitevő adományért is méltán megilleti hálás köszönetünk.

Hasonlóképpen itt kell felújítanom emlékünkből természetrajzi gyűjteményünknek egy olyan csoportját, amely bár 9 évvel ezelőtt adományoztatott múzeumunknak, azonban azt ma sem mi, hanem a leghozzáértőbb szakember, maga az ajándékozó gyűjtő kezeli.

DIÓSZEGHY László festőművész, borosjenői lakos nagyszerű lepkegyűjteményéről beszélek, amelyt még 1931. május 11-én kelt szabályszerű ajándékozási szerződéssel adományozott a SzNM-nak. Nem mulaszthatjuk el, hogy ezt az önzetlen, meghatóan szép, hatalmas ajándékot újra és újra eszünkbe ne idézzük, és hátalattal szívvel ne gondoljunk arra a lelkes és tudós férfira, aki szülőföldjéről messze szakadva is olyan nagy szeretettel gondol mireánk, hogy életének sok becses alkotása mellett legértékesebb munkáját, főművét minékünk ajándékozta.

E gyűjtemény mai mibenlétéről az 1939. évi december hó 18-án kelt levelében tudósít. Az ide vonatkozó részleteket kötelességünknek tartjuk jelen-tésünkbe iktatni.

„Még f. évi szeptember hó 28-án kelt becses és meleg baráti soraira újabb hosszás gyengélkedésem miatt csak most van először némi nyugalmasabb alkalom, hogy válaszolhassak és egyben megköszönhessem ... Igazgató Úrral pedig közölni fogom azokat a kérdéseket, amelyek a gyűjteménnyel kapcsolatosan felmerülnek vagy felmerülhetnek, hogy azután semmi komoly kérdés ne maradjon függőben vagy megválaszolatlanul.

Mindjárt rá is térek e tárgyra, amelyet a legkomolyabbnak és legfontosabbnak tartok, és ez annak a kijelentése, hogy **az ajándékozott gyűjteményt semmi más gyűjteménnyel nem szabad összeházasítani, de annál inkább székelyföldi vonatkozásait fejleszteni!** Hogy ez az álom megvalósulhasson, természetesen Önöknek kell az „utódot” megkeresni, megtalálni valamely lelkes, intelligens székely fiú személyében. Rendkívül megkönnyítik a kezdő „utódnak” a hallatlan drága szakművek, amelyek német nyelvűek, kivéve A. AIGNER: **Magyarország lepkéi** c. munkáját, amely könnyen bevezeti az ifjút a lepkészet tudományos kérdéseibe és a szükséges tudnivalókba általában.

A lepkészet, mint az egész rovaratan általában, az a terület még ma, ahol a névnek dicsőséget és halhatatlanságot lehet szerezni, természetesen azoknak csak, akik e területen belül (a lepkészet tudományában) megszereztek már a jártasságot, kiismerik magukat, és lelkesedéssel kergetik nemcsak a lepkét, de azt a ragyogó, gyors röptű madarat, amelynek halhatatlanság a neve!

A gyűjtemény mellett igen sok eszköz megy a múzeum tulajdonába, így a könyvek (szakmunkák), számos különnyomat tiszteletpéldányai, amelyeket sok oldalról kaptam. Kb. 50-60 lepkefeszítő deszka különböző méretekben (a csatorna szélességének változataival) rengeteg tű, preparáló eszközök, drága nagyító-üvegek, tufalemezek stb. stb.

„Az ördög nem alszik”, az ember váratlanul is itt hagyhatja ezt az árnyékvilágot, és szeretném, ha ezeket a dolgokat már előre el tudnánk intézni, nehogy egy esetleges katasztrófa tanácsstalanságot eredményezne mindezek tudta, tájékoztatása hiányában.

A gyűjtemény – igen természetesen – csaknem **háromszorosa** lett immár annak, amit az ajándékozáskor a múzeumra hagytam, nagyon szorgalmas voltam, és azóta sok-sok év nyújtott alkalmat a gyarapításra, és én – ezt bátran elmondhatom – ki is használtam minden üres percemet, éjjel-nappal!

A Magyar Nemzeti Múzeum is rendelkezik egy több ezer állattól (lepkék) álló gyűjteménnyel, amelyet a háború alatt ajándékoztam oda és azután is,

ameddig el nem ajándékoztam a Szülőföldemnek a gyűjteményt. Láttam gyűjteményeket, amelyek egy emberöltő alatt születtek meg, mind-mind eltörpülnek a SzNM-nak ajándékozott gyűjtemény mellett, s azonkívül a tekintélyes számú nagy ritkaságok, de főleg az általam gyűjtött, **left, közölt** vagy **ezután közlendő új fajokkal**, fajváltozatokkal, etc...

Egy igen fontos és ma már régen közölni kért adatot toldok még pótlólag a levélhez, mert lám, ezt is elsikkasztotta a beteg agyam, de mégis eszembe jutott, és álljon itt tájékozással Önnek a gyűjtemény nagysága és jelenlegi állománya (legalább) a dobozoknak! Íme:

Darab	Nagyság (cm)
27	54 x 51 (túl nagy, óriási méret)
19	50 x 37
86	37 x 26"
25	ennél kisebb méret (esetleg több is).

A lepkéket soha nem számoltam meg, ez örült munka lenne, erre sohasem volt időm.”

Adott válaszunknak néhány sorát idézzük:

„Megköszönve levelében foglalt, s reánk nézve nagyon becses felvilágosításait, örömmel ígérjük, hogy velünk közölt kívánságainak minden igyekezetünkkel eleget tenni törekedünk. Jól ismerheti Művész Úr épületünk beosztását, emlékezhetik arra, hogy minden gyűjteményünknek, de különösen a természetrajzi csoportnak meglehetősen mostohán jutott ki a férőhely. Azonban máris tervbe vettük annak bővítését. Nagyon természetes, hogy ezen kívül is a Művész Úr nagyszerű lepkegyűjteményének „DIÓ-SZEGHY László gyűjtése és adománya” felirattal ellátott teljesen különálló, méltó helyet fogunk biztosítani. Más gyűjteményekkel nem fogjuk összekeverni, s gondunk lesz rá, hogy szakszerű kezeléssel és további gyarapítással olyan gondozott állapotban tartsuk, hogy minden időben méltó legyen a kiváló alapító és gyűjtő tisztelt nevére. Természetesen ugyanígy fogjuk megbecsülni e gyűjteményhez tartozó nagy értékű szakkönyvtárát, valamint a preparáló és egyéb drága, becses segédkönyveket is.

Most ismét abban a helyzetben vagyunk, hogy természetrajzi gyűjteményünk kezelését gondos kezekre lehetett bízni. Jóllehet SZABÓ József fiatal rendes tanár, aki a természeti tudományok iránti szeretetét édesapjától nyerte örökségül, eleddig ugyan a növénytanban igyekezett szakértelmet szerezni, de szívesen ígéri, hogy a rovarok családját is közelebbi tanulmányainak tárgyává fogja tenni.

Természetesen a fent írtakat főképpen becses megnyugtató végett közöljük, hiszen mi nagyon szeretnők, hogy azt a nagyszerű gyűjteményt, amelyet nemes nagylelkűsége folytán múzeumunk mondhat magáénak, maga megteremtője gyarapíthassa minél

tovább, és a saját tudományos elgondolásai szerint tehesse minél tökéletesebbé.”

Itt említjük meg azt is, hogy dr. KÖNTZEI Gerő küiküllővári orvos úr is, aki idáig is múzeumunknak egyik legelkezebb barátja volt, s gyűjteményeinket állandóan nagy értéki ajándékaival gyarapította, nagy szorgalommal igen szép lepkeanyagot gyűjtött össze, amely múzeumunkban való elhelyezkedését várja. Meleg köszönetünk illesse nem lanyhuló jóindulatát és támogatását.

Meg kell emlékeznünk még a BÁNYAI János szervezte geológus-botanikus-csoport lelkes gyűjtő- és feldolgozó munkájáról is, amely minden évben szép anyaggal gyarapítja múzeumunk gyűjteményeit. Különösen BÁNYAI János, TÖRÖK Zoltán geológus és NYÁRÁDY E. Gyula botanikus urak iránt érzünk ószinte hálát.

Gyűjteményeink gyarapodása

Múzeumunk egyes gyűjteményeinek számbeli növekedéséről a következőkben számolunk be:

Érem- és régiségtárunk szaporulata 410 db. volt, vagyis 353 darabbal több, mint a megelőző évben. Közülük első helyen említjük örök érdemű elnökünk, POTSA József főispán leányának, CSÁSZÁR Gyuláné óméltósága ajándékát: egy 16 cm magas és szájánál 12 cm átmérőjű, kifogástalán állapotban levő aranyozott ezüst poharat, amelynek köpenye poncolással díszített; oldalán „ECSEDI Péter CSEVEY Éva 1695” körirat, és ezen belül címer van bevésve; továbbá 1 db. 1851-ből származó hengeres formájú, ezüstből való szivar- és gyufatartó dobozt.

Ószinte hálával kell megemlékeznünk NAGY Elek erdővidéki ref. esperes és ZATHURECZKY Kálmán főgondnok urakról is, akiknek kiváló érdemül róhatjuk fel azt az elhatározásukat, hogy egyházmegyékük eklézsiáinak tulajdonában lévő, muzeális értékkel bíró olyan tárgyak, amelyek nincsenek egyházi használatban, a SzNM-ba letétképpen beszoalgtassanak. (Az erdővidéki ref. egyházmegye esperesi hivatalának 1938. dec. 30-án kelt 923/1938 sz. átirata.)

Ennek következtében az Erdélyi Ref. Egyházkerület Igazgatótanácsa illetékes előadójának támogató véleményezése alapján (Lásd 1939. II. 2-i levelét.) máris leltárunkba vehettük a miklósvári egyházközség által beszoalgtatott 1 db. selyem szitaszövetű hímezett terítőcskét; a bodosi eklézsiától beérkezett 1 db. fakelyhet, 1 db. fakulacsot és a bibarcfalvi papi hivatal által behozott 1 db. festett fakulacsot, 1 db. festett fatányérocskát. Mindez azonban csak kisebb részét képezi a még ezután beszoalgtatandó tárgyaknak.

Bárha más egyházmegyék, sőt felekezetek is követnék e minden dicséretre érdemes jószándékot!

Az ajándékozók közül kiemeljük még PORZSOLT Károly barátosi lakost, aki Barátosról gyűjtött össze és küldött be hozzánk történelem előtti és ókori cseréptöredékeket. Külön kiemeljük MIHÁLY Zoltán málnási igazgató-tanítónak már előbb is említett szíves készségét, valamint prehisztorikus korú ajándékát.

Nagyobb mennyiségű és jelentőségű szaporulatunk még a málnásfürdői eneolit és fiatal bronzkori, a szemerjai ós- és ókori jellegű, a bardóci középső paleolitikori, továbbá a bodoki újkori leletek, amelyeknek összegyűjtése múzeumi kiszállásaink eredménye.

Osztályunk 1939. évi összegyarapodását a következő adatokkal zárhatjuk:

a) óskori régiségek	90 db.
b) ókori régiségek	614 db.
c) középső- és újkori régiségek	18 db.
d) érmek és pénzjegyek	107 db.
e) egyéb tárgyak	134 db.
Összesen:	410 db.

Ebből:

a) ajándék útján jutott tulajdonunkba:	227 db.
b) gyűjtés	168 db.
c) letét	6 db.
d) vétel	9 db.
Összesen:	410 db.

Törzsállományunk pedig az 1938. év végén 31 109 db.volt,

Gyarapodásunk az 1939. év folyamán: 410 db. volt

Törzsállományunk tehát 1939. dec. 31-én: 31 519 db. volt.

Néprajzi gyűjteményünk szaporulata 48 db. volt, vagyis 38 darabbal több, mint a megelőző évben. Közülük megemlítjük DÉNES Györgyné árapataki lakos által ajándékozott 1 db. szálánvarrott régi derék-alj-csupot, FORGÁCS Ferenc torjai lakos által sajátkezűleg díszesen faragott sétatöjtjét, BERDE Áronné egerpataki lakos által adományozott faliórát és 1830-ból való tajtékpipát, és PAPP Dezső cementgyáros által felszabadulás alkalmával remekbe készített barokkos torony fedélszerkezetét.

Törzsállományunk az 1938. év végén 7997 db. volt.

Gyarapodásunk az 1939. év folyamán: Ajándékozás folytán: 40 db.

Vétel útján: 8, összesen: 48 db.

Törzsállományunk tehát 1939. december 31-én: 8045 db.

Képzőművészeti gyűjteményünk szaporulata 32 db. volt, vagyis 25 darabbal több, mint a megelőző évben. Ebből legelső helyen kell kiemelnünk POKORNY László kézdívasárhelyi rajztanár becses adományát: 1 db. olajfestésű téli tájképet. Megemlíjtük még, hogy SZABÓ Árpád kollégiumi tanár szívdességből GYÁRFÁS Jenő képeiről készült 22 db. fényképfelvétellel gyarapodott gyűjteményünk.

Törzsszállományunk az 1938. év végén
1553 db volt.

Gyarapodásunk az 1939. év folyamán
32 db. volt.

Törzsszállományunk 1939. dec. 31-én
1585 db.

Könyvtári és levéltári osztályunk szaporulata összesen 2625 db. volt, vagyis mintegy 800 darabbal több, mint az elmúlt évben.

E gyűjteményünk anyaga majdnem csupán ajándékozás útján gyűlt össze, ugyanis 2615 darabszámmal szemben mindössze csak 10 pl. könyv és folyóirat volt az, amiért készpénzt kellett kiadnunk. Igaz, hogy a tavalyi nagyarányú könyvszállománnyal szemben az idén az aprónyomatványok, a kéziratok és legfőképpen pedig a levéltári anyagunk gyarapodott.

A 90 főnyi nagyszámú adományozó közül azokat, akik nagyobb példányszámú anyaggal növelték gyűjteményünket, kötelességünknek tartjuk külön is felsorolni:

A könyvtári csoportban 263 pld. könyv és 193 db. hírlap és folyóirat volt a szaporulat. Jóakaróink közül legelőbb is néhai dr. JUCHÓ Ferenc gyógyszerész özvegyét, nagyszabedényű lakost említjük meg, mint aki férjének értékes természettudományi munkákból álló könyvsorozatát ajándékozta múzeumunknak. E gyűjtemény minden példánya kifogástalanul ép állapotú és vászonkötésű, 59 önálló kötet könyvet és 27 évfolyam *Természettudományi Közlönyt* tartalmaz. E nagyon becses ajándékáért nagy hálával tartozunk az adományozó úrnőn kívül INCZE Lajos nyugalmazott vizaknai lelkipásztornak, akinek szíves rábeszélése folytán INCZE Lajos úr, aki e gyűjtemény megszerzésével ismételen megmutatta hozzánk való jóindulatát, méltán megérdemli őszinte köszönetünket.

A továbbiakban dr. GYÖRGY Lajos tb. igazgató-választmányi tag 17 darabot számláló könyvadományáról kell megemlékeznünk, amelyben HÓMAN-SZEKFI 5 kötetes **Magyar Nemzet Története** is benne foglaltatik.

Dr. TÖRÖK Andor ig.-vál. elnök urunk 19 db. könyvet és 4 db. folyóiratot, néhai K. BOGDÁN Géza 20 db. könyvet, ROEDIGER Lajos ig.-vál. tag 14 db. könyvet és 2 db. folyóiratot, HERPEI János 13 db.

könyvet és 20 db. folyóiratot, dr. KOLOSVÁRY Gábor 10 db. könyvet, az Erdélyi Szépművés Céh 9 db. könyvet és 21 db. folyóiratszámot, a kolozsvári „Minerva” nyomda 9 db. könyvet, a Magyar Tudományos Akadémia 7 db. könyvet és 11 db. folyóiratot adományozott.

A kisebb példányszámú művet adományozottak közül BOGÁTS Dénes ig.-vál. tagot kell külön kiemelnünk, aki PATAKI Istvánnak **Ez világnak dolgainak igazgatásának mestersége** című, 1681-ben Kolozsvárt megjelent, s ma is kifogástalanul jó állapotban levő munkájával gazdagította Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményünket.

Itt emlékezünk meg Székely Zoltán múzeumőrünk dicséretet érdemlő buzgóságáról, ő ugyanis a karácsonyi szünetekben Bukarestben tett tanulmányútja alkalmával ottani szaktudósoktól több értékes munkát szerzett számunkra, így DUMITRESCU Vladimir régészettől 11 db. füzetet, ANDRIEȘESCU I. egyetemi tanártól 9 db. könyvet és 2 folyóiratszámot, NESTOR Ion első tanársegédétől 6 db. könyvet és TZIGARA-SAMURCAȘ múzeumi főfelügyelőtől 1 db. könyvet.

A folyóirat és hírlap csoportban azt említjük meg, hogy az 1939. év folyamán múzeumunk számára rendszeresen 42 különböző folyóirat járt. Ebből 30-at már az 1938. évben is folyamatosan kaptunk. Újabbban megindítottak részünkre a *Közgazdasági Szemle*, *Magyarosan*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, *Hadtörténeti Közlemények*, *Láthatár*, *Magyar Egészségügyi Szemle*, *Encian Sî- és Turista folyóirat*, *Méhészeti Közlöny*, *Erdélyi Gazda*, *Kisállattenyésztő*, *Buletinul Astra*, *Arhivele Olteniei*. Közülök csupán csak az utolsó járt előfizetési díj ellenében. A többiek küldéséért az illetékes kiadóknak levélben tolmácsoltuk őszinte köszönetünket.

Hírlapot rendszeresen 14-et, mégpedig az előző évben is járt négyféle napi- és kilencféle hetilapot kaptunk. Ehhez járult most a hasonlóképpen tiszteletpéldányképpen kapott *Jóestét* című kolozsvári napilap. Köszönet érte Mayer Antal lapulajdonos főszerkesztőnek.

Az apróbb nyomtatványok közül, amelyeknek 1939. évi szaporulata 254 db. volt, különösen a gyászjelentéseket emeljük ki, amelyekről előbb már külön is részletesen beszámoltunk.

Kézirattárunk 145 darabbal gyarapodott. Közülük ki kell emelnünk néhai SZILASSY TÓTH Vilmos szentábrahádi igazgató-tanító hagyatékát, amelyet az özvegy gondos szeretettel rendbe szedtetve adott át múzeumunknak. Ez 127 db. TÓTH Vilmos által összegyűjtött dalból és zeneműből áll. Legbecsebbek azok a népi dalok, amelyeket a hagyományozó a nép ajkáról jegyzett le. Ki kell emelnünk NAGY Elek erdővidéki ref. esperes úr adományát, aki 9 db. gazdasági és egyéb vonatkozású kéziratos könyvet juttatott múzeumunknak.

Levéltári anyagunkban 1598 db. oklevél és egyéb irat a számbeli növekedés. A jelentősebb adományokról BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag, levéltáros az alábbi jelentést nyújtotta be: „Tisztelettel jelentem, hogy az 1939. év folyamán levéltárunk a következő nevezetesebb anyaggal gyarapodott.

Trebosztói dr. RÉVAY György, néhai RÉVAY Lajos ig.-vál. tagunk és érdemes elnökünk fia, székyudvarhelyi nyug. főszolgabíró adománya 349 okirat és levél, melyből 4 db. a 16. sz.-ból, 13 db. a 17. sz.-ból, a többi a 18–19. századból származik.

Ezek közül kortörténeti szempontból értékesek RÉVAY Lászlóné HOMONNAI DRUGETH Erzsébetnek 6 db. levele a 16. sz. végéről és a 18. sz. elejéről. Magyarország és Erdély történetének szempontjából meg nem becsülhető értékkel bír ILLÉSHÁZY István, HORVÁTH Péter és MLADESEVICH Márton közös jelentése BOCSKAI Istvánhoz, mely a zsitvatoroki béke előkészületeire és a hajdúság helyzetére vonatkozik.

A kuruckorral van kapcsolatban egy BERCSENYI Miklós által kiállított útlevelel és HEISTER császári tábornok bizonyítványa RÉVAI Péter császárhűségéről.

Több régi családfa mellett az okmányok nagy része család- és gazdaságtörténeti szempontból bír értékkel.

Mivel ez utóbbi anyagnak tekintélyes hányada udvarhelyszéki vonatkozású, múzeumunk ezért is hálával tartozik RÉVAY György úrnak, hogy adományával Udvarhelyszékre vonatkozó, aránylag kevés számú okmányunkat tetemesen gyarapította.

Ugyancsak őszinte hálával tartozunk dr. KERESZTES Károly ügyvéd úrnaak, múzeumunk ügyvezető alelnökének is, aki a KERESZTES családdal rokon martonfalvi KOVÁCS család levéltárát múzeumunknak ajándékozta. Az okmányok száma 823 db., melyből 1 db. a 16., 49 db. a 17. sz.-ból, a többi a 18–19. századból való. Múzeumunk anyagát régideje nem szaporította számbelileg ennyire gazdag levéltár.

A KOVÁCS család nemességét bizonyító okmányokon kívül a többi gazdaságtörténeti szempontból becses forrásanyag.

Ugyancsak ügyv. alelnökünk adománya a lécfalvi KERESZTES család nemeslevelének az Országos Levéltár által kiadott hiteles másolata.

PETKE Gyula Illyefalváról származó MÁV műszaki főtanácsos 82 db. családi vonatkozású irattal gyarapította levéltárunkat. Ezek a 18. és 19. sz.-ból valók.

ZATHURECZKY Kálmán úr, múzeumunk alelnöke sem feledkezett meg levéltárunkról, melyet 107 db. irattal gazdagított. Az iratok nagy része családi le-

vezelés. Tekintettel arra, hogy ennek egy része múzeumunk alapítónőjéhez van intézve, ezért adománya részünkre különös jelentőséggel és beccsel bír.

Meg kell még emlékeznünk néhai K. BOGDÁN Géza, múzeumunk gondos barátja adományából származó 114 db., főképpen múlt századbeli iratról, továbbá INCZE Lajos nyugalmazott vizaknai lelkipásztor 106 darabszámú múlt század második feléből származó levelezéséről és egyéb iratairól.

Nem mulaszthatom el, hogy fel ne hívjam Elnökségünk becses figyelmét, hogy nevezett uraknak hálás köszönetet mondjon és adományait jegyzőkönyvben megörökítse.”

Könyvtár és levéltári osztályunk 1939. évi gyarapodását a következő kimutatásban foglalhatjuk össze:

a) könyv	263 db.
b) folyóirat és hírlap	193 db.
c) aprónyomatványok	254 db.
d) kéziratos	145 db.
e) oklevél és egyéb irat	1598 db.
f) egyéb könyvtári anyag	172 db.
Együtt:	2625 db.

Törzsállományunk pedig az 1938. év végén 242 343 db. volt.

Gyarapodásunk az 1939. év folyamán: 2625 db. volt.

Törzsállományunk az 1939. év dec. 31-én: 244 968 db.

Természetrzaji gyűjteményünk szaporulata az 1939. évben 80 db. volt. Közülök különösen ki kell emelnünk néhai CSÁSZÁR Gyula kilyéni földbirtokos véghagyományaképpen múzeumunknak jutott 1 nagyobb és 1 kisebb medvebőrt szőnyegszerűen kidolgozva. Közülök főképpen a nagyobbik bír nem csekély értékkel. Becsét különösen az emeli, hogy az 1937. évi berlini nemzetközi vadászkiállításán ki lévén állítva, ott második díjat és ezüstérmét nyert. Az oklevél és az érem is birtokunkba jutott. Megemlíjtük még PAPP Dezső cementgyárost, valamint dr. KOVÁSZNAI Gábornét, mint akik öslénytani gyűjteményüket növelték adományaikkal. Végül múzeumunk természettudós barátairól emlékezünk meg, akik 57 db. ásványt és kőzetet gyűjtöttek össze számunkra Kelemen-havasi kirándulásuk alkalmával.

Törzsállományunk az 1938. év végén: 18 146 db. volt,

Gyarapodásunk az 1939. év folyamán: 80 db. volt,

Törzsállományunk az 1939. év december 31-én: 18 226 db.

Végezetül tehát múzeumi anyagunkról a következő összesítő kimutatást állíthatjuk össze: Gyarapodás az 1939. év folyamán:

I. Könyvtár- és levéltár:	2625 db.
II. Érem- és régiségtár:	410 db.
III. Néprajzi gyűjtemény:	48 db.
IV. Képzőművészeti gyűjtemény	32 db.
V. Természettudományi gyűjtemény	80 db.
Összesen:	3195 db.
Ebből ajándék:	2937 db.
Vásár:	27 db.
Gyűjtés:	225 db.
Letét:	6 db.
Összesen:	3195 db.

Tehát végeredményben az 1939. évben 1000 darabbal több volt az évi szaporulat száma, mint a megelőző esztendőben.

A gyűjtemények törzsszámlománya 1939. dec. 31-én összesen:

I. Könyvtár- és levéltár:	244 968 db.
II. Érem- és régiségtár:	31 519 db.
III. Ipari- és néprajzi gyűjtemény:	8045 db.
IV. Képzőművészeti gyűjtemény:	1585 db.
V. Természettudományi gyűjtemény	18 226 db.

Az öt gyűjtemény törzsszámlománya 1939. dec. 31-én: 304 343 db.

Tisztviselők külső munkássága

Ezek után rátérünk intézményünk tisztviselőinek a múzeummal szorosan össze nem függő tudományos és irodalmi munkásságára, amely azonban éppen olyan szerves folyománya a tudományos tanulmányoknak és a múzeumi elveknek, mint amilyen a múzeumi gyűjtő, rendező és feldolgozó munka maga.

1. **HEREPEI János igazgató**, a Székely MIKÓ-Kollégium levéltárosa, a „Minerva” Irodalmi és Nyomdai Műintézet cégjegyzője, az Erdélyi Református Egyházkerület Műemlékbizottságának tagja, az Erdélyi Múzeum-Egyetel Történet-, Nyelv- és Bölcsészettudományi Szakosztályának választmányi tagja, az Erdélyi Kárpát-Egyesület sepsiszentgyörgyi osztályának alelnöke stb.

Az 1939. év folyamán nyomtatásban önállóan megjelent munkái:

1) **BETHLEN Gábor kiválasztottjai. I. SZILVÁSI K. Márton kolozskalotjai, majd szilágysági ref. esperes életrajza** (1939. Kolozsvár) 4° 27 1. (Különlenyomat a *Ref. Szemle* 9–12. számaiból)

2) **Adatok a Régi magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez** (1939, Kolozsvár) 4° 16 1. (Különlenyomat az *Erd. Múzeum* 3. sz.-ból)

3) (SZABÓ T. Attilával közösen): **Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. I. Fatemplomok és haranglábak** (1939, Kolozsvár) 4° 43 1. (*Erdélyi Tud. Füzetek* 107. száma)

Folyóiratokban megjelent dolgozatai:

4) **Actaeonról írt széphistória. (XVII. század harmadik negyede)** (*Irodalomtörténeti Közlemények*. 1939. évf. 2. sz. 169–174)

5) **SZALÁRDI János halála ideje és egyéb megjegyzések gróf KEMÉNY József: „SZALÁRDI János, a történész” c. dolgozatára** (*Erdélyi Múzeum*. 1939. évf. 3. sz. 294–285)

6) **CSÁKTORNyai János debreceni nyomdász halála** (*Erdélyi Múzeum*. 1939. évf. 3. sz. 295)

7) **GÖDRI Ferenc képképzőművészete** (*Pásztortűz*. 1939. évf. 59–60)

8) **A szegedi árvíz** (*Pásztortűz*. 1939. évf. 3. sz. 167–174)

Kéziratban lévő dolgozatai, amelyek közlés céljából különböző folyóiratoknak átadottak:

a) *Adatok Kolozsvár köveihez*

b) *A dési iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói*

c) *A magyarvistai harangláb, mint rovásírásunk emléke*

d) *A makói templomkerítés felirata*

e) *Ifjú HERTEL Péter és BALASI késcsináló Jakab özvegyének sírköve és sírverse.* (1647)

f) *A szatmári egyházmegye egynehány XVI. és XVII. századbeli ismeretlen lelki tanítója*

g) *Diákélet a múlt század elején a kolozsvári ref. kollégiumban*

Ezenkívül tüzetes tanulmányt kezdett Erdélyi agyagművességének 17. és 18. századbeli múltjáról, különös tekintettel lévén az újkeresztények (habánok) által készített edényekre.

2. **Dr. KONSZA Samu igazgató-őr**, a Székely MIKÓ-Kollégium rendes tanára.

Az 1939. év folyamán nyomtatásban megjelent dolgozatai:

1) **A SzNM** (*Erdélyi Szemle*. 1939. évf. 3. számában)

2) **Adalékok a népköltészeti termék gyűjtéséhez** (*Erdélyi Múzeum*. 1939. évf. 3. számában)

Ezenkívül évek óta foglalkozik népköltészeti termékek gyűjtésével. Gyűjteménye mintegy 700 rendezett és feldolgozott darabból áll. Hátra van az anyag letisztázása és kiadása.

3. **BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag**, múzeumi levéltáros és pénztárnok, nyug. postafőtiszt.

A szemerjai ref. férfiszövetség felkérésére megírta *A szemerjai ref. egyházközség történetét*,

amely nyomtatásra elkészített állapotban van. Mintegy 100 negyedrény nyomtatott lapra fog terjedni.

A sepsiszentgyörgyi ref. férfiszövetség felkérésére dolgozik *A szentgyörgyi ref. egyházközség történetén*, amely egyelőre ugyan csak felolvasásnak készül, azonban az adatokat hozzá a legszélesebb alapokon gyűjti.

Az év folyamán többszáz Háromszék megyei székely család leszármazására vonatkozó adatsorozatot gyűjtött levéltárunk anyagából, továbbá rendezte a különböző vallásfelekezetek lelképásztoriaira vonatkozó háromszéki anyagát.

4. **GÖDRI Ferenc múzeumőr**, a Székely MIKÓ-Kollégium rendes tanára.

Az év folyamán számos olajfestményt festett, tárgyuk szerint: tájképek, csendéletek és arcképek.

5. **Dr. DEBRECZY Sándor múzeumőr**, a Székely MIKÓ-Kollégium rendes tanára.

Az 1939. év folyamán nyomtatásban megjelent dolgozatai:

1) **Irodalmi műveltségünk néhány kérdése** (*Hitel* 1. számában)

2) **Az erdélyi modern széppróza néphőse** (**Dr. KRISTÓF György Emlékkönyv**. 1939. Kolozsvár, 63–79)

Kéziratban levő dolgozatai, amelyek közlés céljából különböző folyóiratoknál nyomás alatt vannak:

a) *Népművelődésünk állapota* (*Hitel*, *Ellenzék*)

b) *Újabb adatok legrégebbi bibliafordításunk eredetkérdéséhez* (*Erdélyi Múzeum*)

Ezenkívül múzeumunk előadásorozatában két egymást követő alkalommal felolvasást tartott „Az erdélyi modern széppróza néphőse” cím alatt.

Továbbá előadást tartott a Ref. Nőszövetség templomi estélyén, a Ref. Férfiszövetség estélyein, ref. ifjúsági lelkigyakorlatokon, valamint a helybeli és a brassai K.E. konferenciáin.

6. **SZÉKELY Zoltán múzeumőr**, a Székely MIKÓ-Kollégium segédtanára.

A bukaresti *Dacia* című régészeti folyóiratnál sajtó alatt van a tekerőpataki népvándorláskori leletről készített dolgozata.

Részletes anyaggyűjtést végzett múzeumunk római kori anyagának feldolgozása céljából. E dolgozata is valamelyik bukaresti szakfolyóiratban fog megjelenni.

7. **FADGYAS Anna múzeumi titkárnő**.

Tüzetes levéltári kutatást végez, különösen az erdélyi szövésszövegekre vonatkozó adatok összegyűjtése céljából. Munkája annál is inkább érdekesnek ígérkezik, mert nemcsak Háromszékkel kapcsolatosan fogja tudni kimutatni, hogy a festékes itt is olyan mértékben el volt terjedve, mint Csíkbán, hanem határozottan megállapíthatja, hogy e szőnyeg szövése székely, és főképpen székely háziipar volt.

Ezek felsorolása után pedig, bárha múzeumunk tisztviselői közé nem tartozik, mégsem mulaszthatjuk el, hogy meg ne emlékezzünk igazgató-választmányunk egyik lelkes tagjának, **VÁMSZER Géza**ának éppen most megjelent munkájáról. E 8 1/2 ív terjedelmű könyvben **Szakadát** cím alatt saját gyűjtése és kutatásai alapján gazdag rajz- és fényképanyag kíséretével dolgozza fel egy Szeben megyei kis csángó sziget múltját és jelenét. E minden érdeklődésünkre méltán számot tartható könyv megismerése után önkéntelenül is az az óhajlás tolul ajkunkra, hogy e munkát szerzőnek számos hasonló természetű könyve kövesse. Talán csupán csak önzésünkből, de mégis nagyon szeretnők, hogy következő műveinek tárgyát a Székelyföldről merítse, jelenleg ugyanis se Csíkbán, se Háromszékben senki más sincsen, aki székelységünknek ilyen módon tudna szolgálni, mint **VÁMSZER Géza**.⁶⁵

Zárószámadások

Végezetül még a most befejezett polgári évbéli anyagi állapotunkról tesszük meg jelentésünket, főbb tételekben összefogva bevételeinket és az ezeket terhelő kiadásainkat.

A. A múzeum zárószámadása

I. Bevétel:

Áthozott pénztármaradvány az 1938. évről:	2601 lej
Pártoló tagok által befizetett összegek:	31 900 lej
Látogatási díjakból befolyt:	7465 lej
Ingtalan jövedelmeképpen:	20 250 lej
Háromszéki Székely Tanalap segély-összege:	98 000 lej
Különböző bevételekből befolyt:	8352
Összesen:	168 568 lej

II. Kiadás:

Tisztviselői fizetésben kifizetve:	36 000 lej
Fűtésért, világításért, vízfogyasztásért kifiz.	19 265 lej
Irodai szükségletekre, tisztogatásért, kiszállások költségeiért kifizetve:	23 030 lej
Tűzbiztosítási díjból kifizetve:	10 677 lej
Épületjavításokért, ingatlankarbantartásért kifizetve:	60 195 lej
Berendezési tárgyak beszerzésére kifizetve:	12 697
Múzeumi	2456 lej
Összesen:	164 320 lej

A különbözeti *4248 lej egyenleget*, mint pénztármaradékot átvittük a következő évre.

*

Felolvasott jelentésünkben mindnyájunk által a legnagyobb lelkiismeretességgel elvégzett munkáról

számolhatunk be. Mindebben azonban nemcsak mi, intézetünknek belső munkásai vettük ki cselekvőleg a részünket, hanem az elnökség minden tagja részt kért a sokszor bizony nagyon nehéz kérdések megoldásában. Különösen ki kell pedig emelnünk dr. KERESZTES Károly ügyvezető-alelnökünk önzetlen gondosságát, megértő támogatását, aki különben éppen a mai napon 5 esztendeje annak, hogy ezzel a nem csekély munkát magában rejtő tisztséggel feldíszítettett.

Hisszük, hogy mindnyájunknak közösen összefogott erejével intézetünknek mind anyagi, mind pedig (tudomány) szellemi színvonala nem hanyatlást, hanem – ha lehetséges – emelkedést fog mutatni. S ha mi mindnyájan, akik múzeumunk boldogulásának munkásai vagyunk, legjobb igyekezetünkkel megteesszük a reánk bízottakat, akkor a hétszer tízes évforduló megünneplése felé is nyugodt öntudattal indulhatunk el.

Sepsiszentgyörgyön, 1939. december hó 31-én.

2.

Jelentés a SzNM 1940–1941. évi működéséről és állapotáról⁶⁶

Emlékezés munkatársainkra

(...) Korán elköltözött nagy tudosunk, **LÁSZLÓ Ferenc** és az erős kezű szervező, **CSUTAK Vilmos** mártírhalálának fénye övezi körül mindazokat az intézményeket, és így elsősorban a SzNM-ot, amelyért dolgoztak és feláldozták életüket. (...) tulajdonképpen meg kellene emlékeznem intézményünk minden belső és külső munkatársáról, minden barátjáról, akik a SzNM-ot vihart állóvá tenni segítették (...) kötelességemnek fogom tartani súlyos küzdelmeink történetét megírni szándékolt külön kiadványunkban megörökíteni. De mégis úgy érzem, nem szabad megtennem, hogy e nagyon érdemes névsorból egyet, mindenikünk által szeretett **SIPOS Samu** bácsit külön ne idézzem. Harmincöt évi igazgató-választmányi tagsága is egymagában már olyan évforduló, amiről elfeledkeznünk nem szabad. Ő, aki ha nem is volt jelen, de távolról már látta múzeumunk születését, későbbben mint intézményünk pénztárosa legközvetlenebbül tapasztalta fejlődését, most pedig, hiszem, büszke örömmel veheti észre, hogy a Jóisten segítségével folytán a SzNM újabb hajnalához érkezünk el.

Halottaink

Nem hallgathatom el azoknak a nagyon derék munkatársaknak a nevét sem, akik örökre eltávoztak körünkől. Velők is megfogatkozott e nagytekintélyű testület tagjainak száma. Akikről azonban itt megemlékezendő vagyok, azok számára az Isten különösen

nagy jótéteménye folytán még megadatott az a jutalom, hogy megérhették boldog hazatérésünket.

1940. november 18-án Papolcon elhunyt **BARABÁS Samunak**, 27 éven keresztül hűséges, munkás ig.-választmányi tagunknak ravatala mellett dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnök, dr. BARABÁS Andor, BOGÁTS Dénes, FELSZEGHI István ig.-vál. tagok, HERPEI János igazgató és BIBÓ Erzsébet tb. múzeumőr adta meg azt a végtisztességet, amelyet csupán a szeretet és a hála érzésével tudhatunk leróni az érdemes tudóssal, munkatárssal és jóbaráttal szemben. (...)

Nem sokkal ezután, 1941. február 22-én Kovászára vezetett utunk, a másik régi hűséges segítőtársnak, **ROEDIGER Lajosnak**, 27 év óta ig.-vál. tagunknak koporsójához. Múzeumunk részéről megjelentek a temetésen: dr. BARABÁS Andor ig.-vál. tag, HERPEI János igazgató, dr. DEBRECZY Sándor és SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőrök. (...)

1941. április 8-án **ANDRÁSI Tivadartól**, a SzNM-nak 17 éven át becsületes jóindulattal munkálkodott tb. múzeumőrtől válunk meg. Temetésén a sepsiszentgyörgyi lakos ig.-vál. tagok és múzeumőrök teljes számmal megjelentek. (...)

És végezetül, bár nem volt Múzeumunkkal szoros összeköttetésben, ellenben barátságáért, szeretetéért és székelységéhez való hűségéért mégis csak meg kell emlékeznünk dr. **DARKÓ Jenő**ről, a debreceni TISZA István Tudományegyetem tudós tanáráról. 1940. január 4-én távozott el az élők sorából, nem érhetve meg azt a boldog napot, hogy viszontláthassa szülőföldjét. Özvegyének írásban fejeztük ki részvétünket.

Eltávozott munkatársaink

Elválásról kell beszámolnunk két ig.-vál. tagunkkal kapcsolatosan is. Távozásuk azonban csupán csak a Székelyföldről történt, s így csak közvetlen kapcsolataink lazultak meg, de nem szakadtak el a jóindulat és szíves barátság szálai.

Dr. BOGA Lajos 1933-tól 1940-ig, **VÁMSZER Géza** 1938-tól 1940-ig lelkes, munkás, nagyon értékes igazgató-választmányi tagunk, mindketten Kolozsvárra távoztak, hogy új, vagy helyesebben szólva, régi munkaterületükön folytassák azt az érdemes munkát, amelyet az utolsó két évizedt megemmisíteni nem, hanem csak korlátozni tudott.

1940. évi rendes gyűlésünk

Igazgató-választmányunk utolsó gyűlését még visszatérésünk előtt, 1940. március 30-án tartotta meg, a tagok kétharmadának részvétele mellett.

A tárgysorozatban a szokásos évi beszámoló, továbbá a számadások előterjesztése, valamint az új költségvetés megállapítása volt felvéve a gyűlés jelen-

tősebb tárgyaképpen. Ugyanekkor megállapított munkatervünkről azonban a továbbiak folyamán mit sem valósíthattunk meg.

A külső munkálkodásban való akadályoztatásunk

A mind jobban súlyosodó külpolitikai viszonyok természetesen erős hatással voltak az akkori Románia belső állapotára. Az eddig is éber szemmel figyelő polgári és katonai detektívek számát ekkorra már meghatványozták. Ezek folytonosan csak arra figyeltek, vajon micsoda szabálytalanságot fedezhetnének fel, aminek következtében nyakunkat szeghetnék. Eltekintve attól, hogy minden érkező és kimenő levelünk kétszeri vizsgálaton ment keresztül a titkosrendőrség kezén, nem egyszer láttuk késő este idején lakásunk körül is a fák között ólálkodó figyelők fel-felgyúló és elalvó villanylámpájának fényét. Majd március 15-nek titkos megünneplésével gyanúsították előbb a főépületben bennlakó egyik múzeumórt, majd a telek más lakóit. Egyszer meg bizalmas úton értesültünk, hogy a kiküldendő vizsgáló csapat bele fog kötni a díszteremben levő BARABÁS Miklós- és GYÁRFÁS Jenő-féle festmények alakjainak magyar ruhájába, s ezután jönne a házkutatás, amelyet nemzetiszínű szalagok és lobogók, valamint fegyverek, tehát összeesküvés felfedezése érdekében fognak folytatni. Természetesen sürgősen intézkednünk kellett, hogy a muzeális darabok közül is eltávolíttassanak az ilyenfajta tárgyak. Majd egy vizsgálat céljából kiküldött őrnagy szavaiból arról szereztem tudomást, hogy a múzeum igazgatósága ellen az a képtelen vád is kovácsoltatott, hogy titokban ifjakat gyűjt össze a múzeum falain belül, akiknek koponyáját irredenta eszmékkel tömjük tele, és őket ellenállásra készítjük elő. Nagy szerencsénkre ekkortájt kaptam meg DAICOVICIU Constantin egyetemi tanár jóvoltából a román műemlékbizottság levelező tagjává való megválasztásomról szóló okiratot, ez azután alátámasztotta előttük megbízhatóságomat (?), miként DAICOVICIU professzor levele mentette meg SZÉKELY Zoltán múzeumórt is a hadbíróaságtól. Az ő nagy bűne pedig az volt, hogy az eke által felbarázdált szántóföldön őskori cserepeket merészkedett felszedgetni.

Belső építómunkánk

Szükségesnek tartottam mindezt elmondani, hogy ezekkel is bizonyítsam, miért kellett a beszámolt idő első felében látszólag béna módra összedugott kézzel ülnünk, várva az idők múlását. Ezzel szemben azonban a valóságban mégiscsak dolgoztunk, munkánk kívülről alig észrevehető, inkább csak belső, építő munka volt. Sikerült jóakaró, múzeumunk sorsa iránt

megértéssel viseltető pártfogóktól adományt gyűjtve, épületünknek két évtized folyamán bekövetkezett romlásait helyrehoznunk. Ugyanis az előző évben elvégzett fedélzetjavítási és fedélceserép átforgatási munkálatokat az 1940. évben ott folytattuk, hogy most már az emeletnek elgombásodott és elszuvasodott mennyezet-gerendázatát maradéktalanul kicseréltettük, az emeleti helyiségekben új mennyezetet készíttettve, lemeszeltettük, illetőleg két helyiséget lefestettünk. De lemeszeltettük a földszint falait is. Az egyik emeleti termet ún. rabcifallal kettévágtattuk, továbbá az emeleti folyosó északi végét üveges deszkafallal szobává alakítottuk át. Az emeleti villanyvezetéket pedig újjal kicserélve, falba süllyesztettük. Ezenkívül záras szekrényeket rendeltünk meg feltettebb levéltári és könyvtári darabjaink, valamint a természetrajzi gyűjtemény számára, majd polcokat készíttettünk levéltárunk részére. Mindez már azt is megjelöli, hogy a belső rendezői munkának is folytnia kellett; ez azután leginkább megmutatkozott az első emelet kiállítási és egyéb helyiségeinek teljes átrendezésében, a gyűjteménytárgyaknak valamivel korszerűbben való elhelyezésében.

Ezzel szemben a külső munkától való teljes visszavonultságunk sem mentesített volna a kálváriajárásoktól, ha nem lett volna múzeumunknak egy nagy műveltségű, úri módon gondolkozó jóakarója. TZIGARA-SAMURCAȘ, a múzeumok országos főfelügyelője a SzNM-nak mindenkor jóindulatú pártfogója volt. Már az 1916-os betöréskor megmentette gyűjteményünket a kirablástól, a román világ beköszöntésével pedig néhai elődeim többször igénybe vették a segítségét. Nos tehát 1940. július 4-én mi is levelet intéztünk hozzája, kérve, hogy a főhadvezetőségnél védelmet eszközöljön ki a SzNM számára. Ő azután, aki levelünk vételekor künn üdült messze, a hegyek között levő birtokán, azonnal vonatra ült, és Bukarestbe utazott, s számunkra a Marele Stat Major-tól⁶⁷ rendeletet eszközölt ki, amely 53329. számú leiratával mentesített minket minden ilyenfajta zaklatástól. Jóindulatát akkor levélben köszöntük meg, de kötelességemnek érzem így is megköszönni, akkor, amikor már ismét országhatár választ el bennünket.

Hazatérésünk és újra munkába állásunk

1940. augusztus 30-án délelőtt még itt fürkészt a Múzeum termeiben a román titkosrendőr, délután azonban már nagy boldogsággal figyeltük a rádió hangját. Jelentésben nincsen szándékomban krónikaszerűleg felsorolnom minden eseményt, azonban egyes részletekre mégis csak ki kell térnem.

A döntés megtörténte után a múzeum területén állandóan vigyáztunk, a bennlakó férfiak készenlétben állottak, a magyar párt vezetőségéből pedig nemzetőri

megerősítést kértünk. A derék polgáremberek azután itt a csíkménasági házban virrasztották és vigyázták, hogy az ellenséges rosszakarat kárt ne tehessen. Istennek hála, a múzeum tulajdonát képező legkisebb tárgy sem szenvedett semmiféle kárt, jóllehet a negyedik szomszédban tanyázó strájerék⁶⁸ felrobbantással fenyegették meg múzeumunkat. (...) ⁶⁹ E nap becses emlékeképpen őrizzük azt a nemzetiszínű keretbe nyomtatott falragasz-példányt, amelynek szövege a kormányzó úr felhívását tartalmazza. E nyomtatvány hátlapját pedig a bevonuló gyorsdandár parancsnokaival és a velők jött nevezetesebb törzstisztekkel irattuk alá. Közöttük a legelső magyar katonával, aki Szentgyörgyre betette a lábát, vitéz BOKOR Árpád őrnaggyal, továbbá a bevonuló hadtest parancsnokával, vitéz dálnoki MIKLÓS Béla tábornokkal, a romániai diplomáciai tárgyalások katonai bizottságának vezetőjével, vitéz NÁDAY István altábornaggyal, és helyettesével, ÚJSZÁSZY István ezredessel. De ugyanennek a napnak emlékét őrzi az az egyszerű piros-fehér-zöld zászló is, amely SZOTYORI NAGY Gyula altábornagy parancsnoksága alá tartozó gyorsdandár lobogója volt (...) HIBBEI Gusztáv sepsiszentgyörgyi származású ezredes jóvoltából került a múzeumba.

Már a boldog visszatérés legelső óráiban gondolnunk kell arra, hogy ez a jelentős pillanat a SzNM számára is, nagy-nagy feladatot és azt a munkát jelentti, amelynek véghezvitele mireánk és mindannyiunkra áldás, öröm és gyönyörűség. Még ugyanazon a napon megírtuk első hivatalos felterjesztésünket.⁷⁰

Erdélyi könyvellátás és könyvgyarapítás

A bevonulást követő másnap rádióhírből arról értesültünk, hogy HOMAN miniszter úr nagyszabású könyvellátási mozgalmat indított, felszólítva a magyarországi könyvkiadókat, egyesületeket és magánosokat, hogy az erdélyi könyvtárak gyarapítására könyvadományokkal járuljanak hozzá. Arra gondolva, hogy a mi szép, de nagyon hiányos könyvtárunkat teljesen a magunk erejével sohasem fogjuk kiegészíteni tudni, siettünk, hogy a könyvellátás irányításával megbízott dr. PASTEINER Iván közgyűjteményi főfelügyelő úrnál jelentkezzünk, hogy ezáltal is felhívjuk figyelmét a SzNM-ra.

És valóban, a gyors jelentkezés meghozta azt a nem várt eredményt, hogy az igen nagy számú megajándékozott könyvtár közül egyik legelőkelőbb hely nekünk jelöltetett ki, úgyannyra, hogy nálunknál több könyvajándékot, a kolozsvári egyetemi könyvtárral az élen, csupán három más intézmény kapott.⁷¹ Ez pedig végeredményében közel 8000 kötetnyi könyvszaporulatot jelentett számunkra. A beérkezett könyvanyag leltározásához azonnal hozzáfogtunk, úgyhogy a következő év első hónapjaiban történt felülvizsgálat már minden

ilyen irányú munkát teljesen befejezve talált. Ez a gyors és megértő munka különben FADGYAS Anna titkárnő lelkiismeretességét dicséri, aki minden külön díjazás nélkül, hivatalos órán kívüli időben, önként vállalkozott annak elvégzésére. A Főfelügyelőség dicsérete tehát tulajdonképpen őt illeti. E nagyszerű ajándékon felbuzdulva, azután már magunk intéztünk megkereséseket egyes intézményekhez, kérve, hogy az utolsó két évtized alatt megjelent kiadványaikkal gyarapítsák múzeumunk könyvállományát. Ilyen irányú mozgalmunknak és egyes magánosok önként jövő adományozásának köszönhető, hogy a fentieknek kívül még mintegy 2000 művel növekedett könyvtárunk anyaga. Ehhez járulnak készpénzvásárlásaink, amely több mint 300 könyvsorozat-gyarapodást jelentett. Minderről pedig a továbbiakban szándékozom részletesen beszámolni.

Múzeumunk átvétele Magyarország intézményei közé

1940. szeptember 18-án megjelent irodánkban a katonai közigazgatáshoz beosztott tanügyi előadó és múzeumunkat szabályszerű formában átvette a Magyar Állam intézményei közé, s egyúttal eddigi ügymenetét és igazgatását mindenben jóváhagyta.

(...)⁷²

TELEKI Pál miniszterelnök és PATAKY Tibor államtitkár által adott megbízatás

Ezek után felszabadult tetterővel, a legteljesebb jóakarattal igyekeztünk megindítani múzeumunk kebelében a munkát. Már 1940. szept. 14-én felszólítást intéztem múzeumunk őröihez, hogy minél hamarabb és minél nagyobb odaadással, egyöntetű elgondolás alapján kezdjünk hozzá múzeumunk újjászervezéséhez. Felszólításom őröink kollégiumi és más tanügyi elfoglaltsága miatt, sajnos, nagy részben eredménytelen maradt. Ekkor fogamzott meg az a gondolat, hogy múzeumunkat önálló tudományos tisztviselőkkel és segédszeméllyel rendelkező tudományos intézettel kell kifejlesztenünk, belátva, hogy a félemler a román világban is, a magyar világban is csak egyformán félemler, mert a legnagyobb akarat mellett sem juthat elégséges ideje a múzeumi folyamatos munkára.

Erdélyt járó útjában 1940. szeptember 23-án estére városunkba érkezett TELEKI Pál miniszterelnök s PATAKY Tibor államtitkár úr. Ittlétük múzeumunk érdekében nagy jelentőséggel bír, éppen ezért szükségesnek tartom a következőkről részletesebben beszámolni. Bárha alig néhány órát töltöttek Szentgyörgyön, azonban munkatervükbe mégis belefoglalták a SzNM érdekében való intézkedés megtételét. Ugyanis PATAKY államtitkár úr a közös vacsora alkalmával a

múzeumigazgatót magához kérte. Elmondotta neki, hogy a SzNM-nak méltó módon való fejlesztése elhatározott szándékuk, éppen ezért megbízott ilyen irányú terv kidolgozásával, megjegyezvén, hogy elgondolásaiban ne legyen szerény, minthogy az okos gondolat szemből ő sem meggyőzhetetlen. Azzal is megbízott, ha netalántán úgy látnám jónak, hogy múzeumunk államosíttassék, abban az esetben a tervezetet erre az alapra építem fel. Jóllehet egy teljesen állami intézmény igazgatása anyagilag sokkal több előnyhöz juttatna volna mind magát a múzeumot, mind annak tisztviselői karát, mégis ennek a lehetőségét már eleve elvettem, helyül állva azért a körülményért, hogy igazgatói megbízatásomat elsősorban is az Igazgató-választmánytól kaptam, tehát a Múzeumot egykor csakis abban a szervezettségben adhatom át, ahogy tőlük elfogadtam. Magát a szervezetet nem érintő újítások érdekében azonban saját elgondolásaim alapján kész vagyok a legmesszebbmenő küzdelmet folytatni mind kifelé, s ha netalán kellene, befelé is, hogy megvalósíthassam a székelység tudományos központját.

Az államtitkár úr, miután a szóbeli felhatalmazást átadta, néhány szóval a miniszterelnök úr előtt is megismételte, hogy megbeszélésüknek eleget téve, megbízott a tervezet elkészítésével, ehhez azután a miniszterelnök úr is saját szavaival hozzájárult.

Természetesen ezek után első dolgom volt a tervezet kidolgozása és a költségvetés elkészítése. Ilyen megbízatással – úgy gondoltam – öröm lesz a tervezethez és szervezéshez hozzáfogni, s ezért elhessegettem minden gondolatot, amely nyugodtabb, jobb állás elnyerése utáni megmozdulásra csábított. Tervem sokszori megfontolása után szept. 30-ra elkészült, csupán a költségvetés adatai voltak még hiányosak. Azonban okt. 5-én a következő szövegű távirat érkezett címemre:

„Az erdélyi részek közoktatásügyi bizottságának október 7-én, hétfőn Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetem aulájában délelőtti 11 órakor tartandó ülésére Nagyságodat, mint a **bizottság tagját** meghívom. HÓMAN Bálint.” E kapóra jött alkalmat felhasználva Kolozsvárra utaztam, s ott néhány ide tartozó szót szólhattam HÓMAN miniszter úrral. Ezután KÓS Károlytól kértem adatokat az építkezéseknek a tervezetbe való bekapcsolására. A kolozsvári egyetem néhány új tanárával is tárgyaltam, míg a költségvetéshez szükséges egyéb adatokat az egyetem dekáni hivatalától kértem és kaptam meg.

Majd okt. 18-án⁷³ egy másik távirat: „Miniszterelnök nevében kérem, hogy pénteken 18-án 10 órakor Kolozsvárt városházán tartandó értekezleten megjelenni szíveskedjék. PATAKY államtitkár.” Alkalmat adott arra, hogy elnök urunk útján PATAKY

államtitkár úrtól rövid kihallgatást nyerjek. A vele tárgyaltak alapján csekély módosítás után teljesen befejezetté is vált ez a tervezet és költségvetés, amelyet teljes egészében idézni szükségesnek látom.⁷⁴

Múzeumunk érdekében kifejezettek hírvéres⁷⁵

Már a kezdet kezdetén megkezdettük múzeumunk érdekében frott előadások tartásával folyóiratbeli és hírlapi cikkek közlésével a közhangulatnak múzeumunk ügye iránt való hangolását. 1940. szeptember 25-én BUDINSZKY Sándor és CSANÁDY György vezetésével helyszíni közvetítésben számoltunk be a SzNM-ről. 1941. május 18-án a rádió stúdiójából közvetített felolvasásban számoltunk be a SzNM-ről és feladatairól. Ezenkívül 1941. április 3-án Múzeumunk előadássorozatába iktattunk be egy felolvasást feladatainkról. A *Pásztortűz* folyóiratban, a *Székely Nép*, a *Székely Szó*, az *Országjárás*, *Új Magyarság*, *Reggeli Lapok* stb. stb. hírlapokban és külön nyomtatványokban jelentettünk meg frott vagy mások által szerkesztett cikkeket, amelyek mind-mind a nagy, erős székely múzeum gondolatának népszerűsítését szolgálták, és intézményünk újjászervezésének szükségességét hirdették. Ezért jelentünk meg lehetőleg, ahol hangsúlyozni lehetett a SzNM jelentőségét. Jóleső érzéssel vehetem tudomásul, hogy például a Magyar Numizmatikai Társulat 50 éves évfordulója alkalmával a SzNM üdvözlő szavait a komoly, tudós közönség hosszas, lelkes tapssal köszöntötte, ezzel adván jelét annak, hogy ismerik a SzNM régi, nagy érdemeit és az elnyomás ideje alatti végvári komoly szerepét. E célból vettünk részt népművészeti anyaggal a Budapesten 1940. decemberében rendezett háziipari, valamint műtörténeti jellegű tárgyakkal a Kolozsváron 1941. szeptemberében rendezett zeneművészeti kiállításon.

Ezeken kívül azután felkerestük sorainkkal BÁNFFY Miklós kegyelmes urat, kérve ügyünknek hivatalos helyen való támogatását. ROSKA Márton és VISKI Károly egyetemi tanárok írásban és élőszóiban is szíveskedtek illetékes helyeken pártfogolni múzeumunk ügyét. De többször megkerestük SCHNELLER Vilmost, a közoktatásügyi minisztériumban a tudományos ügyek miniszteri tanácsosát is. Majd, akiről legelső helyen kellett volna szólanom, TÖRÖK Andor elnökünk és országgyűlési képviselőnk fáradozott állandóan emlékiratunk és múzeumunk érdekében. Rajta kívül BÍRÓ István ig.-vál. és örökös felsőházi tagunk szíveskedett több ízben is tárgyalni PATAKY államtitkár úrral. 1940. december 18-án BARABÁS Andor ig.-vál. tagunknak, vármegyénk első tisztviselőjének nyújtottunk át egy kérést. Ennek magvát az az alapgondolat képezte, hogy a „SzNM fejlesztése

egyenlő a székelységtudományok művelésének megindításával.” Éppen ezért látjuk szükségesnek annak felkarolását. Alispán urunk pedig báró APOR Péter akkori főispánnal együttesen szíveskedett az illetékes helyen közbenjárni és hozzájárulni az állami támogatás megvalósulásához.

Kívülök azután nem egy, de számtalan segítőt vettünk igénybe, hogy múzeumunk fejlődése abban az irányban és olyan mértékben indulhasson meg, mint amelyet emlékiratunkban megjelöltünk. Nevüket kötelességemnek érzem idejegyezni, hogy ezzel is megörökítem azokat, akik szeretettel és segíteni akarással állottak a SzNM támogatására. Legelőbb is özv. irsai SZABÓ Tiborné említtem, aki mai napig nem lankadó éber érdeklődéssel kíséri ügyünk alását. Az eltelt csaknem két esztendő alatt félszázal is jóval többet meghaladja azoknak a leveleknek a száma, amelyeket múzeumunk érdekében váltottunk. Az ő tevékenysége, jóindulata állította ügyünk mellé dr. vitéz József Ferenc főherceget, aki éppen az ő buzdítására, csupán csak múzeumunk megtekintésére jött le 1941 nyarán Szentgyörgyre, továbbá SZENTIVÁNYI Domokos miniszteri tanácsost, KÖNCZÖL László pénzügyminiszteri titkárt, dr. FAZAKAS József miniszteri előadót. MIKES Árminné és MIKES Hanna grófnők érdekünkben levélben és személyesen is számtalanszor felkeresték az illetékes legfőbb tényezőket. Dr. SZILÁDY Zoltán nyug. múzeumigazgató, dr. FELSZEGHY Béla közigazgatási bíró és bikfalvi TEÖLGYES Árpád budapesti gazdasági kamarai főtitkár több ízben is szívesen állott segítségünkre.

Az 1940. évi múzeumi zárószámadás

Az 1940. évi zárószámadást még lej összegben számoltuk el.⁷⁶

I. Bevétel:

Áthozott pénztármaradvány az 1939. évről	4248 lej
Látogatási díjak, pártoló tagok által befizetett összegek, egyéb jövedelmek	35 233 lej
Háromszéki Székely Tanalap segélyösszege	70 000 lej
Különböző bevételek	11 995 lej
Összesen:	121 476 lej

II. Kiadás:

Tisztviselői és szolgálai fizetés	38 400 lej
Fűtés, világítás, vízdíj	29 228 lej
Irodai szükségletek, tisztogatás, kiállítások	17 677 lej
Tűzbiztosítási díj	9835 lej
Ingtalankarbantartás	14 736 lej
Berendezési tárgyak beszerzése	5157 lej
Múzeumi tárgyak beszerzése	4848 lej
Összesen:	119 881 lej

A különbözőzeti 1595 lej egyenleget mint pénztármaradványt átvittük a következő évre.

3.

Emlékirat a SzNM átszervezése és fejlesztése érdekében⁷⁷

I. Helyzetkép

A múzeum célja

A SzNM célja a Székelyföldre s a székely népre vonatkozó szellemi és tárgyi adatok gyűjtése és közkinccsé tétele.

(...)⁷⁸

A múzeum mai helyzete

Eddig, bár szűk korlátok közé volt szorítva minden rendszeres múzeumi munka, mégis a csendes, de kitaró szorgalom azt eredményezte, hogy ez az intézmény már a meglévő anyag befogadására is szűknek bizonyult. Így azután férőhelyei teljesen elégtelenek a fejlődés szempontjából. Arra való tekintettel pedig, hogy a múzeum saját maga által használt ingatlanain kívül semminemű más vagyonnal nem rendelkezik, teljesen nyílt kérdéssé vált mind az öfenntartás, mind a továbbfejlődés lehetősége. Sőt, ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy az intézmény gyűjtemény-tárainak nagyszámú óra a kenyérkereset gondjaival elfoglalt kollégiumi tanárok közül kerül ki, ebből természetesen következnek, hogy a múzeum kebelében folyamatos és rendszeres, ennél fogva kellően tudományos munka ma már nem folyhatik, és nem is folyhatnék a jövőben sem anélkül, hogy azt az iskolai oktatás ne sínyelje meg.

A múzeum jelen feladatai

Most pedig, hogy visszatérhettünk édes hazánk keretei közé, háromszoros feladat vár múzeumunkra és annak munkatársaira: 1) a múlt gátlásainak elhárítása; 2) elmaradottságunk hiányainak pótlása; 3) a színvonalon fejlődő munka megindítása. A cél pedig továbbra is csakis a székely múlt és jelen hírének feltárása, tanulságul befelé, önmagunknak, kifelé az idegen népeknek. Minthogy pedig az elmúlt két évtized alatt a kutatásokon alapuló tudományokban csaknem teljes téltenségre voltunk kárhozotva, ezért nem tudhattunk lépést tartani az ismeretek haladásával.⁷⁹ Hiszen a románságnak különben is az volt a célja, hogy visszanyomja a magyarságot minden vonalon, így a szellemi fejlődés terén is. Ennek következtében a székelység ellen felépített propagandával szemben maga a székelység nem lehetett kellő tudományos értékű fegyverrel felszerelve. Most ezután kötelességünk mindezt fokozott mértékben pótolni. Különö-

sen a kutatásokon nyugvó tudományok azok, amelyek segítségével valószínűleg csorbítatlanul visszafoglalhatjuk e földhöz fűződő történelmi jussainkat. E munka azonban teljes felkészültséget kíván ismeretekben, és nagy lehetőségeket anyagiakban.

1. Magyar régészeti gyűjtemény. A múzeum régiségtárának gazdag anyagában van többek között egy kengyel. E tárgy valamelyik honfoglaló ősrünk kétségtelenül székelyföldi emlékéét őrzi. ROSKA Márton egyetemi tanár szavai szerint: **minden valószínűség szerint csak a kutatások elégtelenségével magyarázhatjuk**, hogy honfoglaló eleinkről csupán ennyi székelyföldi bizonyíték ismeretes. Fokozott kötelességünk tehát ezen a téren megkezdeni a kutatást, minthogy e lelettárgyak előfordulása nem esetleges, hanem a Szamos- és Maros-menti sorozatos leletekkel együtt határozottan utaló bizonyíték. Ezenkívül elsőrendű kötelességünk a rómaiak kivonulása utáni népvándorlás minden nyomának feltárása, különös tekintettel a honfoglalást közvetlenül megelőző népekre. Azután legnagyobb gondossággal át kell vizsgálnunk székelyföldi várainknak föld alatt lappangó maradványait.⁸⁰ Egyszóval sürgős igyekezettel kell hiányaink pótlásához hozzáfognunk, minthogy székelységünk régebbi múltjának tárgyi emlékei még mindég csaknem teljesen ismeretlenek. Eljárásunk módjának pedig az kell lennie, hogy nyomról nyomra előhaladva kutassunk át minden talpalatnyi földet, mert csak így találhatunk reá arra, ami kétségtelen értéket képvisel számunkra.

2. Magyar történelmi gyűjtemény. Közép- és újkori történelmi emlékeink megmentésével is igyekeznünk kell, mivel e téren máris csaknem elkéstünk. Pedig ezek alapján kell majd megállapítanunk ősi örökségeinket, továbbá a nyugati műveltség keleti hatásait, valamint Bizánc északi határait.

3. Ereklgyűjtemény. De még mindég nem hiábavaló kísérlet a székely nagyjainkra vonatkozó ereklyemúzeum megszervezése. E csoport múzeumunk legfiatalabb hajtása. Egyelőre ugyan csak emlékgűjtemény jellege van, kifejesztve azonban nagy példaadó és oktató erővel fog rendelkezni.

4. Levéltár. Nem szabad megfeledkeznünk az írásos emlékeknek: a megyei, városi, községi levéltárak, továbbá a családi ládák tartalmának összegyűjtéséről. Ezek beszolgáltatása és kezelése azon az alapon volna megoldható, hogy a múzeum mintegy **hiteles helyül** tekintessék. Különben csakis bő és rendezett levéltári anyag birtokában lehet majd a Székelyföld telepedés és művelődéstörténetének is feldolgozunk. Rendezése tehát sürgős és nagyszabású munkatöbbletet jelent, elvégzése azonban messzire ható eredményekre vezet.

5. Ipari gyűjtemény. Ipari készségünk emlékeinek rendszeres gyűjteménye a székely iparosok hozzáértésének, sőt az ezermesterek ügyességének is legkésebb bizonyossága lehet. De ez hivatott tisztázni azt a körülményt is, hogy mit örököltünk e téren az őshazától, mit találtunk itt, vettünk át nyugattól, és mit a töröktől.

6. Néprajzi gyűjtemény. Éppen ilyen kötelességünk részben már kihalóban levő népviseletünk, népművészetünk, kisiparunk s ősfoglalkozásaink, egyszóval a mindennapi élet emlékeinek felkutatása és feltámasztása. De nagy bűn volna a népi szellemi termékek széleskörű kinyomozásának elmulasztása is. Székelyföldünkön eddig leginkább csak a nép ünnepi arculatát vizsgálták, pedig a mindennapi élet készségei és ezeknek használata, valamint a hétkönap foglalkozások szótára mérhetetlen tanúságot rejt önmagában.

7. Rendi osztályok rajzának gyűjteménye. Falusi kastélyaink, kúriáink, városi polgárházaink mindennapi életének és berendezési tárgyainak, továbbá a ládák tartalmának feltárása hasznos útmutatással fog szolgálni a székely ősi szervezetek állapotára, sőt talán kialakulásra is.

8. Szépművészeti gyűjtemény. A székely tehetségek összegyűjtött művészi megnyilatkozásainak is tanító és ösztönző példát kell szolgáltatniok, s az ízlés fejlődését is jelentőségteljesen befolyásolniok.

9. Honismereti gyűjtemény. Nem hagyható figyelmen kívül ennek a földnek, a föld tudományos, valamint természetjáró szemmel látott rajzának tanulmányozása sem.

10. Föld és ásványtani gyűjtemény. De szükséges alapon ismernünk földjét, közeteit, ásványait és ásványi termékeit, amelyek az aránylag csekély megművelhető termőföld mellett egyéb életlehetőségeket is nyújtanak. (Borvíz, kén, vas stb., petroléum, kőszén.)

11–12. Növénytani és állattani gyűjtemény. Részleteiben is a legaprólékosabban át kell tanulmányozunk sajátos növény- és állatvilágunkat, amely ritkaságaival itt-ott a tundrák világához s az örök jég határaihoz is láncszemet szolgáltat.

13. Óslénytani gyűjtemény. De nem hagyhatók feltáratlanul az elmúlt évmilliók ilyenfajta emlékei sem: ezeknek eredménye mind tudományos, mind pedig gyakorlati haszonnal is járhat. Földünk nagyon sok ilyen leletet rejt magában, csakhogy idáig rendszeres feltárára alig került sor.

14. Ősrégészet. Fokozott mértékben tovább kutatandók az ezredévekkel és tízezedévekkel ezelőtt itt élt emberek maradványai. Különösen kötelező reánk nézve a LÁSZLÓ Ferenc által világhírűvé tett prae-mykenaei jellegű kultúra továbbnyomozása. Ennek minél szélesebb alapon való feltárása talán megoldhatná

azt a kérdést, amely a keleti és a nyugati festettedény-kultúra összefüggésének megállapításában ma még nem eléggé világos. De nem csekély feladatot ró reánk az elmúlt évben napvilágra került régebbi kőkori, továbbá az aldobolyi karddal, a makkfalvi tükörrel stb. jelentkező szkíta emlékek továbbnyomozása.

15–16. Kézirattár, könyvtár, folyóirattár, hírlaptár. Ezeken kívül összegyűjtendők a magyar művelődés írott és nyomtatott termékei. Különösen kódexek, hungarikumok, valamint a csíksomlyói zár-dabeli nyomda kiadványai. De amellet minél teljesebbé, s így használhatóvá teendők a szakkönyvtárak, amelyek a különböző múzeumi tudományok nélkülözhetetlen segédeszközéül szolgálnak. Ezeken kívül a nagyközönség olvasótermi használatára is gazdag szépirodalmi és ismeretszerző könyvtáranak kell rendelkezésül állnia. Az elmúlt huszonkét esztendő elnyomása megakadályozott abban, hogy könyvtárunk anyagát helyes irányban növeljük. Ezért azután olvasótermünk látogatásától a nagyközönség teljesen elszokott. Most azonban megfelelő jó könyvanyaggal vissza kell hódítanunk még azokat is, akiket az olcsó, selejtes olvasmányok kerítettek hatalmukba.

17. Közlő és népszerűsítő osztály. Végezetül múzeumi munkánknak s eredményeinek népszerűsítését és székelységünk mentől szélesebb rétegeivel való megismerterését, hasonlóképpen a tudós világgal való közlését szolgáló szerv szerepét is tovább kell fejlesztenünk. Ilyen irányú tevékenységünk részében belekapcsolandó az idegenforgalmat fellendítő külső intézmény munkájába. Ezenkívül tudományos és népszerűsítő előadások helyben és vidéken fokozott mértékben tartandók. Mígnem a majdan megindítandó közleményeknek mindkét irányú érdeklődést is ki kell elégíteniök. Erre az osztályra tehát jelentőségteljes feladat hárul, minthogy teljesen a közművelődés szolgálatára rendeltetnék.

Múzeumbarátok tudományos csoportja

Terveink szerint múzeumi munkánknak tudományos, általános ismeret nyújtó és tanító csoportjaiban azonban nemcsak az intézet belső tagjai vennének részt, hanem egész Székelyföldünknek azok a komoly értékű egyénei is, akik székhelyüktől bár távol élnek, de gyűjtőmunkákban mégis jelentős segítséget nyújtanak. Különben munkásságuk értékét az elmúlt két évtized alatt elég alkalmuk volt megmutatni. (Pl. a természetrajzos szakembereknek!) Számukra a múzeumunk falain belül való dolgozás lehetőségét is föltétlenül elő kell segítenünk.

A Múzeumra háruló feladat megoldása

A fent részletezett elgondolás tehát sürgős és komoly feladatok megoldását kívánja. Ennek keresz-

tülvitelére pedig csak rendszeresen megszervezett és folyamatos munkával lehet vállalkoznunk. Az eddigi jóakarató, törekvő, de különféle nehézségek által gátolt, vagy legjobb esetben felaprózott munka árán sohasem érhetjük el komoly formában azt a célt, amelyre intézményünk mind elhivatott, mind pedig kötelezve van.⁸¹ Minthogy **színvonalas tudományt, csakis színvonalas eszközökkel lehet művelni, s minthogy székelység-tudománnyal csakis Székelyföldön lehet behatóan foglalkozni:** önként hárul reá a székelység tudományos intézetére mind a tárgyi, mind pedig a szellemi tudományok művelésének e nagy feladata. Mindazt, amit a huszonkét éves elnyomás megsemmisíteni igyekezett, azt ma még a fellelhető nyomokból helyre lehet állítani. Mi magunk sokat tanultunk részint a saját kárunkból, részint pedig azokból az intézkedésekből és intézményekből, amelyeket a románok saját nemzeti tudományaik művelésére létesíteni igyekeztek. Elgondolásom szerint tehát intézményünknek tulajdonképpen **nemcsak SzNM-nak, hanem Székely Tudományos és Közművelődési Intézetnek is kell lennie.**

II. Javaslat

A SzNM működésének és fejlődésének anyagi biztosítása. A Székely Tudományos és Közművelődési Intézet létesítése

Intézményünk színvonalas mozgó munkálkodását tehát tisztetettel úgy látom megoldhatóknak, ha **a SzNM mellett párhuzamosan egy Székely Tudományos és Közművelődési Intézet** állíttatnék fel. E két intézmény közül az első magában foglalná a gyűjtemények anyagát, az utóbbi pedig a szellemi munkát szolgáltatná. Ezért azután mindkét intézmény a legszorosabb együttműködést fejtené ki, annál is inkább, mivel a közös célt és a közös tudományokat ugyanannak a tudományos személyzetnek kellene művelnie. A gyakorlati megoldást abban látánám, hogy a **Múzeum** teljesen különálló, mégpedig alapszabályai alapján kormányzott, független testület maradjon, mígnem a **Székely Tudományos és Közművelődési Intézet** a SzNM kormányzása alá vetett, de állami (netalán állami támogatásban részesülő), s külön számadások és költségvetések alapján működő intézmény lenne. Ez a megoldás azért volna szükséges, mivel

1) a SzNM mai keretek között és anyagi lehetőségek mellett lassan-lassan teljesen elsovadna, és csak csökkentett mértékben szolgálhatná nagy elhivatottságát, továbbá

2) a SzNM csak egy különálló, de anyagiakkal támogatott intézmény szellemi segítsége mellett őrizhetné meg minden áramlattal szemben függetlenségét és sérteletlenségét.

Így tehát minden anyagi segítséget csak az újonnan felállítandó Intézet nyerne, amely a hajlékot adó Múzeumnak évi bérösszeget térítene. Ez a bérösszeg szolgálna azután a Múzeum dologi kiadásainak fedezetéül, mígnem az előre folyósított több évi bérösszegeből a múzeumépület bővítését, továbbá egy különálló új épület felépítését lehetne végbevinni. A személyzet fizetése azonban teljesen az Intézet számadásainak keretében lenne elszámolandó. Vagyis a Székely Tudományos és Közművelődési Intézetnek valóságos személyzete a SZNM-nál csak tiszteletbeli alkalmazottak volnának.⁸²

III. A SZNM és a Székely Tudományos és Közművelődési Intézet együttes működésének legsürgősebb kérdései

a. Tisztviselők és segédszemélyzet alkalmazása

Legfontosabb kérdés a tudományos és segédszemélyzet kellő számban és kellő mértékben való alkalmazása.

1) Mindenekelőtt az **igazgatói állás** veendő számításba. Ezt a tisztséget betöltő egyén pedig ne legyen csupán egyetlen tudományág ismerője, mint-hogy a minden vonalon való munkamenet megindítása és folyamatos vitele, valamint a gazdasági természetű kérdések megoldása egy kézben való összefogást kíván. Munkaköréhez az intézmények igazgatásán és belső tudományos munkáiban való résztvételén kívül tartozhatna a székely megyék műemlékjellegű és tudományos értéket képviselő közkincseinek, valamint régészeti lelőhelyeinek nyilvántartása és vigyázása. Ugyanis e megbízás sokban megkönnyítené intézményeink közös munkáját.⁸³ Anyagi jövedelmének megállapításánál az állás tekintélye, a vállalt munka nagysága és a vidéki fokozottabb reprezentálás kötelezettsége vehető számításba.

1a) Az itt felsorolt indokok miatt kívánatos volna, hogy az **igazgatót esetenként helyettesítő** egyik múzeumőr rendes fizetésén kívül külön pótdíjat is nyerjen. Ezért azután a gazdasági és épületgondnoki ügyek intézésében is kellő segítséget köteles nyújtania.

2) **A római, népvándorláskori és magyar régészet, valamint az éremtár és a történelmi gyűjtemény** együttes műzemőrségének létesítését elengedhetetlennek véleményezem.

3-4) **A levéltár, kéziratár, könyv- folyóirat- és hírlaptár** őrzése két őrre bízassék feladatul. Munkájukat azonban egymás kölcsönös helyettesítésével végezzék.

5) **A néprajznak, az ipartörténetnek és a honismeretnek** együttes múzeumőri állás létesítendő.

6) E csoportból azonban kiveendő a **népviselő**, a **népművészetek** és netán a **szellemi néprajz** alosztálya,

amelyek gondozása és művelése külön tudományos munkaerőre bízassék. Munkaköréhez csatolandó az **iparművészeti** gyűjtemény őrzése, szaporítása és feldolgozása.

7) Az összes **természettudományok** számára egyelőre egyetlen őri állás létesítése volna tervbe vehető.

8) Az **ősrégészet** számára hasonlóképpen külön őri állás szervezendő. Az eddig megnevezett őrök fizetésének egyenlőnek kell lennie a megfelelő állami állásban lévő egyetemi tanársegédékével.

9) Az itt fel nem sorolt, de az emlékirat helyzetképében körülírt gyűjteménytárgyak és munkaterületek a fenti nyolc tisztviselő hatáskörébe oszthatnának szét, aszerint, amint egyik, avagy másik múzeumőr érdeklődési és tanulmányköréhez közelebb állanak. Egyes különleges gyűjteménytárak részére azonban, amilyen többek között a **szépművészeti csoport**, tiszteletbeli őr tartatnék fenn meghatározott hivatalos munkaidővel, bizonyos nagyságú tiszteletdíj mellett. De a **falukutatás** számára is egy-két középiskolai tanár volna bekapcsolandó, ezek szabadidejükben lennének a tudományos munkára kötelezve.

10-11) Ezekén kívül tudományos segédmunkás **két gyakornoki állás** rendszeresítendő. E gyakornokok megfelelőjük esetében a tudományos személyzet utánpótlásául szolgálhatnak, avagy tanári állásba való eltávozásuk alkalmával magukkal vinnék a székelység tudományok szeretetét és további művelésének kötelezettségét.

12-13) A tudományos munkák zavartalan végzéséhez nélkülözhetetlen segédmunkásokként **két laboránsi állás** rendszeresítendő. Közülök az első a fényképezés és a kiállítási tárgyak konzerválása (cserépösszeragasztás, rozsdásodás és szuvasodás eltávolítása stb.), míg a másik a néprajzi és a természetrajzi tárgyak fertőtlenítése (moly, múzeumbogár stb. kiölése), valamint asztalosmunkák elvégzése munkakörrel állítatnák be.

14) A múzeumigazgatás és ügykezelés körüli teendőket egy **titkárnő** láthatná el. Az ő feladatköréhez tartoznék a gyűjtemények látogatásának ellenőrzése is, továbbá a szolgaszemélyzet munkájának irányítása és ellenőrzése.

15) Az írásbeli teendők elvégzésére egy **gépipróndó** alkalmazandó, aki azonban nemcsak a hivatalos levelezést, hanem a gyűjtő, rendező és feldolgozó munkával felmerülő mindenféle gépelési munkát végezné.

16) Az épület-takarítási és a múzeum telkén elintézendő egyéb rendbentartási munkák elvégzésére egy **I. osztályú altiszt** szükségeltetnék. Egyébképpen az ő kötelessége volna a múzeumi gyűjtemények nyitása alkalmával a termekben felvigyázni.

17) Az előző pontban megnevezett altiszt segítségére egy **II. osztályú altiszt** állana. Egyebekben az ő kötelessége lenne a gyűjtőutakon s az ásatások alkalmával a szolgai teendők elvégzése. (Műszerek és egyéb csomagok vitele, a gyűjtött tárgyak ládázása stb.)

E lefokozott létszámú személyzet azonban teljesen nélkülözhetetlen már a munka megindításakor is. Nélkülük komoly teljesítményre még csak gondolni sem lehetne. Máskülönben azonban ők is csak a magot képeznek, amely körül majd ki kell kristályosodnia az intézmény még teljesebben kifejlődött feladatkörének és szervezetének.

Különben a személyzet fizetése és járuléka mindenkor a megfelelő állami állás rangfokozataival egyenlő mértékben állapíthatók meg. Az Intézetnél teljesített szolgálatával pedig jogot szerezne arra, hogy állásba való esetleges átlépése alkalmával az itt eltöltött évek teljes mértékben beszámíttassanak, továbbá nyugdíjjogosultsága is olyan formában ismertetnék el, miként a felekezeti fő- és középiskolák tanárainak és admsztrációs személyzetének.

b. Építkezések

A múzeum épületében a férőhelyek és a dolgozószobák hiánya máris csak építkezés által tüntethető el. Nagyon természetes, hogy a jelenlegi helyzet minden fejlődésnek szilárd gátat vet. A részletesebb számítások elkészítésére KÓS Károly építésszámológ kéretett fel, minthogy a főépület is az ő tervei alapján épült.⁸⁴

1) Mindenekelőtt szükséges volna a ma meglévő épület jobbszárnyának 12,75 m szélességben és kb. 25 m hosszúságban való teljesen stílusos kiépítése: alagsor, földszint, emelet és padlástér tagozottsággal. Itt nyerne elhelyezést az alagsorban a tudományos raktár s a kőregiségtár, továbbá egy szolgai lakás, a földszinten az ősrégészet terméi, egy dolgozó s egy laboratóriumszoba: az emeleten a magyar régészet és magyar történelmi gyűjtemény, továbbá két dolgozószoba: a padlástérben a honismereti, mint pl. földrajzi, statisztikai és turisztikai gyűjtemény kiállítási helyiségei, gyakormokok lakószobája, festőművészeti műterem, máshelyen lakó külső munkatársak dolgozó és lakószobái.

2) Ugyancsak megnyújtandó volna az épület meglévő balszárnya is. A hozzáépítés 8,20 méter szélességben és kb. 10 méter hosszúságban eszközözendő az előbbi pontnál említett négy vízintes tagozódással. Itt nyerne elhelyezést: az alagsorban az asztalos és egyéb kézimunkaműhely, továbbá a szerszámfelszerelés és anyagtár, a földszinten, amely hasonlóképpen vízszintes síkban két helyiségre tagozódnék, a könyv és levéltár folytatólagos terméi, az emeleten a növénytár, egy dolgozó- s egy labo-

ratórium szoba, a padlástérben könyvtári és természetrajzi raktárhelyiségek.

3) A néprajzi és a néprajzzal rokon tudományok számára teljesen különálló épület építendő. Alapterülete 16 x 25 méter. Felépítése: alagsor, földszint és emelet tagozódással. A kiállítási termek mellett raktárakat, dolgozószobákat, konzerváló helyiségeket, fényképezési laboratóriumot és laboránsi lakást tartalmazna.

4) A főépület régi helyiségeiben az előbbi pontokban nem részletezett gyűjtemények, továbbá a központi ügykezelés, a másodlaboránsi lakás stb. nyerne elhelyezést. Az átalakítással kapcsolatosan hasonlóképpen költségek fognak felmerülni. Ezeket a teljes átcsoportosítás fogja magával vonni. Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a már szűknek bizonyult épület éppen olyan akadálya a komoly munkának, mint a kellő számú és állandó jellegű személyzet hiánya.

c. Berendezés, felszerelés és könyvtár

1) Az új építkezésekkel kapcsolatosan főképpen asztalosmunkájú berendezési tárgyak beszerzése válik szükségessé, mígnem a könyvtári és levéltári polcok s dobozos állványok lakatos és bádogos munkával készülnek. Ezekon kívül a most meglévő, fából készült berendezés is nagy részben kicserélendő, mind avultsága, mind pedig gyenge megszerkesztése miatt. Előállításában azonban részben házilag is keresztülvihető, minthogy az egyik laboránsnak föltétlenül asztalosmestermek kell lennie. Ennél fogva az ezzel kapcsolatosan felmerülő kiadások főképpen az anyag és a hozzávalók beszerzéséből keletkezzenek.

2) Felszerelési tárgyak, mint kísérleti, gyűjtő- és ásatási eszközök, továbbá irodai kellékek stb. (mikroszkóp, fonográf, éremmémleget, fényképezőgépek, írógépek stb.) utána pótlandók. Múzeumunk ugyanis az elmúlt két évtized alatt felszerelési tárgyakat csak alig szerezhett be. Azonban, ha mégis történt valamelyes utánpótlás, az inkább a MIKÓ-Kollégium számadása terhére eszközöltetett, minthogy a Múzeum esetenkénti jövedelmei nem lehettek elégségesek az intézmény minden kiadásainak fedezésére.

3) Könyvtárunk anyagának pótlására vonatkozólag nagyméltóságú HÓMAN Bálint miniszter úr jóvoltából máris szépszámú kiadvány érkezett címünkre, azonban a szakkönyvtár pótlása mégis inkább vásárlás útján történhetik meg, különös tekintettel a külföldön megjelent segédkönyvekre.

d. Működési lehetőségek évenkénti jövedelemmel való biztosítása

Szélesebb alapokra fektetett működési lehetőséget azonban csakis az évenkénti állandó jövedelem biztosíthatná. Ez pedig esetenkénti épület- és telek-kar-

bantartás, berendezés-felszerelés karbantartás, könyv és folyóirat beszerzése, múzeumi tárgyak vásárlásának, ásatások, gyűjtőtutak, fényképezés, múzeumi tárgyak konzerválásának, tudományos munkálkodás belső költségei, ügykezelési költségek, esetleges adó, tüzelőanyaggal való ellátás, esetleges kiadványok előállítás költségei fedezetül szolgálhatnak. Nagyon természetes azonban, hogy minden készpénzkiadás nem hárítható csupán az államra. Az egyéb jövedelmek részben a társadalomra kirótt önkéntes adományokból, részben pedig a mérsékelt összegű látogatási díjakból tevődne össze. Az így befolyó összegek a lehetőséghez mérten csak a múzeumi anyag szaporítására fordítatnának, illetőleg a különböző székely vidékek eredeti élet (ház, csűr, pajta stb.) típusaiból felállítandó utca létesítésére tartalékolhatnának. Mindent összegezve, azt állapíthatjuk meg, hogy a SzNM fejlesztésének, illetőleg a Székely Tudományos és Közművelődési Intézet megszervezésének költségei nem sokban múlnának felül egy fővárosi középiskola létesítésével és fenntartásával járó kiadások összegét. Ezzel szemben azonban intézményünk jelentősége messzire kihatóvá, teljesítőképessege pedig megsokszorozottá válnék.

Idegenek szakmunkálkodási és tanulási lehetősége

Múzeumunk és Intézetünk a gyakorlatban is a székely tudományosság és nevelés középpontjává volna fejlesztendő. Elképzelésünk szerint minden komolyan dolgozni kívánó szakember, aki bárha nem is tartozik a SzNM kebelébe, intézetünkben bármikor dolgozóasztalhoz juthat. Abban az esetben pedig, ha munkáját a Múzeum felkérésére és annak érdekében végeznék, csekélyebb összegű napidíj is folyósíthatnók számára utazási, ételmezesi és egyéb készkiadásainak fedezetül. Az iskolák tanárainak és tanítóinak pedig úgy kellene Múzeumunkba hozniok növendékeiket, mint hogyha a megfelelő szaktantermekbe órára vinnék át. Éppen ezért egész Székelyföld iskolái számára lehetővé kellene tenni a legalacsonyabb díjszabású vagy ingyenes vasúti utazást abban az esetben, hogyha a növendékek oktatójuk vezetése mellett tanulmányi célból keresnék fel Intézményünket. Hisszük, hogy Múzeumunk Nagyméltóságod megértő méltánylása következtében egyfelől a tudományok terén fog majd számba vehető értéket alkotni, másfelől pedig a tanítás segédeszközeképpen fog nélkülözhetetlen intézményé fejlődni, amelyből azután mind az iskolai, mind a népművelésre egyenlő haszon fog háromolhatni.

Alólírott egyik kiszállása alkalmával egy olyan földműves kisgazda házába tért be, akinek ládájából többek között a **Magyar honfoglalás kora kút-fői** s HÓMAN-SZEKFÜ **Magyar történetének** első

kötete került elő. És ez a hat elemi járt székely a könyveket nem betűismeret fitogtatása miatt tartogatta, hanem azok tartalmát becsületesen áttanulmányozta, s a benne foglaltak fölött kellő értelmű eszmecserét is tudott folytatni. Ez az ismeretek befogadása iránti nagy készség eléggé bizonyító példa arra, hogy a nép számára mennyire hasznos intézmény a SzNM, s e nép szellemi értékeinek áttanulmányozására mennyire nélkülözhetetlen kutatóállomás lehetne a Székely Tudományos és Közművelődési Intézet.

Sepsiszentgyörgy, 1940. szept. hó 30-án

Ennek szerves kiegészítő részét képezik a

Költség-számítások,

amelyek a SzNM-nak tervbe vett fejlesztésére és a Székely Tudományos és Közművelődési Intézetnek létesítésére alapul venni javasoltatnak (Melléklet a felterjesztett *Emlékirathoz*)

Az alább részletezett számadások csupán számítási alapul szolgálhatnak, minthogy az egyes pontok végleges megállapításánál minden esetben csak az adandó körülmények érvényesülhetnek. Így a személyzet kiválogatásakor az egyeseknél számba jöhető magasabb vagy alacsonyabb fizetési fokozat, továbbá az építkezéseknél és anyagbeszerzéseknél az ingadozó árkülönbségek, valamint a végleges építési terv elkészülésekor, avagy az építkezés folyamán mutatkozó netaláni többletkiadások. Nagyméltóságú dr. gróf TELEKI Pál miniszterelnök úr és dr. PATAKY Tibor államtitkár úr felszólítására készített öt évi időtartam alatt megvalósítandó múzeumfejlesztési tervezet egyes pontjaiból.

A. Legelsősorban is a **tudományos és segéd-személyzet alkalmazását** tartom legsürgősebb feladatnak.

1) Ennélfogva egy igazgató és hét múzeumőr alkalmazása (lásd III.a.1–8) fizetésben, lakáspénzben és családi pótlékban évenként mintegy 33 325 pengőben.

2) két-három tiszteletbeli ór állás tiszteletdíjában és két főiskolai minősítésű gyakornok (lásd a III.a.9–11), fizetésben körülbelül 4296 pengőben.

3) Egy titkár és egy gépirónó (lásd III.a.14–15), számításunk szerint 4313 pengőben.

4) Két laboráns és egy I. osztályú meg egy II. osztályú altiszt (lásd III.a.12–13, 16–17), fizetésben mintegy 6224 pengőben.

Összesen 48 158 pengőben irányozható elő.

B. Másodsorban az **építkezések és átalakítások költségei** veendőek elbírálás alá.

1) A múzeum épülete jobbszárnyának felépítésére (lásd III.b.1) a mai számítások szerint körülbelül 72 000 pengő,

2) A múzeum épülete balszárnyának építése (lásd III.b.2), a mai egységárak alapján mintegy 20 000 pengő.

3) A néprajz és segédtudományai részére felépítendő külön épület (lásd III.b.3), körülbelül 90 000 pengő.

4) A főépület régi helyiségében végzendő átalakítások (lásd III.b.4), hozzávetőlegesen 10 000 pengő.

Együttesen 192 000 pengő összegre számítható.

C. Harmadsorban a **berendezés, felszerelés és könyvtárkiegészítés költségeiben.**

1) Az új épület berendezési tárgyai, valamint a régi berendezés részbeni kicserélésére (lásd III.c.1), hozzávetőlegesen számítható 25 000 pengő.

2) Felszerelési tárgyak közül (lásd III.c.2) 1 db. polarizációs mikroszkópnak, 1 db. fonográfnek 50 db. hangfelvételre kész lemezzel, 1 db. mozifelvételre is felhasználható fényképezőgépnak, 1 db. filmmel és lemezzel is felhasználható finom fényképezőgépnak, 1 db. éremmérleg, 1 db. irodai írógépnak, 1 db. nyelvjárási hangok jeleivel is ellátott hordozható írógépnak eredetiben való beszerelését tisztelettel javaslom. Ezekon kívül egyéb eszközök és kellékek megvásárlására körülbelül 6000 pengő.

3) Szakkönyvtárunk anyagának pótlására (lásd III.c.3), egyelőre mintegy 5000 pengő.

Együtt 36 000 pengő összeg javasoltatik.

D. Negyedsorban a **működési lehetőség anyagi biztosítására** (lásd III.d) évenkénti

1) épület és telekkarbantartásáért 1000 pengő,

2) berendezés és felszerelés karbantartásáért 900 pengő,

3) könyv és folyóirat beszerzésére 3500 pengő,

4) múzeumi tárgyak vásárlására 2000 pengő,

5) ásatásokra 4000 pengő,

6) néprajzi és természetrajzi gyűjtőutakra 5000 pengő,

7) fényképezésre 1500 pengő,

8) múzeumi tárgyak konzerválására 2000 pengő,

9) tudományos munkálkodás belső költségeire és fizetésekre, tiszteletdíjakra 1500 pengő,

10) ügykezelési költségekre 600 pengő,

11) tüzelőanyagra 1500 pengő,

összesen: 23 500 pengő összegre lenne szükségünk.

Ezekon kívül tisztelettel kérem, hogy minden magyarországi könyvkiadó és nyomdavállalatnak szigorú rendelkezés adassék kiadványainak tiszteletpéldányképpen való megküldése iránt. Ebben az esetben a beszerzésre előirányzott összeg mintegy 1000 pengővel csökkenthető volna.⁸⁵

Meg vagyunk győződve, hogy a SzNM, valamint a Székely Tudományos és Közművelődési Intézet együttes működése jelentős eredményeket

mutathatna fel a székelységtudományok terén. Éppen ezért a fenti költségelőirányzat szerinti befektetés már a második-harmadik esztendőben szellemileg kama-tozóvá válnék.

Sepsiszentgyörgyön, 1940. szeptember hó 30-án⁸⁶

4.

Összefoglaló jelentés a SzNM 1941. évi állapotáról⁸⁷

(...) Múzeumunk állami támogatására, s a személyzet kinevezésére 1941 őszén kerülhetett sor. Minthogy az átszervezés s a nagyrészen új, kezdő munkaerővel, valamint fogyatékos felszereléssel való rendszeres munkábaállítás csak idő elteltével következhetett be, ebben lelje magyarázatát, ha a gyűjtemények szaporítását ásatás útján nem végezhetjük, s néprajzi gyűjtőutakra is csupán kisebb méretűekre vállalkozhatunk. Mindezekben különösen az őszi és téli esős hideg időjárás akadályozott. Ezért azután a befolyt rendes és rendkívüli segélyösszegeket főképpen laboratóriumi, berendezési és irodai felszereléseinek nagy hiányainak pótlására, továbbá épületünk, telkünk karbahozatalára kellett fordítanunk. Ugyanis a rendszeres munka megindítása előtt mindezek a hiányosságok annyira elemi követelményekül jelentkeztek, hogy nélkülök hozzá sem foghattunk volna a tudományos, rendszeres munkamenet megkezdéséhez.

Ezek előrebocsátása után jelentésüket az alábbi pontokban összefoglalva terjesztjük elő.

I. A telek, a helyiségek, az elhelyezés

1. Habár a Múzeum hatalmas telkét az elmúlt évtizedek alatt minden erőnket meghaladó áldozatok árán karban is tartottuk, rajta azonban a hosszú idő eltelte alatt akkora romlások következtek be, hogy azt ma már tovább halogatnunk egyáltalában nem lehetett.

a) Elsősorban is a telek álló és fekvő kerítéseinek megjavítása vált elkerülhetetlenné. A telek baloldali szomszédjával ugyan már négy éve folytatunk törvényszék előtti pert a kerítés elkészítéséért, de keresetünkre még a mai napig sem hozatott végleges ítélet; reméljük azonban, hogy az a magyar bíróság előtt gyors befejezést fog nyerni. Éppen ezért helyesnek látjuk, hogy a kerítés általunk elkészítendő részéhez szükséges deszkaanyagot már az 1941. évben lekössük és megvásároljuk addig, amíg annak ára még magasabbra nem emelkednék. Ennek beszerzési ára pedig 412,55 P. volt.

b) Ugyancsak a telek helyrehozására fordítottuk a következő összeget. Ugyanis a SzNM nagy udvart kert közepén fekszik. Az évtizedes kényszerű

takarékosság pedig azt eredményezte, hogy a pázsitot burjántömeg folytatta el, a fák, bokrok elvadultak vagy elcsenevészedtek, részben pedig kipusztultak. Tekintettel pedig arra, hogy múzeumunk idegenforgalom szempontjából is jelentős tényezője egész Délkelet-Erdélynek, semmiképpen sem hagyhattuk művészi alkotású épületünket elvadult környezetben. Ezt annál kevésbé tehetjük, mivel Sepsiszentgyörgy polgármesterével sikerült olyan megállapodásra jutnunk, hogy udvarkertünk rendbentartását a kész kiadások megtérítése ellenében maga a város veszi gondozásba. Tehát bokrokra, csemetékre, évelővirág-palántákra 322,55 P. összeget fordítottunk.

2. A múzeumépületben, bárha a múltban minden erőforrásunk összeszedésével igyekeztünk karban tartani, mégis fokozatosan, csaknem észrevétlenül olyan romlások állottak elő, amit nem volt módunkban helyrehozni. Jóllehet a közelebbi múlt időben hozzákezdettünk a romlások fokozatos kiküszöböléséhez, mégis, az eltelt évek alatt csak lassú menetben sikerült annak egy-egy részletét helyrehoznunk. Ezért azután legelső kötelességünkül éreztük a kegyesen rendelkezésünkre bocsátott összegből a veszedelmesnek látszó legsürgősebb bajokat orvosolni. Ilyennek láttuk elsősorban az épület víztelenítését. Az épület alapfalain az idők folyamán felszivárgó víz lassan teljesen használhatatlanná tette az alagsori részt. Ezáltal azután elsősorban a raktárhelyiségek szűntek meg. Az itt veszélyeztetetté vált raktáranyag felkerült a padlásra, ami által annak tűz- és lángoltami biztonsága is megszűnt, de a tárgyak maguk is hideg-meleg romboló hatása alá kerültek. Mindezekért az alagsori helyiségek teljes karbahozatalára helyeztük a legfőbb súlyt. Ezért az egész épületet kívül a talaj- és csapadékvíznek elvezetése céljából föld alatti betoncsövekkel körülcsatornáztattuk. Az alagsor alacsonyabb ablakait felemeltettük. A fal vakolatát belül mindenütt leverve, szigetelő anyaggal való bevonás után vakoltattuk és meszeltettük újra. Minden tereembe újon beállított vagy átrakott kályhát tetettünk, hogy a téli enyhe fűtéssel a levegő páratartalmának lecsapódását megakadályozzuk. Ugyanekkor a falon kívül, szabadon vezetett rossz villanyhálózat helyett BERGMANN-csőbe húzott, falba süllyesztett vezetékeket készítettünk. A régi rossz lámpákat és égőket újjal cseréltettük ki. A három évtized alatt lesoványodott s megkopott fehér festésű ajtókat és ablakokat az egész épületben újrafestettük és lakkoztattuk. A vízvezeték- és csatornahálózatban bekövetkezett romlások legsürgősebben helyrehozható bajait kijavítottuk. Mindezeknek a munkálatoknak legnagyobb részét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott költségtervezet alapján, vállalkozó építész által, egyfolytában hajtottuk végre, míg kisebb részben

az egész év folyamán házi kezelésben javítottuk ki. Ilyenformán az Államépítészeti Hivatalnak kifizettük a jóváhagyott költségtervezet szerinti 18 017,50 P. összeget, míg egyéb javítási, tatarozási és fenntartási munkálatok összesen 1823,21 P. kiadásunkba kerültek.

Mindezekon kívül gyűjteménytermeink és könyvtáraktáraink ablakait világosság-kizáró, fekete gördülő függönyökkel láttuk el, bútorokat, szekrényeket és kiállítási tárgyakat javítottunk. Mínthogy I. osztályú altisztinktől asztalosmestert terjesztettünk fel kinevezésre, ezért a múzeumon belül előforduló asztalosmunkák legnagyobb részét házilag szándékoztunk elvégeztetni, éppen ezért teljes asztalosműhelyt rendeztünk be, s a rendre elkészítendő szekrények, rak-tárpalcok és egyéb fatárgyak anyagául nagy mennyiségű és jó minőségű kemény- és puhafadeszktát szereztünk be, hogy az azóta is bekövetkezett újabb áremelkedés előtt már aránylagosan olcsóbb anyag álljon rendelkezésünkre.

Sajnos, a hiányok pótlásáról ilyenformán való gondoskodás sem elégséges. Még mindig nagyon sok hasonló természetű feladat vár reánk, aminek helyrehozása egy-két évnél nem várhat tovább.

Ezek előrebocsátása után bejelentjük, hogy az alagsor berendezését a következőképpen terveztük el: itt találna helyet 1 kiállítási terem, 1 kőregiségtár, mígnem a hosszú és kanyargós folyosó többi széles része a levéltári anyagnak és a könyvtár másodpéldányainak elhelyezésére szolgáló záros szekrényeket fogadná be. 1 szobácska fertőtlenítő helyiség volna. Az alagsornak ezt a részét záros ajtójú üvegfallal választottuk el az alagsor többi részétől, amelyben a szolgálakás, a most felszerelt asztalosműhely és szerszámkamra, továbbá fűskamra helyeztetett el.

A földszinten egy régi, soha nem használt klozetthelyiség közfalait kiütve, múzeumóri dolgozószobává alakítottuk át, míg egy másik ideiglenes szükség-raktárkát hasonlóképpen dolgozószobává és levéltári helyiséggé formáltuk át.

Az emeleten levő fürdőszobát és külön klozetthelyiséget átalakítva, helyükbe két helyiségecskéből álló fényképészeti laboratóriumot rendeztünk be. Ugyanitt egy eddig használaton kívül állott lomtárt együttes igazgatói irodává és képzőművészeti kiállítási helyiséggé alakítottunk át. Ugyancsak az első emeleten a mélyen lenyúló fedélszerkezet alatti külön padlásterecskét mennyezeti és oldaldesztkázással ellátva, régészeti raktárrá formáltuk át.

3. Berendezésünkkel kapcsolatosan már említettük, hogy bútorzatunk és szekrényeink közül nagyon sokat megjavítottunk, de legnagyobb részének helyrehozása még hátra van. Ugyanígy az 1942. évben fog megtörténni a raktárhelyiségeknek polccal és szekrényekkel való felszerelése is, amihez eddig a faanyagot

már teljesen beszereztük. (E munkálatokkal azonban sietnünk nem szabad, mivel helyrehozott raktárhelyiségeinknek előbb teljesen ki kell száradniuk.)

Berendezési tárgyakul elkészültek: 16 db. könyvraktári szekrény, 1 db. íróasztal, 1 db. karosszék, 1 db. vaságy; felszerelési tárgyakul pedig beszereztünk: 1 db. irodai írógépet, 1 db. gyűjtőutak céljaira használható táska-írógépet, 2 db. fényképezőgépet, 1 db. másológépet, 1 db. nagyítógépet, egy fényképzési laboratórium lehetőleg teljes felszerelését, továbbá 1 db. mérleget. Mindennek számla szerinti ára: 4801,85 P.

4. Raktárhelyiségeinket a fent felsorolt indokok alapján leghamarább csupán csak az 1942. évben fogjuk felszerelni, berendezni tudni. Egyelőre még nem is tudhatjuk bizonyosan, hogy az alagsor kiszáradása mikorra és milyen mértékben fog bekövetkezni, továbbá mely helyiségek lesznek tökéletesen megfelelők az egyes gyűjteményszakok részére, ezért jelenleg csupán a következő helyiségeket nevezhetjük meg raktárakul. Megtörténhetik azonban az is, hogy rendeltetésüket más célokra alkalmasabbnak találván, más helyiségeket kell majd raktárul kijelölnünk.

A jelenleg is raktárcélt szolgáló, valamint elgondolásunk szerint kijelölt jövődöbeli raktáraink méreteit az alábbiakban soroljuk fel:

a) A földszinten levő könyv- és levéltári raktár vízszintesen két részre tagolt egyetlen terem; alsó részének alapterülete 66,5 m², magassága 3,85 m. Ugyanennek emeleti része ugyancsak 66,5 m² alapterületű, magassága is megegyezik a földszinti 3,85 m mérettel.⁸⁸ Berendezése: fogazott vasállványok leszedhető polcokkal; továbbá vaslapokból összerakott tűzbiztos levéltári szekrények lefelé nyíló tölcséres szűk vasajtócsákkal.

b) Az első emeleti padlástérbeli raktárhelyiség 41,75 m² alapterülettel és 1,90 m. magassággal. Egyelőre még berendezetlen.

c) Toronyszoba. Alapterülete 38 m², magassága pedig 5,10 m. Egyelőre csak a falak mentén van néhány meg nem felelő fa polc.

d) Az alagsorban valószínűleg régiségtári raktár- és preparálóhelyiség alapterülete 56 m², magassága 2,90 m. Berendezetlen.

e) Az alagsorban valószínűleg néprajzi raktárhelyiség alapterülete: 49 m², magassága 2,90 m. Berendezetlen.

f) Az alagsori folyosórészlet, amelynek részben mindkét, részben pedig csak egyik oldala felhasználható raktárul; alapterülete: 48,70 m², magassága: 2,90 m. 8 méteres egyik szakaszának egyik oldalán új, záros könyvtári szekrények a másodpéldányú könyvek és a csekélyebb értékű, ritkán használt könyvek számára.

II. A nyilvántartás

1. Múzeumunkban a következő nyilvántartások vezetettek.

a) A megelőző időben külön beszerzési napló nem volt, hanem minden beérkezett múzeumi anyagról külön irat készülvén, annak tartalma részletezve bevezetett az iktatókönyvbe. Most már azonban készítettünk beszerzési naplót is, amelynek rovatai a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Érem- és Régiségtára beszerzési naplójának beosztását követve, azonban teljesen átmódosított tételekkel állítottat össze.

b) Leltárkönyveink az intézmény alapításától, 1879-től kezdve megvannak. Különösen a régebbiek beosztása célszerűtlen, bjegyzései pedig nagyon gyakran semmitmondók, szakszerűtlenek. Ma már új leltárkönyveink vannak. Tervünk a régieket teljesen átdolgozni, s adataikat, amennyire lehetséges, legalább a cédulakatalóguson kiegészíteni. A levéltár anyagának azonban csak egy részéről van leltár, mutatója is csak egy részének van.

c) Cédulakatalógusunk, a könyvtárat kivéve, nem volt. Ezután szándékozunk azt megszerkeszteni. Ebből a célból szakszerű beosztással megszerkesztett, kellő tartalékú kartonlapot nyomattunk. Legelőször is a néprajzi gyűjtemény tárgyaihoz készül kétféle csoportosítású mutató. Azután rendre, olyan arányban, amint arra is sor és feldolgozó munkaerő kerülhet, a többi tárban is be fogjuk vezetni.

d) Könyvtárunknak csupán betűsoros cédulakatalógusa van. A szakkatalógus elkészítése – munkaerő hiányában – eddig nem volt lehetséges. Kívánatos volna azonban, ha az ötvenezer művet számláló könyvtárnak állandó gondozója lehetne, mert csak így tudnók könyvtárunkat élővé és hasznossá tenni. Az elmúlt másfél év alatt beérkezett mintegy 11 000 kötetnyi könyv, bár hivatalos órán kívüli megfeszített munka árán leltározottat, de beosztás, elrendezés és katalógusok hiányában ma még teljesen használhatatlan.

2. A leltározatlan anyag mennyiségét még hozzávetőlegesen sem tudjuk megmondani, mivel különösen a könyvtár, levéltár, azonkívül a néprajz, régiségtár, történelmi- és természetrajzi gyűjtemények, valamint csekély részben a képzőművészeti- és fényképanyagban mindegyre találunk leltári számmal el nem látott tárgyakat. Ezekről nem tudjuk, letörődött, lehullott, avagy egyáltalán nem is volt leltári számmal ellátva. Mindez pedig biztosan csak akkor állapítható meg, ha majd minden szakcsoportunknak gazdája lévén, az egész anyagról legalábbis cédulakatalógus készíttetik. Éppen így nem tudjuk a múzeum alapítása óta eltelt 63 év alatti kiselejtezett, megsemmisült vagy elkallódott anyag mennyiségét sem. Az új növedék leltározásával azonban nem vagyunk hátrálékban.

3. A könyvtári másodpéldány-anyag darab-számát csupán hozzátétőlegesen kíséreljük meg 2500-ban megállapítani. Azonban ez sem jelenti azt, hogy a jelentősebb munkákból nem tartanók érdemesnek másod-, sőt harmadpéldányt is megtartani. A másodpéldány-anyagról még nincsen teljes jegyzék, csupán egy részéről készült cédulakatalógus.

III. Az anyagi ügyek

1. Az 1941. évre rendszeres költségvetést nem készíthetünk. Ugyanis az év elején semmi jövedelmünk nem lévén, akkor még nem tudhattuk azt a mértéket, amivel a nagy méltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr múzeumunk támogatására fog sietni. Éppen ezért az az ideiglenes költségelőirányzat, amelyet a múlt év őszén kegyelmesen megadott rendes és rendkívüli államszegélyre állítottunk össze, nem felelt meg a valóságnak, minthogy a jelentésünk bevezetésében felsorolt körülmények minden előirányzatunkat felborították.

2. Tisztelettel bejelentjük, hogy számadásaink vezetésében két, teljesen független könyvelést vezetünk. Egyik államszegély és állami támogatások összegeinek elszámolását, a másik pedig a múzeum minden egyéb jövedelmeinek bevételét és kiadását tartalmazza. Különbön is arra való tekintettel, hogy a Háromszéki Székely Tanalap helyzetének és ingatlanai jövedelmzővé tételének tisztázása a mai napig nem nyert jóváhagyást, ezenkívül a városi és egyéb segélyeket csupán csak az 1942. évtől lehetett megszervezni, a pártoló tagság létesítése is a múlt évben csupán előmunkálataiban volt meg, ezért a múzeum saját jövedelmei a legalacsonyabb összegre korlátozódtak. Ezt azután jórészen fel is emésztették az állami támogatás kiutalása előtti készkiadásaink.⁸⁹

IV. Gyarapodás

1. **Múzeumunk törzsállományát** csak nagyon is hozzátétőlegesen számokkal tudjuk megjelölni. Ennek magyarázatául szolgáljon a fentebb már kifejtett körülmény, aminek következtében ma még nem tudjuk megállapítani, hogy a 40–46 éves anyagokból mi van beletárolva, és mi nincsen, továbbá mi a fogyatéék. Ezenkívül igen nagy nehézséget okoz, hogy évtizedeken át a leltározás rovátolatlan papíron, alig olvasható írással rögzített meg, mégpedig minden évben újólág kezdett leltári számozással, és minden csoportos aján-dékozást is egyetlen leltári szám alá véve, legfennebb még külön-külön betűjelzéssel megjelölve. A pontos megállapítást csupáncsak akkor tudjuk majd véghezvinni, ha HÓMAN öméltósága fejlesztési tervzetének fokozatos továbbhaladtával intézetünk kellő számú tu-

dományos és segédszemélyzettel fog rendelkezni, akikkel azután a több, mint hat évtizedes gyűjteményt pontosan számba vehetjük és felértékelhetjük.

Ezek szerint gyűjteményeinknek csupán hozzátétőleges törzsállományát az alábbi adatokkal jelentjük:

	Törzsállomány	Növedék:	Összesen (db.)
könyvtár	41 664	9806	51 470
aprónyom-			
tatványtár	15 000	87	15 807
kézirattár	1064	2	1066
levéltár kb.	300 000	457	300 475
érem- és ré-			
giségtár és tör-	32 177	254	32 431
ténelmi gyűjt.			
néprajzi			
gyűjtemény	8100	121	8221
képzőművészeti			
gyűjtemény	1602	19	1621
természetrajzi			
gyűjtemény	18 819	548	19 367
Összesen	418 426	11 312	429 738

2. A gyarapodás módja

A szaporulat értékelölését egyelőre csupán a vásárlásoknál tudtuk feltüntetni. Tekintettel arra, hogy csaknem az egész esztendő folyamán két főből álló személyzet látta el az egész múzeum belső és külső ügyvitelét, sőt, jelenleg is csak három egyénből áll intézményünk tudományos és adminisztrációs személyzete, ennélfogva eleddig még nem futotta az időből, különösen a hatalmas mennyiségű könyvtári szaporulat darabjainak olyan értékelése, amely a valóságnak mindenben megfelelné.

	Vétel	Értéke	Ajándék	Csere (db.)
Könyv	317	1830,70 P.*	9473	16
Aprónyom-				
tatvány	317	1830,70 P.	87	–
Kézirat	2	6 P.	–	–
Oklevél	111	33 P.	364	–
Érem és				
régiség	7	90,50 P.	247	–
Néprajzi				
tárgy	3	5 P.	118	–
Állat, növény,				
ásvány		804,47 P.**	548	–
Együtt:	445	3194,67 P.	10 851	16

(A * alatti összegben tulajdonképpen 1 133,05 P. értékű könyvvásárlás és 697,65 P. értékű könyvkötés mint értéksszaporulat van egybefoglalva.)

(A ** alatti értékjelölés annak a hatalmas lepkegyűjteménynek vám- és vasúti költségeit foglalja magába, amelyet a Romániában elhalt DIÓSZEGHY Lászlótól örököltünk.)

Legnagyobb növekedést tehát a könyvtári anyag tüntet fel. Ezt elsősorban HÓMAN Bálint

őnagyméltóságának és PASTEINER Iván őméltóságának köszönhetjük, mint akiknek különös jóvoltából az erdélyi könyvakciónak negyedik helyezettjéül jelöltetünk ki. Ennélfogva könyvtári anyagunk nemcsak számban, de értékben is nagyot emelkedett.

Ezenkívül külön ki kell emelnünk, mint akik gazdag ajándékkal járultak gyűjteményeink gyarapításához: Budapest Székesfőváros, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Debreceni TISZA István Tudományegyetem Bölcsészeti Kara, Magyar Kisebbség-tudományi Intézet (Pécs), Magyar Tudományos Akadémia, gróf BÁNYFI Miklós, BARABÁS Endre nyug. főigazgató, BÉKÉSI Béla alezredes, JANCÓS Benedek családja, KOLOZSVÁRY Gábor dr. egyet. magántanár, KOVÁCS Kálmán nyug. járásbíró, PONGRÁCZ Sándor múzeumi főigazgató, REJTŐ Frigyes jogszigorló, IRSAI SZABÓ Tiborné, ZILAHÍ SEBESS Dénes dr., Erdélyi Szépmíves Céh, „Minerva” Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. és sokan mások kisebb-nagyobb ajándékkal.

Levéltári anyagot féképpen KOVÁCS Sándorné biztosító intézeti cégjegyző feleségétől kaptunk.

Régiségügyi anyag ajándékozók közül özv. CSÁSZÁR Gyuláné földbirtokos és PETRÁS Gézáné marosvásárhelyi lakost kell kiemelnünk.

A képzőművészeti gyűjteményt VASTAGH György és László szaporították igen nagy értékű szobrokkal, mígnem VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár grafikai gyűjteményünk gyarapításában legnagyobb jótévként volt, nemcsak az elmúlt évben, de minden időben. Különösen ki kell emelnem dr. FERENCZY Géza ig.-vál. tagunk jóindulatát, aki néhai SEETHAL Ferenc hagyatékából 1 db. vízfestésű és 8 db. olajfestésű képet juttatott múzeumunknak. (Közülük főképpen SZATHMÁRY PAP Károly, GYÁRFÁS Jenő és KÓVÁRY Endre által festett értékes arcképeket kell külön is megemlítenem.) DÓCZYné BERDE Amál festőművész és KRATOCHVIL Károly nyug. altábornagy egy-egy olajfestményt ajándékozott a múzeumnak.

Természetrajzi gyűjteményünk növeléséhez legfőképpen néhai DIÓSZEGHY László festőművész, azután a M. Kir. Állami Vetőmagvizsgáló Állomás, majd báró FEJÉRVÁRY Gézáné állattári múzeumőr és HÁDNAGY Vince szörcei birtokos járultak hozzá.

V. A végzett munka

Az 1941. év majdnem teljes egészében a SzNM átszervezésével, az állami támogatás előkészítésével, a múzeum érdekében kifejtett propagandával, a megnövekedett létszámú idegenforgalom lebonyolításával, majd az átszervezés keresztülvitelével, a kinevezett személyzet begyakorlásával, végezetül pedig

a hatványozott mértékű levelezés és egyéb adminisztrációs teendők elvégzésével telt el.

Különben felettesünk közül a Múzeumunkat 1941. évi jún. 2-án meglátogatta dr. VISKI Károly egyetemi nyilv. rendes tanár, a közgyűjtemények országos felügyelője, munkánk felett megelégedését fejezte ki, s további utasításait közölte velünk.

Vitéz dr. HAÁSZ Aladár, a kultuszminisztérium III. Ügyosztályának főnöke 1941. júl. 11-én, FÁY István kultuszminiszteri államtitkár 1941. ápr. 2-án és dr. HÓMAN Bálint m. kir. kultuszminiszter 1941. jún. 3-án győződött meg munkánk eddigi eredményéről, és fejezte ki teljes elismerését.

1. A külső munka

Az ásatások részben vagy egészében elő voltak készítve. Így Eresztevényen honfoglalási leletek utáni ásatás (LÁSZLÓ Gyula), Oltszemen a történelem előtti telep folytatólagos feltárása (dr. ROSKA Márton), az ó- és középkori eredetű Bálványosvár feltárása (FERENCZI Sándor), végül az őrkői prehistorikus telep lefejtése (a SzNM vezetője), de a közbejött akadályok teljesen lehetetlenné tették a munkálatoknak még csak megkezdését is.

Nagyobbszabású néprajzi gyűjtőutak is tervbe voltak véve, azonban a kinevezett tudományos tisztviselő, dr. BALASSA Iván I. oszt. múzeumi segédőr kinevezése és leérkezése már olyan időben történt, amikor az időjárás is akadályozta a tüzetesebb külső munkában. Éppen ezért is a Székelyföld néprajzában s gyűjteményünk anyagának megismerésével töltötte el legtöbb idejét, ezenkívül Sepsiszentgyörgy közvetlen környékének egynapos kiszállások révén való tanulmányozását végezte el. Itt azután a népviselet, szokások, ősfoglalkozások, népi művészeti anyag gyűjtésével pótolta a tárgyi anyagban mutatkozó nagy hiányokat. Távollabbi gyűjtőutat csupán kettőt végezhetett:

a) december 12–13-án Csíksomlyón és Menaságon, részben megszerzésre érdemes muzeális értékű bútorok és épület (malom, olajütő) összeírásáért, továbbá a csíki múzeum anyagának átvizsgálásáért;

b) december 15–19-én Székelyudvarhelyen, Méréfalván, Fenyéden és Bethlenfalván tárgyi és szellemi néprajzi anyag gyűjtése céljából.

További és egyéb munkákban az idő rövidsége s a rossz időjárás akadályozta meg. A gyűjtött anyagot majdnem teljes mértékben ajándékképpen sikerült összeszereznie, csupán csak elenyészően csekély összeget fizetett ki néhány tárgyéért.

2. A belső munka.

a. A gyűjtemény anyagának feldolgozásában aránylagosan csak a kisméretű munka folyhatott a

személyzeti létszám csekélyisége miatt; éppen ezért főképpen az év első háromnegyedében nem állott módunkban semmiféle komoly értékű belső munkát elvégeznünk. Az őszi folyamán azonban hozzákezdünk a néprajzi raktáranyag átcsoportosításához, ezen belül pedig különösen a cserépanyag volt az, amely feldolgozásra is került. A történelmi gyűjteményből pedig a fegyveranyagot vettük munkába, míg a könyvtárban a hungarikák csoportjának feldolgozásához fogtunk hozzá.

b. Egyéb tudományos jellegű működésünk közé sorolhatjuk, hogy HERPEI János igazgató május 14–24-én budapesti gyűjteményekben végzett tanulmányokat, míg BALASSA Iván I. o. múzeumi segédőrt október 11–20-án ugyancsak Budapesten volt kiküldetésben múzeumokban végzendő tanulmányok és fényképezési szakeljáráások elsajátítása céljából.

Irodalmi munkálkodásunk is eléggé korlátozott volt a minden oldalról való nagy elfoglaltság miatt.

HEREPEI János igazgatónak az 1941. év folyamán nyomtatásban megjelent alábbi dolgozatait soroljuk fel:⁹⁰

1) **A kenézliői lelet X. századbeli olasz érmei** (Erdélyi Múzeum 1941:30–35)

2) **A dézsi református iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói** (Erdélyi Múzeum 1941:215–234. és Erdélyi Tudományos Füzetek 130. 1–22)

3) **A csomai lelet X. századbeli érmei** (Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséről 1941:146–152. és különnyomatban 1–7)

4) **VASTAGH György** (Pásztortűz 1941:273–277)

5) **A SzNM és feladatai** (Pásztortűz 1941:370–376. és különnyomatban 1–8)

6) **Trefás diák-vers SZEMCI Jánosról (1614–1615)** (Sárospataki Református Lapok 1941:147–148. és 154–155)

7) **ANDRÁSI Tivadar** (Református Szemle 1941:147–148. és 154–155)

8) **TÖRÖK István** (Keleti Újság 1941. július) Ezekenkívül számos kéziratban levő dolgozata fejeztetett be, amelynek egy része már sajtó alá is került. Részletesebb tanulmányokat az agyagipar, a nyomdászat és a könyvkötészet terén végzett.

Két ízben is előadást tartott a rádióban a SzNM-ről és gyűjteményeiről.

A SzNM előadásorozatában 1941. febr. 20-án rendezett HADIK-emlékünnepeken felolvasott, valamint ápr. 3-án előadott a SzNM feladatairól.

BOGÁTS Dénes ny. postafőfelügyelő, ig.-vál. tag, tb. levéltárosnak az 1941. év folyamán következő munkái jelentek meg nyomtatásban:

1) **Sepsiszentgyörgy története.** Kiadta a Kalácska könyvkiadó vállalat, Budapesten.

2) **Háromszék vármegye.** Közösen írta meg GÁBOR Ernővel, az Idegenforgalmi Iroda sepsiszentgyörgyi kirendeltségének vezetőjével. Kiadta az idegenforgalmi Iroda Budapesten. Pallas nyomda.

3) **Zágon 1690. évi feldúlása és annak következményei.** Megjelent az Erdélyi Múzeumban és mint a SzNM Kiadványainak 3. sz. füzet.

Szemerja község és a ref. egyház története. Sajtó alatt.

Készen vannak, és kiadásra várnak:

1) *Boszorkánypercek Háromszéken*

2) *Falutörvények Háromszéken*

Előkészületben:

1) A sepsiszentgyörgyi ref. egyház története

2) Mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi

oklevélszótár

Felolvasást tartott 1941. év folyamán a SzNM-ban „HADIK András gróf és a székelyek” címen.

SZÉKELY Zoltán kollégiumi tanár, múzeumőr sajtó alatt levő dolgozata: *A tekerőpataki kincslelet.* Ezenkívül előadást tartott a SzNM-ban: „A román kontinuitás Erdélyben az archaeologia alapján”.

Dr. BALASSA Iván I. o. múzeumi segédőrnök 1941. év folyamán nyomtatásban a következő tanulmányai jelentek meg:

1) **CSÚRY Bálint irodalmi munkássága** (M. Ny. XXXVII. 74)

2) **Raghalmozással alakult határozók a kolozsvári Hóstát nyelvében** (M. Ny. XXXVII.111)

3) **A jó szó WAGNER Phraseológiájában** (M. Ny. XXXVII. 111)

4) **Gyarapodik-gyapodik** (M. Ny. XXXVII, 186)

Ezen kívül nyomtatás alatt van:

1) *Az a-zás a kolozsvári Hóstát nyelvében*

2) *Főnév-ragozás Bádok, Kide, és Csomafája nyelvében*

Előadást tartott az Erdélyi Múzeum Történet-, Nyelv- és Bölcsészettudományi szakosztályában 1941. május 20-án „A kolozsvári Hóstát kutatása” tárgykörből.

FADGYAS Anna kezelő levéltári kutatások alapján adatgyűjtést végzett „A székely festékes” munkájához.

c. **A múzeum által megrendezett előadás-sorozat** keretén belül az elmúlt esztendőben csupán népszerűsítő előadóesteket tartottunk, mégpedig:

1) **MIKES Kelemen-émlékünnepe**lyt,

2) **SZÉKELY Zoltán** tanár, c. múzeumőr előadását: A román kontinuitás Erdélyben az archaeologia alapján,

3) **HADIK András** tábornokról, mint a székelység jövevényéről (Előadók: HERPEI J., BOGÁTS D., BIBÓ E.),

- 4) HERPEI J. előadását: A SzNM feladatai,
5) MÓRICZ Zsigmond előadójét.

Előadásaink iránt mindég a legnagyobb érdeklődés mutatkozott; ez különben nem csupán arra vezethető vissza, hogy a beléptídj-rendszert megszüntettük, de ezzel is hozzá akartunk járulni a minél szélesebb társadalmi rétegek érdeklődésének felkeltéséhez.

d. Az elmúlt esztendőben megindítottuk a **SzNM kiadványsorozatát**. Első megjelent füzetünk, amelyet „A SzNM Kiadványai” gyűjtőcím egyik számául soroltunk be, tulajdonképpen csak kísérlet, mivel a rendszeresebb kiadást csak a kellő anyagi alap megteremtése után szándékozunk megindítani. Megjelent füzetünk 4ⁿ nagyságban 26 lap terjedelemben CS. BOGÁTS Dénes: **Zágon 1690. évi feldúlása és következményei** című dolgozatát tartalmazza.

VI. Gyűjteményeink látogatottsága:

1. a) Múzeumunk a hivatalosan megállapított ünnepeket kivéve egész éven át délelőtt-délután megtekinthető. Csupán vasárnap délután van zárva. A hétköznapokon délelőtre 9–12-ig rendes látogatási időt, míg délutánra 3–5-ig csak rendkívülit állapítottunk meg. Ezzel szemben mégis az a helyzet, hogy a rossz vasúti közlekedési viszonyok miatt az elmúlt évben (különösen pedig a nyári hónapokban) reggel 7 órától este 9 óráig egyfolytában készenlétben, talpon kellett állanunk.

b) A 1941. évben hivatalosan összeszámolt 5809 egyén tekintette meg gyűjteményeinket. Tekintettel azonban arra, hogy az év őthatodát altisztek hiányában kellett végigadminisztrálnunk, s ezenkívül a belépőjegy-rendszer még nem is volt bevezetve, csupán csak azoknak az egyenkénti látogatóknak a számát tudtuk megállapítani, akik nevüket a látogatók könyvébe bevezették. Hozzávetőleges becslésünk szerint azonban legalábbis 8000 ember fordult meg kiállítási temeinkben. Ez a szám pedig négyszerese többek között az 1939. évi látogatóknak. Múzeumunk leglátogatottabb ideje a májustól szeptemberig eltelt hónapok, míg a téli hónapokban alig fordul meg egy-kétszáz ember. Ennek különben legfőbb magyarázata az a körülmény, hogy központi fűtőestek, valamint kellő fiamennyiség hiányában nincsen módunkban kiállítási helyiségeinket fűtenünk.

c) Csoportos látogatók évente 18-20 ízben szoktak felkeresni, főképpen falusi gazdákból és vallásos egyesületek tagjaiból összegyűlekezve.

d) A helybeli Református Székely MIKÓ-Kollégium gimnáziumának és polgári leányiskolájának, valamint az állami polgári fiúiskolának növendékeit az egyes szaktanárok gyakran hozzák el gyűjteményeink

megtekintésére, úgyhogy minden diák évenként nem egyszer megfordul múzeumunkban. Ez azután mintegy másfélezer egyenkénti és fejenkénti látogatásnak felel meg.

e) Belépődíj a múltban általában véve 30 fillér összeget határoztunk meg, mígnem a katonáktól, tanulóktól és falusi gazdáktól csak egészen kivételes esetben fogadtunk el fizetséget. Rendkívüli időben tett látogatási díj 1 pengő volt megállapítva, ezt az összeget azonban sohasem kértük, arra való tekintettel, hogy a látogatás idejét tulajdonképpen nem mi, hanem mindég az adott körülmények határozták meg. A szombat délutáni idő mindég, mindenki számára teljesen díjtalan volt. Az 1942. évben azonban áttérünk a jegy-rendszerre, ezzel azután a létszám-megállapítás is könnyebbé és biztosabbá válik. A beléptídjat pedig személyenként 40 fillérben állapítottuk meg, ellenben a falusi gazdáktól, katonáktól és tanulóktól csupán 10 fillér díjat kérünk. Emellett a tanítók vagy tanárok vezetése mellett látogató tanulócsoportok gyűjteményeinket ingyen tekinthetik meg. A mindenki számára díjtalan belépést a nyári hónapokban szombat délutánra, a téli időszakra pedig szombat délelőtre állapítjuk meg. A rendkívüli időben történő látogatások személyenkénti belépődíja 80 fillér.

2. Könyvtárunkkal kapcsolatosan rendes könyvkiadási vagy olvasóórát nem tartottunk, és addig nem is tarthatunk, amíg a múzeumnak rendes könyvtárosa nem lesz. Olyan tisztviselő, akinek gondja legyen a könyvtár rendben tartása mellett a könyvek helyzeti és tartalmi ismeretére, s aki mindezek alapján élővé is tudja tenni könyvtárunkat. Könyvtárunkkal kapcsolatosan jelenleg azt az elvet állítottuk fel, hogy nem lévén kölcsönkönyvtár, könyvet csakis a legkivételesebb esetben kölcsönzünk a múzeum falain kívül, ellenben magában az épületen belüli használatra a nap minden órájában mindég készségesen állottunk rendelkezésül. Ez az időhöz-nem-kötöttség azonban majd akkor, ha egyszer könyvtáros tisztviselővel is rendelkezhetünk, meg fog szűnni, helyet adva a rendes hivatalos óráknak. Az elmúlt év folyamán hányan vették igénybe könyvtárunk anyagát, erre vonatkozólag egyáltalában semmilyen biztos számadattal nem rendelkezünk, minthogy kellő személyzet hiányában nem volt időnk ilyen irányú kimutatást végezniük.

VII. A múzeum személyzete

1. a. Tudományos tisztviselők:

1) HERPEI János államilag kinevezett múzeumigazgató. Egyetemi végzettséggel.

2) Dr. BALASSA Iván államilag kinevezett I. oszt. múzeumi segédőr. Egyetemi végzettséggel.

3) Egy főiskolai végzettségű gyakornoki állás az 1941. év folyamán nem volt betöltve.

b. Kezelő:

FADGYAS Anna államilag kinevezett kezelő. Tekintettel arra, hogy a román kormány az egész Székelyföldön minden magasabb fokú lányközépiskolát megszüntetett, végzettsége csupán 4 polgári osztály, beosztása azonban jártassága és ismereteinek bőségére való tekintettel a kezelői munkakör mellett még tudományos segédszemélyzet jellegű is.

c. Altisztek, szolgák:

- 1) KOCISIS Elek államilag kinevezett I. oszt. altiszt. Végzettsége 1 polgári iskola. Asztalosmester.
- 2) BARABÁS Jenő államilag kinevezett II. oszt. altiszt. Végzettsége 5 elemi osztály.
- 3) FODOR Józsefné JÁNI Anna államilag kinevezett kisegítő szolga. Végzettsége hat elemi osztály és egy évi ismétlő iskola.

Az államilag kinevezett tisztviselőkön kívül intézményünknek még 10 tiszteletbeli öre van, jórészen tanárok. Közülük azonban csupán BOGÁTS Dénes ny. postafőfelügyelő jár be állandóan; főképpen családörténeti és helynévkutatásokkal foglalkozik. Továbbá SZÉKELY Zoltán államilag kinevezett Székely MIKÓ-kollégiumbeli tanár kevés szabad idejéhez mérten szorgalmasan bejárta, főképpen az ókori régészet körével foglalkozik.

A többi tb. ór egyáltalában nem dolgozik a múzeumban.

2. A személyzet javadalmazása:

- 1) HERPEI János igazgató VII. fiz. osztálybeli bruttó járandósága (2 családi pótlékkal) 528,22 P.
- 2) Dr. BALASSA Iván I. o. múzeumi segédő IX. fiz. osztálybeli járandósága 273,30 P.
- 3) FADGYAS Anna kezelő 151,74 P.
- 4) KOCISIS Elek I. o. altiszté 131,73 P.
- 5) BARABÁS Jenő II. o. altiszté (2 családi pótlékkal) 173,23 P.
- 6) FODOR Józsefné JÁNI Anna kisegítő szolga bruttó járandósága 97,50 P.

Összesen: 1355,72 P.

Mély tisztelettel kérjük az 1941. polgári évről készített jelentésünket jóváhagyólag tudomásul venni méltóztassék.⁹¹

[Az intézet-terv 1941-es kifizása, zárszámadás]⁹²

HÓMAN Bálint m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatása és intézkedései

1941 áprilisában itt járt és megtekintette múzeumunkat FÁY István közoktatásügyi államtitkár, majd július hónapban vitte HAÁSZ Aladár kultuszminiszteri osztályfőnök. Az ők szíves jóindulatukon kívül nem egyszer vettük még igénybe dr. SCHNELLER. Vilmos kultuszminiszteri tanácsos és MURAI Antal miniszteri

számtanácsos jóakarátát, támogatását. Rajtuk kívül azután legelsősorban is HÓMAN Bálint miniszter úr volt az, aki nagy megértéssel és jóakarattal kezelte intézményünk ügyét. Éppen ezért is jelentőségteljes esemény volt számunkra HÓMAN Bálint miniszternek 1941. június 3-án Szentgyörgyre való lejövetele. Itt tartózkodásának legnagyobb részét kísérteivel és családjával együtt múzeumunkban töltötte. (...) Múzeumunk minden tárát alaposan végignézegetve kijelentette, hogy nagyon komoly gyűjteménynek tartja, amelyet mindenképpen fejleszteni kell! Kikérdezte, hogy mit tartunk legsürgősebb teendőnek, s óhajtotta tudni és látni, hogy mit és hol óhajtanánk építkezni. Ígérte minden legmesszebbmenő támogatását „Magyarország legszebb vidéki múzeumának”.

Múzeumunk állami támogatása

Őtöle tudtuk meg végleges formában, hogy múzeumőrri, egy gyakornoki, egy kezelői, egy I. osztályú és egy II. osztályú altiszt, továbbá egy kisegítő szolgálai állást létesített, akik mint állami kinevezésű tisztviselők és segédszemélyzet lesznek, az államtól nyerve fizetésüket. Ezenkívül a múzeum dologi kiadásaira, gyűjtésekre, ásatásokra évi 20 000 pengő rendes segélyt és tatarozás-építkezésre ugyancsak évi 20 000 pengő rendkívüli segélyt nyer. Ezzel azután sokkal jobb helyzetbe kerül akár a kassai RÁKÓCZY-múzeumnál is, amelynek az évi jóval kevesebb rendes segélyből kell a dologi kiadásokon kívül a segédszemélyzet fizetését is fedeznie. Igaz, hogy a háborús viszonyok és a pénzügyminisztérium takarékosabb gazdálkodása nem engedte meg a még nagyobb létszám rendszeresítését és az építkezés teljes mértékű megkezdését, sőt a múzeummal párhuzamosan elgondolt székely tudományos intézet létesítése is elmaradt. Ellenben miniszteri határozattal egyelőre a közgyűjtemények főfelügyelőségének felügyelete alá helyeztettünk.⁹³ A közgyűjtemények közé való végleges besorolásunk azonban még csak ezután fog következni, ami által egész Székelyföld egyetlen általános tudományos közgyűjteményévé fogunk válni, és hatáskörünk nem csekély nagyságú s tekintélyűvé fog növekedni.

Jóllehet 1940 októberében már mind kiválasztottuk a múzeumi állásainkra megfelelő derék szakembereket, időközben azonban ügye rendszerezésének eltulodásáig mindegyikük másfelé helyezkedett el, nem tudván kivárni a kinevezés megtörténteig eltelt kerek egy esztendő időt. Ezért új emberek felkereséséhez fogtunk, s 1941. június 15-én rendszeresített állásokra kinevezés végett a következő egyéneket terjesztettük fel: Igazgatóvá HERPEI János eddigi igazgatót, I. osztályú segédőrré dr. BALASSA Iván kolozsvári egyetemi magyar nyelvtudományi intézeti díjas gyakornokot. Gyakornokká egyelőre senkit sem terjesztettem fel, mivel senki olyan megfelelő egyént nem

kaptam, aki valamelyik egyetemi városból hajlandó lett volna csekély fizetés mellett Sepsiszentgyörgyre lejönni. Kezelővé FADGYAS Anna eddigi titkárnőt, I. oszt. altiszté KOC SIS Elek asztalosmestert, II. oszt. altiszté BARABÁS Jenő vasmunkást, kisegítő szolgáló FODOR Józsefné JÁNI Anna eddigi szolgát. A tisztviselők kinevezése 1941 szeptemberében, a szolgálók pedig október hónapban történt meg.

A személyzet esküetele után gyors ütemben megkezdettük a múzeumi belső munkát, csak hogy a nagyon sok feladat elvégzésével annyi munka várákozott reánk, hogy igazi látzatjuk tulajdonképpen csak későbbben fog megmutakozni. A gyakorlati állásra csak novemberben sikerült egy doktorátusra készülő okleveles tanárt kapnunk. KOVÁCS Márton okmányait felterjesztve, kinevezése azonban csak az 1942. évben történt.

Könyvelés és a zárószámadások készítése

Elkészítettük az 1941. évi rendes és rendkívüli államsegély felhasználásáról összeállított zárószámadásunkat. Ezzel kapcsolatosan bejelentjük, hogy kérésünkre a miniszteri szakelőadó úr beleegyezett könyvelésünknek két részre osztásába. Eszerint múzeumunk saját jövedelmeiről az államnak nam vagyunk kötelesek elszámolni, hanem csupán csak a rendes és rendkívüli államsegélyek felhasználásáról kell legpontosabban elkészített minden tételt szabályszerű nyugtával igazolt számadásainkat felterjeszteni. Ezzel szemben a múzeum saját jövedelmeiről való elszámolása csupán a múzeum igazgató-választmányára tartozik. Erről készített másolatot kell csupán felterjeszteni a Közgyűjtemények Főfelügyelősége útján a Közoktatásügyi Minisztérium III. ügyosztályába.

Ezzel az eljárással az Igazgató-választmánynak azt az önállóságát igyekeztünk megővni, hogy a saját maga szerezte és gyűjtötte jövedelem felett teljesen önállóan, önmaga rendelkezék. Felügyeleti joggal természetesen a felettes Főfelügyelőség és a Minisztérium rendelkezik, azonban a saját jövedelmek felhasználása felől az igazgató és a pénztáros az Igazgató-választmánynak tartozik felelőséggel. Ezzel azután azt is elértem, hogy a múzeum mindenkor állami tisztviselői a SzNM mint önálló jogi személyiség vezetőségének is felelőséggel kötelesek tartozni. De ez a kettéosztott könyvelés még azt az előnyt is jelenti, hogy ha a mélyen tisztelt Igazgató-választmány úgy határozna, a múzeum saját jövedelmeit most már nem föltétlenül szükséges még a bevételezés évében elköltenünk, miként az államsegélyeknél kell cselekednünk, hanem átvitelrel a következő évekre is tartalékolhatjuk. Különösen áll ez az 1942. évi jövedelmekkel kapcsolatosan. Ugyanis, ha az év folyamán anyagihiány vagy a rendelkezésre álló pénz elégtelensége miatt nem tudnók megvalósítani azt az építkezést, amely legalábbis nekünk

határozott szándékunk, tudhassuk azt a jövő évre tartalékolni. Az 1941. év végén lenn járt Múzeumunkban MURAI Antal közoktatásügyi miniszteri számtanácsos. Állami elszámolásunkat tüzetesen megvizsgálta. Rendben levőnek találta. Ezekon kívül megadta a szükséges utasításokat a pénzkézelés körül. Ennek alapján teljesen új könyveket készítettünk és könyvelésünkben az állami hivataloknál használt rendszerre tértünk át, amelynek vezetője a pénztáros (jelenleg FADGYAS Anna), ellenjegyzője a hivatali vezető (jelenleg HERPEI János), az utalványozás joga pedig egyedül csak a hivatali vezetőé.

Ezek után évvégi számadásunkat is elkészítettük.

Az 1941. évi múzeumi zárószámadás

Az 1941. évről való elszámolásunkat most már a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége által megadott minta szerint készítettük el, de természetesen, mint már előbb is jelentettem, külön számadást készítve a múzeum saját jövedelmeiről, és külön az államsegély felhasználásáról. Ennélfogva a múzeumi saját jövedelemről.⁹⁴

A SzNM zárószámadása az 1941. évről

I. Bevétel:

1) Pénztári maradvány 1940-ről	53,16 P.
2) Pártoló tagsági díjak, adományok	568,99 P.
3) Látogatási díjak	920,84 P.
4) Különböző rendkívüli bevételek: a) Okmánymásolatok kiállítás, ruha-használati díj, ismeretterjesztő előadás stb.	1480,56 P.; b) Tanalapi segély 2333,34 P.; c) Emlékkönyv eladásából 241,26 P.; Össz.: 4055,16 P.
<i>Összesen:</i>	<i>5598,15 P.</i>

II. Kiadás:

a. Személyi járandóságok:	
1) Kezelő részére kifizetve	1680 P.
2) Tudományos, műszaki és egyéb munkákra alkalmazott segédek munkadíja	104 P.
<i>Összesen:</i>	<i>1784 P.</i>
b. Dologi kiadások:	
1) Beszerzési költségek/irodai szükséglet, nyomtatványok stb.	189,04 P.
2) Postai és szállítási költség	294,87 P.
3) Újságok, folyóiratok stb.	177,43 P.
<i>Összesen:</i>	<i>661,34 P.</i>
c. Elhelyezési költségek:	
1) Fűtés	47,60 P.
2) Világítás	106,35 P.
3) Vízdíj	216,42 P.
4) Kémény- és kályhaseprési díj	14,65 P.
5) Tűzbiztosítási díj	312,40 P.
6) Takarítással és tisztogatással kapcsolatos kiadások: szappan, mosatás, seprű, padlóviasz, olaj stb.	50,56 P.
<i>Összesen:</i>	<i>747,98 P.</i>

d. Épületfenntartási költségek:	
1) Udvarkertünk fenntartási költségei	81,76 P.
2) Épületjavítás: szobafestés, mázolás, mesze- lés, fedélzet, esőcsatornák stb.	85,66 P.
3) Ablakok, ajtók, kályhák, záruk, villany- és vívezetékek, WC- és mosdójavítás	83,49 P.
Összesen:	250,91 P.
e. Kiküldetési költségek (hivatalos ügyek elin- tézésével kapcsolatos költségek):	791,68 P.
f. Gyűjtemények gyarapítási költségei:	204,25 P.
g. Gyűjtemények anyagának fenntartásai ren- dezési és feldolgozási költségei:	25,60 P.
h. Tudományos munkálatok és kutatások költ- ségei:	7 P.

Egyszólatás:

Bevétel: 5598,15 P.

Kiadás: 4470,76 P.

Pénztári maradvány: 1127,39 P.⁹⁵

1941. évi államsegély felhasználásáról

készített zárószámadás

I. Bevétel:

a. Rendes bevétel (ellátmány, a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 27.267-1941 és 27.954-1941 sz. rendeletével utalványozott javadalom 20 000 P.

b. Rendkívüli bevétel: A M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 27.294-1941 és 28.104-1941 sz. rendelete alapján rendkívüli javadalom a múzeum épületének bővítése és karbantartása, valamint berendezés, felszerelés kiegészítése céljára

20 000 P.

c. A M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 30.524-1941 sz. rendeletével a könyvtár gyarapítására utalványozott javadalom

500 P.

Összesen:

40 500 P.

II. Kiadás:⁹⁶

a. Rendes kiadások:

1) Személyi kiadások 821,88 P.

2) Dolgozó kiadások 6 999,67 P.

3) Elhelyezési költségek 1874,37 P.

4) Épületfenntartási költségek 2101,71 P.

5) Kiküldetési költségek 155,40 P.

6) Gyűjtemények gyarapítási költségei

2447,02 P.

7) Gyűjtemények anyagának fenntartási, rendezési és feldolgozási költségei

5353,84 P.

8) Tudományos munkálatok és kutatások költségei

246,11 P.

b. Rendkívüli kiadások:

1) Épülettartozási költségek 18017,50P.

2) Berendezési és felszerelési tárgyak

1734,85 P.

3) Gyűjteménygyarapítás 747,65 P.

Összesen: 40 500 P.

Sepsiszentgyörgy, 1941. dec. hó 31-én.

(...)⁹⁷

Zárószó

Beszámolómat a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelőségének és a felügyelete alatt álló közgyűjtemények, muzeális gyűjtemények és könyvtárak 1941. évi működéséről készített jelentésének a SzNM-ra vonatkozó fejezetével kell befejeznem. „Az egyetemes jellegű SzNM nemcsak az erdélyi magyar, hanem országos közművelődésünk életében is számottevő jelentőségű. (...) A SzNM gyűjteményeinek biztosítására és fejlesztésére, a legszükségesebb hiányok és munkálatok pótlására, ill. elvégzésére, a nm. M. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr nagyobb összegű rendkívüli államsegélyt utalványozott, amelynek a fölhasználásával a folyamatos és rendszeres muzeális munka már az 1941. év folyamán megindulhatott. A SzNM különleges helyzetére figyelemmel a nm. M. kir. vallás és közoktatásügyi Miniszter Úr 527.598-1941 III.3. sz. rendeletével HERPEI Jánost 1941. január hó 1-jei hatállyal múzeumigazgatóvá, FADGYAS Annát kezelővé, 27.942-1941 III. sz. rendeletével dr. BALASSA Ivánt 1941. szept. hó 1-jén I. oszt. múzeumi segédőrré nevezte ki. A múzeum intézményes fenntartása, az épület kibővítési, berendezési és felszerelési költségei az 1942. évtől kezdődőleg az állami költségvetés kereteiben biztosítottak.

Múzeumunk jövőbeli helyzete

Ez pedig azt jelenti, hogy ha majd meg fog történni a Közgyűjtemények közé való besorozásunk, múzeumunk hatalmas lépéssel fog előrelépni a székelységtudományok művelése és a közművelődés előmozdítása terén. Munkánkban nagy segítségünkre van az a nagyon szívélyes jóviszony, amely a TELEKI Pál Tudományos Intézet Erdélyi Tudományos Intézetéhez kapcsol, ezáltal a Székelyföldön közös erővel, egymást segítő támogatással igyekszünk arra, hogy a közös célt minél nagyobb eredménnyel művelhessük. Ez aztán annyira messzemenő előnyöket jelent reánk nézve, hogy az ők gyűjtésük és ásatásuk minden anyaga is a múzeum gyűjteményeit fogja növelni. De ugyancsak jó viszonyról számolhatok be az Erdélyi Múzeum és az egyetemi Régiségtár részéről is. Ezenkívül nem mulasztatom el már most bejelenteni dr. VISKI Károly egyetemi nyilv. r. tanár közgyűjteményi orsz. felügyelő tervezetét, amely úgy hisszük mielőbb meg is fog valósulni. Eszerint az összes szé-

kelyföldi múzeumok a SzNM gondozása és irányítása alá fognának besoroztatni, hogy ezáltal az egyöntetű és szakszerű kezeléssel kiépülhessen a székelység-tudományok szolgálata. Ennek bizonyosságául szolgál a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelőségének itt bemutatott rendelkezése is, amely régi közhivatali iratok kiselejtezésével kapcsolatos megkereséssel van összefüggésben: 201–1942. sz. *A Magyar Királyi Járás-bíróság Tekintetes Elnökségének, Székelyudvarhely. Tekintetes Elnökség! A székelyudvarhelyi Kir. Járás-bíróság régi iratainak selejtezése tárgyában hoztam intézett 1942 E. XV. H.3 sz. iratára válaszolva értesítem, hogy a kiselejtezendő levéltári értékű iratok kiválasztása jogát a felügyelet alá tartozó és területileg egyedül illetékes sepsiszentgyörgyi SzNM gyakorolja. Tisztelettel: Dr. PASTEINER Iván s. k. a közgyűjtemények orsz. főfelügyelője. Budapest, 1942. IV. 20. A másolat hiteléül: Budapest, 1942. IV. 22. Dr. VARGHA László s. k. közgyűjteményi előadó. P. H.* Azt hiszem, hogy ezeket a reánk várakozó újabb feladatokat a SzNM igazgató-választmánya készséges örömmel ismeri el magáénak, jóllehet mindez számunkra nem jelent mást, mint kötelességet és munkát, de egyúttal boldog örömet, ha nemzetünknek szolgálni tudunk. A magunk részéről már mindent megtettünk ennek az elgondolásnak népszerűsítésére, s örömmel számolhatok be róla, hogy mind Marosvásárhelyen, mind Csíkszeredában, mind pedig Székelyudvarhelyen sok megértésre találtunk.⁹⁸ Ehhez azonban az is szükséges, hogy minden székely megyét, székelyföldi várost és községet e gondolatokban egymáshoz közelebb kapcsolhassunk, kiterjesztve múzeumunk érdekkörét Háromszék, Csík, Udvarhely vármegyék székely közönségén kívül Maros-Tordára is. Tisztelettel kérem jelentésem tudomásulvételét.⁹⁹

Sepsiszentgyörgy, 1942. évi jún. hó 20. napján

5. Összefoglaló jelentés a SzNM 1942. évi állapotáról

Az elmúlt 1942. év hosszú idő után az első esztendő, amikor múzeumunk ismét beállhatott abba a munkába, amely számára feladat és komoly kötelesség. Jóllehet most is még mindég a szervezkedés, valamint a kezdet nehézségeivel kellett küzdenünk, de ez legfeljebb csak csökkenthette az elvégzendő munka mértékét, de semmi esetre sem hátráltatta feladataink megoldására való törekvésünket. Hiszen meggyőződésünk, hogy azt a késedelmet, amelynek egyetlen oka huszonkét éves megkötöttségünkben keresendő, csak hatványozott munkakedvvel és teljesítményeink fokozásával sikerülhet behoznunk, különösképpen most,

hogy a háború okozta nehézségek is gátolják fejlődésünket.

Jól tudjuk azt is, hogy e földhöz való jussunk bebizonyítására a régész, a néprajzos, a történész és a nyelvész ásátó, gyűjtő, kutató és feldolgozó munkájára nagyon fontos és sürgős feladat hárul. Ezt vállaltuk mi, és az minden törekvésünk, hogy szabad munkálkodásunk első évében is már ebben az irányban fejtjük ki teljes jóígyekezetiünket. Kétségtelen, hogy munkánk legnagyobb jelentőségű előmozdítója a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által kegyelmesen meghatározott és országgyűlési végzéssel biztosított államszegély, amely biztos anyagi segítséget nyújtott megoldandó feladatainkhoz, nagy segítségünkre volt azonban a Közgyűjtemények Országos Felügyelősége is, amely mindenben megkönnyíteni igyekezett a kezdet nehézségei közt utat kereső munkába állásunkat.

Ilyenformán megkezdett munkánk, bár nem egy eredményt mutat fel, mégis érezzük, hogy nekünk sokkal többet kellett volna teljesítenünk. Talán segítségünkül szolgálhat tudományos tisztviselőinknek az elvégzendő feladatok sokféleségéhez mért nagyon csekély létszáma, amely a katonai szolgálatra való bevonulások miatt éppen teljesen el is apadt, ezenkívül gátolt minket a szervezkedés és az ügykezelés ezer ágaboga is, amely az igazgatás és a kezelés hatványozott munkaidejét foglalta le. Ennélfogva felmutatható eredményeinket a magunk megfeszített dolgozásunk ellenére csak úgy tudtuk elérni, hogy tudományos munkáink egy részének elvégzésére munkatársakat kellett kölcsönkérnünk.

Most tehát, amikor különös köszönetet mondunk a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, valamint a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének megértő támogatásukért, nem mulaszthatjuk el, hogy hálánkat ne fejezzük ki az Erdélyi Tudományos Intézet baráti jóindulatáért, továbbá dr. FERENCZI Sándor kolozsvári múzeumőr, dr. SZILÁGYI János aquincumi mb. múzeumigazgató, dr. LÁSZLÓ Gyula egyetemi magántanár és MÉRI István kolozsvári tudományos munkálkodásáért.

Ezek előrebocsátása után, mielőtt reátérnénk jelentésünk érdemi részére, szükségesnek tartjuk a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak 1942. szept. 21-én 81.801–1942. IV. 3. szám alatt kelt bölcs elhatározását külön is kiemelni. Ugyanis tekintettel lévén arra a nem csekély jelentőségű munkakörre, amelyet intézetünk eddig is betöltött, és ezután is betölteni óhajt, a SzNM-ot közgyűjteménnyé nyilvánítani méltóztatott. Tehát e nagy jelentőségű elhatározásával egész Székelyföldre kiterjedőleg megpecsételte múzeumunk feladatkerét, és ezáltal intézményünket valóban a székelység múzeumává avatta. A

SzNM pedig nagy örömmel és hálával fogadta e méltánylást, és minden erejével és jó igyekezetével kész elvállalni azokat a mérhetetlenül nagy és sürgős feladatokat, amelyek reá mint a székelységtudomány egyetlen intézményére várnak, mert biztosan tudja, hogy a legilletékesebb tényezők a feladatok mellé kellő segítséget is fognak nyújtani, hogy a vállalt munkát valóban el is lehessen végezni.

I. A múzeum telke, a helyiségek, az elhelyezés¹⁰¹

1. Mindkét megelőző esztendei jelentésünkben hangsúlyoztuk, telkünkön, épületünkben, berendezésünkben a három évtizedes használat következtében többféle gyökeres romlás mutatkozik. Bár már az 1941. évben igyekeztünk tatarozni és a romlásokat helyrehozni, azonban az alább részletezendő okok miatt az első esztendőben egyszerre nem volt minden végrehajtható; most azután bizonyos, előre nem látott körülmények tették sürgőssé olyan munkálatok elvégzését is, amelyek reánk nézve váratlanok lévén, költségvetésünkben egyáltalában nem is szerepelhettek. Hogy pedig ezeket az előre nem látott rendkívüli munkálatokat az 1942. évben mégiscsak végre tudtuk hajtani, lelje magyarázatát abban a körülményben, hogy a múlt évre készített költség-előirányzathoz viszonyítva megtakarításokat tudtunk eszközölni. Ezenkívül mindkét tudományos tisztviselőnk katonai szolgálatra hívatván be, a tudományos munkálatok és kutatások költségeiben is nagyobb mértékű kényszer-takarékoságot kellett gyakorolnunk, annál is inkább, minthogy Múzeumunk részére kegyelmesen megadott és kiutalt államsegélyünk legnagyobb része tisztviselőinknek katonai bevonulása után vételeztetett be. Ezenkívül gyűjteménytárgyainknak az elszakított országrészekből való hazaszállítására kifizetett, de a közbejött szállítási akadályok miatt visszatértített összeget is igénybe vettük kiadásaink fedezetéül.

a) A múzeum baloldali szomszédjával négy év óta húzódo kerítésper az elmúlt év utolsó hónapjában végérvényesen eldőlt. Minthogy azonban a visszaállított régi polgári törvénykezés más irányú rendelkezéseket tartalmaz, mint a román jogszokás, ennél fogva a reánk nézve eddig kedvező állású perben marasztaló ítélet hangzott el. Ez azonban nem lévén elég, most már a telek jobb oldali kerítésének egy részéről is nekünk kellestven gondoskodni, ilyenformán ez az előre nem látott kiadás még tetemesebben súlyosbodott. De tekintettel arra, hogy a munkabér és a nyersanyagok ára rohamosan emelkedik, ezért ha e nagyobb szabású munkálatokat akarnók megoldani, addigra az így megállapított árak még hatványozottabban megnöveked-

nének. Minthogy pedig az év befejezéséhez is már erősen közeledtünk, szükségessé vált a bekért ajánlatok alapján az azonnali elhatározás és megvalósítás. E munkálatokkal kapcsolatos számlák összege 2.780 P.

b) Csekély összegű megtakarítás jelentkezik az udvarkertünk fenntartására fordított költségeknél. Ennek magyarázatául szolgáljon, hogy a munka dandárját is házilag igyekeztünk elvégezni. Ilyen címen eszközölt kiadásaink 391,09 P.

2. Épületfenntartási költségeink közül egyes tételeknél csekély megtakarítás, míg nem másoknál előre nem látott kiadás következett be.

a) Múzeumi telkünkön a vízvezeték csövezetékei több évtizedes használat alatt igen nagy részben tönkrementek, s emiatt mindegyre széthasadva, itt is, ott is vízfelfakadások történnek. Nagyon elősegíti ezt az a körülmény is, hogy az eredeti, csekélyebb vízbőségű kutak az évek folyamán újabb források bekapcsolásával gyarapítottak, azonban a víznyomás növekedését a régi, elhasználódott csövek ellenállás szempontjából már alig bírják ki. Ehhez járult a múlt év első felének nagy csapadékbősége, amely végeredményben a vízvezeték-kutak vízmennyiségét is növelte. Az évközben mindegyre előforduló felfakadások helyén a régi, megviselt csöveket amennyiben lehetett kicseréltettük, és így az 1942. évi vízvezetési javítási és pótlási munkálatok egymagukban 740,62 P.

b) A zárószámadás d.3. pontjának egyéb összege pedig egy kályha átrakása, villany- és csengőjavítások és lakatosmunkák költségeiből tevődik össze: 530,06 P.

c) Az előirányoztnál hansonlóképpen kevesebb kiadásunk volt az épületjavításokra: 384,54 P.

d) Azonban előre nem látott költségünk keletkezett a légoltalmi rendelkezések következtében elkészített és karba hozott légoltalmi, valamint egyéb biztonsági óvóhelyek munkálataival: 974,73 P.

Ezeken kívül az épületben átalakítási és nagyobb tatarozási munkálatokat nem végezhetünk. Legfőbb oka ennek az a körülmény, hogy az 1941. évi rendkívüli államsegély terhére szabályszerű úton vállalatba adott tatarozási munkálatokat, eltekintve attól, hogy azok menete nagyon hosszasan elhúzódott, a vállalkozó építész nem a kívánságunk szerint, valamint nem a kellő szolidaritással végezte el; emiatt azután a helybeli M. Kir. Államépítészeti Hivataltól, valamint a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól nem egyszer kértük a teljesített és nem teljesített munka felülvizsgálatát. Éppen ezért a vállalkozó teljesítményének átvételével kapcsolatos eljárás tudunkkal még nem záródott le, mivel a vállalkozó az okozott károkat még mindig nem hozta helyre. (Azt hisszük, hogy egyes alvállalkozói által megindított perek még nem

nyervén befejezést, netalán ez is késlelteti a bajok helyrehozását.)

3. Berendezési tárgyainkkal kapcsolatosan jelenthetjük, hogy az év folyamán sok bútorkat hoztuk helyre, és sok olyan berendezési-felszerelési tárgyat készítettünk el, amire nélkülözhetetlenül szükségünk van. Feltett szándékunk, hogy mindent, amit csak lehetséges, házilag állítunk elő, hogy ezzel is mentesítsük költségvetésünket. Ezért választottunk I. osztályú altisztül asztalosmestert, s ezért rendeztünk be még 1941-ben jól felszerelt asztalosműhelyt, és szereztünk be nagy mennyiségű puha és kemény deszka- és egyéb faanyagot. Ennélfogva a lajtorjától elkezdve egészen a szükséges bútordarabokig mindent házilag állítunk elő, úgyhogy legfennebb a szegek, vasalások, záruk és festékek árával terheljük költségvetésünket. Ezen a címen tehát 197,43 P. újjáb kész kiadásról számolhatunk el.

4. Raktárhelyiségeink egy része részben a tatarozási munkálatok kapcsán említett gátló körülmények, részben pedig a tudományos tisztviselőknek katonai szolgálatra való bevonulása miatt nem nyertek teljes és szakszerű berendezést. Ehhez járul az is, hogy egyik altisztünk hetenként egy napot a székely határőrségnél katonai szolgálatot teljesít, a kezelőt s az igazgatót pedig teljesen lekötik az ügykezelési és a szervezési munkák, a múzeumi látogatások növekedésével, továbbá az ősz folyamán fokozottabb mértékben megindult tudományos előadások megrendezésével járó munkaszaporulat. Különösen nagy nehézséget okoz, hogy dr. KOVÁCS Márton gyakornokunk által átrendezni kellett könyvtárunk munkálatai félbenmaradtak nevezetnek katonai szolgálatra való bevonulása miatt.

Egyúttal bejelentjük, hogy többek között egyik olyan alagsori helyiségünkre, amelyet raktárul használtunk, a városi hivatalos bizottság légtalmi óvóhely céljaira a többi közül a legalkalmasabbnak találta, ezért azt teljesen kiürítve, óvóhelyül kellett átalakíttatnunk és berendeznünk. Így raktárhelyiségeink száma eggyel csökkent.

Ettől eltekintve a raktár-célt szolgáló helyiségeink méreteit az alábbiakban soroljuk fel.

A) A földszinten lévő könyv- és levéltári raktár üvegtetővel vízszintesen két részre tagolt egyetlen terem, alsó részének alapterülete 66,5 m², magassága 3,85 m. Ugyanennek felső tagozata az alsó rész méreteivel mindenben megegyezik. Tehát alapterülete 66,5 m², magassága 3,85 m.¹⁰²

B) Az első emeleti padlástérbeli raktárhelyiség 41,75 m² alapterületű és 1,90 m magasságú.

C) A toronyszoba alapterülete 38 m², magassága pedig 5,10 m.

D) Az alagsorban a régiségtári raktár- és preparáló helyiség alapterülete 56 m², magassága 2,90 m.

E) Az alagsori folyosórészletnek részben mindkét, részben csak egyik oldala használható raktárul. Alapterülete 48,70 m², magassága 2,90 m.

F) A légtalmi óvóhely céljaira igénybe vett raktárhelyiség helyett ideiglenesen a padlástérbeli (manzárd) szobácskát rendeztünk be néprajzi agyagedény raktárul. Tekintettel azonban arra, hogy ezt a szobát eredetileg fényképészeti műterem céljaira használjuk, ezért a ruhapolcokat csupán a fal mellett köröskörül helyeztük el. E szoba méretei: alapterülete 25,5 m², magassága 2,90 m.

II. A nyilvántartás

1. Múzeumunkban a következő nyilvántartások vezetettek:

a) **Beszerezési napló**, amely a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Érem- és Régiségára beszerzési naplójának beosztását követi, azonban teljesen átmódosított rovatokkal. Akármennyire is szeretttük volna, bár egynehány évre visszamenőleg utólagosan is elkészíteni, semmiképpen sem volt időbeli lehetőségünk rája, pedig ezt az annyira fontos alapkönyvet használhatóság szempontjából egyáltalában nem pótolja az 1941. évi követett módszer, hogy a beérkező múzeumi anyag az iktatás tárgyát képező jelentésből részletezve bevezetessék a folyamatos iktatókönyvbe.

b) **Leltárkönyveink** az intézmény alapításától, 1879. szept. 15-től kezdve megvannak. Különösen a régebbiek beosztása célszerűtlen, bejegyzései legtöbbször semmitmondók, szakszerűtlenek. Ma már természetesen új leltárkönyveink vannak: 1) a régiségtár, 2) a néprajz, 3) a levéltár, 4) a könyvtár és kéziratár, 5) a képzőművészet, 6) a természetrajz számára. Vezetjük a leltári tárgyak könyvét is. Mindez azonban nem vizsgálható tartalmú, elhatározott szándékunk azonban a régi leltárkönyveket a bennök található sovány adatoknak magukkal a tárgyakkal s az irattár netaláni adataival való összevetése után, előlőről újra elkészíteni. Kétségtelen, hogy ez nem csekély munka lesz, minthogy súlyosbítja a helyzetet az a körülmény, hogy számos darab egyáltalában nincsen leltározva (különösen sok az ilyen levéltári anyag), másokról letöröltött vagy leszakadt a levéltári jelzés, végül pedig a 64 év előtti selejtezésről vagy elkallódásról nincsen semmi feljegyzésünk. E nagy munkát azonban föltétlenül végre kell hajtanunk: Ezzel mind a múzeumi anyagunk tudományos értéke, mind pedig használhatósága nagyot nőne. Hisszük, hogy törekvéseink kellő méltánylásra s így tiszteletteljes folyamodásaink meghallgatásra fognak találni. Ugyanis múzeumi tudományos és segéderők nélkül nemcsak az anyaggyűjtés és feldolgozás terén nem fogunk tudni soha semmiféle

komolyan számbavehető és eredményes munkát végezni, hanem a rendezői munka is menthetetlenül pangásra kényszerül.

c) Ezeken belül **fiókleltárkönyvet** vezetünk a következő alcsoportokról is. Ezek azonban nem annyira a leltári anyag nyilvántartásánál, mint inkább az anyag közt való eligazodhatás útmutatásául szolgálnak. Ilyenek 1) a levéltár hártáry-anyagának jegyzéke, 2) az APOR-levéltár mutatója, 3) Háromszék vármegye levéltári katalógusa, 4) a Régi Magyar Könyvtár nyilvántartási könyve, 5) a kéziratár leltára, 6) a fénykép-gyűjtemény leltárkönyve.

d) **Cédulakatalógusunk**, a könyvtárat és az éremgyűjteményt kivéve, az 1942. évet megelőzőleg nem volt, szándékunk azonban minden osztályunkban bevezetni. Legelőször is a néprajzi gyűjtemény tárgyainak katalógizálásához fogtunk hozzá. Apos megfontolás után megszerkesztett cédulakatalógusunk a népi kerámia gyűjtemény nagy részéről elkészült, a folytatás azonban megakadt a múzeumi segédőröknek katonai kiképzőszolgálatra való bevonulása miatt. (...)

e) Könyvtárunknak csupán betűsoros **cédulakatalógusa** van. A szakmutatók elkészítése munkaerők hiányában eddig nem volt lehetséges. Nagyon kívánatos volna, hogy az ötvenezernél több kötet könyvet, a tizenötözetrel jóval meghaladó aprónyomtatványt és ezeken felüli kéziratot állandóan gondozó, élővé s így hasznossá tevő könyvtárőr gondjaira bízhatnók ezt a ma még többé-kevésbé holt anyagot. Hiszen szerencsés hazatértésünk óta bekövetkezett több, mint tizenháromezer kötetnyi növedékünket az utolsó darabig beletároltuk ugyan, azonban ez a kezelésnek csak a kezdeti fokozata. Hol van bár legalább a legegyszerűbb, a szerző neve szerint készített cédulamutató, hol a beosztás, az elrendezés, hol a könyvekkel és íróikkal köntendő tartalmi ismeretség! De ezenkívül hol van a könyvtár anyagának élővé tétele: a hiányok pótlása, a szükséges megjelent munkák nyilvántartása és fedezet-hoz mért beszerzése, hol a könyvek előkészítése, hol a könyvtár ápolása, szellőztetése, napfénytől óvása, portalanítása! Azután hol van a többi csoportosított mutató, hogy közülük csupán a székelység és a Székelyföld irodalmának, az erdélyi nemzetiségi kérdés műveinek, s az egyéb szakcsoportok munkáinak katalógusát említsük! És végezetül hol van az olvasótermi szolgálat: a könyvtári anyagnak a szakkutatók és az olvasó nagyközönség számára való állandó nyitva tartása!

2. A **leltározatlan anyag** mennyiségét még ma sem tudjuk megmondani, minthogy különösen a könyvtár és a levéltár anyagában, ezen kívül a néprajz, a régiségtár, a történelmi és természetrajzi, valamint csekélyebb részben a képzőművészeti és fénykép-gyűjteményben sok a leltári számmal ellátatlan darab.

Ezekről azonban nem tudjuk, de egyelőre nincsen is időnk utána kutatnunk, hogy leltári számuk letörőldött-e, lehullott-e, vagy egyáltalában el voltak-e látva ilyenekkel. Hatvannégy esztendő sok viszontagsága, legfőképpen azonban a kellő számú rendszeresített munkaerő örökös hiányának átká, nem pedig a lelkiüket is ideáldozó egyes emberek bűne miatt keletkeztek ezek a ma már csak részleteiben helyrehozható hiányosságok. Ha múzeumunknak sikerülend majd elérnie a székelység tudomány szempontjából égetően sürgős megoldásokat, s közöttük azt is, hogy gyűjteményeinek mindenik szakcsoportjának gazdája legyen, abban az esetben majd számba tudjuk venni hiányainkat és leltározatlan növedékünket. Megállapíthatjuk, hogy hatvannégy év alatt mi selejteztetett ki, mi semmisült meg, sőtá talán azt is, hogy egyik-másik darab netaláni illetéktelen kezekbe ment-e át (pl. könyvek).

3. A könyvtári másodpéldányok darabszámát csupán hozzávetőlegesen kíséreljük meg 2500-ban megállapítani. Ez az anyag nincsen rendezve, sőt, ha még darabszám szerint pontosan is ismernők másodpéldány-anyagunkat, mégsem jelentené azt, hogy egyes jelentősebb munkák közül ne tartanók érdemesnek másod-, sőt harmadpéldányokat is beosztani az élővé teendő könyvtárányaghoz. A másodpéldányokról évekkal ezelőtt megkezdett a cédulamutató készítése, ez azonban a mai napig sem nyerhetett befejezést.

III. Anyagi ügyek

1. Az 1942. évre rendszeres költségvetést készítettünk. Igyekeztünk magunkat ennek kereteihez alkalmazni, mégis, hogy voltak eltulodások, lelje magyarázatát e jelentésünk I. fejezetében felsorolt indokokban. Ezek elől kitérnünk részben lehetetlen, részben pedig célszerűtlen lett volna, hiszen a rendkívüli viszonyok rendkívüli helyzeteket teremtenek, amelyekhez alkalmazkodni kötelességünknek éreztük.

2. **1942. évi államsegélyes elszámolásunkat** a következő összevont adatokkal ismertetjük.

Bevételeinket képezte:

- a) Rendes államsegélyünk: 20 000 P.
- b) Néhai DIÓSZEGHY László 80 ezer daraból álló lepkegyűjteményének Erdély megszállt területéről való elszállítására kifizetett összeg visszatérítése, mivel a Külügyminisztérium értesítése szerint az áthozatal nem lehetett végrehajtani: 804,47 P.
- c) Rendkívüli államsegélyünk: 20 000 P.
- d) Könyvtár gyaratítására utalványozott rendkívüli államsegélyünk: 500 P.
- e) Múzeumi építkezésekre gyűjtött támogató-sok: 16 925 P.

Összesen:

58 229,47 P.

Ennek ellenében kiadásba helyeztük:

a) Személyes javadalmazásra, a költségvetés-hez viszonyított megtakarítással: 1615 P.

b) Gyűjtemény-gyarápításra:

A. Vásárlás útján 1) nem könyvtári anyagra: 715,10 P.; 2) könyvtári anyagra: 1054,46 P. Össz.: 1769,56 P.

B. Ásatás és gyűjtő-kutató utak útján

4348,83 P.

c) Dologi kiadásra (a B.) 2–3. pontokat kivéve, a költségvetéshez viszonyított megtakarítással:

A. Irodai kellékekre: 1313,57 P.

B. Fenntartási költségekre:

1) Elhelyezési költségek: 3042,21 P.; 2) Épület- és telekfenntartásra: 5801,04 P.; 3) Gyűjtemények anyagának fenntartási és rendezési költségei: 1168,15 P.; 4) Leltári tárgyak és felszerelés, anyagbeszerzés: 197,43 P.

C. Kiküldetési költségekre: 1788,08 P.

d) Kiadványra és egyéb tudományos jellegű nyomtatványra (megtakarítással): 228 P.

e) Előadások költségeire (megtakarítással):

32,60 P.

f) Építkezési költségekre a M. Kir. Államépítészeti Hivatalnak térítve: 36 925 P.

Összesen: 58 229,47 P.

A kiadási tételek f) pontját különösképpen azzal a körülménnyel indokoljuk, hogy jövő évi építkezésünk egyik sarokpontja annak, amit TELEKI Pál miniszterelnök úr öngyméltósága elébünk szabott. Éppen ezért, amiként 438-1942. szám alatt felterjesztett 1942. évi költségvetésünkbe, valamint munkatervünkbe már beállítottuk, 1940. évi szeptember 30-i emlékiratunkban kifejtett elgondolásaink alapján a múzeum nyugati szárnyának kiépítését határoztuk el. E munkálat kiinduló alapját képezné a rendkívüli államesegély összege, amelyhez hozzájárulnak az egyéb intézmények és alapok támogatásai, tekintettel azonban arra, hogy a segítségünkre siető intézmények nagyobb része csak a jövő évi költségvetésbe tudja segélyezésünket beilleszteni, ezért jónak látjuk nem csekély jelentőségű kezdeményezésünket a jövő évre elhalasztani, annál is inkább, mivel a munkálatok megindításához föltétlenül szükséges alapösszeget is csupán csak az év végére sikerült összegyűjtenünk.

IV. Gyárapodás

1. **Múzeumunk törzsállományát** – miként az elmúlt évi jelentésünkben is megindokoltuk – csupán csak nagyon is hozzávetőleges értékű számokban tudjuk megjelölni. (...)

	Törzsállomány:	Növedék:	Összesen (db.):
könyvtár	51 470	1952	53 466
aprónyomtatványtár	15 087	66	15 153
kézirattár	1066	28	1094
levéltár	300 475	921	301 396
érem- és régiségtári és történelmi gyűjtemény néprajzi gyűjtemény képzőművészeti gyűjt. természetrajzi gyűjt.	32 431	597	33 028
Összesen	429 738	3851	433 589

Külön kell kiemelnünk azt a körülményt, hogy a valóságos szaporulat az itt feltüntetett adatoknál jóval több, tekintettel azonban arra, hogy a kovásznaí és a bálványosvári ásatások anyaga a maga teljes egészében konzerválás és feldolgozás végett felszállított Kolozsvárra, az ásatási munkálatokban társ Erdélyi Tudományos Intézethez, ennélfogva róluk számadatokat jelenteni nem tudunk. Minthogy azonban minden törekvésünkben jóindulatúlag támogató, tudományos és anyagi lehetőségekkel nálunk bőségesebben rendelkező jóbarátunk, az Erdélyi Tudományos Intézet a leletek őt illető részét is a mi múzeumunknak engedí át, ezért a megjelölt ásatásokból előkerült összes tárgyak a mi gyűjteményeink darabszámát és értékét fogják szaporítani. Továbbá a komollai ásatás anyaga, bár legnagyobb részben feldolgozott, mégis még mindig nagy számmal maradtak olyan edénydarabok, amelyek csak az összeragasztás megtörténte után fognak besoroztatni a leltári tárgyak közé Természetesen nagy számmal van még konzerválatlan és így leltározatlan néprajzi anyag is, ami most már csak a jövő évi szaporulatot fogja növelni. Ez az eltolódás a katonai bevonulások miatt következett be.

2. A gyárapodás módja¹⁰³

A szaporulat értékjelölését egyelőre csupán csak a vásárlásoknál tudtuk feltüntetni, tekintettel arra, hogy a kinevezett gyakornokunk (vizsgái miatt) csak áprilisban állhatott be a múzeumi munkába, emellett azután mind ő, mind pedig múzeumi segédőrünk szeptember végével katonai szolgálatra bevonult, ezért tehát az évről éppen a belső munkára felhasználható idejét töltötték intézetünkétől távol. Minthogy tehát az év fele részében csupán két főből álló személyzet látta el az egész múzeum külső és belső ügymenetét, ennél fogva nem volt időnk reá a tárgyi szaporulatnak mér-

legelést és utánjárást megkívánó értékelését úgy végrehajtjuk, hogy az a valószerűségnek megfelelően.

Ezek szerint a gyarapodás módjáról a következő táblázatot állítottuk össze:

	Ásatás és gyűjtés	Vétel	Ajándék	Csere
könyv és füzet	-	73=1054,46 P.	1867	12
aprónyom- tatvány	-	-	66	-
kézirat	-	-	28	-
oklevél	-	-	921	-
érem- és régiségár	419	8=263,50	170	-
néprajzi tárgy	-	30=231,60	149	-
kép, szobor állat, növény, ásvány	-	7=220	70	-
ásvány	26	-	-	5
Összesen	445	118=1769,56	276	12

1) A legnagyobb növekedést tehát a **könyvtári** anyag mutatja. Mind a rendes, mind pedig a külön rendeltetéssel, kegyelmesen megadott rendkívüli államszegély terhére eszközöltünk vásárlásokat. Múzeumunk könyvanyagából hiányzó, közhasználatos könyvsorozatokat igyekeztünk beszerezni, de nem kisebb gondunk volt arra, hogy egyes szakmunkákat is vásároljunk. Gyűjteményünknek ajándékozás útján való növelésére megindított mozgalmunk a folyó évben is nagyon szép eredménnyel járt. Különösen hálás köszönettel kell megemlítenünk azok nevét, akik átérték annak fontosságát, hogy mit jelent intézményünk anyagának önzetlen módon való gyarapítása!

Az 1942. év folyamán legnagyobb ajándékozónk **bárá PETRICHEVICH HORVÁTH Emil** ny. államtitkár, miniszteri rangban, akinek 420 könyvnyi szaporulatot köszönhetünk. A **Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelőségétől** 327 munkát, **dr. BALOGH Jenő** nyug. igazságügyminisztertől 219 művet, **dr. SZILY Kálmán** nyug. államtitkártól 142 könyvet, **KOVÁCS Sándor** ny. ref. esperestől Barótról 126, özv. **CSÁSZÁR Gyulánétól** Kilyénből, első férjének, kilyéni SZÉKELY Györgynek régi családi könyveiből 98, **BOGÁTS Dénes** ny. postafelügyelő 87 darabot ajándékozott. De nem csekélyebb hálaival kell megemlékeznünk azokról is, akik nálunknál kevesebb könyvvel, aprónyomtatvánnyal és kézirattal szaporították könyvtárunk anyagát. M. Kir. TISZA István Tudományegyetem, Debrecen 36 db., M. Tud. Akadémia 34 db., KISS Ferenc, Árkos, néhai dr. KISS Ernő hagyatékából 30 db., NAGYné GYÖRBIÓ Anna, Szentkatolna 48 db., HERPEI János, Sepsiszentgyörgy 27 db., Ipari Tanfolyamok Orsz. Vezetősége, Budapest 22 db., BEBEK Orbán, Budapest 21 db., Országos Magyar Sajtómakara 20 db., Dr. SCHNELLER Károly, Kolozsvár 18 db., M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi

Minisztérium 11 db., M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem, Kolozsvár 18 db., KACSÓ Domokos, Nyárádmagyarós 11 db., dr. KOLOSVÁRY Gábor, Budapest 10 db., Erdélyi Múzeum-Egylet, Kolozsvár 9 db., FARAGÓ József, Sepsiszentgyörgy 9 db., Községi Jegyzői Hivatal, Kisbacon 9 db., dr. DEBRECZY Sándor, Sepsiszentgyörgy 8 db., Erdélyi Szépműves Céh, Kolozsvár 8 db., BALÁZS Márton, Sepsiszentgyörgy 7 db., dr. TUSNÁDI ÉLTHEZ Gyula, Budapest 7 db., BÁNYAI János dr., Székelyudvarhely 6 db., dr. INCZE Gábor, Budapest 6 db., özv. KISS Tamásné, Marosvásárhely 6 db., Fővárosi Könyvtár Igazgatósága 5 db., dr. FERENCZI Sándor Kolozsvár 5 db., LATTYÁK Sándor, Budapest 5 db., Ref. Egyetemes Konvent, Budapest 5 db., dr. BEREI SOÓ Rezső, Kolozsvár 5 db., HOLLÓ Ernő, Sepsiszentgyörgy 4 db., PÉTER János, Kézdivásárhely 4 db., dr. FAZEKAS Jenő, Budapest 3 db. M. Kir. Földtani Intézet, Budapest 3 db., dr. GUNDA Béla, Budapest 3 db., dr. GYULAI Zoltán, Kolozsvár 3 db., Nemzetpolitikai Szolgálat, Budapest 3 db., dr. SZACSVAY József, Budapest 3 db., SZENTKERESZTHEGYI KRATOCHVIL Károly, Budapest 3 db., dr. VISKI Károly, Budapest 4 db., ZÖLD Gábor, Csíkszentiván 3 db., BOGDÁN Gerő és BOGDÁN Károly, Kézdimartonfalva, özv. BOZSIK Ferencné, Sepsiszentgyörgy, dr. CSÍKY Ernő, Budapest, dr. DEGRÉ Alajos, Budapest, DÉRY Múzeum Igazgatósága, Debrecen, dr. ZABOLAI FINNA Béla, Budapest, KOVÁTS Kálmán, Budapest, Magyar Kulturális Egyesületek, Budapest, CS. SEBESTYÉN Károly, Szeged, SÜKÖSD Ferenc, Sepsiszentkirály, Székesfővárosi Statisztikai Hivatal, dr. ROSKA Márton, Kolozsvár, VARGA Nándor, Budapest, Zempléni Fáklya Szerkesztősége, 2-2 darabbal, ARVAY József, Kolozsvár, BARTHA István, Marosvásárhely, BARABÁS Endre, Budapest, dr. BIÁS István, Marosvásárhely, BALOGH Zoltán, Sepsiszentgyörgy, dr. primor BÁNDY Vilmos, Budapest, dr. BOBULA Ida, Budapest, CZAKÓ Károly, Muthpuszta, dr. DEÁK Imre, Budapest, DRUCKER János, Erdélyi Fürdőkongresszus, Marosvásárhely, Erdélyrészi Hangya Központ, Marosvásárhely, FODOR Józsefné, Sepsiszentgyörgy, dr. FELVINCZY Takács Zoltán, Kolozsvár, FERENCZI István, Kolozsvár, vitéz GAÁLI Ernő, Sepsiszentgyörgy, HADNAGY Lajos, Marosvásárhely, dr. ILLYEFALVY I. Lajos, Budapest, ISTVÁN Lajos, Korond, JAKÓ Zsigmond, Kolozsvár, JARITZ András, Budapest, dr. KOVÁCS István, Kolozsvár, dr. K. KOVÁTS István, Kézdivásárhely, KOVÁCS László, Kolozsvár, KOVÁCS László, Déz, KOCSIS Elek, Sepsiszentgyörgy, dr. R. KISS István, Debrecen, JOÓS Imre, Sepsiszentgyörgy, LABONC Vilmos, Maksa, MESTERHÁZY Jenő, Budapest, MOLNÁR Dénes,

Kézdivásárhely, LŐRINCZ Gábor, Szörcse, NAGY Lajos, Középajta, ORBÁN Árpád, Csíkszereda, Ref. Székely MIKÓ-Kollégium, Sepsiszentgyörgy, Ref. Kollégium, Kolozsvár, dr. SIMON Béla, Budapest, SZŐCS Mihály, Kézdivásárhely, TOMPA József, Marosvásárhely, WALTER Gyula, Kolozsvár, ZATHURECZKY Miklós, Budapest, Csíki Lapok Szerkesztősége, Csíki Néplap Szerkesztősége, Erdélyi Helikon Szerk., Erdély Szerk., Ellenzék Szerk., Fotóélet Szerk., Hargitaváralja Szerk., a Hagyomány Szava Szerk., Ifjú Erdély Szerk., Keresztyén Magvető Szerk., Kiáltó Szó Szerk., Kisebbségi Körlevél Szerk., Magyar Élet Szerk., Magyar Népszerűségi Szemle Szerk., Magyar Nép Szerk., Magyar Út Szerk., Magyar Újság Szerk., Páztortűz Szerk., Protestáns Szemele Szerk., Koszorú Szerk., Ref. Szemle Szerk., Segédhivatali Tisztviselők Szerk., Szabolcsi Szemle Szerk., Székely Újság Szerk., Székely Nép Szerk., Székely Szó Szerk., Turul Szerk., Tartalékos Tisztek Lapja Szerk., Az Út Szerk. 1-1 darabbal gyarapította könyvtárunkat.

A sok értékes könyv közül kiemelve még külön is meg kell emlékeznünk a **KOVÁCS Sándor** ny. ref. esperes által adományozott 3 db. 1711. év előtti hungaricumról, valamint **KACSÓ Domokos** tanítóképzési tanuló ajándékát képező 2 db. régi magyar könyvtárhoz tartozó kötetről.

2) **Levélárunk** csupán ajándékozás folytán szaporodott. Növedéke 921 db. Az iratok legnagyobb része 18. és 19. századból eredtek, van azonban közöttük 17. századbéli is. Legértékesebb növedékünk **HAÁZ Rezső** székelyudvarhelyi tanár által adományozott 3 db. nemeslevél, **KACSÓ Domokos** tanítóképzési tanuló ajándéka képpen bekerült 2 db. nemeslevél. Örömmel kell megállapítanunk, hogy erefelé az okleveles anyag nem szokta adásvétel tárgyát képezni. Különben az egyes ajándékozók neve így következnek: **KACSÓ Domokos**, Nyárádmagyarós 238 db., **ZÖLD Gábor**, Csíkszentiván 162 db., **BOGDÁN Gerő**, Kézdimartonfalva 146 db., **ÁDÁMOSI Ferenc**, Nyárádkarácsony 124 db., **HEREPEI János**, Sepsiszentgyörgy 101 db., **MÁTYÁS György**, Zabola 49 db., **FARKAS Mihály**, Torja 43 db., **NAGY Mihály**, Barót 21 db., özv. **BENEDEK Gergelyné**, Kisbacon 10 db., **DEMETER István**, Kilyén 5 db., **TOMPA Zsigmond**, Kisbacon, **KÖNTÉS Ferenc**, Árkos 5 db., **SYLVESTER Bertalan**, Komolló 5 db., **HAÁZ Rezső**, Székelyudvarhely 3 db., **LABONC Vilmos**, Maksa 3 db., **ÁBRAHÁM János**, Sepsiszentgyörgy 1 db.

3) **Érem- és régiségárunk** beletárolt az anyagának legfőbb gyarapodását a komollai ásatás 330 db. konzervált tárgya képezi. Gyűjtőútaink közül pedig tudományos értékelileg legjelentősebb szaporulatot jelent a Bardocról behozott, jórészen palaeolitikori

anyagból 38 db. Ezen kívül az Őrkőről gyűjtött kora bronzkori 25 db. tárgy. Vásárlásaink útján római oltárkő és érmek kerültek múzeumunkba. Az ajándékozók nevét pedig az alábbiakban soroljuk fel: **IMREH Csaba**, Sepsiszentgyörgy 74 db., **BEKE Lajos**, Málnás 29 db., **ANDRÁSI Tivadarné**, Sepsiszentgyörgy 22 db., **BARABÁS Bálint**, Sepsiszentgyörgy 12 db., **FODOR Józsefné**, Sepsiszentgyörgy 2 db., **LABONC Vilmos**, Maksa 2 db., **LŐRINCZ Gábor**, Szörcse 2 db., **BECSÁK Vilmosné**, Olasztelek 1 db., Erdőfülei Ref. Egyház 2 db., **BOÉR Gyula**, Eresztvény 2 db., dr. **FEKETE Sándor** Sepsiszentgyörgy, 1 db., dr. **DERENCZI Sándor** Kolozsvár, 2 db., **FOGARASI János** Sepsiszentgyörgy, 2 db., **GÁL Ferenc**, Sepsiszentgyörgy 1 db., **GYÖRBÍRÓ Gergely**, Szentkatolna 1 db., **ISTVÁN Lajos**, Korond 4 db., **JAKÓ Sándor**, Illyefalva 1 db., **KIRÁLY Gyula**, Szörcse 1 db., özv. **KIRÁLY Istvánné**, 1 db., **KISS Sándor**, Sepsiszentgyörgy 1 db., **KONNÁTH Gerő**, Alsócsernáton 1 db., **LÁSZLÓ Mihály**, Sepsiszentgyörgy 1 db., **MAGYARI Ferenc**, Uzon 1 db., **NAGYNÉ GYÖRBÍRÓ Anna**, Szentkatolna 2 db., dr. **SZACSVAY Gyula**, Budapest 1 db., **VIDA Gézané**, Sepsiszentkirály 1 db.

4) **Néprajzi gyűjteményünk** az elmúlt év folyamán ajándékozás útján, különösen az erdővidéki Magyarhermány faluból nagyon szépen gyarapodott. Különösen hálával tartozunk ezért **ROZSONDAY Ádám** ref. lelkipásztornak, aki a falu népével meg tudta értetni, hogy miért kell a népi élet emlékeit múzeumunknak ajándékozniok. Az ő példás segítségével nagyon megkönnyítette gyűjtőmunkánkat. Mint jellemző esetet említjük meg, hogy **öreg CSOG Ferenc** magyarhermányi fazakasmester teljes műhelyfelszerelését végrendeletileg nekünk hagyományozta. Egy másik öreg fazakas, **CSOG Gergely** pedig még künnlétünk alkalmával átadta műhelyének minden szerszámát, **CSOG J. Ferenc** még ma is dolgozó fazakas kész és félig kész edényeket küldött múzeumunknak, **CSOG Imre** postaügynök pedig a padlásán található minden régi szerszámát nekünk adta. És így tovább. Sőt, más községek lakóiról is csaknem ilyen dicsérrőleg kellene megemlékeznünk. Múzeumunk minden időbeli vezetőségének céltudatos irányítása valóban odáig fejlesztette a SzNM kérdését, hogy azt kicsi és nagy ember egyaránt szereti, és büszke reá, mert az övé: minden székely egyaránt. Különben igaz örömmel számolhatok be arról is, hogy vannak még teljesen romlatlan vidékek, ahová a nagyváros régiségkereskedői vagy a minden népi tárgyat összevásároló műkedvelők még nem tették be a lábukat, s így nem ronghették meg a nép önzetlen gondolkodását, nem teheték üzleti alku tárgyává a nép lelkéből és mindennapi életéből fakadt alkotásaikat.

Ezenkívül különösen dicsérettel kell megemlítenünk FARAGÓ József kolozsvári egyetemi hallgatót, aki az elmúlt nyár folyamán nagy lelkesedéssel látott hozzá sok háromszéki falu bejárásához. Útjának eredménye dicséretre méltó. Nagyon sok értékes darabot szedett össze múzeumunk számára. Az ajándékozás útján való gyűjtéstől eltekintve azonban, itt és ott vásároltunk ugyan, de ezek olyan vidéken történtek, ahol már kevesebb önzetlenséggel találkoztunk. Az ajándékozók nevét alább soroljuk fel:

ROZSONDAY Ádám ref. lelkész és a magyarhermányi leventék 56 db., öreg CSOG Ferenc 24 db., CSOG J. Ferenc 7 db., CSOG Imre 7 db. (Magyarhermány), PÁL Balázs, Nagyborosnyó 9 db., ABRAHÁM Jánosné, Kézdimartonfalva 5 db., özv. BENEDEK Józsefné, Kisbacon 4 db., BODA Sámuel, Kisbacon 4 db., JAKÓ Sándor, Illyefalva 4 db., ALBU János, Illyefalva 2 db., özv. MIHÁLY Sámuelné, Kisbacon 3 db., BOGDÁN Károly, Kézdimartonfalva 2 db., MIKOLA Miklós, Kézdimartonfalva 2 db., vitéz NÉMET András, Kisbacon 2 db., BOGDÁN Gerő, Kézdimartonfalva 1 db., DÁVID Béla, Bibarcfalva 1 db., KERESZTES Sámuel, Kisbacon 1 db., KOVÁCS Sándor, Sepsiszentkirály 1 db., OSVÁTH Dániel, Bibarcfalva 1 db., id. PETŐ Lőrinc, Magyarhermány 1 db. Ref. Egyház, Sepsiszentkirály 1 db., TOMPA András, Magyarhermány 1 db., TOKOS Imre, Magyarhermány 1 db., TOMPA Zsigmond, Kisbacon 1 db., VAJNA Ferenc, Kisbacon 1 db., ZSIGMOND Sándor, Kisbacon 2 db.

5) **Képzőművészeti gyűjteményünk** gyarapítói közül VASTAGH György szobrászművészről kell elsősorban is megemlékeznünk. Ő, aki kiváló jóakarója és sok szép munkával gyarapítója múzeumunknak, ebben az évben elhunyt leányának, VASTAGH Évának művészi, szép alkotását: Mária a gyermek Jézussal gipszszobrát ajándékozta gyűjteményünknek. Utána **VARGA NÁNDOR Lajos** budapesti képzőművészeti főiskolai tanár, múzeumunk legodaadóbb barátja nevét említjük meg. Hat darab művészi metszettel gyarapította az általa rendezni kezdett metszetgyűjteményünket. **LÁSZLÓ Gyula** egyetemi magántanár két művészi rajzával, **DÓCZYÉ BERDE Amál** festőművész né értékes ceruzarajzával ajándékozott meg. **HEREPEI János** múzeumigazgató pedig 46 darab különféle régi metszetet adott nekünk.

Vásárlás útján került tulajdonunkba BORDY András székely festőművész vízfestménye, valamint 6 db. székely katonai tárgyú rézmetszet.

6) Végezetül a **természetrizai gyűjteményről** megemlékezve, itt csak három ajándékozóról: **NAGY Imre** olaszteleki földbirtokosról, **PAPP Dezső** sepsiszentgyörgyi építészről és **GOMBOS József** helybeli lakosról emlékezhetünk meg. E gyűjteményünkön

erősen érzeti hatását az a körülmény, hogy se régész, se néprajzos, se levéltáros komolyan nem érthet a természeti tudományokhoz. Bármennyire is igyekeztünk gyűjtő-kutató utainkon természetrajzi tárgyakat is gyűjteni, ásványi és őslénytani tárgyainkat csak aránylag nagyon kevés, bár tudományos szempontból értékes darabokkal sikerült szaporítanunk. Ilyen irányú gyűjtéseinkben segítőtársunk volt **NAGY Imre** olaszteleki földbirtokos. Különböen természetrajzi tárgyakat vásárlás útján nem szereztünk be.

V. A végzett munka

Az 1942. évben folytattuk a megelőző évben megkezdett múzeumi átszervező munkát, ezenkívül intézetünknek szélesebb alapokra való továbbfejlesztése érdekében megtettük a kellő lépéseket, a székelység múzeuma gondolatáért folytattuk a megkezdett hírvérést, hogy ezáltal is elősegítsük múzeumunk célszerű kifejlődését. De ezzel egyidejűleg végtére is hozzáfoghattunk az oly régóta nélkülözött céltudatos és folyamatos tudományos munkához. Amiként már többször említettük, belső munkatársaink száma csekély, sőt őket is hosszabb idő óta nélkülöznünk kell, katonai szolgálatra való bevonulásuk miatt. Emiatt azután a feladatok egy részét csupán kölcsönkért munkatársakkal tudtuk elvégeztetni, azonban ha munkánk sokkal csekélyebb mértékű is volt, mint amennyit a sürgős utánpótlás érdekében elvégeztünk kötelességünk volna, mégis az elért eredményt, Istennek hála, nem mondhatjuk értéktelennek.

1. Külső munka¹⁰⁴

A. Ásatások

a) Múzeumunk az Erdélyi Tudományos Intézzel karöltve az 1942. év folyamán két ásatást végzett. Az egyik a **kovásznai Tündérvárban** történt feltárás, ennek vezetője dr. FERENCZI Sándor kolozsvári múzeumőr. Az ásatásnak a magyar élet itteni előzményeinek kutatása szempontjából nagy jelentőségű eredménye volt annak megállapítása, hogy a Tündérvár szerepe körülbelül a Kr. utáni 150 táján teljesen megszűnt, és e nem jelentéktelen dák erőd ettől az időtől kezdve pusztulásnak indult. Tehát legalábbis e helyen nem beszélhetünk dák folytonosságról, mint-hogy a dák élet rövidesen a rómaiaknak a Feketeügy mentén való felvonulása idején teljesen megszűnt.

b) Másik közös ásatásunk a Torja község határában levő **Bálványosvárának** feltárása. E munka a folyó évben csak egy részben végeztetett el, azonban máris megállapítást nyert, hogy e vár magyar építmény volt, amelynek keletkezése az eddigi nyomok alapján legalábbis a 12. századra vihető vissza, tehát korábbi időre, mint ahogyan eleddig a székelyeknek Három-

székre való betelepedését feltételezték.¹⁰⁵ Felásatója dr. FERENCZI Sándor kolozsvári múzeumőr volt.

d) Múzeumunk teljesen önálló ásatása a **komoljai római táborhely** feltárása. E nagyszabású munkát SZÉKELY Zoltán, a Székely MIKÓ-Kollégium tanára, múzeumunk tb. öre vezette, felkérésünkre azonban szíves készséggel részt vett a munkálatokban dr. SZILÁGYI János aquincumi mb. igazgató is. E feltárásnak reánk nézve legértékesebb eredménye, hogy megállapítható volt e várnak 150 táján, vagyis abban az időben való keletkezése, amikor a komoljai dák vár megszűnt; élettartama pedig Septimus Severus idejéig, körülbelül 235 tájáig tartott. Tehát ez az eredmény is ellene mond a római élet itteni folytonosságának.

Köszönet illesse mind a három megnevezett barátunkat, akik készsége örömmel jöttek segítségünkre. E munkálatokat intézetünk tudományos tisztviselői is többször felkeresték.

d) Ásatásnak ugyan nem nevezhetjük, mint-hogy a hely erős bolygatottsága miatt rendszeresen ásatunk nem tartottuk érdemesnek, a Sepsiszentgyörgy határában levő **Órkőn** végzett kutatásunkat. Azonban alaposan átvizsgáltuk, és átvágást is eszközöltünk a dombtető bronzkori telepedésrétegén. Ugyanakkor a **Gémvára** nevű határrészt is átkutattuk. Munkánkban részt vettek: HERPEI János, SZÉKELY Zoltán és dr. BALASSA Iván.

e) Ugyancsak ide sorozzuk a **Bardoc** község határában, a Kormos-patak mentében végzett kutatást is. Ez a régebbi kőkor nagyobb számú emlékeinek felbukkanását, valamint őslénytani gyűjteményünk további gyarapodását eredményezte. E kutatást HERPEI János végezte, akinek helyismeretével igen nagy segítségére volt NAGY Imre olaszteleki földbirtoke.

B. Gyűjtő-kutató utak.

Három gyűjtő-kutató utat tettünk a **Felső-Erdővidékre**, közülök:

a) Az elsőn, amely tavasszal rendeztetett, részt vett dr. BALASSA Iván múzeumi segédőrünk és dr. KOVÁCS László kolozsvári mb. egyetemi előadó.

b) A másodikon, a nyár folyamán részt vett HERPEI János, dr. BALASSA Iván és egyik altisztünk.

c) A harmadik alkalommal, az ősz elején csupán dr. BALASSA Iván indult útnak.

Mind a három alkalommal legfőképpen a gombfákra és kiskapukra vonatkozó adatok felkutatása és fényképezése, valamint néprajzi tárgyak gyűjtése, egyházi épületek, levéltárak, könyvtárak és templomi készletek átvizsgálása volt a fő cél.

d) **Sepsiszentkirályra** HERPEI János és BOGÁTS Dénes szállottak ki néprajzi tárgyak gyűjtése és átvizsgálása céljából.

e) **Eresztevényre** dr. LÁSZLÓ Gyula egyetemi magántanár és HERPEI János utaztak az 1943. évben megejtendő ásatás érdekében a környéknek előzetesen alaposan való átvizsgálásáért és vonatkozó adatok gyűjtéséért. Ugyanakkor átkutatták a környékbeli falvak temetőit kopjafás emlékeket keresve és fényképezve. Egyúttal a templomokat, egyházi levéltárakat és klenódiумokat is megvizsgálták.

f) **Illyefalvára** SZÉKELY Zoltán és dr. BALASSA Iván szállottak ki néprajzi és történeti vonatkozású tárgyakat gyűjteni.

g) **Csíkzögödre** dr. LÁSZLÓ Gyula egyetemi magántanár és SZÉKELY Zoltán utaztak bronzkori és kora vaskori telep megvizsgálása céljából.

h) **Csíkсомlyóra** dr. BALASSA Iván ment néprajzi tanulmányútra.

i) **Kézdivásárhelyre** dr. BALASSA Iván utazott, az ottani fazakasság tanulmányozása céljából.

j) HERPEI János a Bálványosváron folyó ásatások megtekintése alkalmával **Kézdivásárhelyen** az egyházi levéltárakat, anyakönyveket és a templomi készleteket tanulmányozta át.

Ide számíthatjuk még FARAGÓ József kolozsvári egyetemi hallgatónak hosszabb ideig tartó kétszeri kiszállását:

k) Egyik útja a **Feketetűgy alsó folyása melléki községekbe** vezetett, ahol néprajzi s történelmi vonatkozású tárgyakat és levéltári és könyvtári anyagot szedett össze.

l) Másik útját **Erdővidékre** irányította, ahol néprajzi anyagot gyűjtött.

m) SZÉKELY Zoltán múzeumőr dr. PAULO-VICS István debreceni egyetemi nyilv. rendes tanár kíséretében végigjárta a **háromszéki és Udvarhely megyei római limest**. Útjuk eredményeképpen Énlakáról római oltár és faragott építészeti kö emlékek kerültek múzeumunkba.

2. Belső munka

A. Ügykezelői munka

a) Múzeumunk ügykezelése a nagy munkatorlás és munkaerőhiány ellenére is rendszeresen folyt. Rendes iktatókönyvünk iktatószáma 1287 ügy kezelését és elintézését bizonyítja, azonban az iratok valóságos száma ennél sokkal több, minthogy számhoz vett iratelintézesek is történtek. A kezelésünkben lévő Háromszéki Székely Tanalap elintézett iratainak iktatószáma 94 volt.

Egyúttal jelentjük, hogy a kezelés könyveikhez tartoznak a fent megjelölt két iktatókönyvön kívül annak segédkönyvét képező név- és tárgymutató, továbbá a postakézbécsítő könyv, amelybe minden kimenő irat bevezetést nyert.

b) Az anyagi ügyek kezelése szabályszerű, előírt módon történik: 1) kiutalás, 2) pénztárkezelés, és 3) ellenőrzés folyamattal. Az előírás szerinti pénztárkönyvet szabályszerűen vezetjük.

B. Tudományos és rendezői munka

a) A gyűjtemény anyagának **konzerválása** érdekében kérésünkre lejött MÉRI István, az Erdélyi Tudományos Intézet szaktisztviselője. Kétheti itt tartózkodása alatt a cseréptárgyak tisztításának, ragasztásának és kiegészítésének, továbbá a vastárgyak konzerválásának, az ezüst és bronz pénzek tisztításának legkorszerűbb eljárásaira megtanította SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr és KOCISIS Elek I. oszt. altisztet. Ettől kezdve az ilyenemű munka is állandóan folyik.

b) A komollai anyag **feldolgozását** és **rendezését** SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr végezte.

A néprajzi gyűjtemény kerámiai részének rendezését, katalógizálását és fényképezését dr. BALASSA Iván folytatta addig, amíg be nem vonult katonának.

A könyvtár anyagának rendezését dr. KOVÁCS Márton kezdte el, azonban munkáját nem fejezhette be.

A tárgyak leltározását a régészeti anyag kivételével FADGYAS Anna kezelő végezte, míg nem a régészeti anyagot SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr vezette be a szakleltárkönyvbe.

Az idegen megkeresésekre a levéltári kutatókat BOGÁTS Dénes ig.-vál. tag végezte.

A szépművészeti anyag metszetgyűjteményének rendezését szíves barátságból VARGA NÁNDOR Lajos budapesti képzőművészeti főiskolai tanár kezdte el. Munkája folytatását az 1943. évre vállalta.

c) A múzeum által rendezni szokott **tudományos és népszerű előadásorozat** keretén belül az egyes előadásokat szaporítani igyekeztünk, úgy, hogy az ősztől kezdődően minden hétre osztottunk be egy-egy előadást. Ilyenformán tehát a következő előadásokat hirdettük meg:

1) 1943. nov. 15-én dr. LÁSZLÓ Gyula kolozsvári múzeumőr: *A kolozsvári testvérek Szent György-szobra*. (Vetített képekkel.)

2) 1942. nov. 21-én dr. FERENCZI Sándor kolozsvári múzeumőr: *Bálványosvár és a bálványosvári ásítás*. (Vetített képekkel.)

3) 1942. nov. 28-án SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr: *Háromszék római telepedésének kialakulása*. (Vetített képekkel.)

4) 1942. dec. 5-én dr. KONSZA Samu tb. igazgató-őr: *Az új romantikus drámaírás*.

5) 1942. dec. 12-én dr. N. BARTHA Károly debreceni egyetemi magántanár: *Népi hagyományaink értékének mélyebb értelmezése*. (Betlehemes bemutatással.)

6) 1942. dec. 18-án HERPEI János múzeum-igazgató: *A SzNM munkaterve*.

d) Az elmúlt esztendőben *A SzNM Kiadványai* sorozatunk második számaképpen kiadtuk dr. BÁNYAI János: **A székelyföld palaeobotanikája** című füzetünket. Ezt a 22 lap terjedelmű 8° nagyságú tanulmányt Szegeden nyomattuk ki.

e) Egyéb tudományos jellegű munkálkodásunk közé soroztuk a múzeumi tisztviselők irodalmi munkáit, amelyeknek korlátozott számát befolyásolta az a nagy elfoglaltság, amely a nyugodt dolgozásra jóformán semmi időt sem hagyott.

HEREPEI János igazgatónak az 1942. év folyamán nyomtatásban megjelent tanulmányai és egyéb dolgozatai:

1) **SIKÓ János kolozsvári iskolamester** (*Erdélyi Múzeum* 1942:132–36)

2) **Herdó** (*Erdélyi Múzeum* 1942:136–137)

3) **Pártolkodó** (*Erdélyi Múzeum* 1942:137)

4) **Hacsér, harcser** (*Erdélyi Múzeum* 1942:137–138)

5) **Eredj a sóhivatalba** (*Erdélyi Múzeum* 1942:138)

6) **Újabb adat az erdélyi legyeződíszes könyvkötés korának és eredetének meghatározásához** (*Erdélyi Múzeum* 1942:251–55)

7) **FARKAS János könyvkötő** (*Erdélyi Múzeum* 1942:255–56)

8) **Néhány XVII–XVIII. századbeli kolozsvári könyvkötő** (*Erdélyi Múzeum* 1942:256–257)

9) **BÁCSI István kolozsvári nyomdász** (*Erdélyi Múzeum* 1942:363–67)

10) **A gyulafehérvári fejedelmi nyomda történetéhez** (*Erdélyi Múzeum* 1942:367–81)

11) **TÓTFALUSI KIS Mikósrá és családjára vonatkozó újabb adatok** (*Erdélyi Múzeum* 1942:381–87)

12) **COMPACTOR János deák** (*Erdélyi Múzeum* 1942:472–76)

13) **XVIII. századbeli kolozsvári könyvkötők** (*Erdélyi Múzeum* 1942:476–76)

14) **PÁLDI István nyomdászágának legelső adata** (*Erdélyi Múzeum* 1942:476–80)

15) **Nyomdai regula. XVIII. századbeli nyomdászemlék** (*Erdélyi Múzeum* 1942:480–82)

16) **SZENCZI Kertész Ábrahám eltávozására Kolozsvárról** (*Erdélyi Múzeum* 1942: 480–82)

17) **A fejedelemasszony radnóti könyvtára** (*Erdélyi Múzeum* 1942:483–83)

18) **GÖNCZI György halálának és BÁNFFY-HUNYADI Benedek püspökké választásának időpontja** (*Erdélyi Múzeum* 1942:567–68)

19) **Virágkő** (*Erdélyi Múzeum* 1942:567–68)

20) **Könyvészeti tanulmányok** (*Erdélyi Tudományos Füzetek* 143. sz. 1942, Kolozsvár, 65 lap)

21) **MÁRTON Péter** bá levele kedves leányához (Pásztortűz 1942:24–25)

22) **VASTAGH Éva** (Székely Nép 1942. jan.)

23) **DIÓSZEGHY László** (Székely Nép 1942. márc. 20.)

24) **Felhívás a szünidőre hazatérő ifjúsághoz s a nyári pihenőre falura látogató székely véreinkhez** (Székely Nép 1942. jún. és különnyomatban is)

25) **A SzNM komollai ásatása** (Székely Nép 1942. júl.)

26) **A földmívelésügyi miniszter adománya** (Székely Nép 1942. nov. 6.)

27) **VARGA NÁNDOR Lajos** (Székely Nép 1942. nov. 29.)

28) **A Székely Nmezeti Múzeum levele három vásárhelyi diákhöz** (Székely Szó 1942. jún. 9.)

Ezekon kívül számos olyan apró cikke jelent meg a napilapokban, amelyek a SzNM érdekében hírverésül szolgáltak.

Sok kéziratban levő dolgozata is van, amelyeknek egy része már sajtó alá is került.

BOGÁTS Dénes ny. postafőfelügyelő ig.-vál. tag, tb. levéltárosnak az 1942. évben befejezett kézirat munkássága:

1) *Adatok a háromszéki földrengésekhez a legrégebb időktől napjainkig*

2) *Háromszéki mezőgazdasági, kereskedelmi és ipari oklevélszótár*

SZÉKELY Zoltán, a Székely MIKÓ-Kollégium rendes tanára, tb. múzeumőr 1942. évben következő tanulmányait fejezte be, ezeknek egy része különben már sajtó alatt is van:

1) *Háromszéki római települések kialakulása*

2) *Egy Csík megyei népvándorlás kori lelet* (Megjelenik a *Folia Archaeologica* VII. kötetében)

3) *A komollói erődített tábor. A SzNM 1942. évi ásatása* (Megjelenik az Erdélyi Tudományos Intézet és a SzNM közös kiadványaként)

4) *Kelet-Dacia limes kérdésének tisztázása*

5) *Egy Csík megyei görög éremlelet*

Dr. BALASSA Iván múzeumi segédörnek 1942-ben következő dolgozatai jelentek meg:

1) **Az a-zás a kolozsvári Hóstát nyelvben** (Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből. 5. szám. 1942. Kolozsvár. 1–15)

2) **Különös hangszűrés Kolozs megyéből** (Magyar Nyelv 1942:57–58)

3) **Csüg-büg–Csög-bög** (Magyar Nyelv 1942:116–117)

Dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakornoknak 1942-ben megjelent könyve:

A felsőöri magyar népsziget (Település- és Népiségtörténeti Értekezések 6. szám. 1942, Budapest. 1–20)

FADGYAS Anna kezelő a székely kézimunkákhoz gyűjtött levéltári adatokat.

Rajtuk kívül, bárha nem tartozik intézetünknek se rendes, se tiszteletbeli tisztviselői közé, mégis meg kell emlékeznünk VARGA NÁNDOR Lajos budapesti képzőművészeti főiskolai tanár egyik munkájáról, amely nagyon szoros összefüggésben van múzeumunkkal. VARGA professzor, aki minden szünidejét idehaza, múzeumunkban és múzeumunk érdekében teljesített önzetlen munkában tölti, az 1942 évben kiadta **Régi fametszetes magyar vagy magyar vonatkozású könyvek (1493–1599) a Sepszi-Szent-Györgyi SzNM-ban**, amelyeket sorba szedett, megrajzolt, saját kezűleg és munkatársai segédelmével fa-dúcokba metszett és kinyomtatott VARGA NÁNDOR Lajos – Bvda MCMXLII Pest – 4° 1–443. lap.

VI. Gyűjteményeink látogatottsága

1.

a) Múzeumunk kiállított anyagának megtekintésére rendes és rendkívüli látogatási időt állapítottunk meg. Mégpedig rendes látogatási idő: a hivatalosan megállapított ünnepeket kivéve, minden hétköznapon délelőtt 9-től 12 óráig, vasárnap pedig 10-től 12 óráig; rendkívüli látogatási idő: április 16-tól október 15-ig terjedő félévben minden hétköznap délután 3-tól 5 óráig.

b) Az 1942. évben összeszámolt 6451 egyén tekintette meg gyűjteményeinket. Múzeumunk leglátogatottabb ideje az évnek július–augusztus hónapjai, de az április–június, továbbá szeptember–október hónapok is eléggé forgalmasak voltak, azonban a november-től márciusig terjedő időben összesen csak annyi látogató fordult meg, mint a közepes forgalmasságú május hónapban. Oka ennek a kiállítási termék fűtetlensége. Bár az eddigi szűk esztendővel ellentétben szándékunkban volt a termeket enyhe hőmérsékletre felfűteni, azonban megakadályozott ebben az a nagy nehézség, amely a lekötött famennyiségnek szállítása körül felmerült.

c) Csoportos látogatásként, a tanárok, avagy tanítók vezetésével jött tanulócsoportoktól eltekintve az év folyamán összesen 1001 főből álló 22 csoport kereste fel múzeumunkat, e látogatások pedig főképpen katonák, levették, népművelési előadások látogatói és falusi gazdák csoportjai voltak.

d) Iskolai látogatások az év folyamán 56 ízben történtek, mégpedig a sepsiszentgyörgyi Székely MIKÓ-Kollégium 917 növendékkel

Állami Polgári Fiúiskola 320 növendékkel
Református Polgári Leányisk. 271 növendékkel
vidéki, főképpen pedig megyebeli elemi iskolák 118 növendékkel

Református Tanítóképző Intézet 98 növendékkel
sepsiszentgyörgyi Református Népfőiskola 91 növendékkel

Előpatakon tartózkodó hamburgi iskolás leánycsoport 77 növendékkel

sepsiszentgyörgyi Állami Elemi Népiszkola 50 növendékkel

sepsiszentgyörgyi Katolikus Polgári Leányiskola 25 növendékkel

Összesen: 1982 növendék tekintette meg gyűjteményeinket.

e) Belépődíjúl a rendes látogatási időben személynként 40 fillér, a rendkívüli látogatási időben pedig 60 fillér összeget állapítottunk meg. Falusi kisgazdáktól, diákoktól, tiszti rangban nem lévő katonáktól, akár csoportosan, akár pedig egyenként jönnek, a rendes látogatási időben belépti díjat nem szedtünk. Ezenkívül teljesen díjtalan látogatási időnek állapítottuk meg a nyári félévre a szombat délutánt, míg a téli féléldre szombat délelőttöt.

f) Könyvtárunkkal kapcsolatosan rendes könyvkiadást vagy olvasóórát mindaddig nem tarthattunk, amíg múzeumunknak állandó könyvtárosa nem lesz. Könyvet jelenleg kölcsön ki nem adunk, ha néha valamelyik iskolának nincsen reá szüksége. Ezzel szemben a délelőtti és a délutáni hivatalos órák alatti időben irodánkban való használatra készségesen rendelkezésül bocsátjuk a szükséges műveket. Ugyanígy járunk el a kéziratirai és levéltári kutatókkal. Az elmúlt év folyamán hányan és hányszor vették igénybe e gyűjteményeink anyagát, kellő személyzet hiányában nincsen lehetőségünk róluk nyilvántartást vezetnünk.

VII. A múzeum személyzete

A.

a) Államilag kinevezett tudományos tisztviselők:
1) HERPEI János múzeumigazgató, egyetemi végzettséggel.

2) Dr. BALASSA Iván I. oszt. múzeumi segédőr, egyetemi végzettséggel. (2 éves katonai szolgálatát teljesíti.)

3) Dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakornok, egyetemi végzettséggel. (2 éves katonai szolgálatát teljesíti.)

b) Államilag kinevezett kezelő: FADGYAS Anna, polgári iskolai végzettséggel, a kezelő beosztás mellett tudományos segédszemélyzeti munkakörrel is.

c) Államilag kinevezett altisztek, szolgák:

1) KOCSIS Elek I. oszt. altiszt, 1 polgári iskolai osztály végzettséggel.

2) FODOR Józsefné JÁNI Anna kisegítő szolgáló elemi osztály és 1 évi ismétlő iskolai végzettséggel.

B. Tiszteletbeli tisztviselők

Az államilag kinevezett tisztviselőkön kívül múzeumunknak még 10 tiszteletbeli óra van, javarészen középiskolai tanárok. Közülük azonban csupán

1) BOGÁTS Dénes ny. postafőfelügyelő jár be minden délelőtt. A családtörténeti és egyéb levéltári kutatásokat végzi.

2) SZÉKELY Zoltán államilag kinevezett Székely MIKÓ-kollégiumbeli rendes tanár. Múzeumunkba a délutáni órákban rendszeresen bejár. Főképpen római régészettel foglalkozik.

A többi tb. múzeumőr egyáltalában nem dolgozik a múzeumban.

C. A személyzet havonkénti javadalmazása

1) HERPEI János igazgató VII. fiz. osztálybeli bruttó járandósága 544,22 P.

2) Dr. BALASSA Iván múzeumi segédőr IX. fiz. osztálybeli bruttó járandósága 321,30 P.

3) Dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakornok bevonulása miatt fizetése nem folyósítatik.

4) FADGYAS Anna kezelő bruttó járandósága 204,74 P.

5) KOCSIS Elek I. oszt. altiszt bruttó járandósága 131,73 P.

6) BARABÁS Jenő II. oszt. altiszt bruttó járandósága 183,23 P.

7) FODOR Józsefné JÁNI Anna kisegítő szolgáló bruttó járandósága 109,30 P.

Összesen: 1494,52 P.

VIII. Múzeumi főépületünk tovább építésére befolyt összegek

Tisztelettel jelentjük, hogy 1942. évi rendkívüli államsegélyünknek kegyelmesen tartalékolni engedélyezett teljes összege 20 000 P.

Báró BÁNFFY Dániel m. kir. földművelésügyi miniszter úr által tárcája terhére engedélyezett államsegély összege: 9925 P.

A Magyar Nemzeti Bank által adományozott 5000 P.

Az Országos Idegenforgalmi Propaganda Munkaközösség által megszavazott 2000 P.

Összesen: 36 925 P.

Az eddig befolyt összegekhez egyebünnen is remélünk támogatást nyerni, hogy így felépíthessük a SzNM számára nélkülözhetetlenül szükséges további férőhelyeket. Az új épületszárny tervének elkészítésére KÓS Károly országos hírvé építész-mérnököt kértük fel, aki azt el is vállalta.

Mély tisztelettel kérjük, hogy 1942. polgári évről készített jelentésünket jóváhagyólag tudomásul venni kegyeskedjenek.

6. Összefoglaló jelentés a SzNM 1943. évi működésének állapotáról

Intézményünk keretében megindított rendszeres munkálkodásunkat az 1943. évben még fokozottabb mértékben sikerült folytatnunk. Éppen ezért a megelőző évinél több teljesítményről számolhatunk be, annak ellenére, hogy dr. BALASSA Iván múzeumi segédőrünk egész éven által, dr. KOVÁCS Márton gyakornokunk az év háromnegyed részében, továbbá KOCSIS Elek I. osztályú és BARABÁS Jenő II. osztályú altisztünk a nyári és az őszi hónapokban több-kevesebb megszakítással katonai szolgálatot teljesített.

E nehézségeink, valamint az egyébképpen is csekély létszámú tisztviselői kar munkájának pótlására, helyesebben egy-egy önálló tudományos feladat megoldására felkértük dr. LÁSZLÓ Gyula egyetemi magántanár, ETI intézeti tanárt, valamint dr. FERENCZI Sándor kolozsvári tudományegyetemi múzeumőrt. Ezenkívül dr. VISKI Károly budapesti egyetemi ny. rendes tanár megértő jóindulata folytán három tanítványa: GAÁL Károly, KOVÁCS Ágnes és VAJDA László több hónapon keresztül múzeumunk keretében részben gyűjtő, részben pedig rendező munkát végzett. A nyári és az őszi évszakok nagy idegenforgalmának zökkenésmentesen való lebonyolítására BALOGH Zoltán VI. gimn. o. tanulót és GÁBOR Tamás egyetemi hallgatót foglalkoztattuk. A végzett nagy munkában a múzeum itthon maradt csekély személyzetén kívül BOGÁTS Dénes tb. levéltárosunk és dr. SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőrünk, valamint szabadsága ideje alatt a katonai szolgálatot teljesítő dr. BALASSA Iván múzeumőrünk osztozott. Csak így és csakis ilyen módon tudjuk felmutatni azt az eredményt, amelyről az alábbiakban számolunk be. Természetes, hogy a SzNM-ra, mint a jövődöbéli Székely Tudományos Intézetre, az elvégzett munkánál sokkalta nagyobb feladatok várnakoznak, azonban mindazok megoldása erőnket már meghaladta volna. Ennélfogva a teljes felkészültséggel való dolgozás érdekében most még csak az alapokat tudjuk és igyekezzük lerakni, bízva abban, hogy a Székelyföld és a székely jövődöb érdekében talán a létkérdést is érintő, mind tudományos, mind pedig gyakorlati irányban is működő Székely Tudományos Intézet talán a minél közelebbi jövődöbön megvalósulást nyer!

I. A múzeum telke, a helyiségek, az elhelyezések

1. **A múzeumi telken** a most elmúlt év folyamán semmiféle nagyobb méretű beruházást nem eszközöltünk, jóllehet szándékunkban volt már nagyon szűknek bizonyult épületünk kelet–nyugati szárnyát kiépíteni. Két év óta ezért takarékoskodtunk minden kiadásunkkal, erre a célra tartalékoltuk minden fölösleges pénzünket, és erre gyűjtöttük a külső adományokat is. Tekintettel azonban arra, hogy időközben az anyagárak rohamos emelkedése miatt a KÖS Károly által készített tervezet költségel-méretezése legalábbis háromszoros árban lett volna fedezetet, ezért a kellő anyagárak hiánya miatt felsőbb hatóságaink nem hagyták jóvá építkezési tervünket.

a) Ennélfogva tehát a fenti főcím alatt elsősorban csupán a telek- és épület-karbantartási (udvarkert-fenntartás, szobafestés, mázolás, meszelés, fedélzet-, ablak-, ajtó-, kályha-, zár-, villany-, vízvezeték-, klozetjtávítás miatti) költségek évenként visszatérő kiadásait számoljuk el: 1776,88 P.

b) Ehhez járul a légoltalmi óvóhely felszerelése: 394,90 P.

c) valamint új kerítés-részlet készítése: 400 P.

2.

a) **Berendezési tárgyainkkal** kapcsolatosan jelenthetjük, hogy az év folyamán házilag sok bútort hoztuk helyre, továbbá csekély anyagi költség árán többet házilag előállítottunk. Ezen a címen történő elszámolásunk mindössze: 570,40 P.

b) Ezenkívül azonban teljesen új berendezési tárgyakkal is gyarapítottuk állományunkat. Mégpedig egyik raktárhelyiségünket teljesen új puha-falpolcokkal szereltük fel: 2985 P.

c) Kiállítási tárgyaink elhelyezésére néprajzi, állatári és könyvtári anyag számára különböző méretű, részben puha-, részben pedig keményfából készítettett új üveges szekrényeink előállításai, illetőleg beszerzési költsége: 9598 P.

d) Irodai- és dolgozóhelyiség teljes bebútorozására keményfából készítettett kézikönyvtári, irattári, ügykezelési szekrények, asztalok, székek beszerzési ára: 6872 P.

e) Két új raktárszekrény költsége: 1900 P.

f) Tüzelőkályha árában: 398,40 P.

3. **Raktárainknak** új polcokkal való berendezését a most elmúlt év folyamán a már eddig is kijelölt helyiségekben tovább folytattuk. Így várják már az új munkalehetőségek az új munkászekereket.

A) A földszinten levő könyv- és levéltári raktár üvegtetővel vízszintesen két részre tagolt egyetlen terem, alsó részének alapterülete 66,5 m², magassága

3,85 m. Ugyanennek felső tagozata az alsó rész méreteivel mindenben megegyezik. Tehát alapterülete 66,5 m², magassága 3,85 m.106

B) Az első emeleti padlástérbeli raktárhelyiség 41,75 m² alapterületű és 1,90 m magasságú.

C) A toronyszoba alapterülete 38 m², magassága pedig 5,10 m.

D) Az alagsorban régiségtári raktár- és preparáló helyiség alapterülete 56 m², magassága 2,90 m.

E) Az alagsori folyosórészletnek részben mindkét, részben csak egyik oldala használható raktárul. Alapterülete 48,70 m², magassága 2,90 m.

F) Padlástérbeli raktárhelyiségünk a néprajzi agyagművesség számára. E szoba alapterülete: 25,5 m², magassága 2,90 m.

II. A nyilvántartás

1. Múzeumunkban a következő nyilvántartások vezetettek:

a) **Beszerezési napló.** 1941. év óta rendszeresen vezetjük. (E nagyon lényeges alapkönyvet – munkaerők hiánya miatt – mind e mai napig nem sikerült az 1941. évet megelőző esztendőkre is visszamenőleg elkészíteni. Ennélfogva az időnként szükséges régebbi adatokat mindég az iktatókönyv megfelelő rovatából kell kikeresgelnünk.)

b) **Leltárkönyveink** 1879. szept. 15-től kezdődőleg megvannak, azonban különösen az 1880–90-es évből beosztása célszerűtlen, bejegyzéseik nagyon sok esetben semmitmondók, kezelhetőségük pedig módfelett nehézkes. Legújabb leltáraink részletesek és eléggé célszerűek. Külön leltárkönyveket vezetünk mindenik múzeumi főcsoportunkról. Van tehát 1) régiségtári, 2) néprajzi, 3) levéltári, 4) könyvtári és kéziratári, 5) képzőművészeti, 6) természetrajzi leltárkönyvünk.

c) **Fiók leltárkönyveink** vannak a következő alcsoportokról: 1) a levéltár hártárára írt darabjairól, valamint 2) az APOR-levéltár iratairól, továbbá 3) a vármegyei levéltár anyagáról, 4) a Régi Magyar Könyvtár köteteiről, 5) a kéziratár egyes példányairól, 6) a fényképgyűjtemény lemezeiről és másolatairól.

d) **Cédulakatalógusunk** csupán könyvtárunk, éremgyűjteményünk és népi kerámiánk anyagáról készült. Természetesen ezekben a csoportokban is hatalmas elmaradásunk van, hiszen egyáltalában senki sincsen, aki e munkát elvégezhesse. Maholnap ott állunk, hogy a könyvtár anyagában teljesen lehetetlen lesz bármit is megtalálnunk, minthogy emberhiány miatt nemcsak szakkatalógust nem tudunk készíteni, hanem arra sem jut időnk, hogy a leltározott újabb beszerzésekről bár betűsoros mutatót készíthessünk.

2. **A leltározatlan tárgyak** mennyiségét még ma sem tudjuk megmondani, minthogy nincsen időnk a 65 év óta begyűlt hatalmas anyagot a leltárkönyvek adataival összehasonlítani, megállapítandó nemcsak azt, hogy az évtizedek folyamán netalán mi nem jegyeztetett fel, hanem azt is, hogy mi semmisült meg, vagy mi selejteztetett ki.

Különben az elmúlt két esztendő leltározatlan darabjaiul nevezhetjük meg:

a) a régiségtár anyagából: a kovásznai Tündérvár és a torjai Bálványosvár ásatása alkalmával előkerült leleteket, amelyeket az ásatást végző, azonban másfél év óta katonáskodó dr. FERENCZI Sándor múzeumőrnek nem volt érkezése számbavenni. Tehát darabszámukat csak bizonytalanul becsülhetjük 250 db.-ra;

b) a néprajz anyagából JÓZSEF Dezső tanár firtosváraljai gyűjtése, amelyet a rossz közlekedési viszonyok miatt még nem lehet beszállítani: kb. 50 db.;

c) a természetrajz anyagából az 1943. évi őslénytani tárgyak és kőzetek: mintegy 100 db.;

d) a levéltár anyagából: az alsócsernátoni DAMOKOS-levéltár kb. 3000, Bereck község levéltára kb. 2000 és az Erdővidéki Ref. Egyházmegye levéltára kb. 10 000 db., összesen mintegy 15 000, stb.;

e) a könyvtári anyagból: BALÁS Gábor budapesti ügyvéd gyűjtése kb. 2500 kötet és az Erdővidéki Ref. Egyházmegye könyvtárából kb. 250 kötet, együtt mintegy 2750 kötet.

3. **A könyvtári másodpéldányok** darabszámát a pontos számbavételig hasonlóképpen csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani, anyagukat mintegy 3000 kötetre becsülve.

III. Az anyagi ügyek

1. Az 1943. évre előírt szerinti költségvetést készítettünk, amelyet kivételes helyzetünkre és csekély munkaerőnkre való tekintettel felettes hatóságunk változtatás nélkül jóváhagyott.

2. 1943. évi államsegélyes elszámolásunkat a következő adatokra összevonva idézzük:

Bevételeinket képezték:

a) rendes államsegélyünk	20 000 P.,
b) a pénzügyigazgatáságtól visszautalt illetékegyenérték	501,48 P.,
c) GÁBOR Áron-kiállításunk belépti díjai	2357,98 P.,
d) rendkívüli államsegélyünk	20 000 P.,
e) könyvtárgyárapítási rendkívüli államsegélyünk	1000 P.,
f) a M. Kir. Államépítészeti Hivataltól visszatért tartalékolásunk	20 000 P.
Összesen:	63 408,46 P.

Ennek ellenében kiadtunk:

- a) Személyi javadalmaszásra 3173,10 P.
b) Gyűjteménygyarapításra: Vétel útján 1) nem-könyvtári anyagra 785,40 P., 2) könyvtári anyagra 569,80 P., össz.: 1355,20 P.; ásatás és gyűjtő-kutatóutak útján: 5971,72 P., össz.: 7326,92 P.
c) Berendezésre és felszerelésre: A) kiállítási szekrényekre, raktárpalcokra, irodai berendezésre 21 753,40 P., B) laboratóriumok, továbbá ásatások és természetrajzi gyűjtések műszereire és egyéb felszerelés tárgyai 15 089,55 P., C) szakkönyvtár-gyarapításra 3152,05 P., D) metszetgyűjtemények dobozaira 605 P., össz.: 40 600 P.
d) Dologi kiadásra:
A. irodai kellékekre 2029,15 P.,
B. fenntartási költségekre: 1) elhelyezési költségekre: 4410,04 P., 2) épület- és telekfenntartásra 2171,78 P., 3) gyűjtemények anyagának rendezési és fenntartási költségeire 1249,76 P., 4) GÁBOR Áron-kiállítás rendezési költségeire 1299,43 P., össz.: 9131,01 P.,
C. kiküldetési költségekre: 559,28 P., össz.: 11719,44 P.
e) kiadványra 189 P.
f) kerítéskészítésre 400 P.
Összesen: 63408,46 P.

IV. Gyarapodás

1. **Múzeumunk törzsszállományát** még mindég csak hozzávetőleges értékű számokban tudjuk megjelölni. Oka ennek az a körülmény, hogy személyzetünk mindenkori elégtelen száma miatt a leltári tárgyak teljes számbavételét soha sem volt időnk végrehajtani. Ezért gyűjteményeink valószínűleg törzsszállományát és 1943. évi növedékét az alábbi adatokban részletezzük:

	<i>Törzsszállomány</i>	<i>Növedék</i>	<i>Összesen (db.)</i>
Könyvtár	53 422	1588	55 010
aprónyomtatványtár	15 153	34	15 187
kézirattár	1094	3	1097
levéltár	301 396	2279	303 675
érem- és régiségtár és történelmi gyűjtemény néprajzi gyűjtemény	33 028	317	33 345
gyűjtemény képzőművészeti gyűjt. természetrajzi gyűjt.	8400	559	8959
Összesen:	1698	1328	3026
	19 398	–	19 398
	433 589	6108	439 697

Miként már előbb jelentettük, múlt évi leltározatlan, tehát gyűjteményünkbe be nem sorolt múzeumi anyagunkat körülbelül 18 500 darabra becsüljük. Ilyenformán a most záródó év gyarapodásának mennyisége összesen az egynegyed százezer darabot közelíti meg, ez azután a megelőző 1942. évi szaporodásnak 6,3-szorosa. Már maga ez a szám is mutatja, hogy a SzNM gyűjteményanyagának növelésére a lehető legnagyobb lehetőségek kínálkoznak, csupán legyen elég ember, aki az anyag felkutatását és összegyűjtését végrehajthassa. Tekintettel arra, hogy a gyűjteménytárgyaknak túlnyomó része ajándékozás folytán került múzeumunkba, már ebből a körülményből is nagyon örvendetes jelenségképpen állapíthatjuk meg, hogy a székelység a maga múzeumát szereti, értékeli, és becses emlékeit megőrzés végett szívesen hordja oda.

2. A gyarapodás módja

A leltárba iktatott tárgyak közül vétel útján összesen 4507,25 pengő értékben 319 darabot, csere útján 14 darabot és ajándék útján 5403 darabot soroltunk állományunkba. A cserélt és az ajándékozott tárgyakkal kapcsolatosan munkaerők hiánya, illetőleg csekély személyzetünk túlterheltsége miatt nem kerestünk alkalmat a helyes értékelés megejtésére, csupán csak azt emelhetjük ki, hogy **VARGA Nándor Lajos** budapesti képzőművészeti főiskolai tanár fejedelminek mondható ajándékának értéke 118 900 P. összegben állapított meg. Ha pedig ehhez hozzávesszük VARGA Nándor Lajos professzor évek hosszú során keresztül nekünk juttatott más ajándékait is, ilyenformán összes adományának értékét hozzávetőlegesen 200 000 pengőre becsülve, őt valóban legnagyobb jótevőnknek mondhatjuk, aki egyébképpen sem ismer semmiféle fáradságot, ha a SzNM javára való szolgálatról van szó.

Rajta kívül, mint nem egykönnyen felbecsülhető értéket hagyományozó jótevőnkéről, néhai **BARABÁS Samu** ny. országos főlevéltáros, m. tud. akadémiai levelező tag ajándékaról kell külön megemlékeznünk, mint aki 2197 oklevelet, 71 könyvet, 2 kéziratot, 191 db. néprajzi tárgyat és 11 db. régiséget juttatott gyűjteményünknek. Hagyományából 63 db. eredeti középkori oklevelet soroltunk hártványaink közé. Közöttük a legrégebbi darab 1278. évbéli keltezésű, ez azután egyúttal egész levéltárunknak is a legkorábbi oklevele.

Nem hallgathatjuk el az **Erdővidéki Ref. Egyházmegye, illetőleg NAGY Elek ref. esperes** megértő jóindulatát, aki felsőbb egyházi jóváhagyással az egyházmegye levéltárának mintegy 10 000 okiratát és körülbelül 250 kötet könyvét helyezte

letétünkbe. Közöttük a halhatatlan érdemű BENKŐ József kiadatlan eredeti kéziratok munkáját, a „Filius Posthumus”-t, valamint egyéb kéziratait, ezenkívül nagyon értékes 17–18. századbeli egyházlátogatási jegyzőkönyveket és 10 darab ritkább Régi Magyar Könyvtár kötetet.

Különösen nagy jelentőségűnek tartjuk HADNAGY Dezső és HADNAGY Vince szörcei földbirtokosok ajándékát. Ők ugyanis birtokukon előkerült 6 db. szarmata-kori aranyozott ezüst ötvösművet és 7 db. vas üllőtökécskét ajándékoztak múzeumunknak.

Külön kell megemlékeznünk a sepsiszentgyörgyi GÁBOR Áron-szoborbizottságról is, illetőleg annak elnökéről, dr. vitéz BARABÁS Andor alispánról, mint akinek jóvoltából múzeumunk tulajdonába került a szoborpályázaton díjazott 15 alkotás összesen 20 darabja. De ugyancsak dr. vitéz BARABÁS Andor intézkedése következtében jutottak múzeumunkba Alsócsernáton, Árkos, Bereck, Nagyajta községek levéltárának féltettebb darabjai is.

Külön soroljuk fel a Népies Irodalmi Társaság, illetőleg BARABÁS Endre ügyv. alelnök kiváló jóindulatát, mint aki JANCSÓ Benedek kiváló székely tudósunk és BENEDEK Elek nagy mesemondónk művészi bronz fejszobrát juttatta múzeumunknak.

Dr. BALÁS Gábor budapesti ügyvéd lelkes támogatását sem hagyhatjuk megemléttlenül. Ő Budapesten gyűjti számunkra a könyvadományokat, végigjárva érteite írókat, kiadókat és magánosokat. Eleddig mintegy 2500 kötet könyvet szerzett könyvtárunk gyarapítására.

Ezenkívül **dr. RÉTHLY Antal** budapesti meteorológiai intézeti igazgató, **dr. vitéz KOLOS-VÁRY-BORCSA Mihály** országos sajtókamarai elnök, **KELEMEN Lajos** múzeumi és könyvtári főigazgató egy-kétszáz kötetet is meghaladó könyvadományát, továbbá alsócsernátoni **DAMOKOS Dénes** földbirtokos mintegy háromezer 17–19. századbeli oklevelet magában foglaló ajándékát, mint a múzeumunk iránti jóindulat legszebb példáit kell külön is kiemelniük.

Nem tudjuk elhallgatni az adomány számának bár csekélyebb mennyisége, de nemes indulata folytán minden nagy ajándékozóval egyenlő rangú özv. sepsiszentgyörgyi KIRÁLY Istvánné bisztricskai és blatnicai RÉVAY Ilona, 87 életévet taposó nyugalmazott állami tanítónő ajándékát sem. Ő ugyanis sajátkezű levele szerint „azon hálás érzéstől indítatva, hogy a zord idők múltával kapott, késő aggságom nyugdíjért valamit én is adjak a nemzetnek”, könyvtárunknak ajándékozta a Magyar Remekírók 50 kötetes hibátlan sorozatát.

*

Ezek előrebocsátása után, egyes gyűjtemény-táraink gyarapodását a következő táblázatban összegezhetjük:

	Ásatás és gyűjtés	Vétel	Ajándék	Csere (db.)
Könyv- és füzet	–	231 = 569,80 P.	134314 = 3152,05 P.	–
Aprónyomtatvány	–	–	34	–
Kézirat	–	–	3	–
Oklevél	–	–	2279	–
Érem- és régiségár	64	25 = 32,10	228	–
Néprajzi tárgy	308	60 = 523,30	191	–
Kép, szobor	–	3 = 30	1325	–
Állat, növény, ásvány	–	–	–	–
Összesen:	372	319 = 1355,20	5403	14

a–c) A leltárba vett tárgyak legnagyobb növekedését a könyvtári anyag (**könyv, aprónyomtatvány, kézirat**) mutatja. Mind a rendes, mind pedig a rendkívüli államsegély terhére igyekeztünk állományát megfelelő értékű művekkel növelni. Ilyenformán 231 munkát soroztuk be. Csere útján 14 mű, míg ajándékozás folytán 1380 db. gyarapodásáról tehetünk jelentést.

Az 1943. évben könyvtárunkat nagyobb ajándékokkal gazdagították: dr. RÉTHLY Antal, Budapest 265 mű, dr. v. KOLOS-VÁRY-BORCSA Mihály, Budapest 145, KELEMEN Lajos, Kolozsvár 116, GYÁRFÁS Gizella, Budapest 99, KOVÁCS Sándor, Barót 81, BARABÁS Samu, Papolc 73, Bereck község előljárósága 73, BEBEK Orbán, Budapest 64, Erdélyi Múzeum-Egylet, Kolozsvár 60, Bibliográfiai Központ, Budapest 44, özv. KIRÁLY Istvánné, Sepsiszentgyörgy 36, dr. KOLOS-VÁRY Gábor, Budapest, 33, M.Tud. Akadémia 33, dr. JANCSÓ Elemér, Kolozsvár 31, Ferenc József Tudományegyetem, Kolozsvár 28, TISZA István Tudományegyetem, Debrecen 27, Magyar Külügyi Társaság, Budapest 26, dr. HERPEI-CSÁKÁNYI Győző, Budapest 16, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár 12 mű. Közülük legnagyobb értékű BARABÁS Samu ny. orsz. főlevéltáros válogatottan értékes könyvtárának nekünk juttatott darabjait emeljük ki.

d) **Levéltárunk** csupán ajándékozás folytán gyarapodott. Leltározott növekedé 2279 db. Közülök nemcsak mennyiségben, de belső értékben is legnagyobb néhai BARABÁS Samu ny. orsz. főlevéltáros hagyatéka, összesen 2197 db. A többi ajándékozó név szerint: BEDE Sándor, Papolc 20, SZABÓ Lajos, Középpajta 17, Alsócsernáton község előljárósága 11, Árkos község előljárósága 11, Bereck község előljárósága 11, BOGDÁN Károly, Kézdimartonfalva 5, APOR László, Kászonjakabfalva 3, BAGOLY Zsigmond, Papolc 2, BÖLÖNI Mihály, Nagyajta 2, Nagyaj-

ta község előljárósága 2, SZÉKELY Gyuláné, Kolozsvár 1.

e) **Érem- és régiségtárunk** leltározott növédeké mindössze csak 317 db., minthogy végzett ásatásaink anyaga még nem kerülhetett számbavételre.

Vásárlás útján szereztünk 25 tárgyat 232,10 P. értékben. Közöttük a GÁBOR Áron által tiszafából készített redőnyös íróasztal a legértékesebb darab; ezt múzeumunk iránti jóindulatából csupán 200 pengő eladási áron adta KOVÁCS Antal berecki mészáros-mester, a GÁBOR-család leányági leszármazottja.

Gyűjtés-kutatás folytán 64 darab őskori edénytöredék került gyűjteményünkbe, mígnem ajándék folytán 228 darabot könyveltünk el.

Az ajándékozott tárgyak között a legnagyobb értéket, sőt egész régészeti tárunk egyik legbecselesebb leletét képviselik HADNAGY Dezső és Vince szőrcsei földbirtokos ajándékképpen tulajdonunkba jutott szarmata-kori aranyozott ezüst ötvösművek és vas verőüllőcskék: 13 darab. Rajtuk kívül még külön meg kell emlékeznünk özv. GYÁRFÁS Gyözőné budapesti lakosról, aki GÁBOR Áron egyetlen hitelesnek mondható, nagyméretű arcképét, dr. KERESZTES Károly ügyv. alelnökünkéről, aki nagyapjának 1848–49-es tiszti történetkáját, BARABÁS Imréné kovásznai lakosról, aki 1 db. 18. századbéli teljesen jó állapotban levő karabélyt, PETŐ András kisbaconi gazdálkodóról, aki 11 darab, továbbá GÁL Ferenc, GYÖRBIÓ Artur és SIPOS János sepsiszentgyörgyi lakosokról, akik közül az előbbi 80 darab, a következő 30 darab, a legutóbbi pedig 20 darab érmet és papirospénzt ajándékozott múzeumunknak, továbbá Bereck község előljáróságáról, amely 7 darab különböző korú értékes régiséget adományozott.

f) **Néprajzi gyűjteményünk** az 1943. év folyamán összesen 559 leltározott darabbal gyarapodott. Közülök 191 darab néhai BARABÁS Samu orsz. főlevéltáros hagyatékából került néprajzi tárunk anyagába. Különösen értékes darabokképpen említhetjük meg a Papolc községben gyűjtött porongsorozatot, faragott szuszéket és festett ládákat.

Vásárlás folytán 523,30 pengő értékben tulajdonunkba jutott 60 tárgy, amelynek jórésztét, valamint a gyűjtés folytán bekerült 308 darab legnagyobb részét is VAJDA László egyetemi hallgató kutatta és szerezte meg számunkra Erdővidéknek a Hargitával határos szakaszán. Külön meg kell említenünk azt a körülményt, hogy e tárgyakat csaknem ugyanennyi egyéntől gyűjtötte össze. Nagyon örvendetes körülmény, hogy a legtávolabbi székely falvak apraja-nagyja igaz megértéssel és jó szívvel viseltetnek múzeumunk iránt.

g) **Képzőművészeti gyűjteményünk** anyaga összesen 1328 darabbal gyarapodott. Ebből mindössze

csupán 3 db. rézkarcot vásároltunk, 30 pengő áron, mígnem 1315 db. ajándékozás folytán került múzeumunkba, 10 darabot pedig régi, leltározatlan anyagunkból most soroztunk be gyűjteményünk lajstromába.

E szaporulatból legnagyobb értéket képvisel a VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár 1282 darabot számláló adománya, melyből egy nagyobb szabású olajfestmény, mígnem a többi vízfestmény, tusrajz, rézkarc, fametszet és egyéb grafikai mű. Különösen becselessé teszi e sorozatot az a körülmény, hogy más művészek alkotásai mellett 1195 darabbal magában foglalja VARGA Nándor Lajos eleddig alkotott összes metszeteinek első példányát. Ilyenformán tulajdonunkba jutott egy teljes VARGA Nándor-sorozat, amilyen már magának az alkotó művésznek tulajdonában sincsen. Nagyszerű adománya értékes példája annak a nagy szeretetnek, amely intézményünket többnek akarja látni, mintsem egy félreessé vidéki múzeumnak!

A többi adomány mindegyike is megbecsülendő értéket képvisel. Közülök különösen kiemeljük: a GÁBOR Áron-szoborbizottság által múzeumunknak ajándékozott 20 db. gipsz szobrot; ennek is nagyobb része jeles művészek alkotása, a Népies Irodalmi Társaság által ajándékozott 2 db. bronz szobrot, ISTÓK János szobrászművész által adományozott 4 db. bronz plakettet, SZERVÁTIUS Jenő szobrászművész ajándékát, 1 db. fából faragott nagy tanulmányfejet, dr. KOLOSVÁRY Gábor egyetemi magántanár ajándékából gyűjteményünkbe jutott 1 db. MELKA Vince-féle olajfestményt, amely egy zergevadász oláhot ábrázol, dr. KOVÁCSNAI Gáborné adományát: NAGY István kiváló székely grafikus művész 1 db. színes kréta s 1 db. ceruzarajzát, valamint KEŐPECZI SEBESTYÉN József heraldikus festőművész címerfestményét sebősi Akadás comes címeréről.

h) Végezetül a **természettajzi gyűjteményről** megemlékezve jelentjük, hogy tudományos szakmunkás hiányában e csoportban rendszeres gyűjtést nem végezhattünk, az egyébképpen begyűlt anyag pedig nem kerülhetett feldolgozásra.

V. A végzett munka

Az 1943. évben is folytatni szándékoztunk a megelőző évben megkezdett tüzetes munkálkodást. Igen nagy akadályoztatásunkra szolgált, hogy múzeumunk férfi tisztviselőit nélkülözniünk kellett, igaz, hogy dr. VISKI Károly egyetemi ny. rendes tanár jóvoltából újabb munkatársaink is támadtak: három tanítványát küldötte le, hogy múzeumi munkánkban kisegítsenek. Rajtuk kívül dr. LÁSZLÓ Gyula egyetemi magántanár és dr. FERENCZI Sándor múzeumőr voltak szívesek

elvégezni egy-egy ásátó munka elvégzését. Ilyenformán tehát – megkötöttségünk ellenére is – tudunk olyan eredményekről is beszámolni, amelyeket tudományos szempontból sem mondhatunk csekély értékűeknek.

1. Külső munka

a. Ásátások¹⁰⁷

1) HADNAGY Dezső és Vince szörcei föld-birtokosok megértő jóindulata következtében az 1943. év tavaszán igen nagy jelentőségű lelet került múzeumunk tulajdonába. Szükségesnek látszott, hogy a hitelesítő ásátáshoz és a netaláni további feltáráshoz még az év folyamán hozzákezdjünk. Dr. LÁSZLÓ Gyula egyetemi magántanár, erdélyi tud. intézetbeli tanárt kértük meg annak elvégzésére, aki mindég készséges, szíves jóindulattal állott most is rendelkezésünkre. 1943. szept. 12–26. között Szörcsén (Háromszék vm.-ben) végzett ásátásáról a következőkben számol be:

A. **A szörcei leletről.** Az ásátás tulajdonképpen egy rendkívüli jelentőségű kincslelet hitelesítő ásátása volt. A kincslelet nagyobb ezüst lemezekből, egy öntörögből és 6 darab vas veretből állott. Szörcse határában a HADNAGY testvérek gazdaságában, földmunkák alkalmával találták.

A lelet korhatározójául a nagyobb, tojásdad alakú veret (Átm. 10,3 cm) és a korong alakú veret (Átm. 5,75) szolgálhat. Mindkettő a problémák egész sorát veti fel, s régészeti jelentőségében a nagyszentmiklósi kincset (ún. Attila-kincs) közelíti meg. Ez utóbbi időrendje még ma is, előkerülése után 150 évvel vitás. A lelet teljes tudományos feldolgozása előtt lát-hatólag két időpont jöhet számításba:

a) A Krisztus születése körüli dél-országi szarmata kultúra. A feliratokkal keltezett dél-országi lovas síremlékek és az érmeikkel keltezett fejedelmi sírleletek igen közel állanak a szörcei nagyobb korong lovasához. A lovas vadász hasonló ábrázolása e területen is ebben a korban általános. Technikai egyezések is támogatják ezt a kormeghatározást. A szárnyas griffet ábrázoló kisebbik korong sem idegen ebben a környezetben.

b) A másik lehetőség a nagyszentmiklósi kincs és a magyar honfoglalás korának tarsolylemezei felé mutat. Ezt a kormeghatározást főként a készítmény erős egyezési és a technikai kivitel rokon vonásai támogatják (pl. aranyozott ezüst, poncolás, domborítás stb.).

A lelet jelentőségét még csak növeli előkerülésének helye: az ojtózi út mentén fekvő Szörcse község.

B. **A hitelesítő ásátásról.** A lelőhelyet a föld-birtokos HADNAGY Dezső úr mutatta meg, s e terület körül a mellékelt térképen feltüntetett helyzetben és méretben húztam meg a kutatászervevényeket. E területen feküdt különben a szájhagyomány szerint az oklevele-

sen is kimutatható, elpusztult Borcfalva község. Az eddig felásott területen eddig csupán a késő kőkori durva edényművesség darabjait találtuk. A terület e korban csak igen lazán lehetett megszállva. A későbbi korok emlékei teljes mértékben hiányoztak, egyetlen cserépdarab sem jelezte a terület későbbi megszállását, vagy éppenséggel a középkori életet. Ez a lelethiány ad különös jelentőséget annak az érmenek, amely az ásátáskor közvetlenül a kincslelet találási helye közelében előkerült. E bronz érme az eddigi vizsgálatok alapján a második Kr. utáni évezred elejéről valónak látszik, s valószínűleg kaukázusi kalifátusi érme. Ez tehát a második keltezés helyessége mellett szólna, különösképpen ha figyelembe vesszük azt, hogy a szörceivel rokon leletek Irán és Perm vidékéről ismeretesek, s azt, hogy a kalifátus érmei ebben az időben egész Oroszországot és Magyarországot behálózták. Az érme pontosabb meghatározása csak Budapesten, megfelelő szakkönyvtár segítségével történhetik.

Bár mint említettem, középkori falunak vagy temetőnek semmi nyoma nem akadt a megásott szelvényekben, a lelet lelőhelyétől mintegy 100-120 méterre (vö. a mellékelt térképet) is húztam egy szelvényt, mert e helyen az egykori sáncásáskor csontvázakra akadtak. E területen sem találtam a középkori Borcfalva nyomát, hanem csak annak a gyér fiatalabb kőkori megszállásnak emlékei kerültek elő, amelynek nyomait az előző szelvényekben is megtaláltuk.

Ilyenképpen a szörcei leletről a teljes tudományos apparátussal végzett feldolgozás és az érme meghatározása előtt biztos kormeghatározást adni nem lehet. A lelet rendkívüli jelentősége szükségessé teszi, hogy a jövő évben a lelőhely körül még további területeket tárjunk fel.

2) Másik ásátásunk az 1942. év folyamán az Erdélyi Tudományos Intézettel közösen megkezdett nagyszabású külső munkánk folytatása volt. A háromszéki torjai **Bálványosvár feltárá**sának vezetését a folyó évben is dr. vitéz FERENCZI Sándor egyetemi régiségtári múzeumőr volt szíves vállalni. Tekintettel azonban arra, hogy egész évben katonai szolgálatot teljesített, ezért csak az év előrehaladott hónapjaiban foghatott hozzá feladatához. Ásátását okt. 17-től nov. 16-ig végezte, s ezért további folytatása az 1944. évre maradt. Jelentése az alábbi munkáról számol be:¹⁰⁸ A SzNM az elmúlt október–november hónapban ásátott másodszer az ősi székely mondákban annyit emlegetett Bálványosvárban.

A vár feltárást illetőleg elsősorban a 2,90 m átmérőjű, nagyjában lekerekített csúcsú, egyenlő oldalú háromszögű szájú „kút” kiásásáról kell megemlékeznünk. A hagyomány szerint a kút 300 öl, azaz 568 m mély és összekötöttesben állott Bálványos-pataká-

val, mert a kútba bedobott réce ott került napvilágra. Sokan beszéltek arról, hogy ha a kút pereméről követ dobta a kútba, annak az esése sokáig hangzott, tehát nagyon mélynek kell lennie. Nemigen voltak elhithetők ezek a mesék, minthogy Bálványos-patak medre nem 568 m-re van a csúcs alatt, hanem csak 263 m-re, másrészt pedig az összekötő hegynyereg nyugati oldalában, Bálványos csúcsánál 40-60-80 méterrel lennebb, már több bővízű forrás fakad, amelyek vígan elláthatták volna vízzel a várbán lakókat.

Az ún. „kút” majdnem színültig tele volt a falak beomlásakor behullott falomladékkal. Javarésze az öregtorony délnyugati sarkának ismételt beomlásakor jutott oda, mert a munkások csákánya különböző magasságban több faragott sarokkőre talált. A kövek között föld töltötte ki, nem a hegyen lévő sárgás agyag, hanem a legkiválóbb fekete föld, amely bizonyára a „kútba” századokon át behullott falevelekből képződött.

Az egyik munkás 4,70 m mélyen egyszerre csak azt vette észre, hogy az egyik vízszintesen fekvő kő nem lazán hever, mint az eddigiek, hanem szilárdabban, vagyis szándékosan rögzítettnek látszik. Óvatosan fejtve a köveket, kislült, hogy ebben a mélységben lapos kőpadló fedti a kút egész fenekét. Nagyon gondosan, egyenletesen rakott kőpadlón az egyik oldalon több agyagedény cserepei s emberi táplálkozást eláruló különféle állatok, mint marha, juh, disznó, őz, szárnyas csontjai hevernek. Meglepetés volt, amikor három, valóban szerencsésen alázuhanat kő közül egy majdnem teljesen ép agyagfazék is napvilágra került.

A „kút” fenekének egyik oldala egy kis részen nem volt kővel kipadlózva. Itt két agyag volt a padló szintjében, és ebbe a két agyagba egy lapos kővel lefedett 40-50 cm átmérőjű gödör mélyedt be. További kutatásnál kiderült, hogy a kőpadló alatt is megvan a nagyon erős 50-60 cm vastag kék színű agyagréteg, alatta pedig közvetlenül a szikla következik. Az utóbb említett gödör még ebbe is bemélyedt 35 cm-re.

A kőpadló, az alatta lévő, máshonnan szándékosan odahordott agyagréteg, valamint a szikla egyaránt azt bizonyítja, hogy az az építmény nem lehetett kút, sőt még annak is ellene mond, hogy víztároló, illetve vízgyűjtő, avagy pince lett volna. Mint egyetlen lehetőségre, csupán arra gondolhatunk, hogy ez az építmény kútbörtönnek készült. Ezt bizonyítja a szabályos kőpadló, a rajta rendben tartott különféle alakú s rendeltetésű edények és az emberi táplálkozásra valló állatsontok, sőt, mi több, a padlatlan részből lemélyített kőlapal lefedett gödör is, amely ezen a helyen tartott rab megemésztett tápláléka kiürítésére szolgált.

E kútbörtönnel kapcsolatosan még csak annyit állapíthatunk meg, hogy a legutolsó fogoly a 14.

században, Károly Róbert–Nagy Lajos idejében sa-nyaroghatott itt. Erre a megállapításra az itt talált fazakak utalnak.

Az 1943. évi ásátat következő nagy feladata az öregtorony teljes kitakarítása volt. Fáradtságos munkával sikerült az öregbástyát mind kívül, mind belül teljesen kitakarítanunk. Kiderült, hogy az omlástól eltakart rész mindössze egyetlen teljesen zárt, természetes világítás nélküli, bizonyára raktárhelyiség volt, ahonnan minden népi hiedelem ellenére sem vezetett ki semmiféle alagút. A beomlott falak kövein és mészhabarcán kívül semmiféle használati vagy szerkezeti tárgy, még egy árva vasszeg sem került elő. Így tehát ez a rész tulajdonképpen csak az öregbástya keletkezését és építési módját illetően egészítette ki az eddigi ismereteket.

E feltárásokkal egyidejűleg a váron kívül is kutattunk. A várhoz vezető hegynyakról kiemelkedő, s esetleg mesterségesnek látszó kúpcskát is ellen kellett őriznünk: esetleg nincsen-e ott valami erőd! Ez a kutatás, ámbár ebből a szempontból teljesen nemleges eredménnyel szolgált, de magát a vár telepítését illetően mégiscsak nyújtott bizonyos feltevést, amelynek elfogadhatósága természetesen a további, erre a lehetőségre is kiterjedő kutatásoktól függ.

A SzNM idei bálványosvári kutatásainak tudományos eredményei ennyiben foglalhatók össze.

Ezenkívül külső munkaképpen szükségesnek látszott a még ki nem ásott várfalaknak a bokrok tömkelegéből való kiszabadítása is, sőt, az északi várfal külső oldalán körüljáró ösvényt is készítettünk, ahonnan most már jobban élvezhető a várnak eddig nem egykönnyen hozzáférhető s a bokrok és fák közé rejtett szépsége is. Ehhez az általános képet nyújtó beszámolóhoz csak annyi hozzáfűznivalónk volna, hogy a két év óta folyó rendszeres ását munkálatok a jövőben is föltétlenül tovább folytatandók mindaddig, amíg a belső és külső várudvar minden részletében fel nem tártuk. Ugyanis a leletek nagy mértékű hiánya miatt csak a feladat teljes befejezése után mondható biztos vélemény a vár keletkezésének pontos idejére és belső életére vonatkozólag. Ezenkívül a közeljövőben szükséges magát a várat teljesen karba hozni és karban tartani, mert csak így őrizhető meg a rohamos pusztulástól.

3) DÁLNOKI VERESS Lajos altábornagy, erdélyi hadtestparancsnok múzeumunk iránt tanúsított jóindulatából kérésünkre 1943. szept. 1-jén rendeletet adott az alája tartozó székelyföldi csapatok parancsnokának, hogy az erődítési munkálatok folyamán felszínre kerülő bármilyen természetű régészeti leletről azonnal értesítsék a SzNM igazgatóságát, s a netalán megejtendő feltárásnál mindenben legyenek a kiküldött szakember segítségére. Ennek következtében küldöttük

ki dr. SZÉKELY Zoltán múzeumórt a Beszterce-Naszód vármegyei **Kisilvára**. Itt október 17–18. napjain ásatást végzett, azonban sajnos minden érdemleges eredmény nélkül. A felszínre került temetkezés egyetlen melléklete III. Zsigmond lengyel király korabeli ezüst denárius volt.

b. Kutatóutak

Megtett kutatóutaink jórésben a majdan megajtendő ásatások előzetes terepszemléljét szolgálták.

a) Dr. SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr aug. 10-én a háromszéki **Nagyborosnyó** községben római nyomok után kutatva, kisebb kutatóárkot ásatott, s itt többek között két bélyeges téglát is talált, amelyek felirata elmosódottságuk miatt nem volt teljesen megfejthető. Itt valószínűleg egy kisebb táborhely állott. Munkaerő hiányában a rendszeres ásatást nem lehetett megkezdeni.

b) Dr. SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr aug. 12-én a háromszéki **Árkoson** római kori és középkori telepedések nyomait figyelte meg, és mérte fel azok területét.

c) Dr. SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr aug. 14-én a háromszéki **Bedeháza** dák nyomait kutatta, azonban kutatóárkot a földek bevetettsége miatt nem húzhatott, s így csak azt a helyet azonosíthatta, ahonnan még 1912-ben nagyszámú cserépedény került gyűjteményünkbe.

d) Dr. SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr aug. 17-én a háromszéki **Maksán** római tábor emlékeit nyomozta.

e) Dr. SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr aug. 18-án **Lisznyóra** küldetvén ki, ott enolitikus telep nyomait állapította meg. Festett edénytöredékeket gyűjtött össze.

f) HERPEI János múzeumigazgató **Kézdivásárhelyen** útrendezés alkalmával előkerült temetkezések nyomait vizsgálta meg júl. 13-án. Ezek részben középkori, részben pedig történelem előtti eredetűnek bizonyultak, igen szegényes vagy talán jórésben elkalódott leletekkel.

c. Gyűjtőutak¹⁰⁹

Gyűjtőutainkat a folyó évben néprajzi anyag gyűjtésére határoztuk el.

a) Dr. BALASSA Iván múzeumőrünk katonai szolgálata alól nyert néhány napi szabadságát arra használta fel, hogy szept. 13–16. napjaiban **Erdővidék déli községeit** járja be a megelőző évben megkezdett adatgyűjtésnek kiegészítése céljából. Középjátn, Nagyajtán, Böllönben, Miklósváron, Felsőrákoson, Vargyason a temetők gombfáit lefényképezte, lerajzolta és megmérte.

b) VAJDA László egyetemi hallgató, kiegészítő munkatársunk júl. 3-tól 9-ig a háromszéki **Sepsiszentkirályon** néprajzi tárgyakat gyűjtve, a szokásaiban

erősen városiasodó községben inkább a kismestersegek, valamint az otthoni élet gyér emlékeit szerezte meg számunkra.

c) VAJDA László tanárjelölt, kiegészítő munkatársunk **Kászonszékbe** irányítva, itt júl. 13–15. napjain csupán csak jegyzeteket készíthetett, mivel az ott folyó erődítési munkálatok miatt minden gyűjtő- és kutatómunka betiltatott.

d) VAJDA László bölcsészkar hallgató, kiegészítő munkatársunkat júl. 15-én **Erdővidék északi részébe, s a Hargita déli szakaszába** indítottuk útba, hogy a székely pásztorkodás tárgyi és szellemi adatait gyűjtse össze, és gyűjteménytárgyaink hiányait jellegzetes darabokkal egészítse ki. Útja, amely több-kevesebb megszakítással egészen okt. 1-jéig tartott, nagyon érdemes eredménnyel zárult. Erről az alábbi jelentést tette:

Az Erdővidék falvai közül Kisbaconban, Nagybaconban, Magyarhermányban, Bibarcfalván, Erdőfülén és Székelyszáldoboson folytattam gyűjtéseket. Módszerem az volt, hogy elsősorban a havason, az esztenákon kutattam néprajzi anyag után, s csak azután tértem a faluba, hogy a juhászattal és juhtartással kapcsolatos műveltségjavaknak a falu kultúrájával való kapcsolatát megfigyeljem. Eközben természetesen számos olyan jelenség, tárgy stb. került elő, amely néprajzi muzeológiai szempontból többé-kevésbé jelentősnek látszott; ilyenkor ezeket sem hagytam figyelmen kívül, s ezért a SzNM-ba került számbelileg is jelentős néprajzi anyag nemcsak a pásztorkodás, hanem a fazekasság, fafaragás, földművelés, házi munkák stb. köréből is tartalmaz tárgyi emlékeket. Teljesnek azonban csak a juhászati gyűjtemény mondható. Tervünk ugyanis eredetileg az volt, hogy szabadtéri múzeum formájában egy teljes esztenát, juhkosarat és kalyibát állítsunk fel a beleválással együtt. Ez a terv lényegében már megvalósultnak tekinthető, amennyiben a teljes berendezés, a kalyibához való „állak” és a kosárhoz szükséges faragott lécek is a múzeumba kerültek, s az építést illetően is megegyeztünk kisbaconi pakulárokkal; magát az építkezést azonban a légvédelmi óvintézkedések miatt el kellett halasztanunk.

Mivel a juhászat néprajzát monografikusan igyekeztem feldolgozni, a gyűjtött tárgyi anyag, a jegyzetek, rajzok és fényképek igen bőségesek. Ennek az anyagnak csak kivonatos ismertetése is túllépné egy gyűjtőúti jelentés kereteit, ezért itt csak utalok a múzeum leltári jegyzékére, ahol az egyes tárgyak nevén, lelőhelyén és méretein kívül a tárgyak használatát, gyakoriságát stb. is leírtam. A további jegyzetes anyag feldolgozása most van folyamatban, s az egészet „Az erdővidéki juhászok néprajza” címen fogom publikálni.

Mint a magyar néprajzban idáig teljesen elhanyagolt s jelentősebb anyagot, a pásztorkodás köré-

ből elsősorban a karcolásos díszítéssel ellátott kéregedényeket (főleg sótartókat) említem meg, melyeket nagyobb mennyiségben sikerült összegyűjteni. Anyaguk nyírfakéreg (nyírfatidő), a bicskahegygel karcolt díszítés motívumai főleg virágok, de nem ritkák az állat (szarvas-, madár-) ábrázolások sem. Ugyancsak a pásztor-művészet területére tartoznak az írott pásztorbotok, úgynevezett „macskás pácák”, melyek főleg mértani díszítőelemeket tartalmaznak, s ornamentikájuk kezdetlegességénél fogva néprajzi szempontból igen figyelemreméltók, továbbá összehasonlításokra főként alkalmasak. A farsangi „kecskejárás”, „kecskehordozás” szokását ugyancsak pakulárok végzik; a „kecske” egyik jellemző darabja Bibarcfalváról került a múzeumba. A pásztorviselet igen érdekes, ma már ritka darabja a pásztorcsuklya; a szakirodalom a Balkánról és a Pireneusokból említi, s valószínűleg óeurópai hagyaték. Ősi voltát mutatja, hogy a tej elvívésével és visszahozásával kapcsolatos analógias varázslások állandóan szereplő kelléke. Igen primitív, valósággal ősemberi eszköz az úgyszólván „kausa”, az evőtál, s valamikor fejőedény (mégpedig kecskéhez való fejőedény) volt, melyet a fa bogárról leütött kéregből készítettek. (Ez a kausa nem tévesztendő össze a szapulókád lefolyónyílására illesztett, ugyancsak fakéregből készült lúgzó-kausával!) Valószínűleg balkáni eredetű. Mint az erdővidéki pakulárok műveltségének jellemző negatívumait említem meg a juhászoké és az ivócsanak hiányát.

Az erdővidéki pakulárok néprajzában ez a gyűjteménye általános néprajzi értékén túl főleg azért jelentős, mert az első, teljesnek mondható kollekció, amelyik képet tud adni az erdélyi pásztorokodásról. Míg az alföldi pásztorokodást aránylag jól ismerjük (GYÖRFFY, ECESEDI, MADARASSY, TÁLASI, BORZSÁK, LUBY munkáiból), addig Erdély – elérhetetlenül – erősen másodrangú szerepet kapott a magyar pásztorokodás kutatásában. Ennek egyrészt az az oka, hogy a havasi pásztorokodás mai formáiban sokkal nehezebb a nomád örökséget felismerni, másrészt pedig oka még az az egyáltalán nem bizonyított, de lassan dogmává merevedő tétel, amely szerint a havasi pásztorokodás – elsősorban pedig a juhászat – teljes egészében román eredetű. Kétségtelen, hogy a juhászatban a kultúrhatás igen erős, ezt elhallgatni tudománytalanság volna. Hogy azonban a juhászat teljes néprajzából nagy számmal elemezhető ki magyar vonások, köztük olyanok is, amelyek kétségkívül a pásztori műveltség alaprétegéhez tartoznak, azt készülő dolgozatomban igyekszik bizonyítani. Előljáróban itt csak annyit jegyezhetek meg, hogy egyedül a tejjagdálkodás az a kultúrterület, ahol valóban egységes, méreteiben is jelentős oláh kultúrhatással kell számolnunk.

Gyűjtőútam mellékeredményeképpen számos, nem a pásztorműveltséghez tartozó tárgy került a SzNM-ba. Közülök a legértékesebbek talán a magyarhermányi fazekasok készítményei, továbbá a Kisbaconból előkerült írott tetőfedő cserepek, melyek unikumok a maguk nemében. Kisbaconból, Magyarhermányból és főleg Nagybaconból nagyobb temetői gombfa-gyűjteményt szállítottam a múzeumba. Magyarhermányból cserépedényeken kívül szépen faragott szuszékok és festett bútorok (téka, szék, kanál-tartó) kerültek a múzeumba.

e) GAÁL Károly egyetemi hallgató, kisegítő munkatársunk megbízásunk folytán július 7-től 12-ig **Csikmenaságon** folytatott gyűjtéseket. Jelentése az alábbi munkálkodást foglalja össze: Csikmenaságra megérkezve először is utam céljához híven a múzeumunk telkén felállított idevalósi ház berendezése után érdeklődtem. A ház régi lakóit és ismerőit felkeresve, kikérdeztem őket, és a leginkább egybehangzó vélemények, valamint saját tapasztalataim alapján a ház régi belső képét alapjaiban megszerkesztettem. Ez a belső kép és elrendezés is eltér a székely és általában a magyar ház elrendezésétől. A sarkos elrendezés megvan, de a szobák sorrendje minden eddigi tapasztalt sorrendtől különbözik. Ugyanis amíg máshol a „tisza szoba” előtt található, itt a tiszta szoba a ház hátsó részébe került. A múzeumbeli székely háznál is így van az elrendezés, amit bizonyít az első szoba faragott gerendáján lévő vetélőorsó helye is. Ilyen munkára mindig a viselő szobát használják. Ugyancsak a viselő szobában van mindenütt a nagy szemeteléssel járó cserepek is.

A bútorok elrendezése mellett sikerült megtalálni az eredeti bútorok egy részét. Ezek azonban olyan rossz állapotban voltak, és tulajdonosaik olyan árat kértek értük, hogy nem tartottam érdemesnek megszerzésüket, annál is inkább, mert a berendezéshez szükséges tárgyak azonosak a háromszéki szentföld egyszerűbb tárgyaival.

Utam másik célja korábbi írott pálcá- és guzsaly-minta gyűjteményem kiegészítése volt. Ilyenformán 38 különböző mintát sikerült összeszednem.

E munkák közben igyekeztem megfigyelni a cserepek és kemencék fejlődését, amely itt majdnem teljes sorozatban kimutatható. Ugyanis miután a cserepek az élet fejlődésével bizonyos átalakuláson mentek keresztül; először egy tüzelő került melléjük, mely a „sod”-hoz támaszkodott. Amint sült ételeket is kezdtek készíteni, a sütő számára teljesen beépítették a gócalját. Később a cserepek kikerült a nyári tüzelőbe és több tűzhellyel kiegészítve építették fel. Végső fokon elvesztette régi jellegét és rendeltetését, s a csempe-berakás már csak a tüzelő alján, a „ponkon” maradt meg.

Gyűjtőutam során tárgyi gyűjtést is végeztem, amennyire ezt a falu drágasága megengedte. Főképpen kályhacsempéket szedtem össze. Készítjük és készíthetők általam ismeretlen. De megállapítható, hogy nagyrészt városokról kerültek a faluba. Ismerik az Udvarhely megyei küsmödi **BERECZKI Zsigmond** nevét, és így valószínű, hogy az ő készítményei közül is kerültek a faluba.

Végezetül még a pástorkodással kapcsolatos szokások leírását is összegyűjtöttem.

d. Egyéb kiszállások

a) **HEREPEI János** múzeumigazgató a Közgyűtemények Országos Főfelügyelőségének rendeletére febr. 8-án **Csksomlyóra** utazott. Itt a csíki múzeumi gyűjteményt megvizsgálva, állapotáról és helyzetéről tüzetes jelentést terjesztett fel.

b) **HEREPEI János** múzeumigazgató júl. 21–22-én **Barótra** utazott, ahol az Erdővidéki Ref. Egyházmegye irattárát és könyvtárát vizsgálta át, anyagának értékes részét múzeumi letétképpen átvette és beszállította. Ugyanitt sikerült ajándékképpen egy nagyobb adományt is szereznie.

c) **HEREPEI János** múzeumigazgató és **BOGÁTS Dénes** tb. levéltáros aug. 12-én a háromszéki **Bereckbe** utazott. Itt a község levéltárának és hivatalos könyvtárának értékeesebb anyagát kiválogatva, múzeumunkba szállította. De ugyanitt néhány történelmi értékű tárgyat is szerzett, köztük egy redőnyös tiszafa íróasztalt, amely **GÁBOR Áron** készítménye.

Ezenek kívül **HEREPEI János** múzeumigazgató szept. 4–9-én kutatásokat végzett Beszterce-Naszód vármegye 6-levéltárában **Besztercén**; továbbá év közben részt vett **Marosvásárhelyen** a művészeti év megrendezésének megbeszélésein, valamint a Székelyföldi Művészeti Évnek szept. 16-án történt megnyitását.¹¹⁰ Ugyancsak Marosvásárhelyen tárgyalásokat folytatott a csíkszentmártoni **SZABÓ család** levéltárának átvétele felől, amelyet a tulajdonos, dr. **BOILA Romulus** volt román miniszter múzeumunknak adományozott. (Minden tárgyalásunk azonban eredménytelen maradt, mivel a levéltár őrzője nem volt hajlandó a Nagyszebenben lakó **BOILA** rendelkezésének eleget tenni.) Ugyancsak az igazgató újból megfordult **Cskszeredában** az ottani múzeumi gyűjtemény sorsa felől való tárgyalás céljából, mint hogy az illetékesek őt kérték meg a rendezés és ügyvezetés irányításával.

Végezetül a katonaságtól leszerelt dr. **KOVÁCS Márton** múzeumi gyakoronokunkat október–december hónapokban – felsőbb jóváhagyás mellett – **Budapesten** foglalkoztattuk, ahol az Országos Levéltárban másolt le több¹¹¹ 17. századbéli székely rendi összeírást.

2. Belső munka

a. Ügykezelői munka

a) Múzeumunk ügykezelése a nagy munkatorlás és munkaerőhiány ellenére is rendszeresen folyt. Rendes iktatókönyvünk iktatószáma 1220 ügy keltezését és elintézését bizonyítja, azonban az iratok valóságos száma ennél sokkal több, minthogy számhoz vett iratelintézesek is történtek. A kezelésünkben lévő Háromszéki Székely Tanalap elintéztett iratainak iktatószáma 70 volt.

Együttal jelentjük, hogy a kezelés könyveihez tartoztak a fent megjelölt két iktatókönyvön kívül annak segédkönyvét képező név- és tárgymutató, továbbá a postakézbesítő-könyv, amelybe minden kimenő irat bevezetést nyert.

b) Az anyagi ügyek kezelése szabályszerű, előírt módon történik, 1) kiutalás, 2) pénztárkezelés és 3) ellenőrzés folyamattal. Az előírás szerinti pénztárkönyvet szabályszerűen vezetjük.

b. Tudományos és rendezői munka

a) **Gyűjteményünk anyagának feldolgozása és rendezése** csupán szerény keretek között folyt, tekintettel a munkatársak nagy hiányára. Ezért tehát mindössze csak arról számolhatunk be, hogy:

1) A beérkező gyűjteménytárgyak leltározását **FADGYAS Anna** kezelő végezte, míg a néprajzi tárgyak egyes darabjait dr. **BALASSA Iván** vezette be a megfelelő szakleltárkönyvbe.

2) A könyvtár egyik alcsoportjához, az **APOR**-könyvtárhoz tartozó művek rendezését **KOVÁCS Ágnes** egyetemi hallgató kezdte el. Mintegy 1203 darab könyvet vett számba, s a cédulakatalógus hiányzó lapjait pótolta.

3) A néprajzi raktáranyag jó részét **GAÁL Károly** és **VAJDA László** egyetemi hallgatók osztályozták, s a raktár polcain csoportosítva helyezték el.

4) A képzőművészeti anyag metszetgyűjteményének rendezését múzeumunk iránti szíves jóindulatból **VARGA Nándor Lajos** budapesti képzőművészeti főiskolai prorektor végezte. Munkáját a húsvéti, a nyári, s a karácsonyi szünidőben folytatta.

5) Az idegen megkeresésekre a levéltári kutatásokat **BOGÁTS Dénes** tb. levéltáros végezte.

b) Az ősz folyamán megkezdettük **múzeumunk értékeesebb anyagának összeírását és légoltalmi óvóhelyre való szállítást**. E munkát legfőképpen **FADGYAS Anna** kezelő végezte.

c) 1943. júl. 1-jén megindítottuk a szabad-sághős **GÁBOR Áron- emlékkiállítás**. Tekintettel arra, hogy a kiállítás rendezésével kapcsolatos nagy kiadásokra semmi előirányzott fedezetünk nem volt, ezért e tárlat látogatóitól külön belépti díjat kénszerűltünk szedni. Azonban mi sem bizonyítja jobban vállalkozá-

sunk méltánylását, s az elért eredményt, minthogy kiállításunkat olyan sokan keresték fel, hogy a tőlük befolyt jövedelem kétszeresen felülmúlta a reafordított tetemes költséget.

d) A múzeum által rendezni szokott **tudományos és népszerűsítő előadásokat** az év folyamán majdnem teljesen megszüntettük, arra való tekintettel, hogy a kolozsvári egyetemi tanárok által rendezett előadás-sorozat múzeumunk előadótermében tartatott meg. Ilyenformán tehát csupán a következő saját előadásainkat hirdettük meg:

1943. márc. 20-án dr. KOVÁCS László erdélyi tud. intézeti tanár: *Színes fényképezés a néprajz szolgálatában.* (Vetített képekkel.)

1943. december 16-án dr. KONSZA Samu kollégiumi igazgató: *Az új romantikus dráma.*

Ezekenkívül a vendéglőadás-sorozatban a tavaszi félévben 10 kolozsvári egyetemi tanár és 3 helybeli előadó összesen 19 előadást tartott. A második félévben 4 egyetemi tanár 8 előadást tartott múzeumunk előadótermében.

e) A folyó esztendőben A SzNM Kiadványai sorozatunk negyedik számaképpen JÓZSEF Dezső: **A nyikómenti gyermek magakészítette játékszerei** című füzetünket jelentettük meg. Ezt a 19 lap terjedelmű, 8° nagyságú, 39 képpel illusztrált tanulmányt Kolozsvárt nyomtattuk. Ugyancsak 1943-ban adtuk ki az Erdélyi Tudományos Intézettel közös kiadványképpen SZÉKELY Zoltán munkáját, **A komollói erődített római tábornak**. Ez a 35 lap terjedelmű, 8° nagyságú, 14 képes táblával gazdagított munka hasonlóképpen Kolozsvárt jelent meg.¹¹²

f) Egyéb tudományos jellegű munkálkodásunk közé sorozzuk a **múzeumi tisztviselők irodalmi munkáit.**

HEREPEI János múzeumigazgatónak 1943-ban nyomtatásban megjelent tanulmányai és egyéb dolgozatai:

1) **Újabb adatok a Régi Magyar Könyvtárhoz**

a) **Aprónyomatványok**

b) **Az 1696. évi nagyszombati kiadású Corpus Juris Hungarici**

c) **KOMJÁTSZEGI Andrásné temetési kártája** (Erdélyi Múzeum 1942:8–16)

2) **TÁRKÁNYIÉK** (Erdélyi Múzeum 1943:279–81)

3) **Scholabeli állapotok APÁCZAI Kolozsvárra jövelele előtt** (Erdélyi Múzeum 1943:345–70. – Ugyanez, mint különnyomat az Erdélyi Tudományos Füzetek 166. számaképpen. 1–28)

4) **Újabb adatok az 1711. év előtti egyleveles nyomtatványokhoz** (Erdélyi Múzeum 1943:480–81)

5) **ABRUGYI György kolozsvári könyvkötő** (Erdélyi Múzeum 1943:481–83)

6) **XVI–XVII. századbeli papok, mesterek és diákok a szatmári református egyházmegyéből** (Egyháztörténet 1943:17–33)

7) **CSANAKI Máté, a kolozsvári református iskola igazgatója** (Egyháztörténet 1943:226–28)

8) **A mákói templomkerítés felirata és MÁRTONOSI Mihály lelkipásztor** (Egyháztörténet 1943:377–80)

9) **Képek a múlt század eleji Kolozsvárról** (Pásztortűz 1943:126–28)

10) **A vásárhelyi ref. kollégium megszervezője, ZILAHÍ SEBES András professzor sírköve** (Déli Hírlap 1943. nov. 13.)

11) **SÁTMARIU Jancu, mint JÓKAI Mór rokona** (Székely Nép 1943. márc. 14.)

12) **A tanuló ifúsághoz** (Székely Nép 1943. ápr. 17.)

Ugyanő az év folyamán a következő felolvasásokat tartotta:

1) **Scholabeli állapotok APÁCZAI Kolozsvárra jövelele előtt** (Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának 1943. március 17-én Kolozsvárt tartott szakülésén)

2) **A székely rovásírás** (1943. március 31-én Sepsiszentgyörgyön tartott szabadegyetemi előadóesten)

BOGÁTS Dénes múzeumi levéltárnok 1943-ban nyomtatásban megjelent munkái és tanulmányai:

1) **Háromszéki Oklevél-Szójegyzék** (Erdélyi Tudományos Füzetek 163. sz. 1–78)

3) **VÁRADI és BARTALIS vértanúsága** (Székely Nép öt számában folytatólagosan)

4) **Apróbb közlemények az időjárásról a régi világban** (kiadta a budapesti Meteorológiai Intézet)

Ugyanő felolvasást tartott Sepsiszentgyörgyön az Erdélyi Párt népművelő előadóülésén. Címe: **VÁRADI és BARTALIS vértanúsága.**

Dr. SZÉKELY Zoltán tb. múzeumőr nyomtatásban megjelent munkája:

1) **A komollói erődített római tábor** (1943, Kolozsvár, 80, 1–35. l. + I–XIV. képes tábla. Az Erdélyi Tud. Intézet és a SzNM közös kiadványa)

Az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából július hó folyamán egy római villa feltárását végezte a Kolozs megyei Csomafáján. Ásatásának eredményéről megjelenendő munkája kéziratban van.

Dr. BALASSA Iván múzeumi segédőr nyomtatásban megjelent cikkei:

1) **Vigyázzunk a helynevekre** (Erdélyi Múzeum 1943. évi 1. füzetében)

2) **Üzenet a faluba** (Székely Nép 1943. aug.)

3) **Az erdővidéki temetők** (1–105. l. és I–XXX. képes tábla. A SzNM Kiadványainak sorozatában fog megjelenni)

- 4) *Adalékok a székely népi italok ismeretéhez*
 5) *A kézdivásárhelyi fazekasság*
 6) *Kabola*

Ezeket kívül, bár nem tartozik múzeumunk sem belső, sem külső munkálkodásához, mégis meg kell említenünk, hogy gyűjteményanyagunk nagy értékét képező *APOR-kódex* az Erdélyi Tudományos Intézet hasonmás-kiadásban teljes egészében kiadta I–XX. + 1–230. lapon. A kiadást és a hozzáírt tanulmányt dr. SZABÓ Dénes gondozta.

VI. Gyűjteményeink látogatottsága

Gyűjteményeink kiállított anyagát a folyó évben két csoportra osztottuk. Egyik a múzeum állandó jellegű kiállítása régészeti, történelmi, néprajzi, képzőművészeti, természetrajzi tárgyakkal, a másik pedig az alkalmi GÁBOR Áron-emlékkiállítás, amelyet azonban a nagy érdeklődésre való tekintettel 1943. júl. 1-jétől kezdve egész éven keresztül nyitvatartottunk.

Múzeumunk nagy látogatottságának zökkenésmentes lebonyolítására június–augusztus hónapokra GÁBOR Tamás egyetemi hallgatót, szeptember–október hónapokra pedig BALOGH Zoltán VI. gimn. o. tanulót a befolyó jövedelem %-os részesedéseivel alkalmaztuk. A termekben való vezetést a tisztviselők és a szolgásműhelyzet látta el.

a) Múzeumunk kiállított anyagának megtekintésére rendes és rendkívüli látogatási időt állapítottunk meg. Mégpedig rendes látogatási idő: a hivatalosan megállapított ünnepeket kivéve minden hétköznapon délelőtt 9-től 12 óráig, vasárnap pedig 10-től 12 óráig; rendkívüli látogatási idő: ápr. 16-tól okt. 15-ig terjedő félévben minden hétköznap délután 3-tól 5 óráig.

b) Az 1943. évben összeszámolt 7301 személy tekintette meg a múzeumot. Ezekhez számíthatjuk a hetenkénti egyszeri ingyen megtekintési idő látogatóit, akiknek számát bizonyosan nem tudjuk, azonban azt is legalább 1500–1700-ra becsülhetjük.

c) Csoportos látogatásképpen a tanárok, avagy tanítók vezetésével jött tanulócsoportoktól eltekintve, az év folyamán 722 főből álló 29 csoport kereste fel múzeumunkat; e látogatók főképpen katonák, leventék és népművelési előadások látogatói voltak.

d) Iskolai látogatások az év folyamán 28 ízben történtek, összesen 1184 tanulóval. Egyes vidéki iskoláktól eltekintve, főképpen a helybeli ref. kollégium, ref. leánypolgári és állami fiú polgári iskola csoportjai, kisebb számban pedig a kat. leánypolgári, a ref. népfőiskola és a ref. elemi iskolák látogatásait soroljuk fel.

e) Belépődíj a délelőtti látogatási időre 60 fillért, a délutánira pedig 80 fillért állapítottunk meg. Falusi kizsákdáktól, diákoktól, tisztí rangban nem lévő katonák-

tól belépti díjat nem szedtünk. Ezenkívül teljesen díjtalan látogatási időnek állapítottuk meg a szombat délutánt. Emellett a júl. 1-jén megnyílt GÁBOR Áron-kiállítás felnőttjeinek belépti díja 1 pengő, míg az egyenként jövő kiskorúak és katonák ennek csak a felét fizették. Csoportos látogatóktól itt sem szedtünk semmiféle díjat.

f) Könyvtárunkkal kapcsolatosan rendes könyvkiadási vagy olvasóórát mindaddig nem tarthattunk, amíg múzeumunknak állandó könyvtárosa nem lesz. Könyvet jelenleg kölcsön ki nem adunk, ha néha valamelyik iskolának nincsen reá szüksége. Ezzel szemben a délelőtti és a délutáni hivatalos órák alatti időben irodánkban való használatra készségesen rendelkezésül bocsátjuk a szükséges műveket. Ugyanígy járunk el a kéziratári és levéltári kutatókkal. Az elmúlt év folyamán hányan és hányszor vették igénybe a gyűjteményeink anyagát – kellő személyzet hiányában nincsen lehetőségünk róluk nyilvántartást vezetnünk.

VII. A múzeum személyzete¹¹³

A.

a. Államilag kinevezett tudományos tisztviselők

1) HERPEI János múzeumigazgató, egyetemi végzettséggel.

2) Dr. BALASSA Iván I. oszt. múzeumi segédőr, egyetemi végzettséggel. (2 éves katonai szolgálatát teljesíti.)

3) Dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakornok, egyetemi végzettséggel. (2 éves katonai szolgálatát teljesíti.)

b. Államilag kinevezett kezelő: FADGYAS Anna, polgári iskolai végzettséggel, kezelői beosztás mellett tudományos segédszemélyzeti munkakörrel is.

c. Államilag kinevezett altisztek, szolgák

1) KOCSIS Elek I. oszt. altiszt, 1 polgári iskolai osztály végzettséggel.

2) BARABÁS Jenő II. oszt. altiszt, 5 elemi iskolai osztály végzettséggel.

3) FODOR Józsefné JÁNI Anna kisegítő szolga, 6 elemi osztály végzettséggel.

B. Tiszteletbeli tisztviselők:

Az államilag kinevezett tisztviselőkn kívül múzeumunknak még 10 **tiszteletbeli őre** van, java részben középiskolai tanárok.

Közülük csupán

1) BOGÁTS Dénes ny. postafelügyelő jár be minden délelőtt. A családtróneti és egyéb levéltári kutatásokat végzi.

2) Dr. SZÉKELY Zoltán államilag kinevezett Székely MIKÓ-kollégiumbeli rendes tanár. Múzeumunkba a délutáni órákban rendszeren bejár, főképpen római régészettel foglalkozik.

A többi tb. múzeumőr egyáltalában nem dolgozik a múzeumban.

C. A személyzet havonkénti javadalmazása

1) HERPEI János igazgató VII. fiz. osztálybeli bruttó járandósága 747,22 P.

2) Dr. BALASSA Iván múzeumi s. ör IX. fiz. osztálybeli bruttó járandósága 502,30 P.

3) Dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakornok havonkénti bruttó járandósága 273,92 P.

4) FADGYAS Anna kezelő bruttó járandósága 275,74 P.

5) KOCSIS Elek I. oszt. altiszt bruttó járandósága 184,23 P.

6) BARABÁS Jenő II. oszt. altiszt bruttó járandósága 284,61 P.

7) FODOR Józsefné JÁNI Anna kiségitő szolgáló bruttó járandósága 158,80 P.

Összesen: 2426,82 P.

*

A most lezáruló évben minden igyekezetünkkel arra törekedtünk, hogy a vállunkra nehezedő terhek mellett is kitűzött feladatainknak minél jobban megfelelhessünk.

Jó igyekezetünkben nagy segítségünkre voltak hivatali feletteseink belátó jóindulata és támogatása. De különösen ki kell emelnünk dr. SCHNELLER Vilmos miniszteri tanácsost, aki látogatása alkalmával teljesítményünkért megelégedését fejezte ki, egyúttal azonban igen sok értékes tanácsát és útmutatását közölte velünk. Hálásak vagyunk dr. VISKI Károly egyetemi taná, közgyűjteményi felügyelőnek, aki nemcsak tanítványait küldötte le a múzeumi munkában való segítségül, hanem igaz jóbarátunkhoz méltóan maga is segített, tanácsolt, támogatott. Ungváncsak értékes segítségünkre volt dr. VARGHA László közgyűjteményi előadó, aki nemcsak a hivatalos iratokon keresztül, de személyes lejegyzetei alkalmával is nagyon sok becses útbaigazítást, szakvéleményt és baráti jó szót adott.

Társintézményeink közül pedig nem szabad megfeledkezni az Erdélyi Tudományos Intézetéről és vezetőségéről sem. Ez a nagyobb felkészültségű, tettekre kész jóbarát-intézmény mindég és mindenben a legönzetlenebb készséggel állott segítségünkre, amikor segítségért hozzá folyamodtunk.

Tisztelettel kérjük, hogy 1943. polgári évről készített jelentésünket tudomásul venni méltóztassanak. Sepsiszentgyörgy, 1943. dec. 31-én.

7.

A SzNM 1944. évi munkaterve¹⁴

(részletek)

(...) intézményünk kisszámú személyzetéből mindkét tudományos tisztviselő a jövő 1944. év egész

folyamán is katonai szolgálatot fog teljesíteni. Ilyenformán tehát a legtöbb tudományos, valamint rendezői munkát a jövő évben is kölcsönvett segítőtársakkal kell megoldanunk. Miként az 1942. és 1943. években is budapesti és kolozsvári szakember kartársunkat kellett bizonyos feladatkörök elvégzésére felkérnünk, azonképpen az 1944. évben is még fokozottabb mértékben kell az ők segítségüket igénybevevünk, ha azt akarjuk, hogy igyekezetünk elégséges eredményt tudjon felmutatni. Ezenkívül az 1943. évben dr. VISKI Károly egyetemi tanár jóakarata három néprajzos tanítványát irányította segítségünkre. E fiatal egyetemi hallgatók múzeumunknak mind belső, mind külső munkásságában nagyon jó hasznára váltak, úgyannyira, hogy amennyiben lehetséges, a jövő évben még nagyobb területen igyekezzünk felhasználni segítségüket. Miként a folyó évben is tettük, úgy a jövőben is két-három középiskolai tanuló is szándékozunk a szünnapok idejére munkába állítani, ezek azután a múzeum belső életében állanak rendelkezésünkre. Mindezekon felül gyűjtés és kutatás céljaira külső segítőtársakat is felkérni óhajtunk, akik (mint pl. az idén JÓZSEF Dezső udvarhelymegyei származású gyulai tanár) nagy hasznunkra lehetnek olyan anyag felkutatásában, ahová intézetünk tudományos munkásainak csekély létszáma miatt csupán hosszú évek múlva juthatnánk el.

(...) igen természetesen nagyot lendülne a helyzetünk, ha 1) dr. BALASSA Iván I. oszt. múzeumi segédőrnök 1944. szept. végével katonai szolgálatból leszerelhetne, 2) dr. KOVÁCS Márton múzeumi gyakornoknak saját kérelmére való áthelyezése megtörténhetné, aminek következtében megürült helyére új gyakornok kinevezését kérelmezhetnők, 3) dr. SZÉKELY Zoltán sepsiszentgyörgyi főgimnáziumi tanár állami kinevezést nyerve, szolgálatátelre bölcs intézkedéssel múzeumhoz osztatnák be, 4) FADGYAS Anna kezelő a tudományos segédszemélyzet létszáma terhére legkegyelmesebben átminősítették, továbbá 5) egy szakképzett I. osztályú műszaki altiszt állás létesítették, amelynek betöltőjére az összes konzerváló és preparáló munkák elvégzése bízható lenne. Ilyenformán, ha a székely tudományos intézet még nem is valósulna meg, azonban múzeumunk jelenlegi személyzete olyan kiegészülést nyerne, amilyennel munkatervezetünk egyes pontjainak megoldását nem a kölcsönveendő kiségitő társak lehetősége, hanem a saját munkaerőink beosztása tenné lehetővé, s egyúttal fokozná a munkateljesítményt is: ennek következtében az ügyviteli és a múzeum-karbantartási munkálatok elvégzése mellett gazdája kerülne a régészetnek, a néprajznak, a könyvtárnak, a fényképezésnek, az összes műszaki (preparáló, konzerváló, asztalos- stb.) munkáknak, bárha a történelmi gyűjtemény, a levéltár, a kéziratár, a szép-

művészet s a természettudományok összes ágai még mindég szakművelő nélkül maradnának.

I. A múzeumi munka menetének továbbfejlesztés útján való fokozása

(...) szükségünk volna a) kellő számú szakképzett tisztviselőre, akikről már a bevezető sorokban megemlékeztünk, továbbá b) múzeumunk épületének építkezés folyamán kellő számú és megfelelő dolgozósobával, raktárhelyiséggel, valamint kiállítási teremmel való kibővítésére, amiről megelőző évi munkatervezeteinkben is bőségesen szólottunk, ezenkívül c) megfelelő gazdaságú szakkönyvtarra, amelynek mind a hazai, mind a külföldi vonatkozó irodalmat annál is inkább egyesítenie kellene, mivel ilyen könyvtár az egész Székelyföldön eddig sehol sincsen, végül pedig d) a nélkülözhetetlen tudományos műszerek teljes számára azért, hogy az elvégzendő kutatások, mérések és bűvárkodások minden tekintetben bírálatalók és kellő értékűek lehessenek. Mindezt egy esztendő keretén belül természetesen nem lehet megvalósítanunk, azonban törekednünk kell arra, hogy azt, aminek beteljesítése mégiscsak eléggé kidolgoztatott, a legelső kedvező alkalommal valóra váltsuk. Egyes ilyen lehetőségek pedig mind az a, b, c és d pont keretén belül már az 1944. évre valószínűnek látszanak. Különösen hisszük ezt a személyzeti kérdés rendezése mellett az épületbővítéssel kapcsolatosan. Ugyanis, ha a KÓS Károly építési terveit a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr őrnagyméltósága jóváhagyni méltóztatik, mi akadály a sem lehet, hogy azonnal hozzá ne foghassunk az új épületszárny alapozási munkálataihoz.¹¹⁵

(...) székely tudományos intézet alapjait csak kellő szilárdságú talajra lehetséges leraknunk. Ezenkívül csakis így váltható valóra VISKI Károly közgyűjteményi országos felügyelő úr órméltóságának a székelyföldi központi múzeum kifejlesztésére vonatkozó nagyszerű elgondolása. Ugyanis csak egy teljesen felkészült és erős SzNM bírná meg az egyes székely városok gyűjteményeinek fiókosítását, valamint az amúgyis erősen önállóságra törekvő, bár önmagukban jórésztben életképtelen múzeumocskák önkéntes csatlakozására csakis abban az esetben lehetne reményesgünk, ha mind az avatottak, mind pedig az avatatlanok előtt is nagyszabású eredményekkel tudnók bebizonyítani a rendszeresség és a rendszertelenség közötti elhatározó értékű különbséget.

Szabványos költségvetésünkbe (...) egyelőre építkezésre csupán 20 000 pengőt állíthatunk be. Személyi járandóságunkra mindössze 3200 pengőt szánunk. Ez az összeg különmunkák, valamint kiegészítő segéderek, továbbá tiszteletbeli tudományos tisztvise-

lők díjazását foglalja magába (...) múzeumunk nagyszámú tb. múzeumőre közül csupán BOGÁTS Dénes nyug. postafőfelügyelő és SZÉKELY Zoltán kollégiumi tanár az, aki intézetünkben dolgozni szokott (...) SZÉKELY Zoltán a folyó év folyamán csak nagyon kis mértékben dolgozhatott intézetünk javára, ugyanis szabad idejének legnagyobb részét a doktori szigorlatra való készület foglalta le, majd pedig vizsgájának letétele után a nyár és a koraősz folyamán az Erdélyi Múzeum porolissumi és az Erdélyi Tudományos Intézet kidei ásatásában vett részt, hazajöve pedig ásatásának feldolgozásához fogott hozzá. Reméljük azonban, hogy a jövő évben több időt fordíthat a SzNM munkaterületén való dolgozásra, bárha a középiskolai tanároknak való nagy hiány miatt a folyó iskolai évben igen magas tanítási óraszámot kellett vállalnia. (...) nagy hasznunkra válnék, ha (...) SZÉKELY Zoltánnak szolgálattételére a SzNM-ba való beosztása megvalósítható lehetne!

Szakkönyvtárunk gyarapítására költségvetésünkbe egyelőre összesen csak 800 pengő összeget illesztettünk, tekintettel arra, hogy esetenkénti rendkívüli segítyeink, valamint magános jóbarátaink adományai majdnem kivétel nélkül ennek gyarapítására adatnak. Állításunk igazolására megemlítyük, hogy a folyó évben ajándékozott könyvek száma a kétezeret jóval felülhaladja, s tekintettel arra, hogy ennek tetemes részét teszi az irányított ajándékozás, ezért a szakkönyvtár létszáma is egyre szaporodik. (...)

II. Múzeumi táraink anyagának ásatás, gyűjtés, ajándékozás és vásárlás útján való növelése

Múzeumunk anyagát főképpen ásatás, gyűjtés és ajándékozás útján tartjuk gyarapítandónak, míg nem a vásárlást csak abban az esetben látjuk megfelelő beszerzési módnak, amikor egy-egy kiválóan fontos múzeumi értékű tárgy megszerzése másképpen éppen nem volna lehetséges. Ugyanis szívesebben elhalasztjuk egy kisebb jelentőségű tárgy megszerzését, félve attól, hogy a vásárlás tényével könnyen megzavarjuk azt a barátságos és megértő viszonyt, amely a nép igen része és a múzeum, vagyis az ajándékozó és a megajándékozott, még inkább: a múltjára büszke székely és az öntudatkeltő SzNM között általában véve fennáll. Az elmondottak természetesen nem vonatkoznak azokra a vidékekre, amelyeket az úgynevezett műgyűjtők már amúgyis megzavartak, de az ilyen helyeken különben sincsen sok mit keresnünk, mert ott már annyit összerontott az említett műgyűjtők rablógazdálkodása. De nem vonatkoznak arra az esetre sem, ha a tulajdonos régi bútordarab helyett újat vagy valamely hasonló értékű más tárgyat kíván.

(...) az 1943. évben ásatási célokra egyes jó-akaróinktól több, mint három és félezer pengőt sikerült összegyűjtenünk. Tehát valószínű, hogy az 1944. évi eredményünk sem fog emögött hátramaradni, mint-hogy a múltban is még tovább is mehattunk volna, ha több munkatársunk lenne, akik a múzeumra várakozó nagy feladatokat mind elvégezhették.

1. **Ásatások.** Minthogy e pontban legégetőbb kérdésnek az önmagunk megismerését állítjuk, ezért munkatervünkben is az önmagunktól, vagyis a közelebb múltból való kiindulás nagy fontosságát tartjuk tekintetbe veendőnek:

a. **Magyar középkor.** Háromszéken: Alsósólyomkő vára, Bálványosvár (az 1942. és 1943. évi feltárási munkálatok folytatása), Bereck, Borcfa falu elpusztult falu Szörse mellett (az 1943. évi ásatás folytatása), Cőfalva, Eresztevény, Kézdivásárhely, Ozsolán az Írótkő, Sepsiszentgyörgyön a ref. vártemplom cinterme, Szentjánosfalva elhagyott telepedés Kiskászón mellett, Torján az APOR-kúria és a róm. kat. templom környéke. Csíkban: Csíkszenttamás Nagyboldogasszony egyháza, tászoktetői sziklák és karcolataik. Udvarhely megyében: Dobó és Volál elpusztult falvak Erdőfüle mellett.

b. **Népvándorlaskor.** Udvarhely megyében: Korond, avar leletek, Firtos-vára. Csíkban: Tekerőpatak. Marostordában: Rigmányi sáncok.

c. **Ókor, dák és római idők.** Háromszéken: Angyalos, baróti táborhely, Kézdimartonfalva, nagyborosnyói castrum, Réty. Dák telepedés Marostordában: Maroskeresztúr, Marosvécs.

d. **Őskor.** Háromszéken: Étfalva (praemykenaei művelődési kör), Oltszem, Vápvára. Csíkban: Csíkdánfalva, Csíkszőgöd.

Ásatások költségeire mindössze csak 3000 pengőt irányoztunk elő, de ehhez csatlakoznak majd mindazok az önkéntes hozzájárulások összegei, amelyeknek mértékére már előbb reámutattunk.

2. **Néprajzi gyűjtőutak.** Erre a célra 1944-re sokkal nagyobb, csaknem kétszer akkora összeget irányoztunk elő, mint az 1943. évre. Oka ennek az a körülmény, hogy néprajzos készülségű tisztviselőnk bárha a jövő évben is katonai szolgálatot fog teljesíteni, mégis a jövő esztendőre olyan segítségekre van kilitásunk, akik terv- és szakszerű módon gyűjtéssel értékes eredményhez juttathatják múzeumunkat. Ezért látszott érdemesnek ilyen irányú előjegyzésünket növelni. Ugyanis ígéretét bírjuk VISKI Károly egyetemi tanár óméltóságának, hogy amiként az 1943. évben, azonképpen a jövő nyárára is múzeumunk rendelkezésére bocsátja jelesebb tanítványait. Ezenkívül más két néprajzi érdeklődési körű középiskolai tanár is felajánlotta segítségét a nyári szünet idejére. a) Háromszéken: Bodoki-havas lejtője, Erdővidék az 1942. és 1943. évi

gyűjtő- és kutatóút folytatásaképpen, Felsőháromszék ún. szentföldi része. b) Csíkban: Gyergyói medence, Gyimes, Hargita középső és északi szakasza az 1943. évi gyűjtőút folytatásaképpen. c) Udvarhely megyében: Homoród-mente, Küküllő Keresztúr és Udvarhely közötti szakasza, Nyikó-mente. d) Marostordában: Bekecsalja, Görgény, Mezőbánd, Nyárádmente. Néprajzi gyűjtőutak költségeire 1000 pengőt és tárgyak megszerzésére 1200 pengőt irányoztunk elő.

Ezek a megtakarítások pedig sokkal nagyobb összeget tennének, mintsem egykönnyen pénzben is meg lehetne határozni. Elsősorban is a tárgyaknak legfőképpen ajándékozás útján való gyűjtése: legfeljebb egy-egy fényképfelvétellel való viszonzása, továbbá a legtöbb helyen ingyen szállással, valamint egy és más helyen ingyen kosztoltatással való támogatás jelent az ügy számára igen nagy nyereséget.

3. **Történelmi gyűjtő-kutató út.** Ebből a szempontból nagyjában ugyanazok a területeket jelöltük ki, mint amelyeket a régészetnél és a néprajznál felsoroltunk. Ugyanis a munkatársak hiánya miatt erre a célra is igénybe kell vennünk kívülről jövő segítségeink készséges támogatását is, s így, ha nem is teljes szakszerű módon, de mégiscsak eredménnyel járna az ilyen kísérletezés. E területen elsősorban is székely nagyjaink ereklyéinek összegyűjtésére gondoltunk, mint olyanra, amely tevékenység nem kíván különös szakképzettséget. APOR Péter, BARÓTI SZABÓ Dávid, BENKŐ József, BÖLÖNI FARKAS Sándor, CSEREI Mihály, GÁBOR Áron, KÖRÖSI CSOMA Sándor, MIKES Kelemen, ORBÁN Balázs stb. stb. saját személyének és családjának emlékeit őrző tárgyait összegyűjteni elsősorban is a mi kötelességünk: ezen a munkaterületen belől különösebb jelentőséggel bír a GÁBOR Áronnal összefüggő ereklyék utáni kutatás, tekintettel arra, hogy a folyó év nyarán nyitottuk meg a reá vonatkozó emlékek kiállítását, mint történelmi és ereklyegyűjteményünk egyik alcsoportját. Éppen ezért itt soroljuk fel egy a Hargitában megejtendő kutatóút tervét is: ugyanis hitelt érdemlő tanúk hagyatékából fennmaradt emlék tanúsítja a háromszéki szabadságharcbeli tüzéség ágyúinak és felszerelésének a Hargita gyergyói szakaszán való elrejtését.¹⁶ A történelmi-régészeti gyűjtemény gyarapítása 800 pengőt, s a kutatóút költségeire 150 pengő összeget irányoztunk elő.

4. **Levéltári és könyvtári anyag gyűjtését,** miképpen a történelmi tárgyakét, hozzá kell fűznünk az egyéb tudományos kiszállásokhoz, csupán csak az alkalom szerint felbukkanó gyűjtési lehetőségek képeznének kivételt. Ezeket azonban előre tervbe vennünk nem lehet. Ilyen irányú munkálkodásunkat nagyon elősegíti Háromszék vármegye alispánja, aki a községi levéltárak és könyvtárak történelmi értékű anyagát a

székallódástól való megőrzés céljából Múzeumunkba beszállíttatni rendelte. De egyházi hatóságok részéről is tapasztaltunk megértő támogatást, s így remélhetjük, hogy a sepsi és erdővidéki református egyházmegyék példáját mások is követni fogják. A levéltári anyag gyarapításával kapcsolatos kiadások fedezetére 150 pengő összeget irányoztunk elő.

5. **Szépművészeti anyagunkat** főképpen székely művészeink ajándékaival gyarapítjuk. Különösen jó barátunk a sepsiszentgyörgyi származású VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai professzor, grafikus művész, aki egymaga is mondhatjuk fejedelmi nagyságú ajándékaival növelte gyűjteményünket. De ugyancsak neki köszönhetjük képzőművészeti tárunk anyagának állandó gyarapítását olyanformán, hogy vagy ajándékképpen, vagy nagyon jutányos áron megszerzi számunkra egy-egy kiválóságunk alkotását. A képzőművészeti anyag gyarapítására mindössze csak 300 pengő összeget irányozhattunk elő, jóllehet fölötte kívánatos, sőt egyenesen nagy érdekünk volna a sepsiszentgyörgyi születésű, európai viszonylatban sem utolsó értékű nagy művészünknek, GYÁRFÁS Jenőnek családja tulajdonában lévő hagyatékát vagy legalábbis hagyatékának rangos darabjait megszereznünk. Óhajtott volna mintegy tizenöt darab kiváló értékű alkotását megszereznünk, ezzel azután szülővárosának múzeuma a meglévő képekkel együtt méltóképpen képviselhetné a nagy mester különböző korszakait. E művek megszerzését munkatervezetünkbe beállítottuk, bárha mindaddig, amíg a kellő anyagi fedezetet elő nem teremtettünk, addig aligha beszélhetünk e képek megváltásáról. A család érettük leginkább évjáradékot óhajtana, ami talán gazdaságosabb is volna az egyszerre kiadott nagyobb pénzüösszegnél. Ugyancsak 1944. évi munkatervezetünkbe illeszkednék bele múzeumi épületünk előcsarnokának freskóképekkel való kifestése.¹¹⁷ Ezt, amennyiben a körülmények megengedik, VARGA Nándor szándékozná történelmi tárgyú műalkotásokkal ékesíteni.

6. **Természetrzaji gyűjteményünk gyarapítására** egyelőre semmiféle komolyabb kilátásunk sem lehet arra való tekintettel, hogy ilyen készülségű belső munkatársunk nincsen, sőt hasonló érdeklődési körű külső segítségre sem számíthatunk, jóllehet nemcsak tudományos, hanem gyakorlati szempontból is igen nagy jelentőségű volna, ha a székelyföldi természetrajznak és a természettudományoknak intézetünkben komoly kutatóállomása állíttatnék fel. Ez azután egyúttal segítségére sietne a mezőgazdálkodás, a bányászat és az ipar különféle ágainak is. Minthogy azonban e tudományág munkálására a közeljövőben a legkisebb reménységet sem merünk táplálni, költség-előirányzatunkban is inkább csak a formáság kedvéért

50 pengő összeget vettünk fel ilyenfajta gyűjteményünk gyarapításának céljaira.

III. Múzeumi tárgyaink állandósítására: konzerválására, preparálására

E téren is sajnos a legnagyobb nehézségekkel kell megküzdenünk. Ezek pedig két nagyon lényeges okban gyökereznek, mégpedig a munkatárs és a preparálószerkek hiányában. Szükségünk volna egy gyakorlatilag is kiképzett tudományos segédmunkásra, valamint egy műszaki altisztre, akik a munkakörben, valamint a fényképezésben is kellő tudással rendelkezzenek. Tekintettel arra, hogy ezekben a munkákban külső munkatársak csak átmenetileg segíthetnek ki, reméljük, hogy tiszteletteljes személyzete már 1944-ben I. oszt. műszaki altiszt, laboránsi állással növekedhetik. Ugyanis gyűjteményeink minden téra megérett arra, hogy újra alávessük a gyökeres tisztításnak és fertőtlenítésnek, a közelmúlt évtizedek régészeti leleteit pedig az összeragasztásnak és kiegészítésnek. De a folyamatos tudományos munka mind több és több anyagot halmoz fel raktárainkban, amelyekkel, ha már raktározás előtt nem kísérjük meg kellőképpen preparálni, könnyen végzetes veszedelmet zúdíthatunk gyűjteményeink egész anyagára: pl. az elszuvasodás vagy az ólompestis továbbterjesztése miatt. Fényképezési laboratóriumunknak sem lévő gazdája, emiatt drága felszerelésünket könnyen romlás érheti. Tekintettel arra, hogy az 1943. évben mindkét férfi tisztviselőnk katonai szolgálatot teljesített, ezenkívül mindkét altisztünk hasonlóképpen több ízben behivatott fegyveres szolgálatra, ezek a körülmények azután azt sejtetik, hogy múzeumunk a következő évben is ugyanilyen helyzetbe kerül, ezért a múzeumi tárgyak fertőtlenítése, helyrehozása és restaurálása címen mindössze csak 300 pengőt vehettünk fel előírásunkba. Annak ellenére, hogy a preparálószerkekhez is csak nagy nehézségek legyőzése árán tudunk hozzájutni, mégis azt hisszük, hogy ez az összeg elégséges lesz a folyamatos munkához, azonban a nagyobb méretű fertőtlenítéshez mégsem foghatunk hozzá. Ezenkívül a fényképezési laboratórium költségeire 150 pengőt iktattunk be költségvetésünkbe, ami tekintve az árak nagy emelkedését, csupán eléggé csekély utánpótlás fedezetére elégséges.

IV. Múzeumi anyagok elhelyezése kiállítási, illetőleg raktárkezeléssel

(...) Szükséges volna a régi zsúfoltságuk alól felszabadítva, kissé levegősebben és kiválógottan, s így a látogatók tudásához és tetszéséhez mérten hozzáférhetőbben kiállítani.¹¹⁸

(...) a „Székelyföldi Művészeti Év” keretében 1944. januárjában GYÁRFÁS-kiállítást, valamint ettől függetlenül egy kissé későbbi időpontra VARGA Nándor-kiállítást fogunk rendezni. Raktáraink rendezését reméljük, hogy a nyár folyamán egyetemi hallgatók segítségével sikerülni fog továbbfolytatni, különösen a néprajzi és a régészeti raktárakat, továbbá a könyvtárat és fényképgyűjteményt. Ilyenformán természetesen csak túlságosan lassan halad előbbre a rendezői munka. Sajnos, a levéltár és a természetrajzi raktár rendezésére egyáltalában nem is gondolhatunk, pedig mai elhelyezési módjuk miatt csak nagyon nehézkesen használhatók.

Óhajtánók, hogy a különböző szakmatatókat is elkészítsük, azonban erre a jelen helyzetben még csak nem is gondolhatunk. Múzeumunk egyetlen tára a képzőművészeti gyűjtemény, amelynek raktárszerűen kezelt anyagának, a metszetgyűjteménynek teljes és legszakosított elrendezését nyugodtan tervbe vehetjük, ezt ugyanis VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai professzor vállalta magára, egyúttal elkészítve a gyűjtemény pontos szakmatatóját. De ugyancsak ő folytatja tovább a régi magyar vonatkozású könyvek metszeteinek művészeti értékű katalógusát.

Rendezésünk egyik legfőbb feladata volna a közel két évtized alatt összegyűjtött összes anyagnak pontos számbavétele és újra való leltározása, s ezzel egyúttesen az idők folyamán tönkrement és a régi viszontagságos idők alatt elkallódott, vagy elértéktelenedett anyagnak a régi leltárakból való kivezetése. Ezt a feladatot is megkíséreljük megoldani, illetőleg a megoldáshoz hozzákezdni. Szükséges ugyanis végtére biztos képet nyernünk, minthogy a régi leltárak lehetetlenül rossz és hiányos vezetésmódjuk miatt áttekinthető képet nem nyújtanak, sőt, csak igen körülményes módon használhatók. A fenti gyűjtőcím alá felvett feladatok elvégzésére összesen 1050 pengőt irányoztunk elő, mégpedig raktári polcok és szekrények készíttési költségeire 500 pengőt, papírlemez-dobozok és cédulamutató készítésére 150 pengőt, rendezési költségekre 400 pengő összeget.

V. A múzeumi gondolatnak tudományos, továbbá népszerű módon való közzététele a szó és írás segítségével

(...) megvalósítani óhajtánók egy népszerű múzeumi útmutatócska kiadását, továbbá két év óta esetenként megjelenő „A SzNM Kiadványai” című kiadványsorozat rendszeresebben való megjelentetését.¹¹⁹

Egyúttal a kisebb terjedelmi tanulmányok közé nagyobb szabású értekezések besorolását is tervbe vettük. Megemlíthjük azt is, hogy eddigi rendszeres múzeumi előadásainkat, miként a folyó évben tettük, a jövőben

is jónak látjuk csökkenteni. Ugyanis a kolozsvári tudományegyetem sepsiszentgyörgyi szabadegyetemi előadásai, továbbá a Székelyföldi Művészeti Év keretében beállított kiállítások, valamint előadások az év őszi-téli-tavaszi háromnegyedét annyira betöltik, hogy legtöbb hétre két, sőt három vagy négy előadás is jut. Ezekhez járulnak egyéb, legtöbbször jótékony célú rendezvények is. Ilyenformán nem tartjuk célszerűnek saját előadásainkat azzal lejártni, hogy pesti és kolozsvári előadók miatt jórésztben vidéki munkatársaink jói-gyekezetét az amúgyis eléggé igénybe vett nagyközön-ség ne méltányolja. Ennélfogva saját előadásaink közül egynehányat csupán olyan időre osztunk be, amikor-tájban legalább a hét egyik fele nincsen semmi hasonló-val lefoglalva. Éppen ezért előadások tartására csupán 50 pengőt irányoztunk elő. Különben az összeg csekélységét megindokolja az a körülmény is, hogy előadóinknak semmiféle tiszteletdíjat nem adunk. Kiadványaink előállítási költségeinek fedezetére midőssze csak 300 pengőt írtunk költségvetésünkbe. A mai magosra emelkedett nyomdaköltségek mellett, nagyon természetesen, ez az összeg túlságosan alacsonynak látszik. Valóban mi sem szándékozunk kiadványaink megjelentetését csupán erre az összegre alapozni. Támogatás iránti tiszteletteljes kérésünket már benyújtottuk a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ónagyméltóságához. Ezenkívül társadalmi megmozdulás segítségét is reményünk van igénybevehetni.

VI. A múzeum igazgatása, ügykezelése és a munkamenet folyamatossá tétele

Múzeumunk igazgatási és ügykezelési teendőinek ellátása, egyéb teendőink rovására igen sok időnket foglalja le. Különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a leltározási munkálatokat is ugyanannak a csökkentett létszámú személyzetnek kell elvégeznie, mint amelynek teendői közé az ügykezelés is tartozik. Ezzel azt hisszük, eléggé bebizonyítottuk azt a megter-heltetést, amely a múzeum tudományos feladatainak elvégzésében való részvételt is teljesen lehetlenné teszi. Ezért e körbe tartozó teendők lelkiismeretes elvégzésén kívül semmi többletmunkát, sőt változtatást sem vehetünk tervezetünkbe, minthogy különösen most, amikor múzeumi látogatottságunk hatványozott mértékben emelkedik, nagyon kell örülnünk, hogy munkánkat mégiscsak zökkenésmentesen tudhatjuk elvégezni. Természetesen ezt csak múzeumi feladatok elvégzésére nézve értjük, míg nem a kezelésünkben levő Háromszéki Székely Tanalap ügyvitelével bizony magunk sem lehetünk megelégedve. Ugyanis ezzel gyakori Budapestre és Kézdivásárhelyre való utazgatás s a megszervezéssel, szerződésekkal, épületkarban-tartással kapcsolatos olyan munkák járnának, mint ami-

lyenek több szabad időt s a gazdasági ügykezelésben a sepsiszentgyörgyi és kézdívasárhelyi napi kézműipar- és anyagárainak teljes ismeretét stb. követeli. Amennyiben azonban múzeumunk tisztviselőinek létszáma a csökkentség alól felszabadulna, remélni óhajtjuk, hogy a Tanalap körüli feladatok megoldását is siettetni tudhatjuk.

Múzeumunk igazgatásával és ügykezelésével járó dologi kiadásaink összegét a következő tételekkel irányoztuk elő: irodai szükségletekre, nyomtatványokra, postai és szállítási költségekre, távbeszélő-díjaira, valamint vegyes tételekre összesen 1700 P. Elhelyezési költségek keretén belül fűtésre, világításra, vízdíjra, tűzbiztosítási díjra és takarításra együttesen 3750 P. Hivatalos ügyek elintézésével kapcsolatos kiküldetési költségekre 1000 P. Telek- és épületfenntartási költségekre 1000 P. (...)

Sepsiszentgyörgy, 1943. nov. hó 30-án.

8.

Az utolsó hónap Sepsiszentgyörgyön.

HEREPEI János levelei SZABÓ T.

Attilához 1944. augusztusban¹²⁰

Attila-Lelkem!

Szeretnék veled egyről s másról elbeszélgetni, tekintettel azonban arra a körülményre, hogy nincsen sok időm, sőt Téged sem akarok nagyon untatni, igyekszem mondandóimat meglehetősen rövidre szabni.

Azt hiszem, emlékszel, hogy 1940 szeptemberében fenn heteltem Kolozsváron, hogy adatokat gyűjtsek ahhoz a tervezethez, amelyet TELEKI Pál megbízása folytán készítettem. Emlékiratom egyik vázlatát Neked is, Manónak¹²¹ is, KELEMEN Lajosnak is elolvastam. Elgondolásomat mind a hárman, de különösen KELEMEN Lajos bátyánk helyeselte, úgyannyira, hogy a Közoktatásügyi Minisztériumba küldött példányomat kérésemre nagyon meleg szavak kíséretében ő terjesztette fel.

Két sorban megismétlem az egész emlékirat lényegét: a SzNM-mal kapcsolatosan egy Székely Tudományos és Közművelődési Intézet létesíttessék a székelységstudományok hathatós művelése céljából.

Az azóta eltelt négy esztendő alatt megalakult az Erdélyi Tudományos Intézet, létrejött Pesten a TELEKI Pál Tudományos Intézet központi szerve, megalkották a Dunántúli Tudományos Intézetet, arról értesültem, hogy készül valami Szegeden is, Debrecenben is, sőt, HÓMAN tervbe vette a Kisalföldi Tudományos Intézetet is. Négy esztendeje emészttem magamat, és állítok sorompóba fűt-fát a székely kérdés, a székely tudományok s a székely föld tudományos intézete érdekében. Pesti és vidéki újságokat, rádiót

mozgattam meg, országgyűlési képviselők (MESTER Miklós, MIKÓ Imre, LÁSZLÓ Dezső, VÁRÓ György) mondtak nagy beszédeket a képviselőházban a székelység tudományos intézete érdekében. Az abban maradt Székely Nagygyűlés beadványokkal, sürgetésekkel állott volna elő, sőt, a kolozsvári egyetemi ifjak egynehánya is megmozdult, mert ők is érzik, hogy végtére is tenni kell valamit itt a Székelyföldön. Mégis hiába volt mind a gondolat legelsőbbsége is az enyém, mind pedig a fáradozások tengere is az enyém, hivatalos helyen mindég csak agyonhallgatták közvetlen és közvetett szavaimat addig, amíg decemberben végtére is sikerült SCHNELLER Vilmos támogatását megnyernem. Ő azonban csakhamar eltávozott. De mióta MESTER Miklós komoly szóhoz jutott, szívesen megcselekedte, hogy e kérdésben való véleményadásra felszólította HÓMANt. HÓMAN válaszolt is. Elvben elismerte ugyan a gondolat helyességét, a gyakorlatban azonban olyan megoldást vetett fel, ami megölője volna a székely sorskérdéseknek. Szerinte az ETI küldjön ki természetrajzos és földrajzos szakembereket, hogy tanulmányokat végezzenek a Székelyföldön. Ennyi az egész! Hát, rettenetesen szomorú, hogy hivatalos helyen ennyire semmibe vegyék a most már minden oldalról megnyilvánuló közóhajt, s az egész székely kérdés tanulmányozását a székelyföldi cicindelák, kígyók, békák felkutatására tereljék! HÓMAN ugyanis – szavainak értelme szerint – félti az ETI-t, hogy nem lesz munkája, ha Erdélyben még egy másik tudományos színezetű intézet is létesülne. Édes Istenem, féltékenységgel vagy feladatok feletti marakodással nem lehet magyar sorskérdéseket és magyar tudományos feladatokat megoldani! Olyan óriási itt a mulasztás, és olyan sok a feladat, hogy ha tíz tudományos intézet is lenne Erdélyben, mindenkinek bőven jutna mit elvégeznie! De ettől eltekintve, SZABÓ Attila, LÁSZLÓ Gyula és a többiek, kik az ETI kebelében dolgoznak, még ha a Székelyföldet választanák munkaterületül, abban az esetben is jutna a szerényebb lehetőségekkel dolgozó SzNM-nak éppen elég mit dolgoznia. Én ugyanis nem akarok senkinek vagy semminek *konkurrenciát* csinálni, sőt, nem félek a velünk való *konkurrenciától* sem, mert hiszen csak egyetlenegy a szándékom: dolgozni a magyarságért azon a területen, amelyre állítottam. Minthogy pedig a mi erőnk még gyöngye, tehát erősíteni kell. Itt van a mi életképes SzNM-unk, amely azonban csakis abban az esetben fog tudni eredményt elérni, ha komolyan segítségére jönnek. Tessék-lássék támogatás csak szemfényvesztő pénzpocsékolás.

Megírtam Miklósnak, hogy egyáltalában nem bántana, ha ennek a létesítendő vagy csak felerősítendő intézménynek nem is adnának tudományos intézet

nevet, hanem elkeresztelhetik akár az elemi iskola első osztályáról abecedariának is, csak már egyszer tegyék lehetővé, hogy dolgozni tudjunk magyarságunkért, és legyen kívül dolgoznunk magyarságunkért. Ugye Te is tudod, hogy az sem érv, hogy nincsen ember! Van és lesz, csupán biztosítani kell számukra a megélhetést, s a kitűzött célért való dolgozási lehetőséget. Az ETI megalakulásakor is nagyrésztben kezdő vagy alig megindult fiatal emberek vették kezükbe a munkát. Szomorú volna, ha velők a magyar tudományos utánpótlás teljesen kimerült volna. Az én tudománybeli elmaradottságom pedig nem lehet akadály, mert az intézet megalakítása és megindítása után szívesen félreálllok, addig azonban szükség van az én nem lankadó akaratomra!

Kérek, ne hogy azt hidd, hogy csak hírverésekben nyilvánul meg minden cselekedetem. Könyvtárunk fejlesztése úgy halad, hogy amikor a „Székely Abecedaria” megvalósul, már eléggé tekintélyes segéd-eszközkeppén fog rendelkezésül állani. Műhelyeink felszereléseit folyton gyarapítom, laboratóriumi műszerekre és külső tudományos segédesszerekre az elmúlt év folyamán is többet költöttem húszezer pengőnél. Természetes azonban, hogy még sok minden hiányzik, de hiszen ma nem is könnyű hozzájuk jutni, sőt, pénzforrásom se korlátlan. Nem untatlak tovább a részletezéssel, csupán azt mondom el, hogy sok kolozsvári egyetemi intézet irigyelné műszereinket, ha tudnának róluk. Raktáraink és kiállítási szekrényeink rendre kicseréltettek, irodaberendezéseink pedig olyanok, hogy nem ismerne reánk az, aki csak a régi ütött-kopott bútorok között látott.

Tehát készülök szóval is, tettel is. Készülök azzal is, hogy most Hozzád, az ETI új igazgatójához kocogtatok be, kérve azt a testvéri jobbot, amelyet eddig is mindig éreztem, kérve azt a baráti jobbot, amelyet múltkori levelemben intézményünk felé nyújtottál, s kérve azt a megértést, amelyet Tőled úgyis, mint barától, úgyis mint testvértől, de úgyis mint magyar célokért dolgozó magyar embertől kérek és elvárok. Mert ha mi erdélyi magyarok, akik a kisebbségi sorsban együtt vetettük a téglát ahhoz az épülethez, amelynek felépítése akkor még teljesen bizonytalannak látszott, nem kalákában rakjuk tovább a falakat, egy szép napon csak szétesik, szétmállik minden: magyar öntudat, erdélyi öntudat, székely öntudat, s marad csupán a vasbeton váz, amelyhez azután talán jobban illik akár a horogkeresztes, akár pedig a sarlós és kalapácsos lobogó!

(...) ²² nagy szeretettel ölel

Sepsiszentgyörgy, 1944. aug. 1.

*

Kedves Tilám!

Nagyon köszönöm, hogy a SzNM fejlesztésével kapcsolatos elgondolásomat szívesen fogadtad.

Amint olvashattad, jómagam is teljesen mellékesnek tartom, hogy múzeumunknak feladathoz juttatását és a feladatok megvalósításának lehetőségét miképpen oldják meg. Legelső tervem az volt (nem hiszem, hogy emlékezni reája), hogy a SzNM-mal párhuzamosan, de külön létesítsessék egy Székely Tudományos és Közművelődési Intézet. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy HÓMAN erre a tervre még 1940-ben azt mondta, hogy nem szükséges két intézményre szétválasztani, ezért egyesítettem az intézmények létesítésének gondolatát, s így harcoltam a múltban, s így fogok harcolni érte a jövőben is. Azonban tudhatod Te is, hogy nem a külsőséget tartom lényegnek, mint ahogy mindig is csak előre szabad tekintenünk. Nem akarok senkivel hatalmi vagy elsőbbségi juss felett veszekedni, mert szomorú volna, ha ezen kellene elvéreznie a mindennél nagyobb feladatoknak. Itt élek a székelység között, és látom, hogy egyáltalában nem ismerjük, mert önmaga sem ismeri önmagát. Ma is abban az istenverte régimódi gondolkozásban álmodozunk, hogy majd csak lesz valahogyan. Vajon csak ugyan lesz-e valahogyan akkor, amikor már minden késő?! Nincsen semmiben sem egységes irányítás, mert nem ismerjük az alapot, amelyre fel kellene építeni a jövőt! A mi tudományos (?) intézetünk nem akar versenyfutást sem az ETI-vel, sem mással, minthogy a helyi viszonyokra való alkalmazást nem elméleti, hanem gyakorlati alapon akarja megoldani. Gyakorlati alapon kell állania mind a társadalomtudományokkal, mind a természettudományokkal, mind a néprajzzal, mind a régészettel foglalkozó jövőbeli munkatársaknak. Ezért azután nem is lehet érdekösszeütközés! Ezen az alapon pedig igazán mindegy, hogy milyen külső nevet visel az az intézmény, amely ezt a feladatot vállalja, és megoldani törekszik. Igazán mindegy, hogy arra a *teljes* személyzetre, amelyre föltétlenül szükségünk van, milyen formájú kalapot húznak, csak már egyszer húznának valamilyent! Ebben tehát tökéletesen egyetértünk, minthogy – jól tudod – magam sem vagyok a formák embere.

De nem értünk egyet a sürgősség kérdésében. Igenis, most is, vagy talán éppen most kell menteni azt, amit még lehet. Minél előbb meg kell alkotni a vázat, jóllehet a hézagokat ma még nem is lehetne mindenütt kitölteni. Sohasem tudjuk, hogy milyen idők következnek reánk, éppen azért kell a villanyos központokat minél sürgősebben megalkotni. (Példát mondok. Gondold el, ha KENESSEI elvben nem hozza létre a kolozsvári ref. leánygimnázium intézményét, s ehhez nem szerzi meg még a román megszállás előtti időben a magyar kormány hozzájárulását, a román világ alatt NAGY Károly sohasem tudta volna létrehozni a magyar erőnek ezt a forrását. Más! Ha DADAY Pista bácsi

még 1918 előtt ki nem harcolja a Semesnye-Ilonda ref. anyaegyházközösségnek papiroson való létesítését, akkor amikor román világban megvalósításra került a sor, ennek az összetartó pici intézménynek életrehozásához sohasem járult volna a világi hatóság, stb.) Magam mostan nem országghatárváltozásokra gondolok, csak azokra a lehetőségekre, hogy amit ma netalán megtehetsz, ne halaszd holnapra, amikor netalán már későn lenne! Éppen ezért, mivel hozzánk mérve mérhetetlen politikai erők játszanak velünk, a már négy év óta megszokás nélkül sürgetett intézmény létrehozása legszorosabban összefügg a pusztai létünk megmentése felé tett lépésekkel.

Tőled, Lelkem, nem kérek mást, mint ahogyan múlt levelemben is csak azt akartam tudtadra adni, illetőleg arra kérni, vedd tudomásul, hogy nem az Erdélyi Tudományos Intézet hatás- és jogkörének megnyirbálásáért harcolok, hanem a székely létkérdések érdekében dolgozó megújított vagy, ha úgy teszük, megfejelt székely intézményért.

Igazság az a körülmény, hogy a debreceni és szegedi intézettervekről csak ide szálló hírekből értesültem, a „Dunántúli Tudományos Intézet” és a „Kisalföldi Tudományos Intézet” elnevezéseket pedig éppen HÓMAN saját leveléből olvastam legelőször, sőt, ezeken kívül bajai emberektől hallottam Baján tervezetett valamelyes dunai kutatóintézetéről is. Ez az utóbbi azután mennyire komoly, nem tudom. Mind-egy, nem is ez a fontos, hanem az a körülmény, hogy ha a románok áldozatokat tudtak hozni nemzeti céljaik szolgálatára, minékünk is igyekeznünk kell, hogy a sok-sok mérföldes távolságot valamiképpen behozzuk. A SzNM fejlesztésének gondolata pedig nehogy azt hidd, hogy csupán csak bennem él. Például VISKI Károlynak egészen függetlenül kialakult elgondolása egy olyan SzNM, amelynek minden székely városban egy-egy helyi fiókjának kellene lennie. Nagyon természetes, hogy ezek a fiókok csak akkor életképesek, ha az anyaintézet náluk is erősebb. Ezt az erőt akarom én is, mindegy, hogy milyen titullussal megindokolva!

Most kaptam leveledet. Azonnal meg is írtam reá a választ, elküldeni azonban ma még nem szándékozom: ne zavarjam meg vele pihenésedet. Csak arra kérlek, ne értsd félre se munkálkodásomat, se leveleimet, hanem lássad meg Te is úgy, amint én láttam meg az itt eltöltött hat keserves esztendő alatt azt a cél nélkülséget, sőt, nemtörődömséget, amellyel egy jóakarató és életképes nép minden dolgának rendezését egyik napról a másikra tologatják!

Szeretettel öllelek:

Sepsiszentgyörgy, 1944. aug. 9.¹²³

*

Kedves Tilám!

Éppen most kaptam 17-én írt soraidat. Elolvásuk után azonnal válaszolok.

Hazánk, magyarságunk érdekéről van szó, tehát mindenkinek, aki tiszta szándékkal közeledik a székely föld felé, mindég a legőszintébb segíteni akarrással állunk rendelkezésére! Hiszen munkaterveim egyik sarkalatos pontja, hogy a dolgozni szándékozó nem-intézetünkbeli szakembereknek is megállóhelyet, dolgozóasztalt és felszerelést, valamint kísérleti műhelyeket bocsássunk rendelkezésére. Tehát a saját munkalehetőségünk lehetővé tételén kívül bárki másnak is munkaalkalmat biztosítani, ez a mi négy év óta hangoztatott és négy év óta e cél felé küzdő önzetlen szándékunk.

Építkezési tervzetünkben ezért van benne, hogy padlásterünk kis vendégszobákká képezendő ki. Ezért szándékozunk a látszólag szükségesnél több dolgozószobát és műhelyet is felépíttetni, mert nagyon jól tudjuk, hogy helyszíni kutató és gyűjtőmunkát nem lehet egy-két hetes lerándulásokkal elintézni. Hiszen a helyszínen gyűjtő csak akkor oldhatja meg feladatát, ha nem mint vadidegen, a helyi viszonyokkal és szellemmel ismeretlen valaki utazza keresztül-kasul a vidéket, hanem valamilyen helyi központból sokszor és sokszor visszatér gyűjtési területére, s így „akklimatizálódik”. Sőt, azt sem tartom elégségesnek, hogy valaki a saját neve alatt vagy egy külterületi intézmény kiküldöttjeképpen közeledjék a vidékiekhez. E tekintetben már nagyon sokat rontottak a Pestről és Kolozsvárról jött, sokszor egészen tudatlan tudósok, ellenben bárki, aki a SzNM nevével közeledik, sokkal több bizalomra talál. Néhai LÁSZLÓ Ferenc és CSUTAK Vilmos nagyszerűen bevált módszere: annak hangoztatása, hogy a SzNM a székelységé, sőt, minden székely ember tulajdona, csaknem mindenütt nyitott vagy legalábbis könnyen kinyitható lelkekre talál. Ezért köszönöm a leveledben kifejezésre juttatott szavakat, mert nagy jelentőségű munkátoknak talán ezzel a céggel tudok leginkább szolgálatára lenni.

De visszatérve az előbb mondottakra, sajnálatos kell elbúcsúztatnom azt a körülményt, hogy múzeumi építkezésünkre – bárha a szükséges pénz legnagyobb részét még tavalyelőtt összekoldultuk – a háborús helyzetre való tekintettel nem adták meg az engedélyt. Ezért tehát a tervezett központ kiépülésének el kellett maradnia jobb időkre. Ez azonban nem tartozik leveled tárgyára, de elmondottam azért, hogy meggyőződhesél őszinte készségünkről. Sőt, elmondom még azt is, hogy az előbb hangoztatott cél érdekében akarjuk könyvtárunkat színvonalassá és teljesen korszerűvé tenni, sőt, ezért szereztük be a fényképzési, a természetrajzi, a levéltári (!) műhelyek, vala-

mint az ásatási munkálatok felszerelését, ezért rendeztünk be asztalosműhelyet, most pedig ezért furfangoskodjuk össze a műszerési műhely kellékeit. Igaz, hogy e tárgyak ma már ládában beszegezve várják a jobb jövőt s az embereket, akik ezt majd használni fogják. A tervünk érdekében való dolgozást azonban még a mai nehéz időkből sem tévesztjük szem elől.

Nagyon dicsérek, hogy a tervszerű és rendszeres munka elkezdését nem akardod a háború utánra halogatni, hanem minél előbb munkába állítod rendelkezésre álló erőidet. Úgy fáj a szívem olvasva, hogy odaát a határokon túl rendszeres munka folyik, mi pedig minden vonalon állunk. Végére Te szóhoz jutva, megmozdulhatsz, ámbátor hol vannak a többiek is, akiknek ugyanez volna a kötelességük! Igaz, hogy a külső, sőt, – valljuk be – a felső hatóságok sem nagyon igyekeznek elősegíteni a munkát. Itt azután megint csak el kell sírnom magamat, mert hiszen egyes emberek munkáját leszámítva, olyan nagyon kevés történt az egész négy esztendő alatt! Ezzel azután megint csak magunkra kell visszatérnem, ami Számodra – bizonyosan – már nagyon is unalmas lehet, de tűrd el, kérlek, hiszen nekem minden gondolatom ez az átkozott múzeum, amelyet hiába akarok szélében is, hosszában is megnyújtani, úgy látszik, elvesztette minden rugalmasságát. Még vannak intézmények, amelyek igazán komolyan akartak és akarnak dolgozni, azokat azonban nem segíti senki és semmi. Minden fáradozás ellenére sem adnak lehetőséget számukra, ezzel azután megakadályozzák a munkában, talán arra akarják ítélni, hogy elkedvetlenedve falba rúgjanak minden szépen kiagyal munkatervet, magyar feladatot! Ugye, nem elég az, hogy a mi intézményünknek az egész Székelyföldet (HOMAN szerint még az Aranyos-vidékét is) feladatos munkaterületül osztották ki, ha mindez csak papiroson marad, mert nem segítenek rajtunk, hogy valóban el is végezhesük a reánk bízottakat! Tavaly és tavalyelőtt megkíséreltem kölcsönkérni FERENCZI Sándort, LÁSZLÓ Gyulát, SZILÁGYI Jánost és VISKI Károly tanítványait, az idén azonban még csak e félmegoldásokra sincsen lehetőségem.

Most, hogy munkatársaidal be óhajtánál lépni a Székelyföldre, köszönöm, hogy első gondolatod bekapogtatni nálunk. Azt azonban, hogy mit fogsz kapni tőlünk, bárha félig-meddig házigazdák is volnánk, mégsem tudom megmondani. Alighanem csak a jó szó mellett maradunk, mert hiszen mi mankón bicegünk, és sebeink meggyógyítására – úgy látszik – nem akad orvos.

E pillanatban nem tudom megmondani, hogy augusztus végére, szeptember elejére fel tudok-e menni Kolozsvárra, hiszen emberhiány miatt a múzeum légvédelmi szolgálata, virrasztása, mindene egyes-egyedül rajtunk nyugszik. Ennek ellenére is azonban – fel-

sőbb rendelkezésre – el kell még utaznom Udvarhelyre, Keresztúrra, Gyergyószentmiklóásra, Csíkszeredába és Kézdivásárhelyre. Talán szerdán indulok, de hazatérésem idejét még csak nem is sejtethetem; mégis igyekezni fogok idejében tudatni róla.

Ma vasárnap van, tehát egyes-egyedül teljesítek szolgálatot az egész épületben, ezért másik kérdésre sem tudok most választ adni. Anyag, azt hiszem, elég volna, csakhogy levéltárunk nagyobb és értékesebb része leszegezett ládában várakozik a sors szeszélyére. Lehet azonban, hogy így is volna mit lemásolni. Különben a leveledben megpendített gondolatról már hetekkel ezelőtt beszélgettünk Jóskaival,¹²⁴ anélkül, hogy akkor BOGÁTSot megkérdeztük volna. Különben a másolatással most még más bajok is vannak. Nincsen ember. A városból csaknem minden épkezláb fiatalember bevonult katonának, a diákok pedig munkaszolgálaton vannak, sőt, a kollégium sem Szentgyörgyön, hanem Kovásznán fog megnyílni. Volt egy hetedik gimnazista, nagyon megbízható menekült diákunk, akit minden szüniidőben a múzeumban szoktam foglalkoztatni, őt azonban július elején munkaszolgálatra vitték, s azóta sem tudtam kiszabadítani, mint-hogy a katonaság mindég azzal utasította el a kérést, hogy most háború van, tehát nincsen szükség múzeumi munkára. Írtam érdekében Kolozsvárra is, még csak a füllük bojtját sem mozgatták meg.

Így állunk, mert Jóska is rettenetesen be van fogva: Augias istállójának a kitakarítását végzi.

Nagyon kérlek, ha a kérdések megbeszélése majd nap szerint is időszerűvé válik, értesítsél róla, hátha tudnék valamelyes megoldást találni. Addig is arra kérlek, ne haragudjál, hogy ilyen sokáig vettem igénybe türelmedet.

Sepsiszentgyörgy, 1944. aug. 20.¹²⁵

*

Kedves Tilám!

A világesemények fordulata azt hiszem megakadályozták még azt a kicsi eseményt is, hogy az ETI és a SzNM egymáshoz való viszonyáról tárgyalhassunk. Azonban akárhogyan is torlódjanak az események, a székelységkutatás megvalósítása érdekében dolgoznunk, sohasem időszerűtlen.

MESTER Miklós a napokban lenn járt a Székelyföldön. Mindnyájan úgy tudtuk, hogy Szentgyörgyre is lejön. Nem történt meg, ellenben a *Székely Nép* munkatársának adott nyilatkozata megjelent a mai lapban.

Azt hiszem, hogy a nagyközönség, amely csak felületesen ismeri a székelység, a Székelyföld s a székely életlehetőségek történelemtudományi, társadalomtudományi és természettudományi kutatásának mibenlétét, örömmel értesülhetett az újságból, hogy

végre megoldódott a Székely Tudományos Intézet és a SzNM kérdése. Én azonban e megoldásban – ha az újságíró híven adta vissza Miklós nyilatkozatát – mind a Székely Tudományos Intézetnek, mind a SzNM-nak, mind pedig a székely kérdés gyökeres kutatásának, ha nem is a halálát, de nagyon nagy betegségét látom.

Ugyan miért is nem dolgozhatik csupán egymás mellett, kart karba öltve az ETI és a SzNM!

Hidd el, abban a pillanatban, amikor a SzNM az ETI egyik alosztályává fog lesüllyedni, mind önálló célkitűzéseit, mind speciális feladatait elveszíti, és teljesen elvértelenedne, elsorvadna, mert minden lehetőséget felszívna az anyaintézet. A nyaratszaka leránduló kolozsvári szakembereknek nem lesz idejük teljesen átítatódniok a Székelyföld levegőjével. A székelység-tudományok kutatóinak igazában véve itt kell élniök, a Székelyföld népe között lakó megszokott jóbarátoknak, testvéreknek kell lenniök, minthogy csakis így sikerülhet a székelység igazi lelkéhez, lelke őszinte megnyilatkozásához hozzáférközniök.

Mondd, Attila, miért nem jó az, ha két erős intézet együtt, egy cél felé, egymás kölcsönös segítségével dolgozik! Miért jobb az, ha egyiket elsorvasztják, anélkül, hogy a másikat továbbfejlesztenék! Könyörgök, ne ülj fel annak az átkos régi irányzatnak, amely mindent, ami a faj javát szolgálná, elsorvasztani igyekszik, s amely szép szavakba burkolt, nagyonis ésszerűnek látszó érvelésével elvakítani akarja Miklóst is, Téged is, mást is! Hidd el, ez az egész terv a fenti célzaton kívül legfennebb csak a takarékoságot óhajtja szolgálni, minthogy az egész változás a Te intézetednek semmi, az enyémmnek hasonlóképpen semmi hasznot nem hajtana, mert csak egy egyszerű, odavetett névcsereből állana az egész megoldás. Isten őrizzen, hogy mindezt a jó szándékú Miklós vagy a Te személyed rovására írnam. Jól tudom, hogy kik ennek a kovászai!

Jan. 15-én elkészíttem a tervbe vett Székely Nagygyűlés elé terjesztendő megindokolt javaslatomat. Talán, ha lett volna kik előtt feltárnom, ma már másképpen állana az egész kérdés. Elöttem fekvő javaslatomat Neked most sem küldöm el, mert egy kissé hosszadalmas, s ezért nem akarlak untatni vele, de ugyanakkor készítettem egy népszerű, rövid szöveget, e néhány sort elküldöm, hadd lássad meg belőle, hogy a SzNM feladatvállalása nem egy az ETI-ével, sőt, a mi tervezetünket nagyon sokban nem is lehetne beleilleszteni az ETI elgondolásaiba.

Ezek után még felteszem a kérdést, vajon Te hogyan képzeléd el a SzNM jelenlegi személyzetével való munkálkodást az ETI keretén belül! Ugyanis BALASSA Iván, ha itthon is volna, neki elsősorban néprajzi anyagunk számbavételét, céldulázását, új és

rendszeres anyag begyűjtését, a néprajzi feladatoknak a falu vezetőségével, népével való megismertetését kellene elvégeznie. ÁRVAY József pedig csak azért, hogy az ETI elgondolásaiba belekapcsolódhassék, hosszú időre itt hagyja-e azt a munkakört, amelynek betöltésére elsősorban kineveztettem?! A közel 60 ezer kötetnyi könyvtárunk teljes rendezését, a hiányok pótlását, a szakkönyvtárak megszervezését ki és mikor végezze el, ha nem ő, s ha nem mentől sürgősebben! SZÉKELY Zoltánnak pedig mi lenne a szerepe akkor, amikor a múzeum keretén belül is megmérhetetlen rendezői munka, sőt tanulás vár reája! FADGYAS Annára és jómagamra pedig az ETI keretén belül ugyan milyen feladat várakozhatik! Egy feltétel alatt azonban mégis elfogadnám az ETI-be való beolvadást, ha az ETI nemcsak az előbb említett munkák tökéletes elvégzésében segítene, hanem kívülről még minden levéltári, történelmi, művelődéstörténeti, művészeti, föld- és ásványtani, állattani, növénytani, természettani, továbbá az ezekkel összefüggésben levő összes „konzervatori”, „preparatori” s egyéb „laboratóriumi” munkáinkat „delegált” belső szakembereivel elvégeztetné, egyáltalában nem is beszélve tervezetünk külső feladatairól! Ugye, belátod, hogy az ETI-nek a mostani intézeti tanárokkal ezt is megoldania nem lenne módjában! De soha nem is fogja tudni, mert Kolozsvárra egyáltalában nem fognak új munkaerőket kinevezni csak azért, hogy azok a SzNM és a majdan megszervezendő és fiókosítandó székely városi múzeumocskák munkáját is elvégezzék. Tehát azért akarok két külön intézményt, mert két külön intézményt inkább sikerülhet a kellő fokra felerősíttetni, mint egyetlen nem is nagyon bővérdű intézménnyel ugyanezt keresztülvinni. Hiszen feladataink annyira bőségesek, hogy két erős intézménnyel is megmérhetetlenül sok elvégeznivaló várakozik.

De vedd azt is tekintetbe, ha majd déli Erdély visszatér, nem is beszélve az ottani erős román múzeumokról,¹²⁶ különösen régészeti, néprajzi, történelmi, levéltári és földtani tekintetben azonos vagy határos területen a vérszegény SzNM szemben fogja magát találni az erős BRUCKENTHAL-múzeummal, sőt, az éppen szomszédos brassai városi múzeummal. Az egyenlőten küzdelemben pedig a gyengébb el fog vészni!

Ismétlem, és újra ismétlem, egyáltalában nem ragaszkodom a „Székely Tudományos Intézet” elnevezéshez, mert nem kábit az aranyfüst csillogása, hanem a munkalehetőségre vágyakozom. Szeretném hinni, hogy igazamról Téged is meggyőztelek. E levéllel egyidejűleg Miklósnak is írtam, természetesen nem ilyen terjengősen.

A régi szeretettel ölellek:

Sepsiszentgyörgy, 1944. aug. 25.¹²⁷

9.

Jelentés a Közgyűjtemények Országos Felügyelőséghez (Keszthely, 1944. okt. 25.)

Méltóságos Főfelügyelő Úr!

Kapcsolatosan még szept. hónap 9-én kelt 418-1944 számú rendeletével, tisztelettel jelentem, hogy múzeumunknak Lengyelre menekített anyagát folyó hónap 11-én teherautó-fuvarral Keszthelyre átszállítottam, és a már itt lévő többi ládával együtt – az adott körülményekhez képest biztonságba helyezve, a Balatoni Múzeum alagsorának folyosóján raktározom el. Ezzel egyidejűleg nem mulaszthatom el, hogy külön köszönetet ne mondjak jóindulatáért, bölcs gondosságáért, valamint dr. VARGHA László előadó úr fáradságot nem ismerő, sőt még életét is kockára tevő gyors és erélyes intézkedéséért, amelynek eredményeképpen határozott rendelkezésem és utasításom ellenére Kolozsvárra szállított múzeumi anyagunkat még idejében megmentenie és Keszthelyre hoznia sikerült. E nagy jelentőségű cselekedete pótolhatatlan magyar értékeket mentett meg számunkra.

Keszthelyre való átköltözésünk minden napja az itteni hivatalos és magánügyek intézésében felmerült nehézségek leküzdésével telt el, anélkül, hogy végtére is belezökkenhettünk volna a mindennapi életbe. Ugyanis mind a hivatalos, mind pedig a nemhivatalos körök csaknem minden vonalon, ha nem is éppen ellen-szenvvel, de nem sok segíteniakarással kezelik a betolakodó idegeneket, s minthogy a Balatoni Múzeum sem örvend annak a közszeretnek, mint odahaza a SzNM, ezért a felénk nyújtott segítő kéz se tudja számunkra a kellő értékű támogatást megszerezni.

Múzeumunk személyzetéből az igazgatón kívül jelenleg itt tartózkodik SZÉKELY Zoltán tanár, BOGÁTS Dénes tb. levéltáros, BARABÁS Jenő altiszt. Folyamatos munkába állításuk egyelőre még nem történhetett meg, részben az egyéni ügyes-bajos dolgok elintézetlensége miatt, aminek részbeni orvoslásáért a zalaegerszegi pénzügyigazgatósághoz fordultam, részben pedig a lakás-, irodahelyiség-, bútortat-, kályha-, fűtőanyag-, villanyáram-hiány miatt. Jelen jelentésemmel pedig éppen azért késlekedtem, mivel óhajtottam volna, hogy legalábbis munkamenetünk megindításáról számolhassak be. Ha azonban Isten hazánkat és bennünket is megtart, remélem, hogy nemsokára erről is jelentést tehetek.

Ezek után számbavéve Keszthelyen levő ládáinkat és azoknak a jegyzékben feltüntetett tartalmát, nagyjában az alábbi anyagról számolhatok be. Egyúttal jelentem, hogy – BARABÁS Jenő altiszt jelentése szerint – az ellenséges betörés miatt idő előtt útbaindított vasúti szerelvényre már nem volt idő kiszállítani többek

között azokat a ládákat, amelyek a múzeumi leltár-, pénztár- és iktatókönyveket, továbbá az irattárat és nyomtatványokat tartalmazták. Ezért egészen új ügykezelési könyveket kellett megkezdenem. Természetesen legnagyobb veszteségnek tartom a leltárkönyvek otthonmaradását, amelyet csak részben pótolnak a ládák tartalmáról készített részletező jegyzékek; remélem azonban, hogy az el nem hozott leltárkönyveket az otthon maradt nagyon derék FADGYAS Anna segéd-tisztnek sikerülnie fog az elpusztulástól megmentenie. Erre reményt nyújt az eleinte Sepsiszentgyörgyön maradni szándékolt, de szeptember 6-án mégiscsak utá-nunk jött cselédleányunktól nyert értesülés. Ugyanis a múzeumot addig az ideig sem bomba, sem ágyúlövedék nem érte, FADGYAS Anna pedig mindennap rendszeren bejárt és dolgozott a múzeumban.

A SzNM Keszthelyen levő ládáinak jegyzéke,
a bennök levő tárgyaknak összefoglalólag való megjelölésével:¹²⁸

II. régi bokályok, üvegedények (szegedi, vinci, bécsi, sgrafittós bokályok stb.)

III. ónedények, lőportartók (hodgyai ónkanna a 15. sz. végéről, lőportartó szarvasagancs 1614. évszámmal stb.)

V. cseréptányérok stb. (sgrafittós tányérok, fabokályok, 1730-as szarupohár)

VII. bokályok (madaras, szarvasos, emberes bokályok)

IX. házi felszerelési tárgyak rézből és vasból; kézfegyverek, kő-, réz-, bronzkori eszközök stb. (réz-mozsár 1550-ből, bronz harci csákányok, tokosbalták, kelta holmik)

XV. régi kályhacsempék (gótikus lovas és könnyűlovas vitézzel stb.)

XVI. kályhacsempék, kékfestődúcok

XVIII. sulykok, porongok, sőtartók nyír-fakéregből, pereszlenek

XIX. erődsi és oltszemi praemykenaei, továbbá népvándorlaskori tárgyak (erődsi gyöngysor szarvasfögből, agyagedények; komollai római tárgyak, avar díszítőtagok, eresztvényi honfoglaláskori lelet)

XXI. festékesek, varrottasok, szőttesek (kovásznai rokolya)

XXII. hálók stb. (ezenkívül munkaköpenyek, törülközőnek való)

XXVII. GÁBOR Áron-féle ereklyék (25. db. kézirat), BARABÁS Miklós fényképfelvételei (33 db.), CSEREY Ignác emlékkönyve fogoly honvédtisztek aláírásával, KÁLNOKI Antal naplója 1707–80, SzNM igazgatósági jelentései 1926–1941, igazgatósági jegyzőkönyvek 1920-tól kezdődőleg, kiadványaink

XXVIII. erdősi, oltszemi, komollai agyagedények; céhkancsók 1740-, 1841-ből

XXIX. levéltári anyag (családi levéltárak), VASTAGH László Szent László-szobra, kiadványaink

XXXIV. műszerek (WANAUStól: 2 db. fényképezőgép stb., GAMMÁtól, WESZELY-, CALDERONI-tól stb.-től vásárolt műszerek), film és másolópapíros, fényképgyűjtemény lemezeinek és filmjeinek kiválogatott csoportja

XXXV. metszetgyűjtemény, sőtartók nyírfakéregből, szégyentábla

XXXVIII. levéltári anyag (családi levéltárak)

XXXIX. levéltári anyag (családi levéltárak)

XL. tulipános ládában: kéziratos könyvek, népi varrottások

XLI. népi varrottások, régi úrihímzések, szőttesek

XLII. népi varrottások, régi úrihímzések, 1848-as zászlók, újkori menték

XLIII. nemesfém-tárgyak, ereklyék, éremgyűjtemény (BEM tábornok hadi kitüntetése, KOSSUTH levele, tekerőpataki népvándorláskori lelet, ékszerek, őskori karikapénzek, görög, római, barbarus, erdélyi, magyar stb. érmek)

XLIV. levéltár (GÖDRI-féle anyag)

XLV. levéltár (Háromszék vármegyei kiválasztott anyag)

XLVI. levéltár (Háromszék vármegyei kiválasztott anyag)

XLVII. levéltár (Háromszék vármegyei kiválasztott anyag)

XLVIII. női és férfi öltözetdarabok, 1848-as zászlók, a hidvégi sírboltból előkerült 17. századbeli ruhák, a bevonuló gyorsandár zászlaja 1940-ből

XLIX. levéltár (Háromszék vármegyei kiválasztott anyag, kézdivásárhelyi jegyzőkönyvek, a 2. székely gyalogezred parancskönyve 1848–49-ből)

L. hártáyák (középkori és egyéb oklevelek BARABÁS Samu hagyatékából, nemeslevelek s más adománylevelek), kódexek, kéziratok (VASADY-, Emília- CSEREYné-, APAFFI Anna-kódex, BENKŐ József: *Filius posthumus* kézírata, Erdővidéki ref. egyházmegye jegyzőkönyve 1602–1701, RIMAI János feljegyzése BALASSI Bálinttal kapcsolatosan, stb.)

LI. 17–18. századbéli törvénykezési jegyzőkönyvek, adóösszeírások Háromszékből

LII. 17–18. századbéli törvénykezési jegyzőkönyvek és egyéb jegyzőkönyvek Háromszékből, kéziratos könyvek a kézirtatárból

LIII. Seps ref. egyházmegye 18–19. századbéli jegyzőkönyvei, RMK¹²⁹

LIV. RMK

LV. RMK

LVI. RMK, az erdővidéki ref. egyházmegye RMK-ja

LVII. Kéziratos könyvek (VÁSÁRHELYI J. 1714–64 stb.), lustrák (1635, 1704 stb.), BÁTHORI István okiratai (22 db.), középkori oklevelek (6 db.), APOR-könyvtár¹³⁰, Erdővidéki ref. egyházmegye jegyzőkönyvei

LVIII. APOR-könyvtár

LIX. APOR-könyvtár

LXI. néprajzi tárgyak (szerszámok)

LXIII. APOR-könyvtár

LXIV. könyvtár (BARABÁS Samu könyvei, 16–17. századbéli külföldi könyvek)

LXV. könyvtár (16–17. századból), Erdővidéki ref. egyházmegye jegyzőkönyvei, színlapok, falragaszok, WESSELENYI István naplója a 18. sz. elejéről LXVIII. olajfestmények (GYÁRFÁS Jenő, NAGY Imre)

LXIX. olajfestmények (GYÁRFÁS Jenő)

LXX. olajfestmények (GYÁRFÁS Jenő, BARABÁS Miklós, SIKÓ Miklós)

LXXI. olajfestmények (NAGY Imre, BARABÁS Miklós, SIKÓ Miklós)

LXXII. olajfestmények (NAGY Imre, BARABÁS Miklós, NENDTWICH)

LXXIII. olajfestmények (GYÁRFÁS FERENC,¹³¹

BARABÁS Miklós, NENDTWICH, MELKA Vince) LXXVI. levelesláda (báró DANIEL-családé 1709-ből)

LXXX. metszetek, rajzok, vízfestmények (VARGA Nándor nagy gyűjteménye, BORDY András vízfestménye, NAGY István színes kréta rajzai, SIMÓ Ferenc kréta rajza, CSERNA Károly olajfestménye), térképek, SzNM kiadványai

LXXXI. Erdővidéki ref. egyházmegye levéltára (az egyházközségek régi iratai, válóperek)

LXXXII. Mikroszkópok (3 db.), finomméreg

10.

Búcsúszó¹³²

A történelem fonalán haladva, a nagy világtakalizmának mindent magával ragadó sodródásában bizony mireánk is reánk méretett a nekünk nagyon drága SzNM-től való elválás sorsa. Mielőtt azonban csakugyan elszakadnánk tőle, mint akkor, amikor a vonat kereke kigördült a sepsiszentgyörgyi sínekről, szeretném, ha búcsút mondanánk. Talán nem is a szívünk igaz szeretetével s csekély tudásunk minden jó igyekezetével továbbépített intézménytől vegyük most a búcsút, mert hiszen attól lélekben még ma sem szakadhattunk el, s bár országhatár és az én és a más emberi gyarlóság választ el, az, akinek egyszer a kapu-

ján belépni adatott, gondolatban építeni, szépíteni, gazdagítani, fejleszteni soha meg nem szűnhet. Ellenben mondjunk búcsút azoknak, akikkel az 1938–1944. években adatott együtt dolgozunk.

Búcsúnk rövid lesz, bárha sokat mondhatnánk az együttműködés sok hasznos évéről. Először is azokról a tisztas emlékű eltávoztakról emlékezünk meg, akiknek nevéről sohasem szabad megfeledkeznünk, mert a legnehezebb időkben voltak intézményünknek nemcsak díszei, hanem támaszai is.

A kiváló tudós BARABÁS Samu, a fáradhatatlan múzeumi gyűjtő és rendező ROEDIGER Lajos, a szorgalmas, kedves munkatárs SIPOSZ Samu egykori pénztárosunk, mind a három ig.-vál., továbbá a tanácsban és áldozathozatalban jóltevő dr. TUSA Gábor tb. ig.-vál. tagunk, kívülről még derék munkatársunk, ANDRÁSI Tivadar tb. múzeumőrünk voltak 1938–1944. években eltávozott hozzátartozóink. Utánuk a bújdóság nehéz órái közepette szakadt reánk a hír legszomorúbb veszteségeinkről. Előbb, talán még ma is bizonytalan időben és körülmények között, 1944. szept. 10. táján dr. KERESZTES Károly ügyvezető alelnökünk élete nyert szomorú befejezést, azután dr. NAGY Jenő első alelnökünk 1945-ben hagyott itt bennünket.¹³³

Mi volt KERESZTES Károly és NAGY Jenő a SzNM-nak, azt jómagam, ki most e szomorú eseményről beszámolok, tudhatom a legjobban. Áldozathozatalra mindég kés, fáradhatatlan, önzetlen támasz és vezető! Különösen KERESZTES Károly CSUTAK Vilmos halála után csaknem két esztendeig nagyon gondterhes időben, szűk anyagi lehetőségek között vállalta a múzeum igazgatásának nehéz gondjait. Jót akaró, becsületes működése idején egész lelkének minden szeretettel ígelizezett intézményünk sorsát a lehető legjobb mederben irányítani. Azután pedig, hogy önként vállalt feladatát minden idejét az igazgatásnak szentelhető egyénnek adhatta át, sohasem szűnt meg a legönzettelenebb tanácsadó, valamint a jogi kérdésekben cselekvő munkatárs maradni. De megfontolt, bölcs tanácsaival NAGY Jenő alelnökünk is mindég mellettünk állott. Hasonlóképpen távol élő elnökünkkel együtt, fáradságot soha nem ismerve, mindenkor lehetett reájuk számítanunk. Az első alelnöki tisztséggel tisztelte meg tagjaink bizalma, ő pedig becsületesen érezte feladatának jelentőségét, és maradéktalanul cselekedte a vele járó nem könnyű teendőket. Mindkettőjük érdemeinek méltatása e néhány sornál több lapot kíván.

A továbbiakban búcsúvétel helyett köszönetet szeretnék mondani azoknak a közvetlen munkatársaknak: tisztviselőknak és alkalmazottnak, akik otthoni munkálkodásukat megkönnyítették, és múzeumunk nagyszerűen indult fejlődését előbbre vitték. Külön-

külön kellene mindeniket felsorolnom, de hogy ezt mégsem teszem, nem azt jelenti, hogy az elhallgatottak neve nem volna méltó a megörökítésre, csupán kiemelni szándékozom azt a körülményt, hogy van közöttük két minden dicsőretet megérdemlő egyén, aki a legnagyobb veszélyeket is vállalta drága Múzeumunkért.

A leghűségesebb, a legbecsületesebb, a legönzettelenebb és a leghősiesebb volt munkatársunk, FADGYAS Anna múzeumi segéd tiszt érdemei nem szorulnak felsorolásra. Mindenki előtt ismeretes, hogy két évtizeddel ezelőtt gyermekfejjel vállalt és attól kezdve mindég a legderekkabb módon betöltött helyét akkor sem hagyta el, amikor évekkel ezelőtt minden erőfeszítés ellenére sem sikerült a rideg bürokratikus korlátokat áttörve számára méltó külső elismerést és megfelelő javadalmazást kiverekednünk, de nem hagyta el akkor sem, amikor mi többiek egy és más címen, hivatali vagy családi érdekből a menekülést választottuk. Köszönjük neki, valamint FODOR József né egyszerű, derék kisegítő szolgálknak is helyállásukat, önzetlen ügyszeretetüket.

Utoljára pedig mi mindnyájan, idekűnn élő volt igazgató-választmányi tagok: BARABÁS Andor, DEMETER Béla és VÉKÁS Lajos, volt múzeumi személyzet: HERPEI János múzeumigazgató, dr. BALASSA Iván múzeumőr és BARABÁS Jenő múzeumi altiszt, valamint sok-sok jóbarát, hadd mondjunk istenhozzádot a szeretett, drága SzNM-nak, kívánva, hogy az otthon maradt és hazatért derék tisztviselők és alkalmazottak hozzák helyre azt a nagy veszteséget, amit a végzet féltett intézményünkre, s így az egész székelységre is reámért. Tegyek méltóvá alapítónője szép álomlátására és munkatársai közül különösen LÁSZLÓ Ferenc, CSUTAK Vilmos, id. GÖDRI Ferenc s a közelmúltban elnyugodott derék vezetőknek kitörölhetetlenül nagy és nemes törekvéseire.

Jegyzet

1. BALASSA Iván. **H. J. (1891–1970)** (in: **A Házsongárdi temető régi sírkövei**. Bp., 1988, 503–511); VINCZE Gábor. **A SzNM anyagának részleges elszállításáról és pusztulásáról 1944–45-ben**. *Acta (Siculica)* 1995, 229–246; SAS Péter. **H. J., a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója (1938–1945)** (in: **Emlékkönyv IMREH István nyolcvanadik születésnapjára**. Kolozsvár, 1999, 481–497). Utolsó kézikönyv-szócikk róla in: **Magyar múzeumi arcképcsarnok**. Bp., 2002, 367–369.

2. A KERESZTES Károlyt köszönhető **Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez** (Bp.–Szeged, 1965, 1966, 1971); BALASSA Iván–HERNER János–KERESZTES Károlyt Bálint megjelentette, akadémiai díjas **A Házsongárdi temető régi sírkövei** (Bp., 1988).

3. KOVÁCS István (1880–1955) CSUTAK Vilmos sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató sógora. 1919. május 12-én, mikor a román hatóságok átveszik a kolozsvári tudományegyetem Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi karát, ő is ott van az átvevő 19 tisztviselő között, akárcsak HERPEI vagy a szintén történetünk szereplője ROSKA, FERENCZI,

SCHNELLER Vilmos. Munkatársak maradnak a román Ókortudományi Intézeté aklított Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségárában is.

4. **Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára.** Kolozsvár, 1929. (A két világháború közötti legjelentősebb kisebbségi magyar tudományos kiadvány.)

5. A törésvonal a királyi diktatúra hozta változással függhet össze. Márc. 30-án Romániában azt az Országos Magyar Pártot is betiljlik, amelynek színeiben SZENTKERESZTY képviselő. Új magyar képviselőként a Magyar Népközösség jön létre, és HERPELT korábbiak és későbbiek ismeretében ennek a mérvadó személyiségei ajánlhatták, még erdélyi református egyháztanácsi háttérrel, olyanok, mint BÄNFY Miklós, KÖS Károly. (Vö. MÁR István, **A Romániai Magyar Népközösség, Székelyföld**, 2003/8, 91–113.)

6. SZABÓ József (1914–1995) természetrajz szakos, később, a 2. világháború után Kolozsváron egyetemi tanár, SZÉKELY Zoltán (1912–2000) a múzeumi igazgató utód régész, most még latin szakos tanár.

7. Egybevetésként: 1941 végén a kolozsvári „Erdélyi Nemzeti Múzeum” táraínak is csak hat múzeumór, két gyakornok és szakembere van.

8. A SzNM évi költségvetése 1942-ben és 1943-ban 60-60 000 pengő körüli (40 000 fölötti ebből az évi államsegély).

9. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület rendkívül értékes gyűjteményeit a kolozsvári tudományegyetem használja, az ottani intézeti munkát szolgálják. Ezért évi 100 000 pengő fizet az EME-nek az oktatási tárca, a tárák éreit pedig ugyancsak a Magyar Nemzeti Múzeum szervezete fizeti. További segélyként pl. 1943–44-ben még 60-60 000 pengőt kapnak.

10. CS. BOGÁTS Dénes (1882–1949), a múzeum autodidakta, jeles levtárosa.

11. ÁRVAY József (1916–1975) nyelvész, helytörténész, a későbbi jeles sepsiszentgyörgyi levéltári igazgató.

12. 32 137 elmenekített múzeumi tárgyból, ill. a fotólabor műszereiből (VINCZE G., i.m., 230). Eredetileg 295 tárgyat gyűjtöttek össze Zalegerszrege evakuált sepsiszentgyörgyi hivatalnokok, és ezek kerültek a SzNM tiltakozása nyomán a KOF-hoz, a BAROSS 13. III. emeletére, de kétharmaduk már nem képviselhetett semmilyen múzeumi értéket. (A tiltakozás oka: 1947. febr. 18-án a budapesti rádió esti hírszolgálatában bejelentik a bonyhádi Székely Múzeum alapítását, eyebek mellett az oda került SzNM-tárgyakból – az új igazgató SZABÉDI Lászlót újságíró kollega figyelmeztette.)

13. Úgyük ekkor még miniszterelnökségi hatáskörű ügy, de tudják, hogy közelebből a VKM-hoz kerül. SCHNELLER nemcsak HERPEINEK régi munkatársa, hanem a SzNM korábbi nagy vezetőivel, LÁSZLÓ Ferencel, CSUTAKKAL is közeli volt.

14. Párhuzamosan kérések sorát nyújtja be állami javadalmazásukat rendezni: „a helyükön maradt munkásoknak” adott 6 havi segélyről is lecsúsztak, panaszolja. Néprajzi anyagukból is figyelemfelkelteni visz Budapestre, de ennek sajtóvisszhangja sincs, mert párhuzamosan 4 erdélyi kiállítás van épp a fővárosban.

15. A rugonfalvi születésű, ekkor harmincas évei derekán járó MESTER Miklós a SzNM egyik első jelentős támogatójának, a már az első világháború előtt kormányzati románzakértő gelencei JANCSS Benedeknek a belső köréhez tartozott. 1939-től országgyűlési képviselő.

16. Pedig tájékozottak voltak. Mikor FADGYAS Anna beszerelésének ügyét ismertette, nem névszerint tette, mégis – különösen az erdélyi képviselők – tudták, kiről van szó, írja MESTER HERPEINEK.

17. Sepsiszentgyörgyi indulású grafikus, a SzNM elkötelezett külső munkatársa, ekkor a budapesti képzőművészeti főiskola prorektora.

18. HERPEI 1943. febr. 2-i levele VARGA Nándornak.

19. LÁSZLÓ Ferenc tudós SzNM-igazgató-ór fia, ekkor ugyancsak országgyűlési képviselő.

20. Ezúttal kisebb az interpelláló tájékozottsága, de HERPEI siet tisztázni a részleteket: 1944. jan. 24-én a SzNM és a SzTKml viszonyát az Erdélyi Múzeum és a kolozsvári egyetemi intézetek viszonyához hasonlítja.

21. **Állítsuk fel a Székely Tudományos Intézetet, Magyar Út, XIII/10, 5.** (Köszönet VINCZE Gábornak, aki felhívta a cikkre a figyelmet. **B.H.**)

22. BODOR Györggyel hozzák majd létre 1949-ben a bonyhádi Székely Múzeumot.

23. A kinevezések mögött lassan felzárkózott minden jóakaró: MESTER írja alá a kultuszárca vezetésével is megbízott igazságügyi miniszter helyett az ÁRVAYt; de már febr. 14-én VARGHA László tanácsolta, hogy járjon közbe MESTER SCHNELLERnel, mert különben még SZÉKELY kinevezése is bajosnak tűnik; a júniusi kifejel közben VISKI Károly jelzi: utánanézett, az ügy megoldódóban, ahogy HERPEI és ők is akarták, abban a formában (SZÉKELYt is alkalmazhatják, ÁRVAYt is). VISKI ekkor KOF-felügyelő, és a főfelügyelője, PASTEINER is tett annyit, hogy márc. 28-án felterjesztette a kinevezéseket a miniszternek. VARGHA kultuszminiszteri előadó, SCHNELLER a fölöttese jún. 3-i nyugdíjazásáig (de ő múzeumi főosztályi ügyvezetőként hosszan betegeskedett már a személyi változások előtti), MESTER az államtitkárú május első napjaitól. HÓMAN mint a KOF fölötti Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának elnöke ezúttal legalábbis nem avatkozik be (ha valóban akarta kebelezni az ETI augusztusban a SzNM-ot, mint HERPEI értette, amúgyis neki lett volna előnyös a SzNM szakszemélyzetének megerősítése, mint TELEKI Intze-elnöknek).

24. 1938. nov. 2.: *1. bécsi döntés*; 1939. márc. 15.: *bevonulás Kárpátaljára; szept. 1.: HITLER megtámadja Lengyelországot; szept. 3.: angol-francia hadüzenet*; 1940. máj. 10.: *HITLER megtámadja Franciaországot*; aug. 30.: *2. bécsi döntés*; 1941. ápr. 9.: *TELEKI öngyilkossága*; ápr. 11.: *bevonulás a Délvidékre*; jún. 22.: *HITLER megtámadja a Szovjetuniót*; jún. 26.: *Kassa bombázása*; jún. 27.: *Magyarország belép a háborúba*; 1941. dec.: *hadállapot az angolszász hatalmakkal*; 1942. ápr. 11.: *a 2. magyar hadsereg indulása*; szept. 4.: *első légitámadás Budapest ellen*; 1943. jan. 12.–febr. 9.: *doni katasztrófa*; 1944. márc. 19.: *német megszállás*; ápr. 3.: *légitámadás-sorozat kezdete*; aug. 25.: *román hadüzenet*; okt. 15.: *nyilas hatalomátvétel*. 1945. márc. 28–29.: *zalaegerszegi bombázás*; ápr. 4.: *Magyarország területén befejeződik a megszállócsere*.

25. A bálványosvári jelentés csak a század végén kerül elő, l. a *Jelentések* jegyzeteit.

26. A később a „trák lovasként” emlegetett lelet így ússza meg Budapesten az evakuálást. Ma Bukarestben található, az Országos Történelmi Múzeumban (Muzeul Național de Istorie).

27. A marosvásárhelyi gyűjtemény 1941-gyel kezdődően évi 10 000 pengős rendszeres államsegélyt kap. 1942. május 18-án HÓMAN jóváhagyja új alapítólevélét, 1943-ban 40 000 pengő rendkívüli kultuszminiszteri segély is kapnak, épületjavításra. Hóman 1941. febr. 6-i VKOM miniszteri határozatában a Tékat erdélyi református egyházi múzeumnak szánja, egy tudományos testülete egyháztörténelmi és egyházművészeti, a Teleki-család történetére, illetve marosvásárhelyi helytörténetre vonatkozó munkát volna hivatott végezni. Az 1942. márc. 18-i új alapítólevél is ezt rögzíti. VÁSÁRHELYI sajátos ambíciójú elaborátuma, a „TELEKI Téka Társaság Alapszabályai” a püspöki hivatal 1944-es iratai között maradt fenn. (L. BENKÖ Samu, **Hítbizománytól államosításig**, 65. in: **Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára, 1802–2002**, Marosvásárhely, 2002.)

28. Saját időszakos periodikához nemcsak az anyagi háttérrel nem látta, de a munkatársakat sem. 1938. nov. 26-án VÁMSZERnek azt ajánlja, a **Szakadát** néprajzi részét próbálja előbb közölni. MOESZ két több mint fél éve nála levő dolgozatát 1939. jún. 17-én küldi BALOGH Ernőnek, közölnék le ugyanott. Nem ért hozzá, írja, a pártoló taloghat pedig (akiknek tagsági díjuk ellenében kiadványokat terveztek) nem érdekelheti ilyesmi, ha kiadványban merne is gondolkodni.

29. 1939. márc. 20-i tematizálása alapján (tkp. első témavázlat) 31-én gyűlést tart a múzeumörökkel, ki mit vállalna fel. A más népek néprajzát senki. BIBŐ Erzsébet a könyvtárat, az épület és park rendbentartását vállalja, dr. KONSZA Samu ig.-őr szellemi néprajz-, propaganda- és ismeretterjesztési ügyeket, GÖDRI Ferenc képzőművészeti és fotómunkát, háznagyasgát, feliratok megírását, BÁGYA András népzene-ada-
tokat, egyleveles nyomtatványokon munkát, FABIAN Béla a történelmi arcképcsarnokot, emléktárgyakat, SZABÓ József a természetrajzot és kirándulásokat, SZÉKELY régészetet és éremtani munkát, HARKÓ József

tárgyi néprajzot, fürdőügyet-földrajzot, természetjárást, dr. DEBRECZY Sándor a kézirat-, újság- és folyóiratirátát, előadások szervezését, csoportalkalmazást, külföldi levelezést (ő a franciás), BOGÁTS a levéltárat, családtörténetet. ANDRÁSI Tivadar, FELSZEGHI István a gyűlésen nincs jelen. Heti öt óra múzeumi munkát vállalnak (tízet a bentlakók). Már nyárra Olt-menti régészeti kiszállást terveznek, Torjára és környékére a háromszéki népviselet megállapítására, Csíkba a menasági ház bebútorozására. Az 1939-es *Jelentés* szerint a felsoroltak nagyobhrészt azért nem valósulnak meg, mert több múzeumór katonai behívót kap, így a többiekre valóban jóval nagyobb oktatási feladat marad, illetve a bukaresti engedélyezést kérő kiszállásokra nem kapják meg az engedélyt. 1940. áprilisban KONSZA felajánlja múzeumi munkának háromszéki népköltészeti gyűjtését (1928 óta gyűjti, nagyrészt tanítványaival, 700 db. körüli anyaga van 50 helyről, már rendezett, gépelni, lektorálni kell csak), a nagybaconi fazekasság tárgyi anyagát, Nagybacon monográfiáját, mely részben közölve van már, DEBRECZY Csomakörös, Papoc, Kovászna, Zágon néprajzi monográfiájának dolgozva 2 évnél többet, ill. a kőrösi szita- és forgácskalap-iparon, párhuzamosan azt a két néprajzi és két régész-kiszállási terve. VÉKÁS Lajosnak ezt az áprilisi válatokat küldi meg HERPEPEI Kolozsvárra, válasszon támogathatókat belőle – VÉKÁS összesíti ekkor a Keleti Akció magyar segélyeire benyújtott igénylést.

30. Vö. a **Magyar múzeumi arcképcsarnok** (Tarsoly Kiadó–Pulszky Társaság, Bp., 2002) szócikkei.

31. HERPEPEI 1938. jan. 1-jétől a budapesti miniszterelnökség pénznem alkalmazhatóságát a múzeumba. Budapest fizette nemhivatalosan, nyújtott további támogatást az intézmény fenntartásához, bizonyítja KERESZTES Károly 1942. dec. 31-i levele. Magyar állami hivatalnokai régiségként HERPEPEI is erre hivatkozik fizetése rendezésekor, megerősíti ezt LÁSZLÓ Dezsőnek írt 1943. máj. 13-i levelében, ill. SZÉKELY Zoltán is megerősíti, kiegészítve, hogy a magyar pénz általában Svájcban át érkezett a SzNM pénztárába (l. SAS Péter, i.m., 488). Ez a támogatás azonban határon túlira szűk támogatási keretből származott (a miniszterelnökségekhez tartozó, PATAKY Tibor vezette Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály ügykörébe tartozott). A Tanalap ingatlanjainak új magyar bérleti másrészt annyira sem voltak jók fizetők, mint román elődeik – a Tanalap jogi helyzetét az 1936-os román–magyar szerződéssel kisebbségi magyar kérdésként rendezték, így újra többségi helyzetben most az is bizonytalanra vált.

32. Ekkor pl. a JÓKAI-nyomda és KOVÁSZNAI Gábor földbirtokos ad épp nekik 1000-1000 pengőt átsátására.

33. KELEMEN 1941. dec. 29-i levele, HERPEPEI 31-i válasza, SZABÓ T. 1942. jan. 24-i levele. KELEMEN már egy éve tudta, hogy egy ilyen gyűjtést ő tervez, írja neki HERPEPEI 1941. dec. 9-én. „Nem vagyok irigy, nem akarok mindent magannak, helyesebben a Múzeumomnak, de az általában látott körlevelek szeptévküldése után nekünk *teljesen* megszűnik hivatásunknak egy sarkalatos pontja! Sőt, ha a vármegye is el találja vinni a levéltárat, nem maradna más hátra, minthogy a mi anyagunkat is felküldjük Kolozsvárra. Ugyanez a helyzet a könyvtári anyag gyűjtésével is.” SZABÓ T. Attilának még elkeseredettebben fogalmaz 1942. jan. 27-én: „Ti igenis azt gondoltátok, hogy eredménnyel fog lezárulni az egész megmozdulás, jöllehet mégiscsak megtörténhetik: nektek se hasznotokra, se károtoakra nem lesz, nekem azonban igen nagy károm származik belőle.” Azt vallja, hogy ki-ki oda adja anyagát, ahova akarja, ám az erdélyi múzeum és a SzNM együttes elhatározásából gyűjtésnek, de, írja, az EME nem ezt vallja, mert mióta HERPEPEI felszólalt ez ügyben (arról pedig tudott KELEMEN is, JAKÓ Zsigmond is), azután is megismételték a felhívást.

34. EME 121/1911.

35. TAMÁS Lajos, *Az Erdélyi Tudományos Intézet 1943. évi jelentése*, 13.

36. 1943. júliusban SZABÓ T., akinek BOGÁTS oklevél-szójegyzéke is megjelenését köszönheti, afelől tapogatózik HERPEPEINél, átadnák-e BOGÁTS háromszéki helynévanyagát is az ETI-nek úgy, hogy együtt jelenjen meg a SZABÓ T. ezután begyűjtendő ottani mai helynévanyagával. HERPEPEI ebbe nem megy bele, júniusban azonban felküldi, bár vonakodva, 14 nemeselevélet feldolgozásra (ALFÖLDI Emma vendékgutató számára), és épp JAKÓVAL, holott BOGÁTS is épp kiadásukon dolgozott. Ugyanekkor kaptak vissza VERESS Endre kutató anyagot – KELEMEN ingyenes irat-fotózással honorálta a segítséget. 1943. szept. 5–7-én az EME beszercei vándorgyűlése alkalmával HERPEPEI is

benne van KELEMEN meghívása révén, a székyföldi kutatást és a SzNM érdekeit képviselő, a kiküldött levéltári bizottságban. 1943. decemberben a BARABÁS Samu-hagyaték okleveleit fotózza Sepsiszentgyörgyön ENTZ Géza, egyben APOR-levéltári anyagot visz fel KELEMENnek jobbágykötésekről. 1944. januárban KEŐPECZI SEBESTYÉN József viszi KELEMENnek (tkp. SZABÓ T.-nek a még kért 229 okmányt (áprilisban jönnek haza). Még 1944. júliusban is kölcsönösen iratokat adományoznak egymásnak KELEMENnek.

37. HERPEPEI levele TÖRÖK Pálnak, 1949. júl. 21-én, WOSINSKY Mór Múzeum, újkortörténeti gyűjtemény, BODOR György irattára – V. KÁPOLNÁS Mária adatai, in: **Széky múzeumok hányattatásai**, *Limes*, 1996/3, Tatabánya, 127). HERPEPEI itt három egyetértő elnökségi és további öt ig.-választmányi tagot említ. Tudjuk, hogy előbbiek ő maga, TÖRÖK Andor elnök és NAGY Jenő alelnök. Azt is tudjuk, hogy KERESZTES Károly viszont, a másik alelnök határozottan ellenezte, és más ig.-vál. tag is foglalt ellene állást. (A részleteket l. VINCZE G., i.m., 232–233, ill. az 1946. februári purifikációs iratok.)

38. Vö. SAS Péter, i.m., 494.

39. Az 1946. februári múzeumi purifikációs iratok.

40. Elakadás, vagy el nem akadás, mert – figyelmeztet VINCZE Gábor – ha a teljes menekített anyag Lengyelre kerül, ott megtörténhet, hogy megmarad.

41. LÖRINCZ Albert, az 1945-ös átmenet jogász-igazgatója, aki rendezte a Múzeum jogi helyzetét. Levele a kolozsvári JÓZSA Béla Athenaeumhoz 1945. márc. 31-én.

42. Vö. *Erdélyi Múzeum*, 1946, 148.

43. Ráadásul, SZÉKELY 1946. februári purifikációs nyilatkozata szerint ÁRVAY értesítette KELEMENt és NAGY Gézát, hogy az egyezség ellenére az anyagot tovább akarják vinni, de nem segített senki – NAGY Géza utóbb jelezte is, hogy azért, mert úgysem tehettek volna semmit ellene. Ha BETHLEN Béla kormánybiztos valóban megakadályozta volna az eset ismertetében a továbbszállítást, mint állította visszaemlékezéseiben, ez a boszorkányüldözés lehetőségét ugyan szépen kiterjesztené.

44. SZÉKELY vádjában főleg ilyen értelemben van igazság, mivel azt írja: HERPEPEI a zalaegerszegi elakadás ügyében mind csak levezett, meddón, ahelyett, hogy közvetlenül cselekedett volna. Tegyük hozzá, lehet, hogy jobb lett volna Keszthelyen is, ha egyszerűen mulaszt, már korábban, mert mentési próbálkozásai is felhívhatók a helyi nyilas vezetés figyelmét az ott található értékekre.

45. „A múzeum az emlékirat szellemében és az abban körvonalazott módon fejlesztve a keleti, sőt az egész székyföld legerősebb tudományos köpontjává fejlődhetik, s ... az egész magyar kultúra érdekében összeműködésre képzett és hivatott tényezővé és szervvé válhat.” (HERPEPEI idézi 1940–41-es jelentésében.)

46. HÓMAN Bálint, **Múzeumok, könyvtárak, levéltárak** [a *Levéltárak* részt SZEKFI Gyula írta], in: MAGYARY Zoltán (szerk.), **A magyar tudománypolitika alapvetése**, Bp., 1927.

47. SAS Péter figyelmeztet (i.m., 492) a szigorúan bizalmas 1942-es iratra (*Pro memoria Erdély tudományos életének a magyarságtudomány irányában való megszervezéséről*), amely aláíratlan ugyan, de szövegezése nagyon emlékeztet korabeli állásfoglalásokra. (Vö. SZABÓ T. Attila, **Erdélyi tudománypolitika kérdéséhez**, *Hitel*, 1940–1941/2, Kolozsvár, 184–187; Uő. **Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai**, Kolozsvár, 1942, 54.) Az emlékirat a SzNM-t illetően pl. valóban egyetlen szükséges intézkedést vet fel: HERPEPEI előléptetését, de nem úgy tűnik, mintha különösebben komolyan vették volna elképzeléseit: az ETI vezetését is csak 1944 márc. nagyon zűrzavaros nyarán tudta átvenni az arra amúgy valóban alkalmas, kivételes tudománysszervezői adottságú SZABÓ T. Attila.

48. HERPEPEINEK 1938. évi jelentéséről is tudunk, de nem maradt fenn. Az 1938–39. évben történetekhez l. még: **A SzNM ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyvei (1937–1940)** (in: **Emlékkönyv a SzNM 125 éves jubileumára** 2., Sepsiszentgyörgy, 2002, 215–239).

49. A múzeumot 1875-ben alapították. 1879. a közösségi tulajdonba való átvétel pillanata 1929-ben került csak előtérbe, a múzeum két világháború közötti helyzete ekkor rendeződött annyira, hogy egy évszázados megemlékezést felhasználhassanak a céljaik érdekében való mozgósításra.

HEREPEI ugyyanerre használja a „kerek évforduló” lehetőségét, de egyben inkább formális, mint lényegi gondolkodására árukkodó, hogy valóban alábecsüli a tényleges alapítást és a társalapító VASADY szerepét.

50. Ez melleleg ORBÁN Balázsnak **A Székelyföld leírása...** bővítéséhez adatokat gyűjtő útjával függ össze.

51. Az első székelyföldi régészeti ásatást valóban Olasztelek határán végezte báró DANIEL Gábor, ugyancsak 1869-ben.

52. HEREPEI stílusa terjedős. SZÓTS AlBERTől annyira derül ki a búcsúztatásból, hogy 1914-től volt ig.-vál. tag, három hete köszöntötték ilyen alapon. A hasonló szövegrészeket a továbbiakban is igyekszünk hűzni.

53. Az alapszabályok értelmében évi két igazgató-választmányi gyűlést kellett tartaniuk.

54. A *Jelentéseknek* a Tanalakra vonatkozó részleteit I. BIRÓ RózsA-BOÉR Hunor. **A Háromszéki Tanalap és SzNM** (jelen kötet).

55. Az állítás ebben a formában valótlán. A Múzeumnak jövedelme volt jégverem, teniszpálya, régi öltözet bérbeadásából, családörténeti adatok után. Minimális román állami segélyt is kapott, a város is támogatta pl. tűzifával. Az anyaországi, konspiratív úton érkező (ún. Keleti Akció-) segélyt már érthető, hogy elhallgatja HEREPEI.

56. A Tanalap-épületek 1939. évi állapota. L. in: BIRÓ-BOÉR, i.m.

57. Az erdősí típusú telepekkel és a bardoci paleolitikumi leletekkel a múzeum a CSUTAK-korszakban is foglalkozott. A Csiki ház eredeti bútorait 1943-ban fogják felleltározni. A népviselet ügyét illetően: Kásson az nem Háromszék, amúgy I. SZÓCS GAZDA Enikő. **A székelyföldi esztesmozgalom és a SzNM** (in: **Emlékkönyv a SzNM 125 éves jubileumára**, 2., Sepsiszentgyörgy, 2002, 203–214).

58. DAICOVICIÚT a kolozsvári Ókortudományi Intézetből ismeri, HEREPEIvel viszonya is jó, I. az 1940–41-es jelentést. SCHROLLER még LÁSZLÓ Ferencnek kapcsolata volt.

59. L. bővebben: WOLF Tamás, **A székelyföldi kutatóutak (1928–1940)** (in: **Emlékkönyv a SzNM 125 éves jubileumára**, 2., Sepsiszentgyörgy, 2002, 39–86).

60. HEREPEI ebben téved. LÁSZLÓ a telep szintjeit is elkülönítette.

61. FÁBIÁN Béla ekkor közölte **Nagykend helyneveit** (ETF 106, az egyetlen Sepsiszentgyörgyön megjelent), HEREPEI nem véletlenül kérte őt is múzeumőrnek kinevezni, az említett munka kiadásának a támogatására is kész, írja róla levelezve SZABÓ T. Attilának. FÁBIÁN távozása minden bizonnyal veszteséggé érte.

62. Al. TZIGARA-SAMURÇAŞ, a román király féltestvére már 1916-ban megméri egyszer a múzeumot, 1925-ben Genfben viszi anyagukat kiállítani, és még 1940-ben is fő bukaresti védelmezőjük, amit HEREPEI a 2. bécsi döntés után is hangsúlyoz. I. 1940–41-es jelentés. H. METAXA a bukaresti Nemzeti Régiségmúzeum őröként kéri be 1927-ben, a vezető román régész V. PÁRVANÓT kapott megbízatás alapján az elhunyt LÁSZLÓ Ferenc adatait. I. NESTOR SZÉKELY Zoltán kulcsfontosságú, fő román pártfőgója lesz az ötvenes évek elejétől.

63. Az optika a megszokott, egyben tanulságos. A kötelező topozok elhangzásakor nekünk az jut eszünkbe, hogy az EME ekkor már két évtizede nem is képviselhet semmiféle múzeumi gondolatot.

64. Bacău, Moldova.

65. VÁMSZER előzőleg felajánlotta könyvét a múzeumnak kiadásra, de HEREPEI nem vállalta.

66. Az 1942. június 21-i ig.-választmányi gyűlés elé volt terjesztve.

67. Fővezérkar (rom.).

68. Országőrök (rom.), 1938. végi átszervezésüket követően az egyetlen romániai ifjúsági szervezet (a leventékre hasonlít). A Múzeum szomszédságában országőr-vezetőket kiképző iskola működött.

69. 1940. szeptember 13-án a bevonuló magyar csapatokat HEREPEI is köszönti. Nincs tartalmi jelentősége.

70. A HÓMAN Bálint vallás- és közoktatásiügyi miniszterhez intézett levélre SZILY Kálmán államtitkár válaszol, december hó 16-án. A Közgyűtemények Országos Főfelügyelősége útján „az ország anyagi helyzetéhez képest méltó anyagi támogatásra” tesz ígéretet.

71. A valóban gyors szept. 14-i folyamodványra már szept. 23-án pozitív a válasz. Nagyvárad, Marosvásárhely kap még náluk több könyvet.

72. **Jegyzőkönyv**, Felvetetett Sepsiszentgyörgyön 1940. évi szept. hónap 18-án délután 6 órakor a SzNM gyűjtemény-épületében. Jelen van: dr. GERÉNYI Jenő, a M. Kir. Honvéd Parancsnoksághoz beosztott tanügyi előadó és HEREPEI János, a SzNM igazgatója.

1) Tanügyi előadó felvilágosítás kérésére igazgató bejelent, hogy a múzeum magános jövedelmek 61 éves múltja visszatekintő alapítása: teljesen különálló, minden állami és megyei hatóság támogatásától független testület, amelyet ön maga tart fenn, és kormányzó szervezetét ön maga egérsziti ki. Célja a székelységtudománynak kutatása, művelése és népszerűsítése. Mindennek minden időben a legteljesebb mértékben megfelelően igyekezett. Az intézmény tüzest átanulmányozása után dr. GERÉNYI Jenő, a M. Kir. Honvéd Parancsnoksághoz beosztott tanügyi előadó a SzNM-ot a Magyar Állam területén fennálló intézmények sorába átvesszi. Állapotában fennálló igazgatást tudomásul veszi, illetőleg a katonai parancsnokság által reáruházott hatalom alapján HEREPEI Jánost a SzNM külső és belső igazgatójával jóról teljes hatáskörben megerősíti.

2) Tanügyi előadó felszólítására igazgató bejelent, hogy a román legfőbb hadvezetőségnek kieszközölt rendelkezés következtében sem a SzNM épületében, sem gyűjteményeinek anyagában a kivonuló román csapatok, hatóságok és felelőtlen elemek semmiféle kárt nem tettek. Ennek következtében a M. Kir. Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztériumnak károk összeíró rendelkezésére kimutatás nem terjesztetik fel. Jelen jegyzőkönyv két példányban állítottatott ki.

73. Valószínűleg elírás.

74. L. *Emlékirat...*, alább. Megjegyzendő, hogy az Erdélyi Tudományos Intézetet alapító rendelet 1940. okt. 20-i, tehát 18-án már legfeljebb az iránt tájékoztatók, hogyan tovább. Ezt HEREPEI, eléggé egyértelmű, nem tudta. A kimenetelt illetően I. az 1941. évi jelentést stb.

75. A fejlesztés, illetve az ehhez kapcsolódó propaganda stb. ügyét illetően HEREPEI az 1940. és 1941. évét együtt tárgyalja. (Tkp. maga a két évi jelentés is közös, 1942-ben született, de más fejezetei évi lebontásban elkülönülnek.) L. még az 1941. évi jelentést.

76. Az átszámítási kulcs I P. = 30 lej volt.

77. Vö. előző jegyzetek. Az intézetteljárásról *Emlékirat*ot HEREPEI az 1940–41. évi jelentésbe is beilleszti. Indokoltak láttuk a szerkesztés során határozottabban elkülöníteni a két év jelentésétől.

78. Az intézmény történetéről, jellemző módon, HEREPEI csak a semmitmondó, néhány év köré csoportosított felsorolást adja, egy jószándékú, de inkább jelentéktelen intézményt mutat be. Ugyanezt teszi a jelen helyzetképnél is, a továbbiakban.

79. A jelzett periódusban HEREPEI Kolozsváron élt, véleménye az ottani viszonyokat, nézőpontot tükrözi. CSUTAK egészen mást nyilatkozhatott volna a sepsiszentgyörgyi két világháború közötti munkát illetően.

80. Az eresztvényi kengyel honfoglalás kori volta kérdéses. A felvetés a pillanat tükrében nagyon is érthető, de ideológiakritikai szemszögből könnyen egybevethető a másik (a román oldal) ideológiai görcsével: ősiség és folytonosság kénszerű visztonbizonygatása munkál benne.

81. Megjegyzendő azért, hogy a múzeum HEREPEI előtt is valamennyi felsorolásra került területen tudatosan tevékenykedett. Ilyen értelemben a terv nem hoz újat. Nagyobb költségvetés persze többet tett volna lehetővé korában is.

82. A nyilvánvaló minta az Erdélyi Nemzeti Múzeum (gyűjteményeierő a kolozsvári egyetem fizetett neki bért, munkatársait a gyűjteményegyetemként értett Magyar Nemzeti Múzeum).

83. Érthetően, különben, de nagyon magából indul ki. A vázolt feladatkör olyannyira személyre szabott, hogy illyenszerű behatárolása intézménypolitikának nem igazán nevezhető.

84. Az ÉK-i szárny toldása negyven évvel később, de megvalósult, az önálló néprajzi pavilon megvalósításával is megpróbálkozott később SZÉKELY Zoltán, a könyvtár bővítése végleg esett. (A két szárny toldási lehetősége különben már az eredeti tervekben szerepelt.)

85. „Arra való tekintettel pedig, hogy e tervet maradtakalan keresztülvitele őt esztendőre osztanék be, ezért az 1941–1945. évek költség-előirányzatát tisztelettel a következőképpen javasolom csoportosítani:

1941. évrre: A) Személyzeti fizetések 37 166 pengő, B) Építkezések 97 000 pengő, C) Berendezés 14 000 pengő, D) Dolgi kiadások 12 000 pengő, összesen: 160 166 pengő.

Ezenkívül eredetiben beszerzendő: 1 db. polarizációs mikroszkóp, 1 db. fonográf 50 db. hangfelvételre kész lemezzel, 1 db. mozifelvételre is használható fényképezőgép, 1 db. filmmel és lemezzel is használható fényképezőgép, 1 db. irodai nagy írógép, 1 db. nyelvjárási hangok jelével is ellátott dorozhato írógép. Továbbá tisztelettel kérem, hogy minden magyarországi könyvkiadó és nyomdávalalattak szigorú rendelkezés adáslek kiadványainak tiszteletpéldányaképpen való megküldése iránt.

1942. évrre: A) Személyzeti fizetések 43 801 pengő, B) Építkezések 90 000 pengő, C) Berendezés 8500 pengő, D) Dolgi kiadások 18 000 pengő, összesen: 160 301 pengő.

1943. évrre: A) Személyzeti fizetések 48 158 pengő, B) Építkezések 5000 pengő, C) Berendezés 5000 pengő, D) Dolgi kiadások 20 000 pengő, összesen: 78 158 pengő.

1944. évrre: A) Személyzeti fizetések 52 633 pengő, B) Építkezések –, C) Berendezés 4500 pengő, D) Dolgi kiadások 22 000 pengő, összesen: 79 133 pengő.

1945. évrre: A) Személyzeti kiadások 52 633 pengő, B) Építkezések –, C) Berendezés 4000 pengő, D) Dolgi kiadások 23 500 pengő, összesen: 80 133 pengő.”

86. „E tervezetet és költségszámítást 3–3 példányban adtam postára: egyet PATAKY Tibor államtitkárnak, egyet HÖMAN Bálint miniszternek és egyet PASTEINER Iván közgyűjteményi főfelügyelőnek címezve. Megelőzőleg azonban mindkettőt megtárgyaltam KELEMEN Lajos újjonnan kinevezett könyvtári és múzeumi főigazgatóval, ma elő legnagyobb székely tudosunkkal, és az ő következő szövegű felterjesztése mellett küldöttem a megnevezett illetékes uraknak: »(...) az emlékirat névtárgyjait és elgondolásait magam is magamévá teszem s a bennfoglaltak támogatását és teljesítését melegen ajánlom.«”

87. „A szervezésen kívüli 1941. évközi munkáról s az államségély felhasználásáról felterjesztve 1942. április közepén (301-1942 szám)“.

88. Elírások. A könyvtári raktár két szintje együtt 4,45 m, ezt az alsó rész sillyesztése teszi lehetővé (a földszint magassága csak 4,05 m).

89. L. az 1941. évi zárózámadást, alább.

90. A Jelentés másik változatában az 1940-es publikációt is felsorolja:

1) Adatok „Kolozsvár kövei”-hez. A kolozsvári kálvinisták legrégebbi külső temploma (Ref. Szemle 1940:21–28. és 36–39); 2) Ifjú HERTEL Péter és BALÁSI KÉCSINCINÁLÓ Jakab özvegyének sírverse (1647) (Erd. Múzeum 1940:148–152); 3) NAGYARI Benedek (Erd. Múzeum 1940:316–321); 4) Gróf RÁDAY Gedeon ifjúkori verse (Pásztortűz 1940:424–426); 5) Dálnoki GAÁL István mondásainak és gondolatainak gyűjteményecskeje (Pásztortűz 1940:479–480); 6) A bevomló hadsereget köszöntő beszéd (Székely Nép 1940. szept. 16-i számban).

91. A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége előadójának válaszából: „(...) A jelentés, őszintén mondom, minden tekintetben kifogástalan, bárcsak a többi intézmény is ilyen példás és pontos jelentést terjesztene be.” PASTEINER áprilisi levelével párhuzamosan hivatalos leiratban (KOF. Budapest. Ad 203-1942 sz.): „...Mindazok a munkálatok, amelyeket a Tekintetes Igazgatóság a múzeumépület helyreállítás, átalakítása és átrendezése érdekében az elmúlt esztendőben elvégeztetett, hivatva vannak a folytatólagos munkálatokkal együttesen, az örvendetesen újból hazatért SzNM-ot legjobb hazai közgyűjteményeink színvonalára emelni.”

92. Az előzményeket I. az 1940. évi jelentés végén.

93. M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 27.657/1941.III.3. ü. o. szám.

94. Csak a SzNM saját költségvetés elszámolása.

95. „Megvizsgáltuk, és mindenben rendben találtuk. Sepsiszentgyörgy, 1942. június hó 19-én. Az Ellenőrző bizottság Dr. BARABÁS Andor s.k. Dr. LÁSZLÓ Ferenc s.k. A SzNM ügyvezető-tanácsa Sepsiszentgyörgy, 1942. június hó 20-án tartott gyűlésére jóváhagyás végett előterjeszti. A SzNM Igazgató-választmánya Sepsiszentgyörgyön, 1942. június hó 21-én tartott gyűlésének határozatával jóváhagyólag tudomásul vette.”

96. Más bontásban, a III. fejezet végéről: a) Személyes javadalmazásra 821,88 P. b) Gyűjteménygyarapításra: nem könyvtári anyagra 1324,97 P., könyvtári és levéltári anyagra 1172,05 P., könyvkötésre 697,65. P., össz.

3194,67 P. c) Dolgi kiadásra: irodai kellékekre 1888,42 P., fenntartási költségekre 1888,42 P., gyűjtőutak, kiszállások költségeire 304,51 P., tudományos segédeszközök beszerzésére 2111,62 P., össz. 11 743,89 P. d) Kiadványok előállításai költségeire 97 P. e) Épület átalakításra 18 017,50 P., tatarozásra 1823,21 P., össz. 19 840,71 P. f) Berendezés-felszerelésre 4801,85 P. Összesen: 40 500 P.

97. Az 1942-re munkatervnek az 1942-es jelentéssel szembeni többletadatait lásd a jegyzetekben. A Tanalap helyzete fejezetet l. in: BIRÓ-BOÉR, i.m.

98. Ez árnyalendő. Marosvásárhely pl. egyrészt Kolozsvár felé tájékozódott, másrészt, bár közgyűjteményi rangot csak a művelődési palotájának könyvtára és képtára kapott, saját központ-ambícióik is jelentkeznek.

99. A két évre (1940–1941) összegzett jelentésváltozatot HERPEI a SzNM igazgató-választmányának terjesztette elő, amely 1940. március óta először ült össze. Az intézeti terv ismertetése, 1941-es kifutása, a Zárószó is az alapítványi vezetőségnek szol.

100. Már a munkatervben szerepel a VISKI-elképzelés, hogy a Székelyföld összes múzeumait a SzNM irányítása alá helyezze. Ez lényegében ezirányban is egy első lépés.

101. A megvalósultakhoz képest az 1942-es munkatervben HERPEI még, a nedves algostort vitézlettennek véltve, oda tervez berendezni körégségétárat, új néprajzi kiállítási termet, néprajzi raktárat, a régészeti raktárat és preparáló helyiséget, levéltári és könyvtári raktárat s egy fertőtlenítő helyiséget. Az első emeleten történelmi régészeti raktárat, a toronyoszobában hírlapgyűjteményt és természetrajzi raktárat létesítene, míg a földszinten nagy könyvtárat és a néprajzi gyűjteményt egészen átrendezné. Az új épületszárnyban a régiség-tárat, a természetrajzi gyűjteményt, a képzőművészeti anyag egy részét, továbbá a dolgozósobákat és a laboratóriumokat helyezné el, hogy az így felszabaduló régi helyiségekben valamivel több levegőhöz jusson a néprajzi, valamint a történelmi tár. A főépületben légfűtéses berendezéssel szeretné megoldani a tűzfizika-megtakarítást, az egyenletes hőmérsékletet (kondenz-problémák ellen is), valamint a tűzveszély csökkentését.

102. Elírások. Vö. 88. jegyzet.

103. Az 1942-es munkatervben HERPEI még a következőket tervezi: „a történelmi gyűjtemény alcsoportjaképpen egy székely ereklgyűjteményt létesíteni, illetőleg a már összegyűjtött anyagot alapul felhasználva egy a közművelődés számára jelentőségteljes segédeszköz nyújtani ... A néprajz terén ... a különböző székely vidékek népviseletének és népművészetének felkutatását, és részben állandó kiállítással, részben pedig a falusi vezetők közreműködésével a népet visszavezetni őhájának régi szokásaihoz. Mind az udvarházak, mind pedig az egyszerűbb házak ládáfiában őrzött levéltári anyagok faluról-falura követett rendszeres nyomozással való felkutatását és összegyűjtését ... hogy azáltal gyűjteményünket valóban az egész Székelyföld családi levéltárává formálhassuk. Az ipartörténet szempontjából, mind a céhbeli, mind pedig a kontár mesterektől származó emlékek rendszeres gyűjtés folytatán összekeresendők, hogy ezáltal végére is tisztázható legyen, mi az, amit idegenektől vásároltak eleink, és mi az, amit a saját mesteremberek kezemunkájának tarthatunk. Székely képzőművészeink mindenikének bár egyelőhány munkáját meg kell szereznünk gyűjteményünk számára ... A kallódó régi könyvek, különösen pedig a régi magyar nyomtatványok felkutatandók, közöttük is elsősorban a legrégebbi székely nyomdának, a csiksomlyónak termékei.”

104. HERPEI az 1942-es munkatervben a megvalósultakon kívül ROSKA Mártonra (oltszemi festett kerámias telep), illetve LÁSZLÓ Gyula (eresztvényi honfoglalás korinak vélt sír) számított, Csikszögödon pedig esetleg falu ásott volna. Természetrajzi és őslénytani gyűjtésre SZABÓ József kollégiumi tanárt kérte meg, telepedéstörténeti és helynévgyűjtést BÓGATRS és BALASSA Ivánra számítva tervezett.

105. A későbbi ásatások alapján Bálványosvár a 14. század közepén épült.

106. Elírások. Vö. 88. jegyzet.

107. További ásatási lehetőségként az 1943-as munkaterv még a következő helyszínekkel számol: **Magyar középkor** Háromszéken Alsósólyomkő vára, Eresztvény, Szentjánosfalva (elhagyott falu Kiskáson mellett), Bereck, torjai APOR-kúria és róm. kat. templom környéke, Ozsolán Írótkő; Csíkban Tászkotető, csikszentmási Nagyboldogasszony-egyház; Udvarhelyszéken Dobó és Volád elpusztult faluk. **Nép-**

vándorlaskorra Udvarhelyszéken Firtos vára és a korondi avar leletek, *Maros-Tordában* a rigmányi sáncok. **Dák és római idők**re *Háromszéken* kovászai Tündérvár, baróti castrum, *Maros-Tordában* Maroskeresztúr, Marosvács. **Őskorra** *Háromszéken* Oltszem, Vápavára; *Csikban* Csíkzsögöd.

108. FERENCZI Sándor főnökével, ROSKÁJAL való összeütközését követően visszavonult a régészeti kutatásból, majd a háború áldozata lett. Fia, FERENCZI István a teljes, csak a családi hagyatékban fennmaradt ásatási jelentést 1999-ben tette közzé (*Acta Siculica* 1998/1, 189–252).

109. További néprajzi gyűjtő-kutató utak lehetőségként az 1943-as munkaterv még a következő helyszínekkel számolt: *Háromszéken* Felsőháromszék ún. szentföldi része; *Csikban* csángó-vidék és Gyergyó; *Udvarhelyszéken* Korond, Udvarhely, Keresztúr, illetve környékük; *Maros-Tordában* Nyárad-mente, Mezőbán. Történelmi gyűjtő-kutató utakat nagyjából azonos helyszínekkel számolt, hozzászámítva a régi udvarházak tervszéri felkutatását, felmérésüket, alaprajzkészítést mérnök-hallgatók kutatócsoportjával közösen. Levéltári és könyvtári anyag gyűjtését Keresztúr környékére tervezett, természetrajzi Észak-Erdővidéken, a Homoród-mentén és a Hargita délnyugati oldalán. Szépművészeti anyag további gyarapítását a budapesti székely művészek ajándékával, fiatal tehetségektől, a GYÁRFAS-örökösöktől vásárlással képzelte.

110. Ennek keretében a TELEKI Tékában az Erdélyi Könyvközlészi Kiállításon vesznek részt hét sepsiszentgyörgyi RMK-val.

111. 131 oldal.

112. Az 1943-as munkatervben szerepelt az átrendezett múzeumi anyag-ról készített nyomtatott útmutató kihozása is.

113. Az 1943-as munkatervben HERPEI még BALASSA Iván katonai szolgálat alóli felmentését, SZÉKELY Zoltán régész-múzeumműrre való kinevezését, további I-1 könyvtári és természetrajzi őri állás szervezését, KOVÁCS Márton helyett egy levéltári érdeklődésű másik gyakornok kinevezését, FADGYAS Anna múzeumi tiszté való átnomítását, valamint egy laboránsi állás létesítését (fényképész-konzervátor-preparátor műszaki altiszt) tűzi ki célul.

114. Röviden néhány 1944-es adat abból, amiről már nem készülhetett jelentés, és amit az előzőben nem tárgyaltunk: Jan. 7.: GUNDA Béla dolgozik a Múzeumban. Kevésbé korábban hozta meg végre KEOPECZI SEBESTYÉN József a két nála megrendelt címet, 200 pengéért. Febr. 24.: HERPEI költségtérítést készít 1944-re a SzNM megszervezése alatt lévő csikszereadi néprajzi gyűjteménynek. Márc. 9.: FERENCZI Sándorral a Tászkok-tetői kövek ügyében leveleznek. A botcsinálta „régészecsoportok” változatlanul torzalkodnak egymással, annyi a változás, hogy most már mintha nem ellenségesek a múzeummal szemben. Ugyancsak márciusban HERPEI KELEMEN Lajost próbálja mozgósítani a marosvásárhelyi temető régi, kidobásra kerül/előkerült 18. sz. eleji sírköveinek megmentése ügyében, mert a helybeliek fullik botját sem mozdítják. Apr.: hazakerültek ROSKÁÉktól a három évtizede feldolgozásra elvitt érme. Május 30.: A minisztérium nyakukra akarja szabadítani CSIKSZÉP-VÍZ BALÁZS Bélát, a Tászkok-tetői ügy egyik veszedelmes dilettánsát, HERPEI VISKI segítségét kéri a háritáshoz, de a bosszúság mellett kacsagja is, annyira nevéstéges az egész. Júniusban PATAKI József kér GÁBOR Áron-adatokat. Jún. 13-15.: SZÉKELY visszahozza a TÉKAból a Székelyföldi Művészeti Év alkalmával, az Erdélyi Könyvközlészi Kiállításon kiállított 7 RMK-t. Jún. 28.: HERPEI TULOGDY Jánossal levelez, hogyan menthetnék meg BRÜLL Manót, akit zsidóként elhurcoltak, deportálni akarják. (SZABÓ T. Attila végül sikerrel lép közbe.) Jún. 30.: SIPOS Sámuel nyug. árvaházi igazgató halála 91 évesen (1903-tól volt ig.-vál. tag, 1938-ig a Múzeum pénztárosa.) Június végén indult SZÉKELY is terepmunkára: Dálnokon régészeti telepeket szemlél, a VERESS-KOVÁCS-féle székelykaput, mely a DARKÓ család birtokában van, VERESS Gyula udvarházát látni érdemesnek beszállítani, felállítani; a Sepsiszentgyörgy-epresterői dák telepet kutatja; tanalapi ügyekben Kézdivásárhelyen jár; Csernátombá, Torjára száll ki (itt a katolikus temető mellett római kori sáncokat feltételez; aug. 1-jén a baróti castrum után nyomoz, az almási barlanghoz is eljut. Júl.: HASZMANN Pál, a későbbi csernátóni múzeumlapító jelentkezik leletekkel. Aug. eleje: HERPEI HAÁZ Rezsővel,

a székelyudvarhelyi múzeumlapítóval levelezik: a marosvásárhelyi *Székely Szó* a két múzeumlapító várná ORBÁN Balázs székelykapujának megmentését (HAÁZ válaszul, az ostoba tulajdonos Szejkén nem adja, pedig egyetlen relikvia ORBÁN-relikvia a városban). Aug. 24.: ROSKÁ-nak írja HERPEI: a múzeumi anyag értékesebb részét becsomagolták, és csak a leglerázhatatlanabb látozókat engedik be rövid időre az újra berendezett tárukba, belső munkát tehát végezhetnek kissé nyugodtabban...

Ami a munkatársak publikációját illeti, csak az 1944-es *Erdélyi Múzeum*-számokban 11 közleménnyel vannak jelen (HEREPEI 7, BALASSA, SZÉKELY, BOGÁTS, VAJDA 1-1), az EM utolsó, 1946. és 1947. évfolyamába is jut még a leadott kéziratokból 7 (HEREPEI, BALASSA, SZÉKELY 2-2, BOGÁTS 1), stb.

115. A megállapítás némileg optimista. Pl. vas sem volt vasbetonhoz, stb. Vö. a SZABÓ T. Attilához írt 1944. aug. 20-i levéllel is.

116. Vö. ALBERT Ernő dolgozata (kiadásra előkészítve, in: *Határvidék 1762–1918*, 2, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy).

117. Vö. KÖNYA-BOÉR, **A SzNM-ba tervezett fal- és üvegfröskök** (in: **Emlékkönyv a SzNM 125 éves jubileumára**, 1., Sepsiszentgyörgy, 2002, 115–162).

118. Valójában az értékesebb anyagot légóhelyen kellett már tárolnia, és ez óhatatlanul a kiállítások átszervezésével járt.

119. Majd csak 1946–49-ben, SZÉKELY Zoltán jelenteti meg még a sorozatban három dolgozatát.

120. SZABÓ T. rövid ideje az ETI igazgatója lett, HERPEI ezért fordul hozzá, támogatására számít. A válaszok nem maradtak fenn a SzNM irattárában. Az első levélből SAS Péter (i.m.) is idéz.

121. A szűk baráti kör negyedik tagja KELEMEN és SZABÓ T. mellett: BRÜLL Emmánuel, a kolozsvári ref. kollégium könyvtárosa.

122. Köszöni még ÁRVAY József átengedését, BALASSA Iván a harc-téren van, írja, illetve küld három kis, régebbi kéziratot.

123. 14-én küldi el, BRÜLL Manónak, hogy ne zavarja a Szatmárhegyen pihenő SZABÓ T. Attilát, de a jóbarát BRÜLL azzal továbbítja.

124. ÁRVAY József.

125. Ezt és az aug. 25-i, utolsó levelet SZABÓ T. nem biztos, hogy megkapta, vagy ha igen, és válaszul, az már nem jutott el Sepsiszentgyörgyre. Erre, kapcsolatuk mélypontjára utalhat SZABÓ T. 1956. okt. 4-i levele HERPEIhez (l. SAS Péter, **SZ. T. A. H. J.-hoz írt levelei**, in: *Magyar Múzeum* 1/1–4, Bp., 1991, 235).

126. Déva, Gyulafehérvár elsősorban.

127. A melléklete nem maradt fenn a SzNM-ben.

128. A 82 múzeumi ládából 52, benne 23 805 levéltári, 1487 néprajzi, 3072 régészeti, 1723 képzőművészeti tárgy, 2050 könyv, műszerek. (SAS Péter, i.m., 495–496). Valamennyi elpusztult, illetve nyomuk vész Zalaegerszegen, 1944. márc. 28–29-én (vagy az azt követő hetekben). A menekítésre előkészített, de szerencséjükre Sepsiszentgyörgyön rekedt többi láda kivonatos tartalmát l. BOÉR Hunor (közlő), **A SzNM vezetőségi jegyzőkönyvei, 1945–1955**, jelen kötet.

129. Régi Magyar Könyvtár (1711 előtti magyar kiadványok).

130. Az APOR-könyvtár a legnagyobb SzNM-beli könyvtári letét volt. Annak a vértanú püspök APOR Vilmosnak az édesanyjától kapta a SzNM, akit a zalaegerszegi pusztulás napján lönek le Győrött a várost elfoglaló szovjet csapatok. A zalaegerszegi bombázás is a város bevételét készítette elő. Egy hét múlva a teljes csonkamagyar országhatárt a kezükön van.

131. Elírás: GYÁRFÁS Jenő.

132. A búcsúzóik és búcsúztatottak névsorából ítélve, 1945. ápr. 30. (NAGY Jenő halála), illetve május (SZÉKELY és BOGÁTS hazajövele) utáni fogalmazvány, és mindenképpen 1945. aug. előtti fogalmazvány (HEREPEI ekkor tudja meg KERESZTES Károly testvérétől, hogy az ig.-vál. alelnöke csak nemrég halt meg, Budapesten).

133. Vö. előző jegyzet.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani ÁDÁM Hajnalnak és SZABÓ Krisztinának a közléshez nyújtott segítségükért. **B.H.**

(A családnévek majuszkulás kímélését kötetyszerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)

Rapoarte directoriale ale Muzeului Național Secuiesc, 1939–1944

(Despre publicare)

János HERPEI, distins om de știință, a fost director al Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe în anii 1938–1945. Sub conducerea sa a avut loc o încercare parțial reușită de dezvoltare a muzeului într-o instituție științifică modernă (proiectul „Institutul Cultural și Științific Secuiesc”). A încercat de asemenea fundamentarea unei rețele muzeale a Secuimii, cu o conducere unitară. Din păcate, de numele lui se leagă și distrugerea celor mai importante obiecte și colecții muzeale ale Muzeului, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, în Zalaegerszeg (R. Ungară). Conducător de instituție controversat, HERPEI pare azi un bun organizator, dar puțin prea naiv, prea loial față de prietenii săi savanți și prea încrezător în autorități. Din perioada respectivă s-au păstrat rapoartele sale privind anii 1939–1943. Le-am completat cu planul de muncă pentru 1944 și cu primul raport întocmit în timpul evacuării, din Keszthely (R. Ungară), din toamna anului 1944, respectiv cu unele scrisori indispensabile pentru înțelegerea celor întâmplate. **(H.B.)**

Director's Reports of Székely National Museum, 1939–1944

(About the publishing)

János HERPEI, prominent man of science was the head of the Székely National Museum of Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe, Romania) between 1938–1945. There was a partially successful attempt under his direction at developing the museum into a modern scientific institution (the project called „Székely Cultural and Scientific Institution”). He also tried laying the foundations of a network of museums in Székely region having a unified direction. Unfortunately, his name is also connected to the destruction of the most important museum pieces and collections of the Museum, at the end of the 2nd World War in Zalaegerszeg (Hungary). A controversial leader of the institution, Herepei nowadays seems to have been a good organizer, but too naive, too loyal to his friends and too credulous to authorities. His reports, concerning the years 1939–1943, were kept, I completed them with the work-plan of 1944, with the first report drawn out at the time of evacuation to Keszthely (Hungary), in the autumn of 1944, as well as with some indispensable letters in order to understand the happenings. **(H.B.)**

